ZAGROS WEBSITE www.zagros.org www.zagros.ws پێگەی زاگرۆس
تێبینی: کتێبەکەمان کردووە بە قەبارەی A4 بۆ سووککردنی فایلەکە. هەروەها لەبەرئەوەی بەڵگەنامەکان زۆرن و قورسن ناچاربووین دایاننەنێین
((پێگەی زاگرۆس))

ZAGROS WEBSITE

ڕەوتی ئیسلامیی
لە باشووری کوردستان
١٩٤٦ ـ ١٩٩١

توێژینەوەیەکی مێژوویی لە کارو چالاکیی پارت و کۆمەڵە ئیسلامییەکان

ئیدریس سیوەیلی

چاپی یەکەم
٢٠٠٦ زایینی ـ ١٤٢٧ کۆچی

ناوی کتێب: ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان ١٩٤٦ ـ ١٩٩١
نووسەر: ئیدریس سیوەیلی
نەخشەسازی بەرگ: ئەکرەم فەرەیدون
ژمارەی سپاردن: ٢٦٥ ساڵی ٢٠٠٦
تیراژ: ١٠٠٠
ساڵی چاپ: ٢٠٠٦
چاپ: یەکەم
چاپخانە: گەنج

ZAGROS WEBSITE

مافی لە چاپدانەوەی ئەم بەرهەمە پارێزراوە بۆ نووسەر

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ﴾
الزمر (١٧ ـ ١٨)

پێشکەش بێت بە:

ـ دایک و باوکم، خوشکەکانم و هاوسەرەکەم.

ـ نەوەی نوێ بەڵکو پەند لە ڕووداو و ئاڵوگۆڕەکانی مێژوو وەرگرن.

ZAGROS WEBSITE

سوپاس و پێزانین

ـ سوپاس بۆ (م. سەلاح کانەبی، د. یاسین سەردەشتی، م. ئاکۆ شوانی، م. نەریمان عەبدوڵڵا) مامۆستا لە بەشی مێژوو لە زانکۆی سلێمانی.

ـ سوپاس بۆ (کاک تۆفیق کەریم) هاوکاری و کارئاسانی زۆری بۆ کردم.

ـ سوپاس بۆ (هەژار حاتەم، ئارام عەلی سەعید، موحەممەد شارباژێڕی، ئیبراهیم موحەممەد عەزیز، م. ئەبوبەکری سدیقی، ئەکرەم فەرەیدون، حەیدەر جەمیل جاف، ئەحمەد ڕەنجبار، کامیل مەحمود، کامەران بابان زادە، سدیق ساڵح، سۆران عیزەت، شەریف وەرزێر، ڕێبوار حەمەد خدر، سەڵاح سالار، هێرش عومەر، ئەنور سەنگاوی، ڕێدار ئەحمەد، ماجد عەبدوللەتیف،جەمال موحەممەد ڕەشید) هەریەکەو بە جۆرێك هاوکاریان کردم.

ـ سوپاس بۆ بەڕێزان (م. موحەممەد ڕەئوف، م. ئەحمەد کاکە مەحمود، م. عەلی عەبدولعەزیز، م. عەبدولستار مەجید، م. جەعفەر مستەفا، کاك مەسعود عەبدولخالق، م. مەولود باوەموراد، م. هیوا میرزا سابیر، م. سوبحی داودی، شێخ موحەممەد بەرزنجی، م. حەسەن بابەکر، م. سدیق عەبدولعەزیز، م. حەسەن شەمێرانی، م. بورهان موحەممەد ئەمین، حاجی ئەحمەد عەبدوڵڵا دەلاك، م. عەلی باپیر)، بە چاوپێکەوتن و زانیاریەکانیان توێژینەوەکەیان دەوڵەمەند کرد.

لیستی نیشانە و هێما کورتکراوە بەکارهێنراوەکانی توێژینەوەکە

ب. ش	=	بێ شوێنی چاپکردن
ب. م	=	بێ مێژوی چاپکردن
ل	=	لاپەڕە
ز	=	زاینی
ك	=	کۆچی
هـ	=	کۆچی (لە سەرچاوە عەرەبییەکاندا)
ئا	=	ئامادەکردنی
لە	=	وەرگیراوە لە

پێرست

ژمارەی لاپەڕەكان هی كتێبە چاپكراوەكەیە نەك هی ئەم فایلە(زاگرۆس)

بابەت	لاپەڕە
پێرست	١ ـ ٥
لیستی نیشانەو هێما كورتكراوە بەكارهێنراوەكانی توێژینەوەكە	٦
پێشەكیی	٧ ـ ١٢
دەروازە	**١٣ ـ ٢٩**
باسی یەكەم: چەمك و زاراوەی ڕەوتی ئیسلامیی	١٥ ـ ٢٠
باسی دووەم: ڕیشەی كاری ئیسلامیی لە باشووری كوردستان	٢١ ـ ٢٩
بەشی یەكەم: ڕەوتی ئیسلامیی لە نێوان ساڵانی ١٩٤٦ ـ ١٩٧١	**٣١ ـ ٧٦**
باسی یەكەم: بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان لە عێراق	٣٣ ـ ٤٠
باسی دووەم: ڕەوتی ئیسلامیی لە كوردستان لە سەردەمی پاشایەتی	٤١ ـ ٤٩
باسی سێیەم: ڕەوتی ئیسلامیی لە كوردستان لە سەردەمی كۆماریدا	٥٠ ـ ٦٠
باسی چوارەم: سەرنجێكی گشتی سیَ دەیەی كاری ئیخوان لە عێراق و كوردستان	٦١ ـ ٧٦
بەشی دووەم: لە كاری تاكەكەسییەوە بۆ كاری ڕێكخراوەیی	**٧٧ ـ ٩٩**
باسی یەكەم: كاری ئیسلامیی لە حەفتاكان و نیوەی یەكەمی هەشتاكاندا	٧٩ ـ ٨٦
باسی دووەم: خەسڵەت و تایبەتمەندیی ئەو قۆناغەی كاری ڕەوتی ئیسلامیی	٨٧ ـ ٩١
باسی سێیەم: هۆكارەكانی سەرهەڵدانەوەی ڕەوتی ئیسلامیی	٩٢ ـ ٩٩
یەكەم: هۆكارە ناوخۆییەكان	٩٣ ـ ٩٧
دووەم: هۆكارە دەرەكییەكان	٩٧ ـ ٩٩
بەشی سێیەم: ڕەوتی ئیخوان موسلمین ١٩٧٨ـ ١٩٩١	**١٠١ ـ ١٤٣**
باسی یەكەم: هێڵی سدیق عەبدولعەزیز	١٠٣ ـ ١١٣
یەكەم: دروستبوونی	١٠٣ ـ ١٠٦
دووەم: كارو چالاكی ڕێكخراوەیی و پەروەردەیی	١٠٦ ـ ١١١
سێیەم: دیدو تێروانین و سەرچاوەی پەروەردەیی	١١١ ـ ١١٣
باسی دووەم: هێڵی سەلاحەددین موحەممەد بەهائەدین	١١٤ ـ ١٢٣
یەكەم: دروستكردنی كۆمەڵی ئەنساری ئیسلامیی	١١٤ ـ ١١٨
دووەم: سەرلەنویَ دروستكردنەوەی ڕێكخستنی ئیخوان	١١٨ ـ ١٢٣
باسی سێیەم: كاری هەردوو باڵ لەنێوان ساڵانی ١٩٨٥ ـ ١٩٩١	١٢٤ ـ ١٤٣

ZAGROS WEBSITE

یەکەم: کاری هەردوو باڵ لە نێوان ساڵانی ١٩٨٥ ـ ١٩٨٧	١٢٤ ـ ١٣٠
١. یەککگرتن لەگەڵ ئیخوانەکانی عێراق	١٢٤ ـ ١٢٨
٢ . ئاشکرابوونی ڕێکخستن و ئاوارەبوونی ئێران	١٢٨ ـ ١٣٠
دووەم: کاری هەردوو باڵ لە نێوان ساڵانی ١٩٨٧ـ ١٩٩١	١٣٠ ـ ١٤٣
١. هەڵوەشاندنەوەو لێکترازانی باڵەکانی ئیخوان	١٣٠ ـ ١٣٣
٢. یەککگرتنەوەی هەردوو باڵی ئیخوان لە ئێران	١٣٤ ـ ١٤٣
بەشی چوارەم: چەند پارت و ڕێکخراوێکی ئیسلامیی	١٤٥ ـ ١٧٩
باسی یەکەم: بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی کوردستانی عێراق	١٤٧ ـ ١٥٧
یەکەم: دروستبوونی	١٤٧ ـ ١٥٠
دووەم: ڕەوشی ناوخۆو چالاکی ڕۆشنبیریی و سەربازی بزووتنەوەی پەیوەندی	١٥٠ ـ ١٥٦
١. ڕەوشی ناوخۆ	١٥٠ ـ ١٥٣
٢. چالاکی ڕۆشنبیری و سەربازی	١٥٣ ـ ١٥٦
سێیەم: پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی پەیوەندی	١٥٦ ـ ١٥٧
باسی دووەم: لەشکری ئیسلامیی کورد	١٥٨ ـ ١٦٥
یەکەم: دروستبوون و دیدو تێڕوانینی	١٥٨ ـ ١٦٠
دووەم: پەیوەندییەکانی لەشکری ئیسلامیی کورد	١٦١ ـ ١٦٥
١ . پەیوەندییەکانی لە ئاستی کوردستاندا	١٦١ـ ١٦٢
٢ . پەیوەندییەکان لە ئاستی دەرەوەدا	١٦٣
سێیەم: هەڵوەشاندنەوەی لەشکری ئیسلامیی	١٦٣ ـ ١٦٥
باسی سێیەم: کۆمەڵی جیهادی ئیسلامیی و کۆمەڵەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق	١٦٦ ـ ١٧٠
یەکەم: کۆمەڵی جیهادی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق	١٦٦ ـ ١٦٨
دووەم: کۆمەڵەی ئیسلامیی کوردستانی عێراق	١٦٨ ـ ١٧٠
باسی چوارەم: پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان	١٧١ ـ ١٧٩
یەکەم: دامەزراندنی	١٧١ ـ ١٧٤
دووەم: کارو چالاکی پەیوەندی	١٧٤ ـ ١٧٩
بەشی پێنجەم: بزووتنەوەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق	١٨١ ـ ٢٢٧
باسی یەکەم: ڕاگەیاندن و ڕەوشی ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی	١٨٣ ـ ١٩٣
یەکەم: ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی	١٨٣ ـ ١٨٧
دووەم: ڕەوشی ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی	١٨٧ ـ ١٩٣
باسی دووەم: پێگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی کوردستاندا	١٩٤ ـ ٢١٦

ZAGROS WEBSITE

یەکەم: بواری سیاسیی	١٩٤ ـ ١٩٩
دووەم: بواری سەربازی	١٩٩ ـ ٢٠٩
سێیەم: بواری ڕۆشنبیریی و ڕاگەیاندن	٢١٠ ـ ٢١٤
چوارەم: بواری کۆمەڵایەتی و خزمەتگوزاری	٢١٥ ـ ٢١٦
باسی سێیەم: پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی ئیسلامیی	٢١٧ ـ ٢٢٧
یەکەم: لە ئاستی کوردستاندا	٢١٧ ـ ٢٢٤
١. ئیخوان موسلمین	٢١٧ ـ ٢٢٠
٢. پارتە کوردستانییەکان	٢٢٠ ـ ٢٢٤
دووەم: لە ئاستی دەرەوەدا	٢٢٥ ـ ٢٢٧
١. ئێران	٢٢٥ ـ ٢٢٦
٢. جیهانی ئیسلامیی	٢٢٦ ـ ٢٢٧
دەرەنجام	٢٢٩ ـ ٢٣٠
ژێدەرەکان	٢٣١ ـ ٢٤٨
پاشکۆ	٢٤٩ ـ ٣٨٣
یەکەم: بەڵگەنامەکان	٢٥١ ـ ٣٧٨
دووەم: وێنەکان	٣٧٩ ـ ٣٨٣

ZAGROS WEBSITE

پێشەکیی

ئەمڕۆ لە باشووری کوردستان چەندین تەوژم و پارتی ئیسلامیی بوونیان هەیە، وێڕای چەندین خەسڵەتی هاوبەش لە نێوان ئەو تەوژم و پارتانەدا، هاوکات هەریەکەیان خاوەن تایبەتمەندیی و دیدو تێڕوانینی خۆیەتی، ئەو بزووتنەوانە لە ماوەی چەند ساڵی ڕابردوو بەشێك بوون لە ڕەوشی ڕامیاری باشووری کوردستان، زۆرجاریش ئەو پرسیارە دەوروژێنرێ کە ئاخۆ ئەم گروپە ئیسلامییانە لە چ قۆناغێکی مێژوویی باشووری کوردستان سەریان هەڵداوە؟ سەرچاوەی فکریی و پەروەردەییان چییە؟ پێگەیان لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد دا چییە؟ دیدو تێڕوانینیان لەمەڕ دۆزی نەتەوەی کورد چییە؟ ئەمانەو گەلێ پرسیاری دی لە واقیعی ئەمڕۆی کوردستان ئامادەییان هەیەو پێویسیان بەوەڵامە.

بێگومان ئامادەیی ڕەوتی ئیسلامیی تایبەت نییە بە گۆڕەپانی کوردستان، بەڵکو ئەو دیاردەیە کۆمەڵگە ئیسلامییەکانی تێپەڕاندوەو تەواوی جیهانی گرتۆتەوە، لە سەرانسەری جیهاندا دەیان زانکۆو پەیمانگاو دامەزراوەی ئەکادیمی گرنگی تایبەت بەو دیاردەیە دەدەن و توێژینەوەی لەبارەوە دەکەن، بەڵام لە کوردستان تا ئێستا گرنگی بەو دیاردەیە نەدراوە، دامەزراوەی ئەکادیمی تایبەت بەو بوارە نەکراوەتەوە، توێژینەوەی بابەتی و زانستی لەبارەوە ئەنجام نەدراوە، ئەمەش ئەوە دەخوازێت ناوەندە زانستیەکان چیدی ئەو بوارە پشتگوێ نەخەن و ئاوڕی لێبدەنەوە، ئەم توێژینەوەش هەوڵێکە لەو بوارەداو تێیدا باس لە قۆناغێکی هەستیاری مێژووی ڕەوتی ئیسلامیی دەکات و دەگونجێت بکرێتە سەرەتایەك بۆ ئاوڕدانەوە لەو بوارە.

گەورەترین گرفتی بەردەم ئەم توێژینەوەیە نەبوونی ژێدەری پێویستە دەربارەی ڕەوتی ئیسلامیی، هۆکاری ئەمەش بە پلەی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ بارودۆخی تایبەتی کوردستان لەو کاتەدا کە بە قۆناغی شەڕو پشێوی و ئاژاوەو ستەم و چەوساندنەوەی حکومەتی عێراقدا تێدەپەڕی، ئەمەش ئەوەی لە نەیارانی ئەو حکومەتە دەخواست کە زۆر نهێنی پارێزبن و زانیاری دەربارەی خۆیان نەخەنەڕوو، ڕەوتی ئیسلامییش بەشێك بووە لەو حاڵەتە، لەلایەکی ترەوە بەشێکی سەرەکی ئەو ڕەوتەی ئێمە باسی لێوە دەکەین لەو قۆناغەدا سەرقاڵی کاری نهێنی بوو، ئەمەش هێندەی دی توێژینەوە دەربارەی ئەو قۆناغە قورس دەکات.

هەروەکو پێشتریش ئاماژەمان پێدا نەبوونی دەزگاری ئەکادیمی تایبەت بە توێژینەوەی دیاردەی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان دەبێتە گرفت بۆ هەر توێژەرێك کە لەو بارەوە توێژینەوە بکات، هاوکات خودی ئیسلامییەکانیش لەو ڕووەوە کەمتەرخەمن و تا ئێستا گرنگیان بە مێژووی خۆیان نەداوە، لەلایەکی ترەوە هەندی لەو کەسانەی لە سەرەتای کاری ئیسلامییەوە لە باشووری کوردستان بەشداربوون لە ژیاندا نەماون، یاخود لە هاندەران یان لە شارەکانی تری کوردستان دەژین، ئەمەش تاڕادەیەك گرفت بۆ توێژەر دروست دەکات، لە پاڵ هەموو ئەم گرفتانەشدا سەرەنجام ئەو توێژینەوەیە هاتە بوون.

توێژینەوەکە جگە لە پێشەکیی و دەرەنجام و پاشکۆی بەڵگەنامەو وێنەکان لە دەروازەو پێنج بەش پێکهاتووە، دەروازە بەسەر دوو باسدا دابەش کراوە، لە باسی یەکەمدا باس لە چەمك و زاراوەی ڕەوتی ئیسلامیی کراوە، وێڕای خستنەڕووی چەند بۆچوونی جیاواز دەربارەی ئەو چەمك و زاراوانەی بۆ ناولێنانی دیاردەکە بەکاردێن، یەکێك لەو زاراوانە هەڵبژێردراوەو لەم توێژینەوەدا بەکارهاتووە کە لە چاو زاراوەکانی دیکەدا زیاتر ڕەهەندی مێژوویی تیا دەخوێندرێتەوەو لەگەڵ ناوەڕۆکی توێژینەوەکەدا دەگونجێت. باسی دووەم تەرخانکراوە بۆ خستنەڕووی ڕیشەی کاری ئیسلامیی لە باشووری کوردستان و تێیدا بە پشت بەستن بە سەرچاوە مێژوویەکان کارو چالاکی ئەو ڕەوتە خراوەتەڕوو.

ZAGROS WEBSITE

بەشی یەکەم تایبەتە بە مێژووی ڕەوتی ئیسلامیی لە نێوان ساڵانی (١٩٤٦ ـ ١٩٧١)، ئەو بەشە بەسەر چوار باسدا دابەش کراوە، لە باسی یەکەمدا باس لە بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان موسلمین لە عێراق کراوە، بە شێوەیەکی چڕو پوخت باس لە سەرەتاکانی گەیشتنی بیری ئیخوان بە عێراق کراوە. لە باسی دووەمدا باس لەکارو چالاکی ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان لە سەردەمی پاشایەتیدا کراوە، هەر لەو باسەدا زانیاری ورد دەربارەی سەرەتاکانی گەیشتنی بیری ئیخوان بە کوردستان خراوەتەڕوو. باسی سێیەمیش تایبەتە بە کارو چالاکی ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان لە سەردەمی کۆماریدا، هەروەها بە وردی باس لە شێوازی کاری ڕەوتی ئیسلامیی لەو قۆناغەدا کراوە. باسی چوارەمیش تایبەتە بە شەن‌و کەو کردن‌و خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەی سیٚ دەیەی کاری ئیخوان لە عێراق‌و باشووری کوردستان، دەبێت سەرنج لەوەش بدرێت کە لەو باسەدا تەنها باس لە سلبیات کراوە، بە گشتی بەشی یەکەم گەلێك زانیاری وردی لەخۆگرتووە کە تا ئێستا بڵاونەکراونەتەوە.

بەشی دووەم بەسەر سیٚ باسدا دابەشکراوەو تایبەتە بە قۆناغێکی نویٚ لە کاری ئەو ڕەوتە کە لە کاری تاکەکەسییەوە دەستپێدەکات بۆ ڕێکخراوبوون، لە باسی یەکەمدا باس لە کاری ئیسلامیی لە حەفتاکان‌و نیوەی یەکەمی هەشتاکانی سەدەی بیست کراوە، شێوازی دەستپێکردنەوەی کاری ئیسلامیی لە ناوچە جۆراو جۆرەکاندا خراوەتەڕوو، لە باسی دووەمدا خەسڵەت‌و تایبەتمەندی ئەو قۆناغەی کاری ئیسلامیی خراوەتەڕوو، لە باسی سێیەمدا باس لە هۆکاری سەرهەڵدانەوەو بەهێزبوونی ڕەوتی ئیسلامیی وەکو دیاردەیەکی مێژوویی کراوە، تێیدا هۆکارە ناوخۆیی‌و دەرەکییەکان بەهەند گیراون‌و باسیان لێوەکراوە.

بەشی سێیەم لە سیٚ باس پێکهاتووەو تایبەتە بە ڕەوتی ئیخوان موسلمین لە نێوان ساڵانی (١٩٧٩ ـ ١٩٩١)، لە باسی یەکەمدا سەرهەڵدان‌و کارو چالاکی‌و دیدو تێڕوانینی باڵی سدیق عەبدولعەزیز باس کراوە. لە باسی دووەمدا کارو چالاکی باڵی سەلاحەددین موحەممەدو هەوڵی ئەو باڵە بۆ دروستکردنی پارتێکی ئیسلامیی ئاشکرا خراوەتەڕوو. پاشان لە باسی سێیەمدا کارو چالاکی هەردوو باڵ لە دوای ساڵی (١٩٨٥)و یەکگرتنیان لەگەڵ ئیخوانەکانی عێراق‌و پاشان ئاشکرابوونی ڕێکخستن‌و هەڵاتنیان، دواتر کاری هەردوو باڵ لە ئێران خراوەتەڕوو، ئەم بەشە گەلێك زانیاری نویٚ لەخۆ دەگرێت کە لە ڕووی مێژووییەوە بەهایەکی گەورەی هەیە.

بەشی چوارەم تایبەتە بە چەند پارت‌و ڕێکخراوێکی ئیسلامیی کە لە نێوان ساڵانی (١٩٧٨ ـ ١٩٩١) کارو چالاکیان هەبووە، لە باسی یەکەمدا دروستبوون‌و کارو چالاکی بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی کوردستانی عێراق شیکراوەتەوە. لە باسی دووەمدا لەشکری ئیسلامیی کورد هەر لە دروستبوونییەوە پاشان کارو چالاکی‌و دیدو تێڕوانین‌و هەڵوەشاندنەوەی خراوەتەڕوو. باسی سێیەم تایبەتە بە کۆمەڵی جیهادو کۆمەڵەی ئیسلامیی، باس لە چۆنێتی دروستبوونی ئەو دوو پارتە کراوە. باسی چوارەم تایبەتە بە پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان کە ڕێکخراوێکی پیشەییەو هەر لە دروستبوونیەوە تا ڕاپەڕینی (ئازاری ١٩٩١) ڕۆڵ‌و کاریگەری خۆی هەبوو، هەڵبەتە ئەم باسە تایبەتمەندییەکی خۆی هەیە بەوەی کە تایبەتە بە ڕێکخراوێکی پیشەییەوە نەك ڕێکخراوی سیاسیی، دیارە لەبەر چالاکبوونی ئەو ڕێکخراوە ئەو باسەی بۆ تەرخانکراوە. لەم بەشەدا بەشێوەی بەشەکانی پێشوو گەلێك زانیاری ورد خراوەتەڕوو، هاوکات ڕووداوو هەڵوێستەکان هەڵسەنگێنراون‌و بۆچوونی توێژەر لەو بارەوە خراوەتەڕوو.

بەشی پێنجەم بەسەر سیٚ باسدا دابەشکراوەو تەرخانکراوە بۆ بزووتنەوەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق، لە باسی یەکەمدا چۆنێتی ڕاگەیاندن‌و ڕەوشی ناوخۆی بزووتنەوە باسی لێوەکراوە. باسی دووەم تایبەتە بە پێگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی کوردستاندا، کارو چالاکی ڕامیاری‌و سەربازی‌و ڕاگەیاندن‌و کۆمەڵایەتی بزووتنەوە باسی لێوەکراوە. لە باسی سێیەمدا پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە ئاستی کوردستان‌و دەرەوەدا خراوەتەڕوو.

ZAGROS WEBSITE

گرنگی ئەم توێژینەوەیە لەوەدایە کە یەکەمین توێژینەوەی ئەکادیمییە لەسەر بنەمای شێوازی زانستی توێژینەوەی مێژوویی ئەنجامدراوە، لەم توێژینەوەدا سەرەڕای پشت بەستن بە دەیان بەڵگەنامە، تا ڕادەیەك شێوازێکی مەیدانی بەخۆوە گرتووەو چەندین چاوپێکەوتن لەگەڵ ئەو کەسانەدا ئەنجامدراوە کە بەشێك بوون لەو ڕەوتەو لە ناوەندی بڕیاردابوون و لە نزیکەوە ئاگاداری کاری ئەو ڕەوتەن، بێگومان کارێکی لەو شێوە توێژینەوەکەی دەوڵەمەند کردووە.

وێڕای چەندین بەڵگەنامەو چاوپێکەوتن کە لە ڕیزبەندی ژێدەرەکاندا پلەی یەکەمی وەرگرتووە، سوودمان لە ژمارەیەك ژێدەری دی وەرگرتووە، هەوڵماندراوە بگەڕێینەوە سەر ئەدەبیاتی ڕەوتی ئیسلامیی و ئەو گۆڤارو بڵاوکراوانەی لەو قۆناغەدا دەرچوون کە ئێمە توێژینەوەی لەبارەوە دەکەین، لەو بارەوە گۆڤارەکانی (الهداية، لسان الهداية، ئالای ئیسلام، ئاسۆی ئیسلام، ، دەنگی باوەڕ، بانگەواز، النفير) سوودێکی ڕێژەیی باشیان پێگەیاندین، هەروەها لەو بابەتانەی دەربارەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی کورد لەو قۆناغەدا نووسراون سوودمەند بووین، دەربارەی ڕەگ و ڕیشەی کاری ئیسلامیی ئەوا وێڕای دوو ماستەرنامە سوودمان لە (الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦) وەرگرتووەو سەبارەت بە کردنەوەی لقی کۆمەڵە ئیسلامییەکان زانیاری وردی تێدایە.

لە هەندی جێگەشدا سوودمان لە ماستەرنامەی (مستقبل الحركة الإسلامية في كوردستان العراق) وەرگرتووە، بەڵام ماستەرنامەی ناوبراو لە هەندێ شوێندا کەوتۆتە هەڵەی مێژووییەوە. هەروەها سوودمان لە کتێبی (کاروانی ڕێ، هاڵەکۆك) وەرگرتووە، ئەمە سەرەڕای ئەوەی سوود وەرگیراوە لە کتێبی (الحياة الحزبية في الموصل ١٩٢٦ ـ ١٩٥٦، الحركة الإسلامية في كردستان العراق واقع وأمل، رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان).

بەشێکی دیکەی ژێدەری ئەم توێژینەوەیە ئەو وتارو بابەتانەن لە گۆڤارو ڕۆژنامەکانی دوای ڕاپەڕینی (ئازاری ١٩٩١) بڵاوکراونەتەوە، بەڵام ئەو وتارانە زۆر کورتن و لایەنگری یان دژایەتیان پێوە دیارە، لەبەر ئەوە ناچنە خانەی توێژینەوەی ئەکادیمی، لە پاڵ هەموو ئەمانەشدا سوودمان لە چەند کتێب و بڵاوکراوەی دی وەرگرتووە کە لە شوێنی خۆیدا ئاماژەی پێدراوە.

بێگومان هیچ کارێکی مرۆڤ بێ هەڵەو کەموکورتی نییە، دەبێت بەو چاوەش لەم توێژینەوەیە بڕوانرێت و ئەوەش بەهەند بگیرێت کە ئەم توێژینەوەیە بەرهەمی ماندووبوونی دوو ساڵی توێژەرەو گەلێك لاپەرەی مێژووی لە فەوتان ڕزگارکردووە، هاوکات ئەم توێژینەوە دەبێتە سەرچاوەیەکی ڕەسەن بۆ هەر توێژینەوەیەکی دیکە کە دەربارەی ڕەوتی ئیسلامیی یاخود بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی کورد لەو قۆناغەدا ئەنجامبدرێت.

ئیدریس سیوەیلی
کوردستان ـ سلێمانی
Siwayli@hotmail.com

ZAGROS WEBSITE

دەروازە

باسی یەكەم: چەمك و زاراوەی ڕەوتی ئیسلامیی

دیاردەی گەڕانەوە بۆ ئایین لە سەدەی بیستەمدا بۆتە دیاردەیەكی جیهانی، ئەم دیاردەیە تەنیا تایبەت نییە بە كۆمەڵگە ئیسلامییەكان، بەڵكو بە ئاست و تینی جیاوازەوە لە دونیای مەسیحی و یەهودیشدا ئامادەیی هەبووەو هەیە. كە دەڵێین گەڕانەوە بۆ ئایین مەبەستمان ئەوە نییە تاكەكانی كۆمەڵگە بێ ئایین بوونو لە ساتەوەختێكی دیكەدا هەستیان كردبێت كە دەبێت بگەڕێنەوە بۆ ئایین، بەڵكو ئەم گەڕانەوەیە جیاوازە لە ئایندارییی تەقلیدی پێشوو، ئەم دیاردەیە شوێنكەوتنو پابەندبوونێكی هۆشیارانەترە بە ئایینەوە [1].

كاتێكیش دەمانەوێت لە دیاردەی گەڕانەوە بۆ ئایین بكۆڵینەوە، هەر لەسەرەتاوە ڕووبەڕووی گرفتی ناولێنانی دیاردەكە دەبینەوە، چونكە ناولێنانەكە پێویستی بە ڕاڤەو شیكردنەوە هەیەو ئەوەش كۆمەڵێك دەلالەت لەخۆ دەگرێت، حاڵەتێكی لەو جۆرەش وادەكات ناولێنانەكە بەدیقەت نەبێت. بە واتایەكی دی هەر ناولێنانێكی ئەو دیاردەیە، دەبێتە بەشێك لەو مەبەستەی توێژەری بۆ لێكۆڵینەوە لەو دیاردەیە هانداوە.

تا ئێستا زاراوەگەلێك بۆ ئەم دیاردەیە لە ناوەندە ئەكادیمیی و ڕۆشنبیریی و ڕامیارییەكاندا بەكارهاتووە، ناكۆكی توندیش لە نێوان لایەنگران و نەیارانی ئەو دیاردە سەبارەت بە بەكارهێنانی ئەو زاراوانە لەئارادایە، لەو ناوانەی كە زۆر بڵاون و بەرگوێ دەكەون: بوژاندنەوەی ئیسلامیی، ڕابوونی ئیسلامیی، ئیسلامیی سیاسی، ئوسوڵیەتی ئیسلامیی، ڕیفۆرمی ئیسلامیی، ڕەوتی ئیسلامیی، ئیسلامەوی، ڕادیكاڵی ئیسلامیی، بزاڤی ئیسلامیی، نوێگەری، ...هتد [2]، بەمەش ناولێنانەكە بۆتە جێگای مشتومڕی زۆر.

(ئەلیاس یونس) ئەم دیاردەیە بە ئوسوڵیەت ناودەبات و لە پێناسەی ئوسوڵیەتدا دەڵێت: "هەڵوێست و كۆشش و بزاڤێكە كە دەیەوێت یان هەوڵ دەدات خۆی بەبنەماكان ببەستێتەوە" [3]. (ڕاشد ئەلغەنوشی) وەكو بیریارێكی ئیسلامیی لەگەڵ ئەوەی ئەم دیاردەیە بە نوێگەریی ئیسلامیی ناودەبات، خەسڵەتی گەڕانەوە بۆ بنەڕەت و بنچینەكانی ئیسلام دەكاتە بەشێك لە تایبەتمەندی دیاردەكەو دەڵێت: هەموو بزووتنەوەیەكی نوێگەری لە ناوەڕۆكدا بریتییە لە گەڕانەوە بۆ بنەچەو بنەڕەت، ئەمە تایبەت نییە بە ئیسلامەوە، تەنانەت نوێگەریی لە ئەوروپا بریتی بوو لە گەڕانەوە بۆ بنچینە یۆنانی و ڕۆمانییەكان [4]. لە وتەكەی ئەلغەنوشی ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت كە دیاردەی گەڕانەوە بۆ ئایین خەسڵەتی ئوسوڵیەتی تێدایە، نەك خودی دیاردەكە ئوسوڵیەت بێت، ئەمەش حاڵەتێكی دینامیكی گۆڕانە.

بە بۆچوونی (نەجدەت ئاكرەیی)، ڕەوتی سیاسیی ئیسلامیی داوای گەڕانەوە بۆ ئەسڵی دین و شەریعەت لە حوكم و ژیانی سیاسیی و ئابووریی و كۆمەڵایەتییدا دەكات، هەر بۆیە زاراوەی ئوسوڵیەتی ئیسلامیی لە ئیسلامیی سیاسیی بەدیقەتترە [5].

---

[1] موسڵیح ئیروانی: ئیسلام و ناسیونالیزم لە كوردستاندا، دەزگای چاپ و بڵاوكردنەوەی ئاراس، هەولێر ٢٠٠٤، ل٦٢.

[2] هەمان سەرچاوە، ل٦٢؛ د. حیدر إبراهیم علی: التیارات الإسلامیة وقضیة الدیمقراطیة، الطبعة الثانیة، بیروت ١٩٩٩، ل٢٤.

[3] لە: موسڵیح ئیروانی: هەمان سەرچاوە، ل٦٣.

[4] لە: د. حیدر ابراهیم علی: هەمان سەرچاوە، ل٢٥.

[5] لە: كۆمەڵێك نووسەر: دین و سیاسەت، ئا: سەرۆ قادر، چاپی یەكەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر ٢٠٠٠ز، ل٩٩.

ZAGROS WEBSITE

ئوسولیەت، تەنیا خەسڵەتێکی ڕەوتی ئیسلامییە، ئەگەر بە تەنها خەسڵەتێك بکەینە ناسنامەی ڕەوتی ئیسلامیی، ئەوا بایەخی ئەکادیمی لێکۆڵینەوەکە کەمدەبێتەوە، گومانی تێدا نییە پێشەنگی ڕەوتی ئیسلامیی هاوچەرخ، ئەو بزووتنەوە چاکسازییە ئاینییەیە کە جەمالەدینی ئەفغانی(١٨٣٩ ـ ١٨٩٦ز)و موحەممەد عەبدە(١٨٤٩ ـ ١٩٠٥ز)و موحەممەد ڕەشید ڕەزا(١٨٦٥ ـ ١٩٣٥) ڕێبەرایەتی دەکەن، ئەوان دەیانویست، بنچینەو بنەماکانی ئیسلام، لەگەڵ کەژاوەی پێشکەوتنی ئەوروپا بگونجێنن، تا ناکۆکی لە نێوان کولتوورو هاوچەرخبوندا دروست نەبێت[1]. بەمەش ڕەوتی ئیسلامیی هەمیشە خەسڵەتی ئوسولیەت تێیدا ڕەنگی داوەتەوە، هەروەکو چۆن خەسڵەتی گشتگیری(شمولی)و پیرۆزی (تقدیس) تێیدا ڕەنگی داوەتەوە، هەموو ئەمانە خەسڵەتن و ناگونجێت بە تەنیا خەسڵەتێکیان بکرێتە ناسنامەی ئەو ڕەوتە.

بیرياری ئیسلامیی (د. یوسف ئەلقەرزاوی)، ئەم دیاردەیە بە ڕابوون (الصحوة) ناودەبات، بەلای ئەوەوە ئەم زاراوەیە ئاماژەیە بۆ بێداربوونەوە، هەستانەوە لە خەوو مەستی، ڕابوون بریتییە لە گەڕانەوەی هۆش و بەئاگاهاتنەوە لە بێ هۆشی[2].

(شێرکۆ کرمانج) زاراوەی ئیسلامیی سیاسیی و سەرجەم زاراوەکانی دی وەلا دەنێت، لە دیدی ئەودا زاراوەی (ئیسلامیزم) بۆ ناولێنانی ئەو دیاردەیە پەسەندو گونجاوە، لەو بارەوە دەڵێت:" مەبەستمان لە ئیسلامیزم ئەو تیۆرە یان ئایدۆلۆجییە سیاسییەیە کەلە ئاکامی ئەو هەوڵانەی لەلایەن کەسێك یان ڕێکخراوێك یان بزوتنەوەیەك وەبەرهەمدێت بە خوێندنەوەی سەرچاوە سەرەکییەکانی ئیسلام. بە واتایەکی دیکە دانانی هەرسێ سەرچاوە سەرەکییەکانی ئیسلام: قورئان و سوننەو فیقهی ئیسلامی بە تاکە سەرچاوەی یاساو سیستەمی بەڕێوەبردنی وڵات و پەیوەندییە ناوخۆیی و دەرەکییەکان. جا ئەو هەوڵانە چ لە سەرەتاکانی مێژووی موسڵمانان بووبن چ لە سەردەمی ئەمڕۆکەمان"[3].

بە پێچەوانەی بۆچوونی شێرکۆ کرمانج، هەندێك لە توێژەرانی عەلمانی بەکارهێنانی زاراوەی ئیسلامیی سیاسیی بە ئەکادیمی دەزانن، پێیان وایە ڕەوتی ئیسلامیی تەوزیفی ئایین بۆ مەسەلە سیاسییەکان دەکات، لەو ڕووەوە (د. ئەحمەد بەلقاوی) دەڵێت: "مەبەست لە ئیسلامیی سیاسی ئەو بزاڤە سیاسیانەیە کەلە ئیسلام سەرچاوە دەگرن و پێیان وایە بۆ کارکردنە سەر ئەم واقعە دەبێت دەسەڵاتی حوکمڕانی بگرنەدەست"[4].

هەر لەو بارەوە (نیاز سەعید عەلی) بەکارهێنانی زاراوەی ئیسلامیی سیاسیی بە گونجاو دەزانێت و لە پێناسەی ئەو زاراوەدا دەڵێت:"بریتییە لە بەکارهێنانی سیاسیانەی ئایینی ئیسلام، یان بریتییە لە پرۆسەی بە سیاسی کردنی ئایینی ئیسلام بۆ ئامانج و دەسەڵات و بەرژەوەندییە سیاسییەکان"[5].

لە هەردوو پێناسەکەدا، مەسەلەی مۆمارەسەکردنی کاری سیاسیی لەلایەن ڕەوتی ئیسلامییەوە بەهەند گیراوە، بە بڕوای ئێمە زاراوەی ئیسلامیی سیاسیی تەواو بەدیقەت نییە، چونکە ڕەوتی ئیسلامیی بە تەنها کاری سیاسیی ناکات، خەسڵەتێکی ئەو ڕەوتە گشتگیرییە، ئەمەش بەو مانایەی ئەو ڕەوتە لەسەر ئەوە پێدادەگرێت کە ئیسلام ئایینێکی گشتگیرەو بە تەنیا پەیوەست نییە بە پەیوەندی نێوان تاك و خوا، بەڵکو ئەرکێکی تری ئایین، ڕێکخستنی پەیوەندی نێوان تاکەکانی کۆمەڵگەو دەسەڵاتە، ڕەوتی ئیسلامیی دەخوازێت ئایین ڕۆڵی زیاتر لەکۆمەڵگەدا

---

[1] د. حیدر إبراهیم علی: هەمان سەرچاوە، ل٢٦.

[2] الصحوة الإسلامیة وهموم الوطن العربي والإسلامي، ب.ش، ب. م، ل١١.

[3] بەسیاسییکردنی ئیسلام دیاردەی ئیسلامیزم، لە بلاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ٢٠٠٥ز، ل ١٥ ـ ١٦.

[4] لە: کۆمەڵێك نووسەر: هەمان سەرچاوە، ل٢٩٧.

[5] لێکۆڵینەوە لە ئیسلامی سیاسی، بلاوکراوەکانی مەکتەبی بیرو هۆشیاری (ی. ن. ك)، سلێمانی ٢٠٠٤ز، ل٤.

ZAGROS WEBSITE

بگێڕێت و لەو ڕووەوە سەرەڕای دەیان دەق، کولتووری سەدان ساڵەی دەسەڵاتی ئیسلامیی بە نموونە دەهێننەوە.

(بەرنار لویس) توێژەرانی خۆرئاوا لە بەدحاڵیبوون لە ڕەوتی ئیسلامیی ئاگادار دەکاتەوە، بە بڕوای ئەو، دەبێت لە کاتی بەکارهێنانی وشەی ئیسلامییدا، ئەوەمان لەبەرچاوبێت کە لە ئیسلامیی کلاسیکیدا سنوورێکی جیاکەرەوە لە نێوان مزگەوت و دەوڵەتدا نەبووە، ئەو حاڵەتەش بۆتە خەسڵەتێکی دیاری ئیسلام، بەمەش ڕەخنەگرتن لە سیاسیبوونی ئەو گروپانە کارێکی نابەجێیە [1].

لەلایەکی ترەوە، خودی ڕەوتی ئیسلامیی، دابەش دەبێت بەسەر چەند ڕەوتێکی جیاواز لە شێوازی کارکردن، (کۆمەڵەی نوور) [*] پێڕەوی کاری سیاسیی ناکەن، بەڵام بەشێکن لە ڕەوتی ئیسلامیی، ئەگەر ڕەوتی ئیسلامیی بە ئیسلامیی سیاسیی ناوزەد بکەین ئەی کۆمەڵەی نوورو هاوشێوەکانی لە ژێر کام خانەدا پۆلێن بکەین؟!

ئێمە کۆمەڵێك پێناسەی جیاوازمان بە نموونە وەرگرت، مەبەستمان ئاماژەکردنێك بوو بەو جیاوازیانەی لە نێوان توێژەراندا دەربارەی ئەو دیاردەیە هەیە، هاوکات ویستمان تا ڕادەیەك ئاشنایەتی لەگەڵ بەکارهێنانی ئەو چەمکەدا پەیدا بکەین، ئەم توێژینەوەیە تایبەت نییە بە لێکۆڵینەوە دەربارەی چەمك و زاراوەی ڕەوتی ئیسلامیی، بەڵکو تایبەتە بە لێکۆڵینەوە لە لایەنی مێژوویی ئەو دیاردەیە، لە کات و شوێنێکی دیاری کراودا، بۆیە ئامانج لە تەرخانکردنی ئەم باسە بۆ ئەو چەمکە، دیاریکردنی مەودای توێژینەوەکەو بەرچاو ڕۆشنییە لەسەر ئەو دیاردەیەی توێژینەوەی لەبارەوە دەکەین.

ئێمە لەڕووی مێژووییەوە ڕەوتی ئیسلامیی بە گونجاو دەزانین و لەم توێژینەوەدا بەکاری دێنین، مەبەستیشمان لێی دیاردەی گەڕانەوەیە بۆ ئایینی ئیسلام بەشێوەیەکی نوێ، کە تێیدا هەڵگری ئەم بیرە دیدو تێڕوانینی لە ئیسلامەوە سەرچاوە دەگرێت و لەسەر ئەوە پێدادەگرێت، کە ئایین بەرنامەیەکی گشتگیرە بۆ ژیان، یەکێکیش لەو ئامانجانەی ئەم ڕەوتە هەوڵی بۆ دەدات دەسەڵات گرتنە دەستە، بە شێوەیەك کە تێیدا بەپێی شەریعەتی ئیسلام پەیڕەوی ئەو دەسەڵاتە دەکات. ئەو زاراوەیەش لە بەرامبەر ئیسلامیی تەقلیدی بەکاردەهێنین، کە بریتییە لەو جۆرە ئیسلامەتییەی لە چوارچێوەی پەیوەندی تاك و خوداو هەندێ نەریتی کۆمەڵایەتی دەرناچێت.

کاتێکیش وشەی (ئیسلامیی) دەخەینە پاڵ ڕەوت، وشەی (ئیسلامیی) دەبێتە ئاوەڵناو بۆ ڕەوت، ئەمەش بەو مانایە دێت کە ئەو ڕەوتە هەڵگری ئایدۆلۆژیای ئیسلامە، هەر وەکو چۆن ئەگەر کەسێك هەڵگری ئایدۆلۆژیای مارکسیزم بێت پێی دەوترێت (مارکسی).

باسی دووەم: ڕیشەی کاری ئیسلامیی لە باشووری کوردستان

ئەگەر بمانەوێت باس لە سەرهەڵدان و ڕیشەی مێژوویی ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان بکەین، زەحمەتە بتوانین سەرەتایەکی بۆ دیاری بکەین، دەبێت بۆ شارەزابوون لە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی، سەرنجی دوو هۆکاری گرنگ و کاریگەر لەسەر ڕەوتی ئیسلامیی لە تەواوی جیهانی ئیسلامیی و کوردستان بدەین. کاریگەری یەکەمیان ئەوەیە کە پێشەنگی ڕەوتی ئیسلامیی هاوچەرخ، ئەو بزووتنەوە چاکسازییە ئایینییە کە جەمالەدینی ئەفغانی(١٨٣٩ - ١٨٩٦ز) و موحەممەد عەبدە(١٨٤٩ – ١٩٠٥ز) و موحەممەد ڕەشید ڕەزا(١٨٦٥ - ١٩٣٥ ز)

---

[1] لغة السياسة في الإسلام، ترجمة: د. ابراهيم شتا، الطبعة الاولى، دار قرطبة للنشر والتوثيق والابحاث، ١٩٩٣، ل١٠.

[*] کۆمەڵەی نوور: کۆمەڵەیەکی ئیسلامییە سەعید نورسی (١٨٧٣ ـ ١٩٦٠ ز) دامەزرێنەریەتی، بڕوایان بەکاری سیاسی نییەو زیاتر گرنگی دەدەن بە پاکردنەوەی دەروون و بابەتە ئیمانی و ڕۆحییەکان. بڕوانە: الموسوعة الميسرة في الأديان والمذاهب والأحزاب المعاصرة، الطبعة الخامسة منقحة وموسعة، رياض ٢٠٠٣، ل ٣٢٤.

ZAGROS WEBSITE

ڕێبەرایەتی دەکەن [١].

کاریگەری ئەو بیرمەندانە لەسەرەتاکانی سەدەی بیستەم گەیشتۆتە کوردستان، (مەلای گەورەی کۆیە [*]) کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەم بیرە نوێیانەو بانگەشەی چاکسازیی ئایینی دەکرد، تەنانەت ئاواتی خواستووە کە خوا لەگەڵ جەمالەدینی ئەفغانی و موحەممەد عەبدەو موحەممەد ڕەشید ڕەزا کۆیان بکاتەوە، تا ڕێنماییەکانی ئیسلام بۆ خەڵکی بنووسنەوە [٢]. مەلای گەورەی کۆیە لەگەڵ ئەو بیرمەندانە لە چەند مەسەلەیەکدا هاوڕابووە:

١. بانگەشەی گەڕانەوە بۆ قورئان و سوننەت و تێگەیشتن لە ئایین بە هەمان تێگەیشتنی پێشین.

٢. هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی ڕەوشی دواکەوتوویی و پاشکۆیەتی جیهانی ئیسلامیی.

٣. بانگەشەی یەکریزیی موسڵمانان و دوورکەوتنەوە لە مەزهەبگەرایی و شوێنکەوتنی کوێرانە.

٤. پێویستی ئاراستەکردنی هەوڵەکان بۆ پارێزگاریی لە ئیسلام و موسڵمانان و بەرەنگاربوونەوەی ئیستعمار [٣].

بە هەمان شێوە، (شێخ موحەممەدی خاڵ [*]) کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەو بیرمەندانەو سەرەڕای ئەوەی چەندین وتاری دەربارەی جەمالەدینی ئەفغانی و موحەممەد ڕەشید ڕەزا نووسیوە، بە گوتەی خۆی لە نووسینی تەفسیرەکەیدا بە پلەی یەکەم سوودی لە بۆچوونەکانی ئەو بیرمەندانە وەرگرتووە [٤].

کاریگەری دووەمیان هەڵوەشاندنەوەی خیلافەتی ئیسلامییە لە (١٩٢٤ز)دا. هەر چەندە لەسەر شەرعیەتی خیلافەتی عوسمانی بۆچوونی جودا هەبووە، بەڵام هەڵوەشاندنەوەی بە گورزێکی کاریگەر ئەژمار دەکرێت، چونکە خیلافەت ڕەمزێکی ڕۆحی موسڵمانان بوو [٥].

هەڵوەشاندنەوەی خیلافەت هەلێکی نموونەیی بوو بۆ بانگەشەکارانی "هەڵوەشاندنەوەی خیلافەت بنچینەی مەترسی سەر ئیسلامە لەلایەن بێ باوەڕییەوە"، لەپاڵ ئەمەشدا بیری ئەو نوێگەرانە بەرەوی بەم بۆچوونە دەدا،

---

[1] د. حیدر ابراهیم علي: هەمان سەرچاوە، ل٢٦.

[*] مەلای گەورەی کۆیە: موحەممەد کوڕی عەبدوڵڵا کوڕی ئەسعەد جەلی کۆیی، ساڵی (١٨٧٦ز) لە کۆیە لە دایك بووە، دوای وەرگرتنی ئیجازەی مەلایەتی لە جێگەی باوکی دەبێتە پێشنوێژو وتارخوێن تا ساڵی (١٩١٢ز) دەبێتە موفتی کۆیە، چاکسازێکی گەورەی ئایینی بووە، ساڵی (١٩١٥ز) ئەندامی ئەنجومەنی ویلایەتی موسڵ و ساڵی (١٩٢٥ز) ئەندامی ئەنجومەنی دامەزراندنی عێراق بووە، نزیکەی (٢٢) بەرهەمی چاپکراو دەستنووسی هەیە لە بوارەکانی تەفسیر، زانستی ئوسول، فیقهی ئیسلامی، بیروباوەڕ، چیرۆك و هۆنراوە. لە (١١ تشرینی یەکەمی ١٩٤٣ز) کۆچی دوایی کردووە. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئەو کەسایەتییەو توانای زانستیی و بەرهەمە بەپێزەکانی بڕوانە: جواد فقي علي الجوم حیدری: محمد بن عبدالله الجلي وجهوده العلمية، رسالة ماجستير، كلية الشريعة، جامعة بغداد، سنة ١٩٩٠.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل٨٥.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل١١٢.

[*] شێخ موحەممەدی خاڵ: موحەممە کوڕی عەلی کوڕی ئەمین خاڵ کوڕی مەلا موحەممەد خاڵ کوڕی ئیسماعیل کوڕی مەلا مستەفا، ساڵی (١٩٠٤ز) لە گەڕەکی گۆیژەی سلێمانی لەدایك بووە، لای باوکی و کۆمەڵێك زانای ئەو سەردەم خوێندویەتی و ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە، پاشان دەستی داوەتە وانە وتنەوەو نووسین، موفەسیرو ئەدیب بووە، ماوەی بیست و هەشت ساڵ قازی بووە، سەرەڕای پانزە بەرهەمی چاپکراو کە هەندێکیان لە چەند بەرگێك پێکهاتوون و چەندجارێك چاپکراونەتەوە، دەیان وتاری لە گۆڤارەکانی (گەلاوێژو کۆڕی زانیاری کورد)دا بلاوکردۆتەوە، لە (١٥/ ٧/١٩٨٩ز) کۆچی دوایی کردووە. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عمر علي محمد بهاءالدين: الشيخ محمد الخال مفسرا، رسالة ماجستير، كلية الشريعة والدراسات الإسلامية، جامعة صلاح الدين، سنة ٢٠٠٣.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٥١.

[5] د. حیدر ابراهیم علي: هەمان سەرچاوە، ل٥٥.

ZAGROS WEBSITE

ئەمەش ئەو بیرەیە کە بووە سەرچاوەی ئیلهامی حەسەن بەننا (١٩٠٦ ـ ١٩٤٩ز) لە دامەزراندنی ئیخوان موسلمین لە (١٩٢٨ز) [١].

ئەوەی مایەی گرنگی پێدانە هەر لەو سەرو بەندەدا ساڵی (١٩٣٤ز) لە هەڵەبجە (عەبدوڵڵا بـەگی ئەحمـەد بـەگی تاپۆو شاهۆی شاعیر [*] و موحـەممـەد سەعید بەگی سەلیم بەگی یار ئەحمەد بەگی جاف «١٩٠٤ ـ ٢٠٠٢ز») پارتێکی ئیسلامییان بەناوی (حزبی ئیسلامیی کورد) دامەزراند [٢].

ماوەیـەك دوای دامەزرانـدنی ئـەو پارتـە، عەبـدوڵڵا بـەگ دەگەڕێتـەوە سـلێمانی و موحەمـەد سـەعید بـەگیش دەگوێزرێتـەوە سـلێمانی و هـەردووکیان لـەوێ دەکەونە چـالاکی و خـەڵکی دی دەبنـە ئەنـدامی ئـەم پارتـە، لەوانـە (نەجمەدینی حاجی مەلا ڕەسوڵ و مەحمودی فەقێ موحەممەدی هەمەوەند)، هەروەها لە هەولێر (گیوی موکریانی)و لە کەرکووك (خەلیفە عەلی بەسێ "مەنمی")و لە کرماشان (ئەسکەندەر بەگی ئێناخی) دەبنە ئەندام، ئەمە سەرەڕای ئەوەی ئەو پارتە لە هەڵەبجەو پێنجوێن و تەوێڵەو بیارەو کەلار ئەندامی هەبوو [٣].

سەبارەت بە ئامانجی ئەو پارتە، موحەممەد سەعید بەگی سەلیم بەگی جاف دەڵێت:"وشەی ئیسلامیی خرابووە ناوی حزبەکە، چونکە ئەو وەختە دینداریی زۆر بڵاوو زاڵ بوو، جا ویستمان لەڕێگەی ئیسلامەتییەوە هانی خـەڵك بدەین لێمان کۆببنەوەو بێنە ناومان، تا ڕێکیان بخەین و ئاگاداریان بکـەین لـە کێشـەی کوردو فێری کوردایەتیان بکەین، چونکە ئامانجمان بەدیهێنانی داواو مافەکانی کورد بوو" [٤].

پارتی ناوبراو، تەنها ماوەی دوو ساڵ و نیوێك لەکار بەردەوام بوو [٥]، لـەدوای ئـەو مێـژووە چارەنووسـی نادیـارە، وتەکانی موحەممەد سەعید بەگی سەلیم بەگی جاف تاکە سەرچاوەی زانیارییە دەربارەی ئەو پارتـەو لـەوە بترازێ هیچمان دەربارەی ئـەو پارتـە لەبەردەستدا نییە، پێدەچێت لـە ئەرشیفی ئـەو کاتـەی حکومـەتی ئینگلیـز زانیـاری دەربارەی ئەو پارتە هەبێت.

دامەزراندنی حزبی ئیسلامیی کورد لەو کاتەدا کومەڵێ پرسیار دەوروژێنێت، لـەو بڕوایـەدام دروسـتکردنی ئـەو پارتـە بـەدەر لەهـەر کاریگەرییـەکی دەرەکـی، دەرەنجـامی واقیعـی سیاسـیی و کۆمەڵایـەتی ئـەو دەمـەی باشـووری کوردستانە، دامەزرێنەرانی ئەو پارتە خوازیاری ئەوەبوون بـە کـەڵك وەرگـرتن لـە ئیسـلام خزمـەت بـە نەتەوەکـەیان بکەن و نەهامەتییەکانی لەسەر لابەرن.

دوابـەدوای دامەزرانـدنی دەوڵـەتی عێـراق، چـەند کۆمەڵـەی ئیسـلامیی لـە عێـراق دامـەزران، زۆرێـك لەوانـە لـە شـارەکانی کوردسـتان لقیـان کردۆتـەوەو چـالاکیان نوانـدووە، ئـەوان زیـاتر لـە بـواری بانگـەوازی ئیسـلامیی و خێرخوازیی و پەروەردەو بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری ئیسلامیی کاریـان دەکـرد. کۆمەڵـەی لاوانـی موسـڵمان (جمعیة

---

1 سەرچاوەی پێشوو، ل٥٦.

* شاهۆی شاعیر: مەلا حەسەن قازی کوڕی مەلا عەبدولقادر کوڕی مەلا ئەوڕەحمانە، ساڵی (١٨٨٢ز) لـە بیـارە لـە دایـك بـووە، دوای خوێنـدنی زانستە شەرعییەکان و زمانی فارسی و عەرەبی، چەند ساڵێك دەبێتە قازی، شیعری بە زمـانی کـوردی و فارسـی و عـەرەبی هەیـە، کەسـێکی زیـرەك و بلیمەت و قسەخۆش بووە، لە (٢٣ حوزەیرانی ١٩٧١) کۆچی دوایی کردووە. بۆ زانیاری زیـاتر بڕوانـە: دیـوانی شـاهۆ، کۆکردنـەوەو ڕێکخسـتنی: محمد امین کاردۆخی، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی ١٩٧٦، ل٣ ـ ٦.

2 چاوپێکەوتنی (سدیق سالّح) لەگەڵ (موحەممەد سەعید بەگی سەلیم بەگی جاف)، سلێمانی، ٧/ ٥/ ٢٠٠٠ز.

3 سەرچاوەی پێشوو.

4 سەرچاوەی پێشوو.

5 سەرچاوەی پێشوو.

ZAGROS WEBSITE

الشبان المسلمين)[1] یەكەم كۆمەڵەی ئیسلامییە لە زۆربەی شارەكانی عێراق لقی كردەوەو كەوتە چالاكی، لەو چوارچێوەدا لە دهۆك لقی كۆمەڵە كراوەتەوە[2].

ساڵی (١٩٢٩ز) كۆمەڵەی ڕێنمایی ئیسلامیی (جمعية الهداية الإسلامية)[3] لە بەغداد دامەزرا[4]، (مەلا موحەممەد قزڵجی[*]) یەكێك بوو لە دامەزرێنەرانی ئەم كۆمەڵەیە[5]، هەروەها (شێخ ئەمجەد زەهاوی[**]) بووە ئەندامی ئەم كۆمەڵەیە[6]. پێدەچێت بەشداری ئەم زانایانە ڕێخۆشكەر بووبێت بۆ زێتربوونی چالاكی كۆمەڵەی ڕێنمایی ئیسلامیی لە كوردستان.

ئەم كۆمەڵەیە لە زۆربەی شارو شارۆچكەكانی كوردستان چالاكی هەبوو، لەو چوارچێوەدا ساڵی (١٩٣٣ز) لقی كەركووكی كۆمەڵە كرایەوە[7]، هەفتەنامەی (الهداية) زمانحاڵی كۆمەڵە بە گرنگیی و بایەخی زۆرەوە هەواڵی كردنەوەی لقی ناوبراوی بڵاوكردۆتەوە[8].

سەبارەت بە چالاكیی و ناوی دەستەی گشتی لقی كەركووكی كۆمەڵە هەفتەنامەی (لسان الهداية) نووسیویەتی: دەستەی گشتی لقی كەركووكی كۆمەڵەی ڕێنمایی ئیسلامیی كۆبویەوەو ئەم كەسانە بۆ دەستەی كارگێڕی هەڵبژێردران: موحەممەد ڕەزا واعیز ـ سەرۆك، حاجی حەسەن ئومی زادە ـ جێگری سەرۆك، سابر حافز ـ نهێنگر، شێخ ڕەئوف مودەڕیس ـ ئەمین سندوق[9].

---

[1] كۆمەڵەی لاوانی موسڵمان (جمعیه الشبان المسلمین) ساڵی (١٩٢٨ز) لە بەغداد لەلایەن (موحەممەد بەهجەت ئەلئەسەری، حاجی كەمالەدین، ڕەشید روشدی، موسا ئالوسی، سەید عەبدوڕەئوف، كەمال موحسین)ەوە دامەزرا. بڕوانە: الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦، ل٨٣٧.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل٨٣٨.

[3] دامەزرێنەرانی بریتیی بوون لە (ئیبراهیم ئەلڕاوی ـ سەرۆك، بەهائەدین شێخ سەعید ـ جێگری سەرۆك، حەمدی ئەعزەمی، حاجی موحەممەد ڕشید، كەمالەدین تائی، موحەممەد نافع، عەبدولحەمید شێخ عەلی، نوعمان ئەلئەعزەمی، خەلیل ئەلڕاوی، تەها ئەلڕاوی، نەجمەدین مودەڕیس...هتد).بڕوانە: دليل المملكة العراقية تأريخي اداري تجاري صناعي زراعي مصور لسنة ١٩٣٥ ـ ١٩٣٦، مطبعة الأمين، بغداد ١٩٣٥، ل٨٨٢.

[4] الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦، ل٨٨٠.

[*] مەلا موحەممەد قزڵجی: شێخ موحەممەد كوڕی شێخ حسێن كوڕی موحەممەد كوڕی عەلی قزڵجی، ساڵی (١٨٩٧ز) لە قزڵجە لەدایك بووە، لای زانایانی ئەو سەردەمە خوێندویەتیو پاشان خوێندنی لە ئەزهەر تەواو كردووە، دوای گەڕانەوەی لە كۆلێجی شەریعەی بەغداد بۆتە مامۆستا، لە بواری ئەدەبو فیقهو زمانو مێژوو زۆر شارەزا بووە، لە چەند كۆمەڵەی ئیسلامییدا بۆتە ئەندامو دامەزرێنەری كۆمەڵەی ڕێنمایی موحەممەدی (جمعية الهدى المحمدي) بووە، جگە لە كتێبی (التعريف بالمساجد السليمانية) پەراوێزو لێكدانەوی بۆ چەندین دەستنووس داناوە، ساڵی (١٩٥٩ز) كۆچی دوایی كردووە. بڕوانە: محمد زكي حسن أحمد: أسهام علماء كوردستان العراق في الثقافة الإسلامية، الطبعة الاولى، دار ئاراس للطباعة والنشر، أربيل ١٩٩٩، ل٢١٩.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل٢١٩.

[**] شێخ ئەمجەد زەهاوی: ئەمجەد موحەممەد سەعید موحەممەد فەیزی زەهاوی، ڕەچەڵەكی دەچێتەوە سەر بابانەكان، ساڵی (١٨٨٣ز) لە بەغداد لەدایك بووە، باوكو باپیری موفتی بەغداد بوون، سەرەتا لای باوكی خوێندویەتی، پاشان چۆتە ئەستەمبوڵو خوێندنی تەواو كردووە، دوای گەڕانەوەی چەندین پۆستی جۆراوجۆری وەرگرتووە لە كۆلێجی شەریعەو حقوقو چەندین قوتابخانە وانەی وتۆتەوە، لە دامەزراندنی زۆربەی كۆمەڵەو ڕێكخراوە ئیسلامییەكانی سەردەمی پاشایەتی بەشداری كردووە پۆستی سەرۆكی (٦) لەو كۆمەڵانەی وەرگرتووە، لە (١٦ / ١١/ ١٩٦٧ز) كۆچی دوایی كردووە. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: كاظم أحمد ناصر المشايخي: الإمام أمجد بن محمد سعيد الزهاوي، المعهد العالمي للفكر الإسلامي، فيرجينيا ١٩٩٦.

[6] الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦، ل٨٤٨.

[7] سەرچاوەی پێشوو، ل٨٣٣.

[8] العدد (١٣١)، السنة الرابعة، ٢٧ محرم ١٣٥٢ هـ، ل٧.

[9] العدد (١٩٢)، السنة السادسة، ٩ جماد الاخرة ١٤٥٢ هـ، ل٢١.

ZAGROS WEBSITE

بەهەمان شێوەی کەرکووک لە (٩ تەمموزی ١٩٣٤ز) لە دهۆك[1] و (٢٠ ئاب ١٩٣٤ز) لە سلێمانی لقی کۆمەڵە کراوەتەوە[2]. ئەمە سەرەڕای ئەوەی لە هەولێرو ئامێدیو خانەقین لقی کۆمەڵە کراوەتەوە[3].

کۆمەڵەی ڕێنمایی ئیسلامیی لە ڕێگەی وتاردان لە بۆنەو ئاهەنگە ئیسلامییەکانو چاپکردنو بڵاوکردنەوەی کتێبو گۆڤارو ئەنجامدانی گەشتو جەختکردنەوە لەسەر مەسەلە ڕەوشتییەکانو بواری خێرخوازی توانیبووی ژمارەیەکی زۆر ئەندام لەخۆی کۆبکاتەوە[4]، بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی کۆمەڵە چەند لیژنەیەك دروستکرابوونو کارەکانیان ڕادەپەڕاند[5].

گۆڤاری (الصراط المستقيم) باس لە چالاکییەکی کۆمەڵە دەکات لە سلێمانیو لەو بارەوە نووسیویەتی:بە مەبەستی هاوکاریکردنی لێقەوماوان کە بە هۆی باران بارینو لافاوەوە زیانیان لێکەوتبوو، وەفدێك بە لێپرسراوێتی حاجی نوعمان ئەفەندی ئەعزەمی ئەندامی ئەنجومەنی کۆمەڵەی ڕێنمایی ئیسلامیی سەردانی سلێمانی کردو بڕی (٢٥٠) دینار بەمەبەستی هاوکاریکردنی لێقەوماوان تەرخان کرا، ناوبراو لە سلێمانی وتاریداو ژمارەیەکی زۆر خەڵك لەدەوری کۆبویەوەو پەرۆشی خۆیو عێراقییەکانی بۆ خەڵکی سلێمانی دەربڕی[6].

چالاکییەکانی کۆمەڵەی ڕێنمایی ئیسلامیی مایەی ڕەزامەندی حکومەتی پاشایەتی نەبوو، هەر ئەمەش وای لە حکومەت کردووە چەند جار هەفتەنامەکەیان پێدابخاتو چالاکییەکانی کۆمەڵە سنووردار بکات[7]، هەر چۆنێك بێت چالاکی جۆراوجۆری ئەو کۆمەڵانە بوونە سەرەتایەك بۆ چەندین کۆمەڵەی تر، بە تایبەتیش لە دوای جەنگی دووەمی جیهانو بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان موسلمین، ئیخوان لە ئەزموونی ئەو کۆمەڵانە سوودمەند بوونو شوێن پێیان هەڵگرتن.

---

1 الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦، ل٨٣٢.

2 سەرچاوەی پێشوو، ل٨٣٣.

3 سەرچاوەی پێشوو، ل٨٤٧.

4 سەرچاوەی پێشوو، ل٨٤٧؛ لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەدا جەخت لەسەر (٦) ئامانجی سەرەکی کراوەتەوە کە بریتین لە:

أ- بڵاوکردنەوەی ڕاستییەکانی ئیسلام بەشێوەیەك لەگەڵ گیانی سەردەم بگونجێت.

ب- کارکردن بۆ لێك نزیککردنەوەی گەلانی موسڵمانو بەهێزکردنی پەیوەندی لە نێوانیاندا.

ت- بەرنگاربوونەوەی ئیلحادو پروپاگەندەی ناحەزانی ئیسلام.

ث- بڵاوکردنەوەی زانستە ئیسلامییەکانو چاکسازی لە پرۆگرامی خوێندن.

ج- بنبڕکردنی فەسادو ڕەوشت نزمی.

ح- هاندانی دەوڵەمەندان بۆ بەخشینو ئەنجامدانی پرۆژەی خێرخوازی.

بڕوانە: لسان الهداية، العدد(٢٠٠)، السنة السادسة، ٢١ شعبان ١٣٥٤هـ، ل١.

5 ئەو لیژنانە بریتی بوون لە: لیژنەی وتاربێژیو ئامۆژگاری، لیژنەی زانستی ، لیژنەی ئاوەدانکردنەوە. بڕوانە: الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦، ل٨٤٨.

6 العدد (١١٥)، السنة الثالثة، ١٠ شعبان ١٣٥١ هـ، ل١٤.

7 هەفتەنامەی (لسان الهداية) لە وتارێکیدا لە ژێر ناونیشانی (للتاريخ) گلەیی کۆمەڵە بەرامبەر حکومەت دەردەبڕێت لەوەی چەند جار هەفتەنامەکەی پێداخستون، ئەمەش وای لە کۆمەڵە کردووە هەر جارەو لە ژێر ناوێکی نوێ درێژە بە هەفتەنامەکە بدات، لەو ڕووەوە گۆڕانی ناوی هەفتەنامەکە لە (الهداية) بۆ (صدى الإسلام، تنوير الافكار، الصراط المستقيم، لسان الهداية، ...) بەڵگەی ئەو ڕاستییەیە.بڕوانە: لسان الهداية، العدد(١٨٨)، السنة السادسة، ٣ جماد الاولى ١٣٥٤ هـ، ل٢ ـ ٣.

ZAGROS WEBSITE

بەشی یەکەم

ڕەوتی ئیسلامیی لە نێوان ساڵانی ١٩٤٦ ـ ١٩٧١

ZAGROS WEBSITE

باسی یەکەم: بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان لە عێراق

دوای دامەزراندنی ڕێکخراوی ئیخوان موسلمین لە میسر ساڵی (١٩٢٨ز) لەسەر دەستی حەسەن بەننا (١٩٠٦ ـ ١٩٤٩ز) [١]، کارو چالاکی ئەو ڕێکخراوە فراوان بوو، بیری ئیخوان لە ڕێگەی نێردراوە تایبەتییەکانی ئیخوان و ئەو خوێندکارانەی دەچوونە میسر بۆ خوێندن بەزۆربەی جیهانی ئیسلامییدا بڵاوبۆوە، بڵاوکراوەکانی ئیخوان بە تیراژێکی زۆر چاپ دەکران و دەگەیەنرانە زۆربەی ناوچەکانی جیهانی عەرەبی و ئیسلامیی، ئەمەش بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوانی فراوانتر کرد.

سەرەتای گەیشتنی بیری ئیخوان بە عێراق، لە ڕێگەی چەند مامۆستایەکی میسرییەوە بوو، کەبەمەبەستی بڵاوکردنەوەی بیری ئیخوان هاتبوونە عێراق، سەرەتای ساڵی (١٩٤٠ز) کۆمەڵێك مامۆستای میسری هاتنە عێراق، لەناویاندا شێخ ئەلئەحمەر لەناوچەی بەسرەو زوبێر کەوتە بڵاوکردنەوەی ئەو بیرە [٢]، بە هەمان شێوە ساڵی (١٩٤٢ز) لەسەر ڕاسپاردەی سەرکردایەتی ئیخوان، (حسێن کەمالەدین و موحەممەد عەبدولحەمید ئەحمەد) هاتنە عێراق تا بیروڕاکانی ئیخوان بڵاوبکەنەوە [٣]، حسێن کەمالەدین لە کۆلێجی ئەندازیاری و موحەممەد عەبدولحەمید ئەحمەد لە پیشەسازی بەغداد بوونە مامۆستا [٤]. ئەحمەد کامیل مەنوفی یەکێکی دی بوو لە مامۆستا میسرییەکان و لە موسڵ نیشتەجێ بوو، ناوبراو بیری ئیخوان و بڵاوکراوەکانی بڵاودەکردەوەو هانی گەنجەکانی دەدا بۆ خوێندنەوەیان [٥].

هەر لەسەرەتای چلەکانەوە گۆڤاری (الإخوان المسلمون) و بڵاوکراوەکانی تری ئیخوان دەگەیشتنە عێراق و تەنانەت لە شاری موسڵ بە ئاشکرا دەفرۆشران [٦].

هەر وەکو پێشتر ئاماژەمان پێدا، کەناڵێکی بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان ئەو خوێندکارانە بوون کە بۆ خوێندن دەچوونە میسر، ساڵی (١٩٣٩ز) کۆمەڵێك قوتابی عێراق نێردران بۆ ئەزهەر بۆ خوێندن، موحەممەد مەحمود

---

[1] حسن البنا: مذكرات الدعوة والداعية، مطبعة أنوار دجلة ، بغداد٢٠٠٤، ل٨٣.

[2] الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالای ئیسلام والدكتور طه جابر العلواني، مجلة ئالای ئیسلام، العدد (٣)، السنة السابعة، أيلول ١٩٩٣، ل١٢.

[3] د. عبدالفتاح علي البوتاني: الحياة الحزبية في الموصل ١٩٢٦ ـ ١٩٥٦، الطبعة الأولى، مطبعة وزارة التربية، أربيل ٢٠٠٣، ل٢٧١.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦٧.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦٨.

[6] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧١.

سەواف (١٩١٤ ـ ١٩٩٢ز) یەكێك بوو لەو كۆمەڵە قوتابییەو لەوێ بەبیری ئیخوان ئاشنابوو، بەلاَم بە هۆی هەڵگیرساندنی جەنگی دووەمی جیهانی سەواف گەڕایەوە عێراق [1].

دوای گەڕانەوەی سەواف بۆ موسڵ، ویستی بە هاوكاری (عەبدوڕڕەحمان سەید مەحمود، عەبدوڕڕەحمان مەحمود ئەلڕەحیم) كە دوو بازرگانی شارەكە بوون لقێكی ئیخوان بكاتەوە، بەڵام حكومەت داواكەی ڕەت كردەوە [2].

ساڵی (١٩٤٣ز) جارێكی تر سەواف لەسەر خەرجی (مستەفا سابونچی) كە دەوڵەمەندێكی موسڵە نێردرایەوە میسر بۆ خوێندن، سەواف ئاشنایەتی لەگەڵ حەسەن بەننا پەیدا كرد، ئەویش وەكو ئەندامی دەستەی دامەزرێنەری ئیخوان لە میسر ناساندی [3]. لەو ماوەدا كە سەواف لە ئەزهەر دەیخوێند، مامۆستا میسرییەكان لە عێراق چالاكانە هەڵدەسوڕان و بیری ئیخوانیان بڵاو دەكردەوە، لەو ڕووەوە لە (٢٤ مایسی ١٩٤٥ز) حسێن كەمالەدین و موحەممەد عەبدولحەمید ئەحمەد سەردانی موسڵ دەكەن و بە هۆی عەبدوڕڕەحمان سەید مەحمود ئاشنایەتی لەگەڵ ژمارەیەك زانای شارەكە پەیدا دەكەن و چەندین دیدارو كۆبوونەوە ئەنجام دەدەن، بەمەش ژمارەیەك گەنج لەدەوری بیری ئیخوان كۆدەبنەوە، لەپاڵ ئەمەشدا بڵاوبوونەوەی گۆڤاری ئیخوان موسلمین لە موسڵ زەمینەیەكی زیاتری بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوانی سازدا، بەم شێوە بیری ئیخوان لە چەندین شارو شارۆچكەی تری عێراق لایەنگرو هەواداری پەیداكردو تەنها لە هۆنینەوەو ڕێكخستنێكی فەرمی كەم بوو [4]. بێگومان بیری ئیخوان لە موسڵ لەچاو شارەكانی دیكەی عێراق زیاتر برەوی هەبوو لایەنگری پەیداكرد [5].

سەواف لە میسر خوێندنی تەواوكردو ساڵی (١٩٤٦) گەڕایەوە عێراق و دەستی كردە بانگەشەكردن بۆ بیری ئیخوان [6]، ئەمەش بەكردەیی كردنی ئەو بەڵێنەبوو، كە دابووی بە حەسەن بەننا بۆ بڵاوكردنەوەی بیری ئیخوان لە عێراق [7]. هاوكات سەواف لەگەڵ كۆمەڵێك گەنج داوایەكیان پێشكەشی وەزارەت كرد بۆ دروستكردنی كۆمەڵەیەك

[1] كۆمەڵێك نووسەر: هەمان سەرچاوە، ل٦٥.

[2] د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧١.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧١.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧٢.

[5] دووخاڵ لە بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان لە موسڵ ڕۆڵیان بینی، یەكەم: لە كۆتایی سەدەی نۆزدە بزووتنەوەیەكی سەلەفی لە شاری موسڵ سەریهەڵدا، (شێخ عەبدوڵڵا ئەلنعمە) زانایەكی شارەكە بوو، ڕێبەرایەتی ئەم بزووتنەوەی دەكرد، بەمەش زەمینەی بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان لەباربوو. دووەم: تایبەتمەندیی پێكهاتەو پێگەی جوگرافی موسڵ و بوونی چالاكی موژدەدەرەكان لەو شارەدا وای كرد بیری ئیخوان وەكو پەرچەكردارێك زیاتر خۆی بنوێنێ. د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧١؛ چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[6] كۆمەڵێك نووسەر: هەمان سەرچاوە، ل٦٥.

[7] سەواف لە بیرەوەرییەكانیدا باس لە دوا دیداری خۆی لەگەڵ بەننا دەكات و دەڵێت: (موحەممەد عەبدولحەمید ئەحمەد) ئامادەی دانیشتنەكە بوو، موحەممەد دەربارەی ئەزموونی خۆی لە عێراق دەدواو ئەوەی دەربڕی كە عێراق كەڵكی بانگەوازی نییەو گونجاو نییە. سەواف بەمە نیگەران دەبێت و دەكەوێتە سەرزەنشت كردنی موحەممەد، پاشان بەڵێن بە حەسەن بەننا دەدات بگەڕێتەوە عێراق و لقی ئیخوان بكاتەوەو ببێتە جێگری بەننا لە عێراق. لە: د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧٣. دكتۆر تەها جابر ئەلعەلوانی دەربارەی دیداری سەواف لەگەڵ حەسەن بەننا دەڵێت: سەواف لە میسر چاوی بە حەسەن بەننا كەوت و پێشنیازی كرد چالاكی ئیخوان بۆ عێراق بگوێزرێتەوەو لقێكی ئیخوان بكرێتەوە، حەسەن بەننا بەگومانەوە لەم پێشنیازەی ڕوانی و وتی: وای دەبینم عێراق دوا وڵات بێت بانگەوازی ئیخوانی تێدا بڵاوبێتەوە، بەڵام ئەی شێخ كە تۆ دەبینی زەویەكە بەپیتە لەسەر بەرەكەتی خوا دەستپێبكە. بڕوانە: الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بین مجلة ئالای ئیسلام والدكتور طه جابر العلواني، ل١٢.

ZAGROS WEBSITE

بەناوی ئیخوان موسلمین، بەڵام حکومەت داواکەیانی ڕەتکردەوە [١].

هەر لەو ساڵەدا سەواف لە کۆلێجی شەریعەی بەغداد بووە مامۆستا، ناوبراو لەوێ کەوتە چالاکیی و بە هاوکاری (ئەمجەد زەهاوی، کەمالەدین تائی، مەلا مەعتوق، پارێزەر عەبدوڕڕەحمان خزر، ناجی مەعروف، عەبدولوەهاب سامەرائی) داوایەکیان پێشکەشی وەزارەتی ناوخۆ کرد، بە مەبەستی دامەزراندنی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی (جمعية الآداب الإسلامية)و لە (٢٢ ئابی ١٩٤٦ز) وەزارەت ڕەزامەندی لەسەر داواکەیان نواندو کۆمەڵە بە فەرمی دامەزرا [٢].

دوای دروستبوونی دەوڵەتی ئیسرائیل، مەسەلەی ڕزگارکردنی فەلەستین لە تەواوی جیهانی ئیسلامیی دەنگۆی هەبوو، هەر ئەمەش وای کرد لە عێراق کۆمەڵەی ڕزگاری فەلەستین (جمعية إنقاذ فلسطين) لە (١٩٤٨ز) دامەزرا [٣]، بەناوی ئەم کۆمەڵەوە کۆمەك و یارمەتی کۆدەکرایەوەو خۆبەخشەکان دەنێردران بۆ فەلەستین. بەڵام هەر زوو بارەگای کۆمەڵە بووە شوێنی چاوپێکەوتن و کۆبوونەوەو دیداری ئەندامانی ئیخوان [٤].

سەواف لەناو هەردوو کۆمەڵەدا چالاکانە هەڵدەسوڕا، بەڵام هەر زوو لەگەڵ ژمارەیەك ئەندامی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی، ناکۆکی بۆ دروست بوو، ئەمەش وای لە سەواف کرد دەستبەرداری کۆمەڵە بێت و لەگەڵ ئەمجەد زەهاوی لە (١٣ ئەیلول ١٩٤٩ز) کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی (جمعية الاخوة الإسلامية) دامەزراند [٥].

کۆمەڵەی برایەتی، چالاکترین کۆمەڵەی ئیسلامیی ئەو سەردەم بوو، ببوە ڕووکارێك بۆ کاری ئیخوان لە عێراق، لە چەندین شارو شارۆچکە لقی کردەوە، لەناو زانکۆو پەیمانگاکان ئەندام و لایەنگری پەیدا کرد، گۆڤاری (الاخوة الإسلامية) زمانحاڵی کۆمەڵە، بە تیراژێکی زۆر بیرو بۆچوون و چالاکی کۆمەڵەو وتاری بلاودەکردەوە [٦].

هەر لەو ماوەشدا، ئیخوان گرنگی بە چالاکی ئافرەتان داو کۆمەڵەی خوشکی موسڵمان (جمعية الاخت المسلمة) دامەزرێنرا [٧].

تا ساڵی (١٩٥٤ز)و هەڵوەشاندنەوەی کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی لەلایەن دەسەڵاتەوە، بە سەردەمی زێڕینی کاری ئیخوان دادەنرێت [٨]، بەڵام لەو مێژووەوە تا شۆڕشی (١٩٥٨ز) جارێکی تر ئیخوان بە شێوەیەکی نهێنیی و لە چەند کەناڵی جۆراو جۆرەوە کاری دەکرد، دەکرێت ئەم ماوە بە قۆناغی خاوبوونەوەو ڕووکردنە پەروەردەو

---

[1] عبدالجبار حسن الجبوري: الأحزاب والجمعيات السياسية في القطر العراقي ١٩٠٨ ـ ١٩٥٨، بغداد ١٩٧٧، ل١٩٩.

[2] كاظم أحمد ناصر المشايخي: هەمان سەرچاوە، ل١٨٩.

[3] دوای ڕەزامەندی وەزارەتی ناوخۆ کۆمەڵە بەفەرمی دامەزراو دەستەی کارگێڕی هەڵبژێردراو پێکهاتبوو لە:"ئەمجەد زەهاوی ـ سەرۆك، حسێن فەوزی ـ جێگری سەرۆك، پارێزەر عەبدوڕڕەحمان خزر ـ ژمێریار، موحەممەد مەحمود سەواف ـ ئەمینداری گشتی". سەرچاوەی پێشوو، ل١٩١.

[4] د. طه جابر العلواني: أضواء على تاريخ الحركة الإسلامية في العراق، مجلة ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة التاسعة، إبريل ١٩٩٥، ل١٢.

[5] دامەزرێنەرانی بریتی بوون لە (ئەمجەد زەهاوی ـ سەرۆك، موحەممەد عاسم ئەلنەقیب ـ جێگری سەرۆك، موحەممەد مەحمود سەواف ـ سکرتێر، ئیبراهیم مستەفا ئەلئەیوبی ـ ئەمین سندوق، دکتۆر تەقیەدین هیلالی، پارێزەر عەبدوڕڕەحمان خزر، تەها فەیاز). بڕوانە: عبدالجبار حسن الجبوري: هەمان سەرچاوە، ل١٩٩ ـ ٢٠٠.

[6] كاظم أحمد ناصر المشايخي: هەمان سەرچاوە، ل١٩٨ ـ ١٩٩.

[7] دامەزرێنەرانی بریتی بوون لە:(نەهال ئەمجەد زەهاوی ـ سەرۆك، فاتمە پاچەچی، بەهیرە فوجە، نەزیرە فوجە، خەیریە زەهاوی، ...). د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧.

[8] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨٣.

ZAGROS WEBSITE

پەرتبوونی ڕیزەکانی ئیخوان ناوزەد بکەین [١].

کاتێك شۆڕشی (١٩٥٨ز) ڕوویدا، لە زۆربەی ڕۆژنامەو بڵاوکراوەکانەوە بانگەشەی ئەوە دەکرا پارتەکان چالاکییان ڕاگرن تا دەرفەت بۆ حکومەتی شۆڕش برەخسێ کار بۆ هێنانەکایەی دۆخێکی باشتر بکات، جگە لە ئیخوان هیچ پارتو ڕێکخستنێکی دیکە بەدەم ئەم بانگەشەوە نەچوو، ئیخوانەکان پاش ماوەیەك زانیان تاکە گروپن چالاکییان وەستاندووە، جارێکی دی وەکو ڕێکخراوێکی نهێنی دەستییان دایەوە کار، بەڵام هیچ شتێکی فەرمیان ڕانەگەیاند، لەو ماوەدا بڵاوکراوەکانی ئیخوان بە ناوی بەرەی ئیسلامیی دەردەچوو، وەلێ زۆرێك لە خەڵکی دەیانزانی ئیخوان لە پشت ئەو کارەوەیە [٢].

دوای شۆڕشی (١٩٥٨ز)، بیری چەپ بە تەواوی لە گۆڕەپانی سیاسیی عێراق پەرەیگرت، وەك پەرچەکردار بۆ بیری چەپو شیوعییەت ئیخوان لە گۆڕەپانەکەدا دەبینرا، ئیخوانو شیوعییەت بە تەواوی لە یەکتر دڕدۆنگ بوون، وەکو دوو نەیاری یەکتری کاریان دەکردو بەمەرگی یەك تینو بوون. کاتێکیش لە ئازاری (١٩٥٩ز) جوڵانەوەی شەواف [٣] لە موسڵ سەریهەڵدا، دوای شکست هێنانی جوڵانەوەکە ژمارەیەکی زۆر لە ئەندامانی ئیخوان کوژران، ئەمەش نەك لەبەر بەشداریکردنییان لە جوڵانەوەی شەواف، بەڵکو کاتێك جوڵانەوەکە شکستی هێنا، شیوعییەکان کەوتنە کوشتنو ڕاوەدوونانی نەیارانییان، ئەم بارەش تا کۆتایی (١٩٥٩ز) درێژەی کێشا [٤].

کاتێك حکومەتی کۆماری یاسای پارتەکانی دەرکرد، ژمارەیەك لە ئیخوانە دێرینەکانو چەند کەسایەتییەکی بێلایەن، بە مەبەستی مۆڵەتدان بە دامەزراندنی (حزبی ئیسلامیی عێراقی) داوایەکیان پێشکەشی وەزارەتی ناوخۆ کرد [٥]، وەزارەتی ناوخۆ ڕەزامەندی نەنواند، داواکە ڕەوانەی دادگای تەمیز کرا، دادگای تەمیز بڕیاری وەزارەتی ناوخۆی هەڵوەشاندەوەو بەفەرمی مۆڵەتی دامەزراندنی(حزبی ئیسلامیی عێراقی) دا [٦].

حزبی ئیسلامیی، ماوەی چەند مانگێك جموجوڵو چالاکی بەرچاوی هەبوو، بەڵام زۆری نەبرد لەلایەن حکومەتەوە مۆڵەتی لێسەندرایەوەو چالاکییەکانی قەدەغەکراو سەرکردەکانی گیرانو حزب هەڵوەشایەوە [٧].

---

[1] الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالاى ئيسلام والدكتور طه جابر العلواني، ل١٣.

[2] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٣.

[3] ئەو جوڵانەوەیە لەمانگی ئازاری (١٩٥٩ز) لەسەردەستی سەرهەنگ عەبدولوەهاب شەواف دژی دەسەڵاتی عەبدولکەریم قاسم لە موسڵ بەرپابوو. دەربارەی هۆکارو ڕەوتی جوڵانەوەکەو ئاکامەکانی بڕوانە: عەبدولقادر سالح: شۆڕشی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ لە عێراق، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی ٢٠٠٥، ل٢٠٩ ـ ٢٣٩.

[4] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٣.

[5] داواکارانی دامەزراندن بریتی بوون لە (نوعمان عەبدوڕڕەزاق سامەڕائی، ئیبراهیم عەبدوڵڵا شەهاب، سەبری مەحمود، وەلید عەبدولکەریم ئەلئەعزەمی، ئیبراهیم منیر، فلیح حەسەن، فازیل دولان، حەمید حاجی زەهیبە، حاجی موحەممەد لاقی، عەبدولجەلیل ئیبراهیم، یوسف تەها، د. جاسم ئەلعانی). بڕوانە: محمد كاظم علي: العراق في عهد عبدالكريم قاسم دراسة في القوى السياسية والصراع الايدولوجي ١٩٥٨ ـ ١٩٦٣، مطبعة الخلود، بغداد ١٩٨٩، ل١٧٨.

[6] وەزارەتی ناوخۆ بە نوسراوی ژمارە (ش/ج/٩١٤) مێژووی (٢٧/٣/١٩٦٠) داواکەی ڕەتکردەوە، بەڵام دادگای تەمیز بە بڕیاری (٢١ حزبی ئیسلامیی ١٩٦٠) مێژووی (٢٦/٤/١٩٦٠) بڕیارەکەی وەزارەتی ناوخۆی هەڵوەشاندەوەو پاشان لە (٥/٥/١٩٦٠) بە فەرمی مۆڵەتی کارکردن درا بە حزبی ئیسلامیی عێراقی. بڕوانە: الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالاى ئيسلام والدكتور طه جابر العلواني، ل١٣.

[7] ڕۆژنامەی (الحیاد) زمانحاڵی حزبی ئیسلامیی ڕۆژی (١٥/١٠/١٩٦٠) بەیاننامەیەکی توندی دژ بە حکومەتی عەبدولکەریم قاسم بڵاوکردەوە، دوابەدوای ئەو بەیاننامە حکومەت کەوتە ڕاوەدونانو دەستگیرکردنی سەرکردەکانی حزبو لە ڕۆژی (٢٠/١٠/١٩٦٠) بارەگای

ZAGROS WEBSITE

بە درێژایی ساڵانی شەست ئیخوان بە نهێنی کاری دەکرد، هەر چەندە لە کودەتای (١٧ تەمموزی ١٩٦٨) ئیخوان پۆستی وەزارەتیان وەرگرت، بەڵام ئەمە درێژەی نەکێشا و لە کودەتای (٣٠ تەمموزی ١٩٦٨) بەدواوە بەعس تەنگی بە ئیخوان هەڵچنی و کەوتە ڕاوەدونانی ئەندامانی ئیخوان و سەرەنجام لە (١٩٧١/٤/٤) لەسەر زاری عەبدولکەریم زەیدانی ڕێبەری ئەوسای ئیخوانەکانی عێراق بە فەرمی کاری ئیخوان ڕاگیرا[١].

باسی دووەم: ڕەوتی ئیسلامیی لە کوردستان لە سەردەمی پاشایەتی

هەر وەکو پێشتر ئاماژەمان پێدا، ڕەوتی ئیسلامیی لە ماوەی نێوان هەر دوو جەنگی جیهانیدا، لە باشووری کوردستان بە شێوازی جۆراوجۆر ئامادەیی هەبوو، بەڵام سەبارەت بە ئیخوان موسلمین وەکو بەشێکی سەرەکی ڕەوتی ئیسلامیی، دەتوانین کۆتایی جەنگی دووەمی جیهان بە سەرەتای ئاشنابوونی کورد بە بیری ئیخوان دابنێین، ئەم ئاشنابوونەش لە شاری موسڵ و دەرەنجامی چالاکی ئیخوانە لەو شارەدا، ساڵی (١٩٤٦ز) ژمارەیەك حاجی موسڵ لە گەشتی حەج بە هۆی عەبدوڕڕەحمان سەید مەحمودەوە چاویان بە حەسەن بەننا دەکەوێت، بەننا لەگەڵیان کۆدەبێتەوە و تاریان بۆ دەدات و پێکەوە بڕیار دەدەن کاربکەن بۆ کردنەوەی لقێکی ئیخوان لە موسڵ[٢].

هیچ زانیاریەك لەبەردەستدا نییە بیسەلمێنێت لەناو ئەم کۆمەڵە حاجییەدا کوردی تێدا بووبێت، بەڵام دوای گەڕانەوەی حاجییەکان و چالاکی نواندن لە موسڵ ناوی (مەلا عەبدوڵڵا موحەممەد ئەربیلی*، موحەمەد یاسین عەبدوڵڵا سنجاری، هاشم عەبدولسەلام**) دێت کە سێ زانای کوردبوون و لە شاری موسڵ لە بڵندگۆی مزگەوتەکانەوە بیری ئیخوانیان بڵاودەکردەوە و چالاکانە هەڵدەسوڕان، ڕۆڵی ئەم وتاربێژانە بە شێوەیەك حکومەتی دڕدۆنگ کردبوو، بەڕێوەبەرێتی ئەوقاف ئاگاداری ئەو وتاربێژانەی کرد کە وتاری هەیینی دەبێت تەنها بۆ ئامۆژگاری و قسەکردن لە بابەتە ڕەوشتییەکان بێت، نەك بابەتی سیاسیی[٣].

لە ساڵی (١٩٤٦ز) بەدواوە، دامەزراندنی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی، بووە کەناڵێکی باش بۆ بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوان لە زۆربەی شارەکانی عێراق و باشووری کوردستان، لەمەشدا خودی شێخ ئەمجەد زەهاوی، سەرۆکی کۆمەڵە ڕۆڵی بەرچاوی بینی، هەر لە چوارچێوەی چالاکی کۆمەڵەدا لە (١٩٤٧/١/٦ز) شێخ ئەمجەد زەهاوی، سەرۆکی کۆمەڵە، لە نامەیەکدا زانای ناسراوی کورد (مەلا حسێن پیسکەندی*) لە سلێمانی ئاگادار دەکاتەوە، کە

حزب داخرا، بەشێوەیەکی فەرمیش لە (١٩٦١/٣/١٦) دادگای سەربازی گشتی بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی حزبی ئیسلامیی عێراقی دەرکرد. محمد کاظم علي: هەمان سەرچاوە، ل١٨٠.

[1] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٥.

[2] د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧٢.

* مەلا عەبدوڵڵا موحەممەد ئەربیلی ساڵی (١٩١٤) لە هەولێر لەدایك بووە، پاشان چۆتە موسڵ و دەستی داوەتە خوێندنی زانستە شەرعییەکان، دوای تەواوکردنی خوێندن بۆتە مامۆستای پەیمانگای ئیسلامیی لە موسڵ، ساڵی (١٩٨٤) کۆچی دوایی کردووە. سالم عبدالرزاق: صفحة من ثورة الموصل عام ١٩٥٩م، جريدة (القادسية)، العدد (٣١٩١)، ١١ آذار ١٩٩٠.

** هاشم عەبدولسەلام لە بنەماڵەیەکی کوردی باکووری کوردستانەوە ساڵی (١٩٣٠) لە موسڵ لەدایك بووە، زانستی شەرعی خوێندوە کەسێکی شارەزاو وتاربێژێکی بەتوانا بووە، لە چەندین مزگەوتی موسڵ وتاربێژبووە، بەهۆی جوڵانەوەکەی شەواف و هێرشی زۆری بۆسەر شیوعییەکان لە وتاری هەینیدا، لە (ئازاری ١٩٥٩) کوژرا. د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٣٦٩.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧٤.

* مەلا حسێن کوڕی حاجی خەلیفە پیرۆت پیسکەندییە، کە خەلیفەی کاك ئەحمەدی شێخ بووە، ساڵی (١٨٦٥ز) لە پیسکەند لە دایك بووە، دوای وەرگرتنی ئیجازەی مەلایەتی لەو مزگەوتەی ئێستا پێی دەڵێن مزگەوتی مەلا حسێن لە سەرشەقام دەبێتە پێش نوێژ، زانایەکی ناودارو شارەزاو

ZAGROS WEBSITE

بە مەبەستی کردنەوەی لقی کۆمەڵە سەردانی لایەنی پەیوەندیداری کردوەو بەوپێیەی کۆمەڵەکە ئایینی و ڕەوشتییە موتەسەڕیفەکان ڕوخسەتیان داوە لقی کۆمەڵە لە لیوای سلێمانی بکەنەوە [1].

لە درێژەی نامەکەدا، زەهاوی داوا لە پیسکەندی دەکات، بە مەبەستی کردنەوەی لقی کۆمەڵە لەگەڵ برایان سەردانی موتەسەڕیف بکەن و لە ئەنجامەکەی ئاگاداری بکەنەوە، ئەمەش گەورەترین خزمەتە بەرامبەر ئایینی ئیسلام بەجێی دێنن، لەکاتێکدا خراپە بڵاوبۆتەوەو بەدڕەوشتی پەرەی سەندووە [2].

دوای تێپەڕبوونی نۆ مانگ بەسەر نامەی پێشوو، بە نوسراوی ژمارە (٤٧) لە (١٩٤٧/٩/٢٨ز) شێخ ئەمجەد زەهاوی، ئاگاداری مەلا حسێن پیسکەندی دەکات، کە وەزارەتی ناوخۆ بە نوسراوی ژمارە (١١٨٤٦) مێژووی (١٩٤٧/٨/٢٦ز) ڕەزامەندی نواندوە لەسەر کردنەوەی لقی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی لە لیوای سلێمانی، هەر بەو بۆنەوە داوای لێدەکات لەگەڵ برایان دەستەی کارگێڕی لق هەڵبژێرن و لە ئەنجامەکەی ئاگاداری بکەنەوە [3].

پێدەچێت دوابەدوای نامەی یەکەمی زەهاوی، مەلا حسێن کەوتبێتە چالاکی و پەیداکردنی ئەندام و لایەنگر بۆ کۆمەڵە، بێگومان مەلا حسێن زانایەکی ناودارو قسە ڕۆیشتوی شار بوو، چالاکییەکانی بەرهەمی هەبوو، دەستەی کارگێڕی لق لە سلێمانی هەڵبژێردراو پێکهاتبوو لە (مەلا حسێن پیسکەندی ـ سەرۆکی لق، شێخ نوری بابە عەلی ـ جێگری سەرۆك، مەلا موحەممەد سەعید ـ ئەندام، جەلال ئاغا حاجی سەعید ئاغا ـ ئەندام، مەلا مارف ـ ژمێریار، حاجی عەبدولوەفا ـ ئەندام، عەبدوڕڕەحیم بەرزنجی ـ ئەندام، حاجی کەریم حاجی سالح ـ ئەندام، مەلا عەبدولقادر کۆکۆیی ـ باجگر) [4].

دەستەی ناوبراو لەگەڵ ناوی دەستەی کارگێڕی لق، نوسراوێك ئاڕاستەی موتەسەڕیفی لیوای سلێمانی دەکەن و تێیدا بە پشت بەستن بە ماددەی (٢١) لە پەیڕەوو پرۆگرامی کۆمەڵەی ناوبراو، لەسەر داوای کۆمەڵێك زاناو خانەدانی لیوای سلێمانی، دەخوازن موتەسەڕیف ڕەزامەندی لەسەر کردنەوەی لقی کۆمەڵە بنوێنێت [5].

هەر چەندە نوسراوەکەی دەستەی کارگێڕی لقی سلێمانی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی مێژووی لەسەر نییە، بەڵام پێدەچێت دوابەدوای نامەی دووەمی شێخ ئەمجەد بێت، کە ئاماژە دەدات بە ڕەزامەندی وەزارەتی ناوخۆ دەربارەی کردنەوەی لقی کۆمەڵە لە لیوای سلێمانی، ئەمەش پاش جموجوڵ و چالاکی مەلا حسێن پیسکەندییە کە بەر لەو مێژووە لە سلێمانی کەوتۆتە چالاکی نواندن.

بە سەرنج دان لە ناوی ئەندامانی دەستەی کارگێڕی کۆمەڵە، دەبینین پێکدێت لە زانایانی ئاییني و بازرگان و خانەدان و کەسایەتییە ناسراوەکانی ئەو دەمەی لیوای سلێمانی، ئەمەش ئەو ڕاستییە دەسەلمێنێت کە هەوڵ و کۆششی مەلا حسێن، لە کۆکردنەوەی ئەندام و لایەنگر بۆ کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی تاڕادەیەکی زۆر سەرکەوتو بووە.

هەر چەندە کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی، وەك بەشێك لە کاریگەری ئیخوان ئەژمار دەکرێت، بەڵام ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت ڕەوتی ئیسلامیی لە کوردستان بە تەواوی بەو بیرە کاریگەر بووە، بەڵکو کاریگەری بیری ئیخوان لە

بلیمەت بووە، چەند مەلا لەسەر دەستی ئەو ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە، ساڵی (١٩٤٨ز) کۆچی دوایی کردووە. عبدالكريم محمد المدرس: علماؤنا في خدمة العلم والدين، الطبعة الاولى، دار الحرية للطباعة، بغداد ١٩٨٣، ل ١٧٦ ـ ١٧٧.

[1] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (١).

[2] سەرچاوەی پێشوو.

[3] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢).

[4] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٣)

[5] سەرچاوەی پێشوو.

ZAGROS WEBSITE

کوردستان کەمتر هەستی پێدەکرێت لەچاو ناوچە عەرەبنشینەکاندا، ئەمەش دەرەنجامی کۆمەڵێك هۆکاری خودیو بابەتییە، کە دواتر باسی لێوەدەکەین، ئەمە سەرەڕای ئەوەی هەر لە بنەڕەتدا کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی، بە شێوەیەکی ڕێژەیی کەوتبووە ژێر کاریگەری بیری ئیخوان، ئەگەر بەراورد بکرێت بە کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی کە بە تەواوی ببوە ڕووکاری ئیخوانو تەواوی دیدو تێڕوانینەکانی ئیخوان موسلمینی میسر لە ئەدەبیاتیدا ڕەنگی داوەتەوە.

چالاکی ئیخوان لەسەر دەستی سەواف و هاوکارانی، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە عێراق ڕووی لە زیادی دەکرد، بوارو سنوری کار فراوانتر دەبوو، کاتێك ساڵی (١٩٤٩ز) کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی دامەزرا، کۆمەڵەی ناوبراو بووە چالاکترین کۆمەڵەی ئیسلامیی ئەو سەردەم[١]، سەواف سکرتێری کۆمەڵە، مامۆستای زانکۆو تارخوێنێکی لێهاتوو بوو، لەناو خوێندکارانی زانکۆ، بەتایبەتیش لە کۆلێجی شەریعە، شانەی ڕێکخستنی بنیادنا، لەناو ئەو خوێندکارانەدا ژمارەیەك کوردی نیشتەجێی کەرکووکی تێدابوو، لەوانە (نیزامەدین عەبدولحەمید، موحسین عەبدولحەمید، ئەحمەد نەجمەدین بەرزنجی، سوبحی داودی، نورەدین واعیز، ...)[٢].

بۆچوونی ئەوەش هەیە کاری ئیخوان لە ساڵی (١٩٤٧ز) لە کەرکووك دەستی پێکردبێتو (حاجی سلێمان) یەکەم کەس بووە پەیوەندی بەئیخوانە کردوە، شایانی باسە حاجی سلێمان دواتر لە شەقامی ئەتڵەس لە کەرکووك کتێبخانەیەکی بەناوی (الاخوة الإسلامية) کردوە[٣]. بەگوتەی سوبحی داودی لە سەرەتای پەنجاکاندا لە کەرکووك ئیخوان نزیکەی (٣٠ ـ ٣٥) ئەندامی چالاکی هەبوو[٤]. ئەمەش بەڵگەی ئەوەیە ئیخوان لە کەرکووك چالاکی زۆرتر بووە لەچاو شارەکانی دیکەی کوردستان.

کەناڵێکی دیکەی کاری سەواف بۆ بڵاوکردنەوەی بیری ئیخوان، ئەنجامدانی ئەو گەشتانەبوو کە بۆ ناوچە جیاوازەکان ئەنجامی دەداو سەردانی کەسایەتییە ناسراوەکانی دەکرد، لەو ناوچانەی گەشتی بۆ دەکرد وتاریشی دەدا، لەو چوارچێوەدا سەردانی چەندین ناوچەی کوردستانی کردووە، لە هەندێك لەو گەشتانە شێخ ئەمجەد زەهاوی هاوڕێیەتی سەوافی کردووە[٥].

حاجی تەها حەسەن سنجاری، یەکێك بووە لەو کوردانەی لە سەرەتای گەڕانەوەی سەواف بۆ عێراق، بۆتە ئەندامی ئیخوانو لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا باس لەوە دەکات، ساڵی (١٩٤٩ز) سەواف بە هاوڕێیەتی (مستەفا پێنجوێنیو غانم حمودات) گەشتێکیان بۆ ناوچەی سنجارو دەوروبەری کردووەو پێکەوە چونەتە گوندەکانی (قاپوسی، گرێ گوارا، خنێسی، کون ڕوقی، بلێج، ئەبوسی، حەمێ) و سەواف وتاری خوێندۆتەوە[٦].

کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی کە ڕوکاری ئیخوان بوو، ئەندامو لایەنگری لە دهۆكو زاخۆو ئاکرێ هەبوو، سەواف لە شوبات و تەموزی (١٩٥٣ز) و مانگەکانی شوبات و نیسان و ئەیلولی (١٩٥٤ز) چەندین سەردانی بۆ

---

[1] كاظم أحمد ناصر المشايخي: هەمان سەرچاوە، ل١٩٨.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[3] محمد نوری بازیانی: مستقبل الحركة الإسلامية في كوردستان العراق، رسالة ماجستير غير منشورة تقدم الى جامعة العالمية للعلوم الإسلامية في لندن سنة ٢٠٠٣، ل٤٠.

[4] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[5] كاظم أحمد ناصر المشايخي: هەمان سەرچاوە، ل١٩٩.

[6] چەردەیەك لە یادەوەرییەکانم، ڕۆژنامەی ڕاپەڕین، ژمارە (١٦) ساڵی یەکەم، ١٥/٦/١٩٩٨.

ZAGROS WEBSITE

کەرکووکو هەولێرو سلێمانیو دهۆكو زاخۆو سنجار ئەنجامدا [١]، هەر لە وماوەدا لەچەند گەشتێكی دیكەدا چۆتە ڕەواندزو چۆمانو بامەڕنی [٢].

بە هەمان شێوە، سەواف ساڵی (١٩٥٤ز) بە هاوڕێیەتی زەهاوی دەچێتە هەڵەبجەو لەویٚ لە مزگەوتی پاشا وتار دەداتو لەگەڵ (شێخ عوسمان عەبدولعەزیز [*]، مەلا ساڵح عەبدولكەریم « مەلا ساڵحی گەورە») پەیوەندی دروست دەكات [٣].

بەپێی ئەو زانیاریانەی لەبەردەستدان، جگە لەوانەی باسمان كرد، لەو ماوەدا چەندین كوردی دیكە بوونەتە ئەندامی ئیخوان، لەوانە لە هەولێر (موحەممەد سادق موختار [٤]، عەبدولوەهاب حاجی حەسەن، ئەحمەد عەباس، سەید موحەممەد جەباری [٥]، حاجی خەلیل [*]).

ئیخوانەكانی هەولێر هەوڵیانداوە چالاكی جەماوەری ئەنجام بدەن، لە ساڵی (١٩٤٧) دوا بە دوای دەرچوونی بڕیاری دابەشكردنی فەلەستین، لە هەولێر خۆنیشاندانێكیان ئەنجامداو چەندین دروشمی پشتگیریان بۆ فەلەستین بەرزكردەوە، لەو خۆنیشاندانانەدا (عەبدولوەهاب حاجی حەسەن، ئەكرەم شاكر، زێوەر خەتاب، موحەممەد سادق موختار، عەبدوڵڵا سەلیم) بەشداریان تێداكرد [٦]، ئەم چالاكیەش بەڵگەی زوو گەیشتنی بیری ئیخوانە بە هەولێر.

---

[1] د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٨١.

[2] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، أربيل ٢٠٠٢، ل٤٦.

[*] شێخ عوسمان عەبدولعەزیز : عوسمان عەبدولعەزیز موحەممەد، ساڵی (١٩٢٢ز) لە گوندی پریس لە ناوچەی هەڵەبجە لەدایك بووە، لای باوكیو مەلا ساڵی گەورە خوێندویەتیو ئیجازەی زانستی وەرگرتووە، موفەسیرو زانایەكی لێهاتوو خاوەن هەڵوێستو ناسراوی كوردستانو جیهانی ئیسلامییە، چەند بەرهەمی نوسراوی هەیە بەناوبانگترینیان تەفسیری قورئانی پیرۆزە كە لەدوتوێی پانزە بەرگو(٥٤٠٠) لاپەڕەدا چاپی كردوە، دەیان زانا لەسەردەستی ئەو ئیجازەی زانستیان وەرگرتووە، چەند جارێك لەسەر هەڵوێستی بوێرانەی لەلایەن حكومەتە یەك لەدوای یەكەكانی عێراقەوە دەست بەسەركراوە، لە ساڵی (١٩٨٧)ەوە ڕابەری بزوتنەوەی ئیسلامیی بووە، لە (١٢/٥/١٩٩٩) لە شاری دیمەشق كۆچی دوایی كرد. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئەو كەسایەتییە بڕوانە: ابراهيم طاهر معروف: الشيخ عثمان عبد العزيز ودوره في الصحوة الإسلامية في كردستان العراق، (توێژینەوەی بڵاونەكراوە).

[3] جۆری ئەم پەیوەندییە ئۆرگانی نەبووە، بەڵكو پەیوەندییەكی تایبەتیو ڕۆحیو فكری بووە، خودی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز دەربارەی پەیوەندی خۆی بەسەوافەوە دەڵێت:"ئەو وەختە لێرەبوو (عێراق ـ نوسەر) هەموو پەیوەندیەكی ڕۆحیو فكریو شەخصیم لەگەڵی هەبوو". بڕوانە: باوكی پێشەوا: چاوپێكەوتنێكی بڵاونەكراوە لەگەڵ زانای موجاهیدو پێشەوای كۆچكردوو مامۆستا مەلا عوسمان دا، ڕۆژنامەی بزووتنەوەی ئیسلامی، ژمارە (٤٠)، ٢٨/٥/١٩٩٩. بەهەمان شێوە سوبحی داودیو سدیق عەبدولعەزیز جەخت لەسەر ئەو ڕاستییە دەكەنەوە كە پەیوەندی شێخ عوسمانو سەواف ئۆرگانی نەبووە. چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤؛ چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[4] لە: مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٢٨٦؛ چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[5] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[*] حاجی خەلیل: خەلیل عەبدوڵڵا عەزیز ساڵی (١٩٣٢) لە هەولێر لەدایك بووە، ساڵی (١٩٥٨) بڕوانامەی بەكالۆریۆسی لە شەریعەدا وەرگرتووەو لە نێوان ساڵانی (١٩٦١ ـ ١٩٨٢) لە هەولێر مامۆستا بووە، یەكێكە لە ئەندامە دێرینە چالاكەكانی ئیخوان لە هەولێر، لە (١٢/٥/١٩٩٩) كۆچی دوایی كردوە. بڕوانە: مامۆستا ئەحمەد: كورتەیەك لە ژیانی مامۆستا حاجی خەلیل، ڕۆژنامەی یەكگرتوو، ژمارە (٢٣٨)، ٢١/٥/١٩٩٩.

[6] مەهدی محەمەد قادر: پێشهاتە سیاسییەكانی كوردستانی عێراق ١٩٤٥ ـ ١٩٥٨، سەنتەری لێكۆڵینەوەی ستراتیجی كوردستان، سلێمانی ٢٠٠٥، ل٢١٨.

ZAGROS WEBSITE

لقی موسڵ چالاکترین لقی ئیخوان بوو له عێراق، کاتێك له (٤ تشرینی یەکەمی ١٩٥٢ز) ڕەزامەندی حکومەتیان بۆ کردنەوەی لقی کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی لە موسڵ وەرگرت، دەستەی کارگێڕی هەڵبـژێردراو عەبدوڵڵا موحەممەد ئەربیلی بووە سەرۆکی لقی موسڵ[١]، ئەم لقە بەشێوەیەك چالاك بوو، توانی هۆبەیەك لە سنجار بکاتەوەو زانای ئایینی تەها حەسەن سنجاری بووە بەرپرسیو بارەگایان دانا، هاوکات ناوبراو کتێبخانەیەکی بە ناوی (الأخوة الإسلامية) لە سنجار کردەوە[٢].

ئیخوان چالاکی جۆراوجۆری لە بواری ڕۆشنبیریو پەروەردەییو وەرزشی ئەنجامدا، چەندین گەشتی هاوینەی بۆ ناوچە کوردییەکان سازدەدا، لە هاوینی (١٩٥٤ز) دوو خێوەتگەی پەروەردەییو وەرزشی کردەوە، خێوەتگەی یەکەم لە سوارەتووکەو ئەوی دی لە نزیك بامەڕنی، ئەندازیار (عەبدولغەنی شەندالە) سەرپەرشتی دەکرد[٣].

هەر چەندە لە (١٩٥٤ز) بەدواوە کاری ئیخوان بە فەرمی قەدەغەکراو کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی هەڵوەشایەوە، بەڵام ئیخوان بە نهێنی لەسەرکاری خۆی بەردەوام بوو، ساڵی (١٩٥٦ز) بەهەمان شێوەی ساڵانی پێشوو خێوەتگەیەکیان لە چۆمان کردەوەو ژمارەیەکی زۆر ئەندامی ئیخوان تێیدا بەشدار بوون[٤]. بەو شێوەیە ئیخوان لە دوا ساڵەکانی سەردەمی پاشایەتی بە شێوەیەکی نهێنی کارو چالاکییەکی سنووورداری هەبوو.

باسی سێیەم: ڕەوتی ئیسلامیی لە کوردستان لە سەردەمی کۆماریدا

دوای شۆڕشی (١٩٥٨ز) لە عێراق، قۆناغێکی نوێ لە کاری ئیسلامیی لە عێراقو کوردستان دەستی پێکرد، ئەم قۆناغە لە خودی خۆیدا، هەندێ جار بەرەو لوتکەو هەندێ جاریش بەرەو نشێوو هەڵدێر ملی ناوە، ئەمەش دەرەنجامی بارودۆخی سیاسی ئەو دەمەی عێراقو ناوچەکەیە.

لەسەرووبەندی دوای شۆڕش، لە سلێمانی، کۆمەڵەیەکی ئایینی بەناوی کۆمەڵەی پیاوانی ئایینی ئازاد (جمعية رجال الدين الأحرار في السليمانية) دادەمەزرێت، دەربارەی ناوی دامەزرێنەرانو کارو چالاکی ئەم کۆمەڵە، هیچ زانیاریەکمان چنگ نەکەوت، تاکە سەرچاوەیەك کە هەبێت ئەو بەیاننامەیەیە کە بە هەردوو زمانی کوردیو عەرەبی چاپکراوەو تێیدا ئامانجەکانی کۆمەڵە لە (٩) بەندا دەخاتەڕوو[٥].

کۆمەڵی پیاوانی ئایینی ئازاد، لە ژێر دروشمی ئایەتی (وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ) خۆی دەناسێنیو ئامانجەکانی دەخاتەڕوو، لە بەندی یەکەمدا ناوی تەواوی کۆمەڵە دێنێت، لە بەندی دووەمدا نووسیویەتی: "کۆمەڵەکەمان کۆمەڵێکی حیزبیو سیاسی نییە بەڵکوو کۆمەڵێکی دینیەو هیچی تر"، لە بەندی پێنجەمی بەیاننامەی ناوبراودا هاتووە کە: "کۆمەڵ تێ ئەکۆشێ لە ڕێگای پاراستنی جمهوریەتە دیموکراسیەکەمانو چنگ کەوتووەکانی شۆڕش وە هەوڵ ئەدات بۆ جێگیربونی ئاشتی جیهان". ئەم بەندە بەڵگەی ئەوەیە کۆمەڵی پیاوانی ئایینی ئازاد لەسەردەمی کۆماریدا دامەزراوە[٦].

تەواوی بەندەکانی (٣، ٤، ٦، ٧، ٨، ٩) بۆ ڕوونکردنەوەی ئامانجەکانی کۆمەڵە تەرخان کراوەو تێیدا

---

[1] د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧٨.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ٢٨١.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨٢.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨٣.

[5] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٤).

[6] سەرچاوەی پێشوو.

ZAGROS WEBSITE

بەرزکردنەوەی ئاڵای ئایینی پاکو بڵندکردنی وشەی ڕاستو دابینکردنی مافەکانی پیاوانی ئایینیو یەکخستنو یەکریزیی زانایانو زۆرکردنی ژمارەی پێشەوایانی ئایینیو پشگیریکردنو کۆمەکی جوڵانەوەی نیشتمانییو تێکۆشان دژی ئیمپریالیزم، لە دوتوێی ئامانجەکانی کۆمەڵەدان[1].

دامەزراندنی کۆمەڵی پیاوانی ئایینی ئازاد، تاکە چالاکی ئەو دەمەی ڕەوتی ئیسلامیی نییە، بەڵکو لەپاڵ ئەمەدا، ئیخوان بە شێوەیەکی بەرفراوان لە هەندێ ناوچەی باشووری کوردستان چالاکی دەنوێنێ، دوای شۆڕشی (تەمموزی ١٩٥٨ز) شیوعییەکان بەتەواوی لە گۆڕەپانی سیاسیی عێراقو کوردستان دەرکەوتن، لە ساڵی (١٩٥٩) شیوعییەکان لەهەڵەبجە خۆنیشاندانێکیان سازدا[*]، وەکو پەرچەکردارێك لە هەمان ڕۆژدا ئیسلامییەکان خۆنیشاندانیان سازدا، شەڕو پێکدادان لە نێوان هەردولادا بەرپابوو، چەند بریندارى لێکەوتەوە، (حاجی عەبدوڕڕەحمان موحەممەد) یەکێك بوو لە بریندارەکان[2].

تاوسەندنی شیوعییەتو توندڕەویی شیوعییەکان بەرامبەر ئیسلام، کارێکی وای کرد زانایان فەتوای کافربوونی شیوعییەکانو حەرامی مامەڵەکردنو ژنخوازی لەگەڵیاندا دەربکەن، لەو ڕووەوە ڕۆژنامەی (الوطن) لە ژمارە (١٥٩)ی (٢٣ تشرینی دووەمی ١٩٦٠) لە ژێر ناونیشانی (دور العلماء الأعلام) فەتوای زانایان (مەلا ساڵح عەبدولکەریم، شێخ جەمیل موفتی[*]، مەلا عومەر عەبدولعەزیز، شێخ عوسمان عەبدولعەزیز)ی بڵاوکردۆتەوە، ناوبراوان لە دەقی فەتواکەدا دەڵێن: "پرسیارمان لێکراوە دەربارەی شیوعیو شیوعییەت، سەرەتا دەبێت دەربارەی ئیستعمار پاشان شیوعییەت بدوێین، چونکە هەرکەس دژی شیوعییەت بدوێ بە هاوکارو نۆکەری ئیستعمار تۆمەتبار دەکرێت، بەو شێوەیە سێ پرسیار بەرەو ڕومان دەبێتەوە:

پرسیاری یەکەم، حوکمی ئەو کەسە چییە کە هاوکاری ئیستعمار دەکات؟، لە وەڵامدا دەڵێین: ئیستعمار دوژمنانو دوژمنی یەکەمی ئیسلامە، لە ژێر سایەیدا تەواوی ڕێبازە هاوردەکان دروست بوون، هەرکەس هاوکاری ئیستعمار بکات لە موسڵمانان ئەژمار ناکرێت، بەڵکو دوژمنیانە، خوای گەورە فەرمویەتی (ومن يتولهم منكم فأنه منهم).

پرسیاری دووەم، حوکمی ئەو کەسە چییە کە پەیوەندارێتی (ئینتیما)ی بۆ شیوعییەت هەیە؟، بێگومان شیوعییەت مادیەتێکی ڕووتەو بڕوای بە خواو بەڕۆژی دواییو غەیب نییە، گومان نییە لە کافرێتی ئەو کەسەی پەیوەندارێتی بۆ ئەو حزبە هەیەو ئاگاداری ڕێبازە گلاوەکەیانە (إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْأِسْلامُ)، (وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْأِسْلامِ دِيناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ).

پرسیاری سێیەم، حوکمی ئەو کەسە چییە کە هاوکاری شیوعیو شیوعیەتە؟، جۆری هاوکاریەکە دەگۆڕێت، بەهەرحاڵ هاوکاریکردنیان خزمەتی کوفرە، موسڵمان نابێت هاوکاریان بکات، خوای گەورە فەرمویەتی (لا تَجِدُ

---

[1] سەرچاوەی پێشوو.

[*] شیوعییەکان لە خۆنیشاندانەکاندا زۆرجار دروشمی (مژدەبێ خوشکو برا دەرگای مزگەوت داخرا)یان بەرزدەکردەوە.

[2] ئەرسەلان تۆفیق محەمەد: هەوڵێك بۆ نووسینەوەی ڕیشەی ڕابوونی ئیسلامی کوردستان قۆناغی یەکەم ١٩٥٢ ـ ١٩٨١، گۆڤاری بوار، ژمارە (١) ساڵی یەکەم، بەهاری ٢٠٠٠، ل١٤.

[*] شێخ جەمیل موفتی: جەمیل کوڕی شێخ مستەفا موفتی کوڕی شێخ مەحمود ناسراو بە قازی کوڕی شێخ عەبدوڵڵا خەرپانی، ساڵی (١٩٠٦) لە هەڵەبجە لەدایك بووە، خوێندنی فەقێیەتی لە هەڵەبجەو دەوروبەری تەواو کردوەو ئیجازەی زانستی وەرگرتووە، کەسایەتییەکی ناسراوو خاوەن هەڵوێست بووە، لە بەرامبەر شیوعییەکان توند بووەو ئەمەش زۆرجار کێشەی بۆناوەتەوە، دوای دووساڵ نەخۆشی لە (١٤/٩/١٩٦٩) کۆچی دوایی کرد. بۆ زلنیاری زیاتر بڕوانە: دەروازەیەك لە ژیانو یادگاریەکانو کەسایەتی مامۆستا شێخ جەمیلی موفتی، ئا: محمد ئومێد نجم الدين شيخ جميل، گۆڤاری پێشەنگ، ژمارە (٢٣) ساڵی چوارەم، ٢٠٠١ز، ل٤٧ ـ ٦٣.

ZAGROS WEBSITE

قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ...) "[١].

دەرکردنی ئەو فتوایانە کاریگەری لەسەر گۆڕەپانەکە هەبوو، تەنانەت حکومەت لە تۆڵەی ئەوەدا بڕیاری دورخستنەوەی شێخ عوسمان و مەلا عومەر عەبدولعەزیزی بۆ ناسریە دەرکرد[٢]. پێدەچێت ئەو بڕیارەی حکومەت بە پلان و هاندانی شیوعییەکان بووبێت.

وێستگەیەکی دیکەی چالاکی ئیخوان، دەگەڕێتەوە بۆ بەشداری کۆمەڵێك زانای ئایینی کورد لە کۆنگرەی حزبی ئیسلامیی عێراقی لە (تەمووزی ١٩٦٠ن)، ئەو زانایانە لە هەڵەبجەوە چووبوون، بریتی بوون لە (مەلا ساڵح عەبدولکەریم، مەلا عومەر عەبدولعەزیز، شێخ عوسمان عەبدولعەزیز، شێخ جەمیل موفتی)[٣]. لەو کۆنگرەدا شێخ عوسمان عوبدولعەزیز بەناوی وەفدی لیوای سلێمانی و قەزای هەڵەبجە وتاری خوێندەوە، ڕۆژنامەی (الحیاد) زمانحاڵی حزبی ئیسلامیی دەقی وتەی ناوبراوی بلاوکردەوە[٤].

شایانی باسە لە کاتی دامەزراندنی حزبی ئیسلامیی عێراقی و بەستنی کۆنگرەی یەکەمی حزب، نوعمان عەبدوڕڕەزاق سامەرائی سەرۆکی حزبی ناوبراو (سوبحی داودی) ڕادەسپێرێ کە بچێتە هەڵەبجەو ڕێکخستنی ئیخوانی تیا دامەزرێنێ، لە (هاوینی ١٩٦٠) سوبحی داودی، بە هاوڕێیەتی (عابدین ڕەشید) لە کەرکووکەوە گەشتێك بۆ هەڵەبجە دەکەن و یەکەم شانەی ڕێکخستنی ئیخوانی تیا دادەمەزرێنن، ئەم شانە پێکهاتبوو لە (سدیق عەبدولعەزیز، جەلال مەلا ساڵح)، ئەم شانەیە دەبێتە بەردی بناغەی کاری ڕێکخستن لە هەڵەبجەو شارەزوور[٥].

هەر چەندە پێشتر لە نێوان چەند زانایەکی هەڵەبجەو بانگخوازانی ئیخوان ئاشنایەتی دروستبوو، بەڵام ئەم یەکترناسینە ڕێکخستنی فەرمی لێنەکەوتەوە، بەمەش هەردوو (سدیق عەبدولعەزیز، جەلال مەلا ساڵح) بە یەکەم کادیری ڕێکخراوەیی ئیخوان لە دەڤەری ناوبراو ئەژمار دەکرێت.

دواتر ئەم شانەیە فراوان بوو، هەریەکە لە (عومەر ڕێشاوی[*]، عەبدولعەزیز پارەزانی[**]) تێیدا بوونە

---

[1] لە: ابراهیم طاهر معروف: هەمان سەرچاوە، ل١٦ ـ ١٧.

[2] ئەرسەلان تۆفیق محەمەد: هەمان سەرچاوە، ل١٥.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٩؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

[4] ابراهیم طاهر معروف: هەمان سەرچاوە، ل١٨. لە ژمارە (٤٢)ی گۆڤاری (جەماوەر) دەقی وتارەکەی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز کە لە ڕۆژنامەی (الحیاد) وەرگیراوە بۆ جارێکی تر بلاوکراوەتەوە. بڕوانە: گۆڤاری جەماوەر، ژمارە (٤٢)، ٢٢ ئەیلولی ١٩٩٥ ز، ل٦١ ـ ٦٣.

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٩؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

[*] عومەر ڕێشاوی: عومەر فەتاح یەعقوب ساڵی (١٩٣٣) لە گوندی (ڕێشاو) لە دایك بووە، خوێندنی زانستە شەرعییەکانی تەواو کردووەو لە شەستەکاندا لە قوتابخانەکانی هەڵەبجەو دەوروبەری مامۆستا بووە، یەکێکە لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان، کەسێکی لێبڕاوو هەڵسوڕاوی ڕەوتی ئیسلامییە، یەکێکە لە دامەزرێنەرانی یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان ساڵی (١٩٩٤)، لە (٢٠٠١/١٠/١٨) کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە: ڕۆژنامەی یەکگرتوو، ژمارە (٣٦٠)، ٢٠٠١/١٠/١٩.

[**] عەبدولعەزیز پارەزانی: عەبدولعەزیز کوڕی شێخ ئەمین شێخ ئەحمەد، لە بنەماڵەی شێخ ئیلیاسە، ساڵی (١٩٢٨ز) لە گوندی پارەزانی شارباژێر لەدایك بووە، لە تەمەنی حەوت ساڵییەوە دەستی داوەتە خوێندن و لای مەلا ساڵح ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە، نووسەرێکی کارامەو بەسەلیقەبوو، گرنگترین بەرهەمەکانی بریتین لە (ژیانی پێغەمبەری مەزن، نمونەیەك لە ئیسلام، پێنج پایەکانی ئیسلام، لەدەروازەی ئیسلامەوە، پاشکۆی ژیان، خێزانی بەختیارو کۆمەڵی کامەران، کوڕێکی لاسارو باوکێکی هەژار، ئیسلام و بەرنامەی ژیان، ئیسلام کارە نەك تەمەڵی، دو خەربزە بەدەستێك هەڵناگیرێت)، ئەمە وێڕای ئەوەی چەندین وتاری لەگۆڤاری (التربیة الإسلامیة)دا بلاوکردۆتەوە، شەوی (٢٣\٢٢ ـ ١٢ ـ

ZAGROS WEBSITE

ئەندام، لە سەرەتادا سدیق عەبدولعەزیز بەرپرسی ڕێکخستنەکانی هەڵەبجە بوو، ئەویش پەیوەندی هەبوو بە عابدین ڕەشید لە کەرکووک[1]. دواتر چالاکی ئیخوان لە ناوچەکەدا پەرەیگرت و عومەر ڕێشاوی بووە بەرپرسی ڕێکخستنی هەڵەبجە[2].

لە سەرەتای شەستەکاندا چالاکی ئیخوان لە دەڤەری شارەزوورو هەڵەبجە بەرفراوان بوو، بیری ئیخوان بەشێوەیەك بڵاوبویەوە مەلاکان بە ئاشکرا باسی ئەو بیرەیان دەکرد، تەنانەت لەهەندێ شوێن وێنەی حەسەن بەننا بەرزدەکرایەوە، (مەلا حسێن کوڕی مەلای گەورە) بە ئاشکرا لە مزگەوت باسی بیری ئیخوانی دەکرد[3]. هەر لەو سەروبەندەدا چالاکی ئیخوان لە هەولێرو سلێمانی و کەرکووك لە برەودابوو[4].

قۆناغی کاری ئاشکرای ئیخوان لە عێراق، زۆر درێژەی نەکێشا و حزبی ئیسلامیی قەدەغەکراو هەڵوەشێنرایەوە، ڕووداوێکی لەو شێوە کاری کردە سەر بەرتەسك بوونەوەی چالاکی ئیخوان لە کوردستان و بە درێژایی ساڵانی شەست تا (٤/٤/١٩٧١) بەفەرمی کاری ئیخوان لە عێراق ڕاگیرا[5]، کاری ئەو ڕێکخراوە لە کوردستان بەشێوەیەکی نهێنی بەردەوام بوو، شێوازی کارکردنیش بریتی بوو لە:

١ـ شانەکان هەفتانە کۆبوونەوەیان دەکردو دوای لێپرسینەوە لە کاری هەفتەی ڕابردوو، کاری هەفتەی ئایندە دیاری دەکرا.

٢. دروستکردنی تیپی شەوانە (كتائب الليلية) بە تایبەت لە مانگی ڕەمەزاندا.

٣ـ ئاهەنگ گێڕان لە بۆنەکاندا بەتایبەتیش لە مزگەوتەکاندا، ئەو بۆنانەش وەکو یادی لەدایك بوونی پەیامبەر(ﷺ)، شەوانی قەدر، غەزای بەدر، ئوحود، ئیسراو میعراج و...هتد. لەو ئاهەنگانەدا وتارو پەخشان و هۆنراوە پێشکەش دەکران.

٤ـ شەونوێژی بە کۆمەڵ.

٥. گرنگیدان بە توێژی خوێندکارو مامۆستاو ڕۆشنبیران و گەیاندنی بانگەواز پێیان.

٦. هەفتانە چەند ئایەت و فەرمودە لەبەردەکراو لەلایەن ئەندامانەوە ڕاڤەو ڕونکردنەوەیان بۆ دەکرا.

٧. سەردانی مامۆستایانی ئایینی و کەسایەتییە ناسراوەکان بە مەبەستی گەیاندنی بانگەوازی برایان.

٨. سوود وەرگرتن لە خوێندنەوەی هەندێ بڵاوکراوەو کتێب و گۆڤارەکانی وەکو (المجتمع، التربية الإسلامية، المسلمون، الدعوة، لواء الإسلام،...) لەگەڵ بڵاوکراوە تایبەتییە نهێنیەکانی ئیخوان[6].

٩ـ وانەی گشتی مزگەوت.

لەپاڵ ئەمانەشدا بەرهەمی نووسەرانی وەکو حەسەن بەننا، سەید قوتب، مستەفا سباعی، ئەبو حەسەنی نەدوی، ئەبو ئەعلای مەودودی، سەرچاوەی سەرەکی ئەدەبیاتی ئیخوان بوون، ئەندامان دەیانخوێندنەوەو لە

١٩٧٦) کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە: حسن مەحمود حەمەکەریم: مامۆستا پارەزانی لە بیرەوەری قوتابی‌یەکانیدا، ڕۆژنامەی یەکگرتوو، ژمارە (٢٢)، ٢٣/١٢/١٩٩٤.

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[3] محمد نوری بازیانی: هەمان سەرچاوە، ل٥٢. بەهەمان شێوە لە ڕاپۆرتی دەزگا سیخوڕیەکانی بەعس لە ساڵی (١٩٨٦)جەخت لەسەر پاشخانی چالاکی ئیخوان لە ناوچەکە دەکاتەوە. بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٥).

[4] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (جەعفەر مستەفا)، هەڵەبجە، ١٥/١٢/٢٠٠٤.

[5] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٥.

[6] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (جەعفەر مستەفا)، هەڵەبجە، ١٥/١٢/٢٠٠٤.

ZAGROS WEBSITE

وتنەوەی وانەکاندا سوودیان لێوەردەگرتن [١].

دیدو هەڵوێستی ئیخوان لە ئاست ڕوداوو گۆڕانکارییەکانی ئەو دەمەدا گەلێك جاران گۆڕانی بەخۆوە دیوە، ئەمە سەرەڕای ئەوەی نەیتوانیوە لە ئاست هەندێ مەسەلەی چارەنووسسازادا هەڵوێستی یەکلاکەرەوەی هەبێت، بە تایبەتیش مەسەلەی کورد کە ئیخوان هەڵوێستی لە بەرامبەریدا سلبی بوو [٢]. بەڵام کەسایەتی و زاناکانی ناو ڕەوتی ئیسلامیی باشوری کوردستان لە زۆر مسەلەی چارەنوسسازدا هەڵوێستیان دەربڕیوەو پەتی بێدەنگیان پساندووە، لەمەشدا شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بە ڕوونی جێدەستی دیارە، کاتێك حزبی ئیسلامیی هەڵوەشێنرایەوەو بارەگاکانی داخرا، شێخ عوسمان بەسەرۆکایەتی وەفدێك چووە سەردانی عەبدولکەریم قاسم، شێخ عوسمان نەیتوانی عەبدولکەریم قاسم ببینێ، بۆیە لە جیاتی دیدار یرخەرەوەیەکی توندی لە (٢٥ شوباتی ١٩٦١) ئاڕاستەی ناوبراو کرد [٣].

دوای هەڵگیرساندنی شۆڕشی ئەیلول (١٩٦١ز) لە باشووری کوردستان و ئاڵۆزبوونی پەیوەندی حکومەتی عێراق و کورد، حکومەتی عێراق و خودی عەبدولکەریم قاسم، هەوڵی زۆریاندا بۆ ناشیرین کردنی کوردو جوڵانەوەکەی، کاتێك عەبدولکەریم قاسم لە وتارێکدا باس لەوە دەکات کورد لە عێراق میوانن و دەبێت بگەڕێنەوە وڵاتی خۆیان، شێخ عوسمان بەناوی زانایانی کوردستان و هەڵەبجەوە، یرخەرەوەیەك ئاڕاستەی قاسم دەکات و گوتەکانی ناوبراو ڕەتدەکاتەوەو داوا دەکات لە چوارچێوەی عێراقی یەکگرتوودا دەستووری قورئان چارەسەری کێشەی کورد بکات [٤].

دوای هاتنە سەرکاری بەعسییەکان لە(١٩٦٨)، شێخ عوسمان عەبدولعەزیز سەردانی مەلا مستەفا بارزانی کردو پێشنیازی دامەزراندنی یەکێتی زانایانی ئایینی بۆ بارزانی کرد، بارزانی بەحوکمی پێگەی ئایینی بەو پێشنیازە خۆشحاڵ بوو، هاوکاری زانایانی کرد بۆ دامەزراندنی ئەو یەکێتییە [٥]. هۆکاری دامەزراندنی ئەو یەکێتییە بریتی بوو لە:

١. بەشداری کردن و بەدەمەوە چوونی شۆڕشی کوردو هەستکردن بە لێپرسراوێتی بەرامبەر ئایین و نەتەوە.

٢. شیوعییەکان هێندە توندڕەوبوون تەنگیان بە زانایان هەڵچنیبوو، بێڕێزیان بە پیرۆزییەکانی ئیسلام دەکرد، بەرەی حکومەتی بەعسیان گرتبوو [٦].

ئەم هەڵوێستانە زیاتر هەوڵو تێکۆشانی تاکەکەسی، یاخود چەند زاناو کەسایەتییەکە، هەر چەندە زۆربەی ئەو زانایانە هەڵگری بیری ئیخوان بوون، بەڵام هەڵوێستەکان ناچنە خانەی هەڵوێستی فەرمی ئیخوان. دەبێت ئەوەش لەبەرچاو بگرین کە خودی هەڵوێستەکان بویرانەو بەشێکن لە مێژوی ڕەوتی ئیسلامیی باشوری کوردستان، چونکە خاوەن هەڵوێستەکە کەسێکی هەڵسوراوو دیاری ناو ئەو ڕەوتەیەو ناکرێت هەڵوێستەکان لە مێژووی ئەو ڕەوتە دابڕین.

هەر چەندە ئیخوان چالاکترین باڵی ڕەوتی ئیسلامیی بوو لە دەیەی چوارەم و پێنجەم و شەشەمی سەدەی بیست، بەدرێژایی ئەو مێژووە لە باشووری کوردستان کاری کرد، بەڵام سەرکەوتنی ئەوتۆی بەدەست نەهێناو

---

[1] سەرچاوەی پێشوو.

[2] لە باسی چوارەم بە درێژی باس لە هەڵوێستو تێروانینی ئیخوان لەو مەسەلانە دەکەین.

[3] الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالای ئیسلام والدكتور طه جابر العلواني، ل١٥.

[4] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٦).

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (علی عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ١٠/ ١٢/ ٢٠٠٤.

[6] ابراهیم طاهر معروف: هەمان سەرچاوە، ل٢٠ ـ ٢١؛ ئەرسەلان تۆفیق محەمەد: هەمان سەرچاوە، ل١٩.

ZAGROS WEBSITE

ڕێکخستنێکی بەرتەسکی هەبوو، هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ:

١ـ شێوازی کارکردنی ئیخوان کە نەیانتوانیوە ڕێکخستنەکانیان بۆناو سەرجەم چینەکانی کۆمەڵگە شۆڕ بکەنەوە، کارەکەیان زیاتر لە توێژی زانای ئاییینی و خوێندەواری زانکۆ گیرادبوو [1]، توێژی یەکەم پێکهاتبوو لە کۆمەڵێك بنەماڵەی ناودارو خاوەن پێگەی ئاییینی و کۆمەڵایەتی، بە تایبەتی لە هەولێرو هەڵەبجە، توێژی دووەمیش پێکهاتبوو لە کۆمەڵێك لاوی تازە پێگەیشتوی خوێندەواری ناو زانکۆو پەیمانگاکان [2].

ئەمەش بەپلەی یەکەم دەگەڕێتەوە بۆ شێوازی کارکردنی خودی سەواف، ئەو لە هەنگاوی یەکەمی کارکردنیدا گرنگی زۆری بەو دوو توێژە دەدا، لەو کاتەشدا ئەو دوو توێژە کەمینەی کۆمەڵگە بوون، ئەمەش وای کرد کاری ئیخوان سنوورداربێت.

٢. پشتگیری نەکردنی دۆزی کوردو گرنگی پێنەدانی [3]، جێگەی سەرنجە هەر چەندە ئیخوان بەرامبەر کێشەی کورد بێ هەڵوێست بوو، بەڵام ڕەوتی ئیسلامیی کوردستان، لە ئاست ڕوداوو گۆڕانکارییەکانی جیهانی ئیسلامیی زۆر جار بەدەنگ هاتووەو هەڵوێستی دەربڕیوە، کاتێك حکومەتی میسر بڕیاری لە سێدارەدانی سەید قوتب و هاوڕێکانی دەرکرد، مەلا ساڵح عەبدولکەریم و شێخ عوسمان عەبدولعەزیز نامەیەك بۆ جەمال عەبدولناسری سەرۆکی میسر دەنێرن و داوای هەڵوەشاندنەوەی حوکمی لە سێدارەدانەکە دەکەن [4]. هەروەها کاتێك ئیخوانەکانی عێراق بڕیاری لە سێدارەدانی سەید قوتب دەبیستن، لە کەرکوکەوە وەفدێك کە پێکهاتبوو لە (شێخ نازم ئەلعوبێدی، نیزامەدین عەبدولحەمید، سلێمان موحەممەد ئەمین قابلی، سف سدقی)، دەنێرنە لای مەلا مستەفا بارزانی تا پشتیوانی خۆی بۆ هەڵوەشاندنەوەی حوکمی لە سێدارەدانی سەید قوتب دەربڕێت، مەلا مستەفا بارزانی کاغەزێکی سپیان بۆ واژۆ دەکات و پێیان دەڵێت: بڕۆن بە ناوی منەوە چی بە باش دەزانن بینووسن [5]!

باسی چوارەم: سەرنجێکی گشتی سێ دەیەی کاری ئیخوان لە عێراق و کوردستان

کاری ئیخوان لە عێراق، لە دەیەی چوارەمو پێنجەمو شەشەمی سەدەی بیست، گەلێك قۆناغی جۆراوجۆری بەخۆوە دیوە، لەوسێ دەیەدا ئیخوان بە گەلێك شێواز کاریکردووە، بە نهێنی و ئاشکراو لە چوارچێوەی کۆمەڵەو پارتی سیاسییدا، کاری جەماوەری و ڕێکخراوەیی، ڕووبەڕوو بوونەوەو هاوپەیمانێتی، تێکرای ئەو شێوازانە لای ئەو ڕەوتە پەیڕەوی لێکراوە، ئەمە سەرەڕای ئەوەی لە چەندین کەناڵی جۆراوجۆرەوە بیری ئیخوان ئاراستەو پەخش دەکرا.

بێگومان، شەنوکەو کردنی کارو هەڵوێست و دیدو تێڕوانینی ئیخوان، لەماوەی سێ دەیەدا کارێکی سانا نییە، بەتایبەتیش کە ژێدەری پێویست بەردەست نەبێت تا توێژەر پشتی پێببەستێت، بەڵام گرنگی و هەستیاری بابەتەکە ئەوە دەخوازێت دەستبەرداری نەبین و بەدواداچونی زیاتری لەبارەوە بکەین.

دیارە هەر دیاردەیەکی مێژوویی بەدەرنییە لە خاڵی بەهێزو لاواز، دەستنیشانکردن و قسەکردن لەسەر ئەو دوولایەنە جەوهەری توێژینەوەی مێژوویی پێکدێنێت، هەر لەو ڕوانگەوە سێ دەیەی کاری ئیخوان لە عێراق و باشووری کوردستان، وەکو دیاردەیەکی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئاییینی گەلێك لایەنی بەهێزو لاوازی تێدایەو

---

1 مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٢٨٦.

2 ئەرسەلان تۆفیق محەمەد: هەمان سەرچاوە، ل١٣.

3 لە باسی چوارەم بەدرێژی باسی هەڵوێستی ئیخوان لەمەڕ کێشەی کورد دەکەین.

4 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٧).

5 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

ZAGROS WEBSITE

دەگونجێت وەکو ئەزمونێکی مێژوویی ناوزەدیان بکەین.

ئێمە لێرەدا گوزەرێکی خێرا دەکەین بەسێ دەیەی کاری ئیخوان، لە چەند وێستگە دەوەستین و خاڵە لاوازەکانی ئەو ڕەوتە دەستنیشان دەکەین، مەگەر بەدەگمەن، ئەگەرنا خۆ لەقەرەی خاڵە پۆزەتیڤەکان نادەین، ئەمەش مانای ئەوە نییە ئەو ڕەوتە هیچ خاڵی بەهێزی تیا نەبووە، بەڵکو ئەوەی ئێمە مەبەستمانە خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەیە، ئەمەش وامان لێدەکات کەمتر بەلای دیار کردنی خاڵە بەهێزەکاندا بچین.

کاری ئیخوان لە عێراق، لەچاو وڵاتانی دیکەدا تاڕادەیەك درەنگتر دەرکەوت، هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پێکهاتەی تایفی و نەتەوایەتی عێراق کەلە کوردو عەرەب و سوننەو شیعە پێکدێت[١]، ئەمە وێڕای ئەوەی لەو دەمەدا، هەڵگرانی بیری چەپ، زۆرینەی چینی ڕۆشنبیرانی عێراقی دەگرتەوەو لەپاڵ ئەوەشدا هەڵگرانی بیری نەتەوایەتیی و عەرەبچێتیی لە برەودابوون[٢].

لەلایەکی دیکەوە، سەرکردایەتی ئیخوان موسلمین لە میسر بەخودی حەسەن بەنناشەوە گەیشتبوونە ئەو بڕوایەی، عێراق دوا وڵاتە بانگەوازی ئیخوانی تێدا بڵاودەبێتەوە[٣]، ئەم حاڵەتە کاریگەری لەسەر ڕێگوزەری کاری ئیخوان لە عێراق جێهێشت.

کاری ئیخوان لە عێراق لەسەردەستی سەواف پەرەی سەندو شێوازی فەرمی و ڕێکخراوەیی وەرگرت، سەواف کەسێکی تاکڕەو بوو، دەیویست هەموو کارەکان لەژێردەستی خۆیدابێت، خوازیاربوو جوڵانەوەی ئیخوان لە عێراق بەو ئاڕاستەدا بڕوات، کە خودی خۆی بڕوای پێیەتی، بواری ئەوەی نەدەدا کەسانی دیکە نەشونما بکەن و ئازادانە هەڵسوکەوت بکەن، تاکڕەویی سەواف کارێکی وای کرد هەرزوو ناکۆکی بکەوێتە ڕیزەکانی ئیخوان و ژمارەیەك ئەندامی چالاك ڕیزەکانی ئەو ڕێکخراوە جێبێڵن[٤]، لەو ڕووەوە (موحەممەد ئالوسی) یەکەم کەس بوو ساڵی (١٩٥٠) ڕیزەکانی ئیخوانی جێهێشت.

ناکۆکی سەواف و ژمارەیەك ئەندامی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی، گەیشتە ڕادەیەك سەواف ناچاربوو واز لە کۆمەڵە بێنێت و بیر لە دروستکردنی کۆمەڵەیەکی دیکە بکاتەوە[٥]، ئەم ناکۆکییە لەناو ڕیزەکانی کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی درێژەی هەبوو، بێزاری ژمارەیەك ئەندام گەیشتە ڕادەیەك بەرپرسی لقەکانی کەرخ و ئەعزەمییەی کۆمەڵە، نامەیان نارد بۆ میسرو گازندەیان لەکارەکانی سەواف کردبوو، بە بازرگانی کردن بە بانگەوازەوە تۆمەتباریان کرد، لەبەرامبەر ئەوەدا، سەواف بەرپرسی لقەکانی لابردو کەسی دیکەی خستە شوێنیان[٦].

بە گوتەی (هیشام تالب)، کە ئەو دەمە ئەندامی ئیخوان بووە، سەواف لەئاستی گرفتەکاندا کەسێکی گوفتاری بوو نەك کرداری، هەمیشە ئەوەی دوپات دەکردەوە کەپێویستە پارێزگاری یەکڕیزیی بکرێت، بەمەش هیچ گرفتێك چارەسەر نەدەکراو گوتەکانی زیاتر ئاوات خواستن بووە نەك چارەسەر[٧]، لەلایەکی دیکەوە، جۆری پەیوەندییەکانی سەواف مایەی ڕەزامەندی سەرکردەکانی ئیخوان نەبوو، بەتایبەتی گەنجەکان خوازیاری هەڵوێستی توندبوون

---

[1] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٢.

[2] الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالای ئیسلام والدكتور طه جابر العلواني، ل١٢.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل١٢.

[4] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٢.

[5] كاظم أحمد ناصر المشايخي: هەمان سەرچاوە، ل١٩٧.

[6] د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٨٤.

[7] لە: طارق الأعظمي: نشوء حركة الأحياء الإسلامي المعاصر في العراق، مجلة ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة (١٣)، آذار ١٩٩٩، ل٣٨.

ZAGROS WEBSITE

بەرامبەر کاربەدەستانی حکومەت[١]، حاڵەتێکی لەو شێوە ساڵی (١٩٥٩) سەرکردەکانی ئیخوانی هێنایە سەر ئەو بڕوایەی، کە باشتروایە سەواف دەستبەرداری سەرکردایەتیکردنی کاری ئیخوان بێتو دەرفەت بۆ کەسانی دی بڕەخسێنێ، تا ئەو کارە بگرنەدەست، سەرەنجامی ئەو ناڕەزاییانە ئەوەبوو ئەنجومەنی شووورای ئیخوان لە عێراق ساڵی (١٩٥٩) نامەیەکیان ئاڕاستەی سەواف کردو لە سەرکردایەتی ئیخوان لایانبرد[٢]، ناوبراو هەر لەو ساڵەدا ڕۆشتە دەرەوەی عێراق.

زۆر جار مەسەلەی کەسی یەکەم لای ئیخوان کێشەی لێکەوتۆتەوە، بە ڕۆیشتنی سەواف بۆ دەرەوەی عێراق، ناکۆکی لە نێوان سەرانی ئیخوان لەسەر ڕێبەرایەتی کردنی ئەو کارە دروستبوو، دانانی (عەبدولکەریم زەیدان) لەبەر زۆری تەمەن، هەر چەندە، ڕەزامەندی هەندێ سەرکردەی ئیخوانی لەسەرنەبوو، تاڕادەیەك ئەو بۆشاییەی پڕکردەوە کە بە ڕۆیشتنی سەواف دروستبوو، هاوکات دانانی ناوبراو جۆرێك بوو لە یەکلاکردنەوەی ململانێی نێوان لایەنە ناکۆکەکانی ئیخوان[٣].

زەیدان، بەهەمان شێوازی سەواف، دەیویست کاری ئیخوان بەو ئاراستەدا گوزەر بکات، کەخۆی بڕوای پێیەتی، ئەمەش هەمان هەڵەی سەواف بوو زەیدان دوبارەی کردەوە، هەڵبەتە زەیدان حەزی بەکاری ئاشکراو ڕووبەڕوبونەوە نەدەکردو زیاتر خوازیاری کاری نهێنی و هاوکاریو پێکەوەژیان بوو[٤].

لەکاتێدا ئیخوان لە عێراق درەنگ کەوتە چالاکی نواندنو کاری ڕێکخراوەیی، بەڵام سەرکردەکانی ئیخوان لە عێراق بەتایبەتی خودی سەواف دەیانویست بەخێرایی بگەن بەو ئامانجانەی ئیخوانی میسر بەدەستیان هێناوە، هەر بۆیە بەزویی بەرلەوەی بنکەیەکی جەماوەری بەرفراوان دروست بکەن، تێکەڵ بە ڕوداوە سیاسییەکان بوون، لە ناڕەزاییو خۆنیشاندانەکانی ساڵی (١٩٤٨)، ئیخوان بەشدارییەکی بەرفراوانی کردو بەمەش خۆی بەجەماوەر ناساند[٥]، بەو پێیەی ئیخوانی میسر ساڵی (١٩٤٨) دژی دروستبوونی دەوڵەتی ئیسرائیلو هاوکاری بەریتانیا خۆنیشاندانیان سازدا، سەواف هەمان چالاکی ئیخوانی لە عێراق دووبارە کردەوە، دیارە سەواف ڕەچاوی ئەوەی نەکردبوو، کە ئیخوانی میسر، دوای بیست ساڵ کارکردن گەیشتونەتە ئەو قۆناغەی خەبات، لە کاتێکدا کاری ڕێکخراوەیی فەرمی ئیخوان لە عێراق تەمەنی لە دوو ساڵ تێنەدەپەڕی، ئەنجامی ئەو کارەی ئیخوانی عێراق بەوە گەیشت، دوای ئەوەی حکومەت جارێکی تر بەهێزبۆوەو دەسەڵاتی چەسپا، سەوافو ژمارەیەکی زۆر ئەندامی ئیخوانی لە موسڵ دەستگیر کرد[٦]، بەمەش چالاکی ئیخوان بەرتەسکبۆوە.

پەلەکردنی ئیخوانەکانی عێراق، لە تێکەڵ بوون بەکاری سیاسیی، بەبێ بوونی ئەزمونێکی پێشینە، ئەو ڕەوتەی بەرەو ئیزدواجییەتو هەڵدێر برد، هەر بۆیە بەردەوام ئیخوانەکانی عێراق لە ململانێکاندا سیاسییەکی دۆڕاوو پاشکۆی ڕووداوەکان بوون.

سەرانی ئیخوان تێگەیشتنێکی واقعییان لە ڕەوشی عێراق نەبوو، هۆشیاریی سیاسییان لاواز بوو، هەڵوێستەکانیان زۆرتر پەرچەکرداربوو، لەسەر بنەمای هەستو سۆزو هەڵچوونو کەفوکوڵی کاتی دەردەبڕان، نەك لەسەر بنەمایەکی واقیعیو بابەتی، لە خۆنیشاندانەکانی ساڵی (١٩٥٢)دا لە عێراق سەرکردایەتی ئیخوان بێدەنگی

---

1 د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٨٤.

2 طارق الأعظمي: هەمان سەرچاوە، ل٣٨.

3 د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل ١٤.

4 سەرچاوەی پێشوو، ل١٤.

5 د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٧٤.

6 سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧٥.

ZAGROS WEBSITE

هەڵبژارد، بەڵام ئەندامە گەنجەکانی ئیخوان بەشداری خۆنیشاندانەکانیان کرد، بەهەمان شێوە، سەرکردایەتی ئیخوان بە شۆڕشی (١٩٥٨) خۆشحاڵ نەبوو، بەڵام گەنجەکانی ئیخوان بەشداری خۆنیشاندانەکانی پشگیری لە شۆڕشیان دەکرد[1].

دوای شۆڕشی (١٩٥٢)ی میسرو گرژبوونی پەیوەندی جەمال عەبدولناسرو ئیخوانەکانی میسر، ژمارەیەك لە ئیخوانەکانی میسر بەرەو عێراق هەڵاتن، (نوری سەعید) سەرەك وەزیرانی عێراق، دۆستی نزیکی ئینگلیزو دژی شۆڕشی میسر بوو، سودی لە پەنادانی ئیخوانە میسرییەکان بینیو هانیدان لە بڵاوکراوەکانیاندا هێرش بکەنە سەر شۆڕشی میسر، هاوکات، ئیخوانەکانی عێراق، لەستەمو کەموکورتی حکومەتی پاشایەتی عێراق بێدەنگ بوون، هەر چەند نەبوونە هاوپەیمانی حکومەتی عێراق، بەڵام هەڵبژاردنی بێدەنگی جۆرێك لە ڕازی بوون بەو واقیعەی تێدا دەخوێندرایەوە، ئەمەش دەنگی ناڕەزایی جەماوەری دژ بە ئیخوان زیادکردو سەرەنجام ژمارەیەك ئەندامی ئەو ڕێکخراوە دەستییان لەکار کێشایەوە، کاتێکیش ئیخوان بەشداری ئەو خۆنیشاندانەیان نەکرد، کە دژی هێرشی سێقۆڵی سەر میسر ڕێکخرا، هێندەی تر ئیخوان لای جەماوەر دزێو بوو، ئەمەش کاریگەری هەبوو لەسەر کزبوونی چالاکی ئیخوان، لەبەرامبەردا چالاکی بەعسییو نەتەوەییو شیوعییەکان پەرەیسەند[2].

بوونی ئیزدواجیەت لە هەڵوێستەکاندا، ئیخوانی بەرەو هەڵدێر برد، ناکۆکی ناوخۆو جێهێشتنی ڕیزەکانی لێدەکەوتەوە، ساڵی (١٩٥٧) ژمارەیەك هێزی نەیاری حکومەت بەرەی یەکێتیی نیشتمانییان دروستکرد، ئیخوان بە بەهانەی بوونی شیوعییەکان لە بەرەدا بەشداریکردنی ڕەتکردەوە، بەڵام لە ڕاستیدا ئیخوان نەیدەویست بەرەنگاری دەسەڵات بێتەوە، هەر بۆیە، کاتێك سەرجەم پارتو کۆمەڵەو هێزە نیشتمانییەکان بایکۆتی هەڵبژاردنەکانی (٥ مایسی ١٩٥٧)یان کرد، سەواف لە ناوچەی دووی موسڵ خۆی پاڵاوت، سەواف دوای ئەوەی سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا، وتی:" بە تەزویرکردن نەیانهێشت دەرچم"[3].

سەیر لەوەدابوو، کاتێك سەواف خۆی بۆ هەڵبژاردنەکان پاڵاوتبوو، ڕۆژانە لە ڕادیۆی حکومییەوە بەرنامەی (لەسەرخوانی قورئان)[*]ی پێشکەش دەکرد، هەر چەندە وانەکانی سەواف سیاسیی نەبوون، بەڵام خەڵکی جۆرێك لە هاوکاری حکومەتی تیا دەخوێندەوە. ئەمەش سیاسەتی حکومەت بوو، توانیبووی کەڵك لە سەواف وەرگرێت بۆ دژایەتی نەتەوەییو شیوعییەکان، لەبەرامبەریشدا نەتەوەییو شیوعییەکان چالاکی خۆیان دژی ئیخوان چڕکردەوەو سەرەنجام بە زیانو کەنارگیربوونی ئیخوان تەواوبوو[4].

بەدرێژایی سەردەمی پاشایەتی، ئیخوان لە عێراق خۆی لە ڕووبەڕووبونەوەی حکومەت پاراست، بەڵام دوای شۆڕشی (١٩٥٨)و دەرکەوتنی حزبی شیوعی وەکو هێزێکی چالاك لەسەر گۆڕەپانی سیاسیی عێراق، ئیخوان وەکو پەرچەکردارێك بەڕووی شیوعییەتدا دەرکەوتن، ئەمەش جۆرێك لە دوو هەڵوێستیو ئیزدواجییەتی بۆ دروستکردن، بەردەوام جەماوەر لێی دەپرسین: بۆچی لە سەردەمی نوری سەعید بێدەنگ بوون، وەکو نەیاری حکومەت دەرنەکەوتنو جوڵەیان نەبوو؟، بۆچی تا دەسەڵات ڕۆژئاواگەرا بوو، ئیخوان دژایەتی نەکرد؟، ئێستا کە دەسەڵات دژی ڕۆژئاوایە، ئیخوان دژایەتی حکومەت دەکات؟، شیوعییەکان ئەو پرسیارانەیان دەوروژاندو برەویان پێدەدا،

---

[1] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨٥.

[2] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٤.

[3] د. عبدالفتاح علي البوتاني: هەمان سەرچاوە، ل٢٨٥.

[*] شیوعییەکان ئیخوانیان بەپیاوی ئینگلیزو ئەمریکا تۆمەتبار دەکردو بەرنامەی (لەسەرخوانی قورئان)یان ناونابوو (لەسەرخوانی ئەمریکا). چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[4] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٣.

ZAGROS WEBSITE

ئەمەش ئیخوانی ئیحراج کردبوو [1].

سەرکردەکانی ئیخوان سیاسییەکی کرچوکاڵ بوون، نەیانتوانیوە خوێندنەوەیەکی بابەتیی و واقیعییان بۆ ڕووداوو پێشهاتەکان هەبێت و پەیوەندییەکی تەندروست لەگەڵ هێزە سیاسییەکانی گۆڕەپانی عێراق دامەزرێنن [2]، هەرچۆن سەواف لە گیانەڵای حکومەتی پاشایەتی خۆی بۆ هەڵبژاردنەکان پاڵاوت، کاتێك دەنگی ناڕەزایی دژی حکومەتی قاسم پەرەیسەند، هەموو ئەگەرەکان ئەوەیان تێدا دەخوێنرایەوە حکومەتی قاسم دەڕوخێت، کەچی ئیخوان بەهۆی (حاجی ئەمین حسەینی) دەیانویست جارێکی دیکە پەیوەندی لەگەڵ قاسم دامەزرێنن و لێی نزیك ببنەوە [3].

هەر چەندە، دوای هەڵوەشاندنەوەی حزبی ئیسلامیی عێراقی، قاسم هەوڵیدا، قەناعەت بە سەرکردەکانی حزبی ناوبراو بکات، ناوی حزبەکەیان بگۆڕن بۆ کۆمەڵەیەکی خێرخوازیی، لەو ڕووەوە بەڵێنی هاوکاریی و کۆمەکی پێدان، سەرکردەکانی ئیخوان گۆڕینی ناوی حزبیان ڕەتکردەوەو سودیان لەو دەرفەتە وەرنەگرت [4]، بەڵام لەگەڵ نزیکبوونەوەی مەرگی قاسم بە نیازن سەر کێشیەکی گەورە بکەن و گرەو لەسەر یارییەکی دۆڕاو بکەن.

هەر لەو کاتەوە زەیدان بووە بەرپرسی یەکەمی ئیخوان لە عێراق، نەیاریی کاری ئاشکرای دەکرد، بەڵام لەژێر فشاری هەندێ سەرکردەی ئیخواندا ملی بۆ دامەزراندنی حزبی سیاسیی ئاشکرا دا، بە هاوکاری چەند کەسایەتییەکی بێلایەن حزبی ئیسلامیی عێراقییان دامەزراند، هەر چەندە حزبی ناوبراو ڕوکاری ئیخوان بوو، بەڵام ئیخوان لەپشتەوە ڕێکخستنی هەبوو، کە دەکرێت ئەوە بە ڕێکخستنی ڕاستەقینەی ئیخوان دابنێین، نەك حزبی ئیسلامیی، ئەوەی زیاتر ئەم ڕاستییە دەسەلمێنێت ڕێگەنەدانی ئیخوانە بە سەرجەم ئەندامەکانی تا لە ڕیزی حزبی ناوبراودا کاربکەن، ئەمەش هەر لە سەرەتاوە گرفتی بۆ حزبەکە دروستکرد [5].

حکومەتی عێراق ڕێگەی نەدا حزبی ئیسلامیی کۆبوونەوەی گشتی ئەنجامدا، حزب توشی گرفتی دارایی هاتبوو، کارەکانی لەبەر نەدەڕۆیشت، بە پلەی یەکەم پشتی بەستبوو بە ئابوونەی ئەندامان، ئەمەش حزبی ئیسلامیی خستبووە قەیرانەوە، سەرکردایەتی ئیخوان هەڵوەشاندنەوەی حزبی بەتاکە چارەسەر دەزانی، بۆ هێنانەدی ئەو مەبەستەش، دەبوو بە شێوازێك ئەو کارە بکەن، خۆیان لە بەرپرسیارێتی هەڵوەشاندنەوەی حزب قوتار بکەن، سەرەنجام ئیخوان دەرکردنی بەیاننامەیەکی دژی حکومەتی قاسم بە باشترین شێواز زانی، ڕۆژنامەی (الحیاد)ی زمانحاڵی حزب بەیاننامەیەکی دوورو درێژی بڵاوکردەوە، تێیدا ڕەخنەی توندی ئاڕاستەی سیاسەتی ئابوریی و پیشەسازیی حکومەت کردبوو، ئۆباڵی نەهامەتییەکانی خستبووە ملی حکومەت، لە بەرامبەردا حکومەت کەوتە گرتن و ڕاوەدونانی سەرکردەکانی حزب و داخستنی بارەگاو هەڵوەشاندنەوەی حزب [6].

بەوردبوونەوە لەڕەوتی ڕووداوەکان، دەبینین سێ لایەن ڕۆڵیان بینی لە هەڵوەشاندنەوەی حزبی ئیسلامیی، سەرکردایەتی ئیخوان کە بڕیاری دابوو حزب هەڵوەشێنێتەوە، سەرکردەکانی حزبی ئیسلامیی کە وەڵامی داواکەی سەرانی ئیخوانیان دایەوەو بەیاننامەکەیان دەرکرد، حکومەتی عێراقی کە بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی حزبی دەرکرد،

ZAGROS WEBSITE

---

1 سەرچاوەی پێشوو، ل١٣.

2 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

3 الدکتور عثمان علی: الحلقة الثانیة من لقاء المجلة الهام بالاستاذ الدکتور طه جابر العلوانی، ئالای ئیسلام، العدد(٢)، السنة الثامنة، أیلول ١٩٩٤، ل١١.

4 سەرچاوەی پێشوو، ل١١.

5 د. طه جابر العلوانی: هەمان سەرچاوە، ل١٤؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

6 سەرچاوەی پێشوو، ل١٤.

بەڵام ئەوەی پشکی شێری ئەو بەرپرسیارێتییەی بەردەکەوێت سەرکردەکانی ئیخوانن [1]، ئەمەش ڕاستییەکی تاڵی مێژووە زۆر لەسەرکردەکانی ئیخوان بەوتنی ئەو ڕاستییە تەنگاو دەبن.

هەر چەندە لە بنەڕەتدا سەرکردایەتی حزبی ئیسلامیی زۆرتر لەو کەسانە پێکهاتبوو کە پێشتر لەگەڵ سەرانی ئیخوان ناکۆك بوون و لەکار لابرابوون، بەڵام ئیخوان بۆ ڕازیکردنی دڵی جەماوەرەکەی ڕایگەیاند: ڕێپێوان دژی بڕیاری داخستنی حزب ڕێکدەخات، ژمارەیەك خەڵك لە شوێنی دیاریکراو کۆبونەوە، پاش چاوەڕوانییەکی زۆر ئەو کەسەی بەرپرس بوو لە ڕێکخستنی ڕێپێوانەکە ئامادەنەبوو، سەرەنجام جەماوەر بڵاوەیان کردو ڕێپێوان نەکرا، بەهەمان شێوە، کاتی لەسێدارەدانی سەید قوتب خەڵك بۆ ڕێپێوان کۆبونەوە، بەڵام بەهەمان شێواز بڵاوەی لێکرا [2].

کاتێك، حکومەت لەوە دڵنیابوو کە ئازادکردنی سەرکردەکانی حزبی ئیسلامیی هیچ مەترسیەکی نییە، ئازادیکردن، بە ئازادبونیشیان ئیخوان بە تەواوی هەموویانی لەکارخست، هۆکاری ئەمەش ئەو ناکۆکییە بوو کە پێشتر لەگەڵ سەرکردەکانی ئیخوان هەیانبوو، سەرکردەکانی ئیخوان لە دەرفەتێك دەگەڕان تا خۆیان لێ ڕزگاربکەن، ئەمەش باشترین دەرفەتی بەدیهێنانی ئەو ئامانجەی سەرکردەکانی ئیخوان بوو [3].

گرفتێکی ئیخوان نەبوونی تێگەیشتنی بابەتی بوو لە ڕەوشی سیاسیی عێراق، تاکڕەویی کەسی یەکەمیش وای کردبوو کە زۆربەی ئەندامان بیر لە ئایندەی کارەکەیان نەکەنەوە، ئەگەر جارجارەش پێشنیازی گونجاو بکرایە، هێندە بەس بوو کەبەدڵی سەرانی ئیخوان نەبێت تا ڕەتبکرێتەوە، ئەم حاڵەتە بەجۆرێك کاریگەری کردۆتە سەر کاری ئیخوان، چەندین دەرفەتی مێژوویان لەدەستداوە، دەکرا ئەو دەرفەتانە بەبارێکی گونجاودا ئاراستە بکرایە، ساڵی (١٩٦٧) بەبەشداری (٤٠) کەس لە سەرکردەو کادیرە پێشکەوتوەکان، ئیخوان کۆنگرەیەکی لە مزگەوتی (حسیبە) لە بەغداد بەست، تێیدا باس لە بارودۆخی سیاسیی عێراق کراو ڕەوتێك بە ڕێبەرایەتی(موحەممەد فەرەج سامەڕائی) پێشنیازی کودەتاو هەوڵدان بۆ ڕوخانی حکومەتی عێراق و دامەزراندنی حکومەتێکی ئیسلامیی بە ڕێبەرایەتی ئیخوان کرد، بەڵام ئەم بۆچوونە لەلایەن زەیدانەوە ڕەتکرایەوە [4]. سوبحی داودی باس لەوە دەکات کە لە (١٤ تەمموزی ١٩٦٧) لە یەکێك لە باخەکانی یوسفیە سەرکردەکانی ئیخوان کۆبوونەوەیەکیان کرد، نزیکەی (١٣ ـ ١٤) کەس بەشداربوون لەوانە: (سوبحی داودی، سەید ئەحمەد، شامل سەلاح، موحەممەد ئەحمەد ڕاشد، عەبدولکەریم زەیدان، عادل ئەلهاشمی، سەلمان حسێن، ئەبو عومەر،...) لەو کۆبوونەوەدا بڕیاریاندا دەستبەرداری کاری سیاسیی بن و تەنها سەرقاڵی کاری پەروەردەو بانگەواز بن [5].

لە مانگی تەمووزی (١٩٦٨) حکومەتی عەبدوڕڕەحمان عارف تەواو لاواز بوو، بەرپرسی دیوانی سەرۆکایەتی هەواڵی زانیبوو کە بەعسییەکان نیازی کودەتایان هەیە، داوای لە سەرکردەکانی ئیخوان کرد، دەستپێشخەری بکەن و کودەتا بکەن و دەسەڵات بگرنەدەست، سەرکردەکانی ئیخوان دەربارەی کودەتا ناکۆك بوون، وێڕای ڕازیبوونی هەندێکیان، سەرەنجام بۆچوونی ڕەتکردنەوەی کودەتا چەسپا، بەمەش ئەو دەرفەتەیان لە دەستداو

---

[1] سەرچاوەی پێشوو، ل١٤.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل١٤.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل١٥.

[4] صلاح الخرسان: حزب الدعوة الإسلامية حقائق ووثائق، الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات والبحوث الاستراتيجية، دمشق ١٩٩٩، ل٤٠.

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٩.

ZAGROS WEBSITE

بەعسییەکان کودەتایان کردو دەسەڵاتییان گرتەدەست .[1]

لە ماوەی نێوان ساڵانی (١٩٥٨ ـ ١٩٦٨) چەند کودەتا لە عێراق ڕوویدا، زۆربەیان سەرکەوتنی بەدەستهێنا، لەو بارەشدا سەرکردەکانی ئیخوان، هێشتا ڕێگەیان بە ئەندامانیان نەدەدا بیر لە کارێکی وەها بکەنەوە، بەڵام هەندێ لە کادیرانی ئیخوان بە نهێنی سەرقاڵی ئامادەسازیی کودەتا بوون، بە گوتەی سدیق عەبدولعەزیز ڕەوتێك لەناو ئیخوان سەریهەڵدابوو، شۆڕشگێڕ (ثوري)یان پێدەوتن، ئەو ڕەوتە دوای دەسەڵات گرتنەدەستی بەعسییەکان بە نیازی کودەتابوون .[2]

عەبدولغەنی شەنداله، یەکێك بوو لە سەرکردەکانی ئەو ڕەوتە، ناوبراو سەردانی هەڵەبجەی کردو داوای لە سدیق عەبدولعەزیز کردووە هاوکاری بکات، بەڵام سدیق عەبدولعەزیز هاوکاریکردنی شەندالەی ڕەتکردۆتەوە .[3]

دکتۆر تەها جابر، ئەو ڕاستییە ئاشکرا دەکات، دوای کودەتای دووەمی بەعس لە (٣٠ تەمموزی ١٩٦٨) ئیخوان چووە قۆناغی سڕبوون، پەیامێکی ناوخۆیی دەرکرا بە ناونیشانی (پەروەردەو ڕێکخستن و دەستبەرداربوونی هەرچییەکی دیکە)[*]، ئەمەش بە شێوەیەکی بەرفراوان پەیڕەوی لێکرا، لەو ماوەدا ژمارەیەك لە ئەندامە لەکارخراوەکانی ئیخوان لە هەوڵی دروستکردنی ڕێکخستنێکی نوێدابوون، (موحەممەد فەرەج) یەکێ بوو لەو کەسانەو بە کردەوەش لە ناو سوپادا سەرپەرشتی ڕێکخستنێکی سەربازی دەکرد .[4]

ساڵی (١٩٦٩) ژمارەیەك ئەندامی ئیخوان بە هاوکاری کەسانی دیکە، هەوڵیاندا کودەتای سەربازی دژی بەعسییەکان ئەنجامدەن، دیدارو کۆبوونەوەکان لە ئێران لە ژێر چاودێری (موحەممەد رەزا شا)دا بەڕێوەدەچوون، چەند پلانێك بۆ کودەتا دارێژرا، بەڵام کتوپڕ لە (١٩/١٠/١٩٧٠) سەرنەگرتنی کودەتا لەلایەن حکومەتی بەعسەوە ڕاگەیەنرا[**] .

کۆتایی ئەم باسە تەرخان دەکەین بۆ قسەکردن لەسەر هەڵوێستی ئیخوان موسلمینی عێراق دەربارەی کێشەی کورد، ئەمەش یەکێکە لەو مەسەلانەی دەبێت هەڵوێستەی لەسەر بکەین و بەوردی سەرنجی لێبدەین، هەر چەندە لە سەرەتای کاری ئیخوانەوە لە عێراق ئەم بیرە باشووری کوردستانی گرتەوە، بە درێژایی سەدەی بیست کورد لە عێراق بەرەو ڕووی چەوساندنەوەو ستەم بۆتەوە، بەڵام ئیخوان هەڵوێستێکی پۆزەتیڤی لە ئاستی ئەو کێشەدا نەبووە، لە ماوەی سەردەمی پاشایەتی ئیخوان چەندین چالاکی سیاسیی نواندووە، دەربارەی کێشەی فەلەستین و جەزائیرو...هتد، خۆنیشاندان و کۆڕو کۆبونەوەی جەماوەری سازداوەو کۆمەك و یارمەتی کۆکردۆتەوە، بەڵام بەرامبەر کێشەی کورد، نەك کارێکی وای نەکردووە بەڵکو نەشبیستراوە تەنانەت لە بەیاننامەیەکیشدا داکۆکی لە

---

[1] هەڵسەنگاندنی هەڵوێستی ئیسلامی یەکان بەرامبەر ڕوداوەکانی ساڵی ١٩٦٨ لە عێراقدا ، گۆڤاری هەڵوێست، ژمارە(٧) ، ساڵی دووەم، ١٩٩٣ز، ل١٨.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[3] سەرچاوەی پێشوو.

[*] دەقە عەرەبییەکەی بریتی بوو لە (تربية وتنظيم وترك ماسوى ذالك)، ئەم پەیامە لەناو ئەندامانی ئیخوان بە پەیامی سێ تائەکە ناسراوە.

[4] د. طه جابر العلواني: هەمان سەرچاوە، ل١٥.

[**] کەسە ناسراوەکانی کودەتا بریتیبیبوون لە: (عەبدولغەنی ڕاوی ، سەعد ساڵح جەبر، عەبدورڕەحمان نایف، موحەممەد عەلی سەعید)، تا ئێستا زۆر لایەنی کودەتاو شێوازی ئاشکرابوونی نادیارە، پێدەچێت لە داهاتوودا زۆر نهێنی ئەو ڕووداوانە ئاشکرابن. لە ئەنجامی ئاشکرابوونی پلانی کودەتا، حزبی بەعس نزیکەی (١٥٠) کەسی لە سێدارە دا، ئەوانە زۆربەیان پلەداری ناو سوپا بوون، کە ژمارەیەکی زۆر ئەندامی ئیخوانیان تێدابوو، خودی سەددام حسێن سەرپەرشتی لە سێدارەدانەکانی دەکرد. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: أسرار المحاولة الإنقلابية ضد البعثيين عام ١٩٧٠، مجلة النفير، العدد (٩)، آذار ١٩٩٢، ل ٢٧ .

ZAGROS WEBSITE

کێشەی کورد بکاتو داوای لابردنی ستەمی سەری بکات، ئەمەش کەلێنێکی گەورەیە لەکاری ئیخوان لە عێراق.

فەلەستینو جەزائیر هەزاران کیلۆمەتر لە عێراقەوە دوورن، ئیخوان ڕێکخراوی تایبەتی بۆ هاوکاریو کۆمەك کردنییان دامەزراندو کەسانی خۆبەخشی ڕەوانەی فەلەستین دەکرد، بەلاَم لە عێراق بە بەرچاوی ئەوانەوە کورد لە ئازارو مەینەتیدابوو، نەك نکوڵییان نەکرد، بەڵکو ئیخوان ئەوەشیان بە کورد ڕەوا نەدیوە زەکاتی کۆکراوەی کوردستان بەسەر هەژارانی کورد دابەشبکرێت[1].

ئیخوان موسلمین لە میسر دامەزرا، بە بیری عەرەبچێتی بارگاوی بوو، ئەمەش دەرەنجامی واقیعی میسر بوو بۆ داکۆکیکردن لە عەرەبیەتی میسر بەرامبەر بانگەشەی فیرعەونییەتو ڕۆژئاواگەراکان کە لەگەڵ ئیخوان موسلمین لە کێبەرکێدابوون، لەگەڵ گواستنەوەی بیری ئیخوان بۆ عێراق هەمان خەسڵەتی عەرەبچێتی پێوەگواسترایەوە، ئەمەش کاریکردە سەر هەڵوێستی ئیخوان بەرامبەر کورد[2].

دوای شۆڕشی (١٩٥٨)، بە هەمان شێوەی سەردەمی پاشایەتی، ئیخوان لە بەرامبەر کێشەی کورد بێدەنگ بوو، کاتێك حزبی ئیسلامیی عێراقی بە فەرمی دامەزرا، پەیڕەوو پرۆگرامی حزب دانرا، ئەویش جگە لە بەرنامەیەکی تیۆریی و خستنەڕووی چەند دروشمی زەق چیتر نەبوو.

پەیڕەوو پرۆگرامی حزبی ئیسلامیی، هیچ چارەسەرێکی ڕیشەیی بۆ کێشەی ئابوریی و کۆمەڵایەتیی و سیاسییەکان پێنەبوو، لە بڕگەیەکی پەیڕەودا هاتووە: "حزب دژایەتی هەر هەوڵێکی جوداخوازیی لەسەر بنەمای تائیفیی و ڕەگەزی دەکات"[3]، لە بڕگەیەکی دیکەدا هاتووە: "حزب بڕوای بە یەکێتیی عێراق هەیە لەسەر بنەمای عێراقی بوون، عێراق بەشێکە لە نەتەوەی عەرەب"[4].

وێڕای ئەوەی حزبی ئیسلامیی لە پەیڕەوو پرۆگرامەکەیدا بە هیچ شێوەیەك باسی کێشەی کورد ناکات، بە سەرنجدان لە دوو بڕگەی سەرەوەی پەیڕەوو پرۆگرامی حزبی ئیسلامیی، هەستی عەرەبچێتی بە ئاشکرا لە بیری حزبدا ڕەنگی داوەتەوە.

ئیخوان، هێندە دەربارەی کێشەی کورد خەمساردبوون، چەند ساڵ درێژە کێشانی شۆڕشی ئەیلول ڕاینەچڵەکاندن هەڵوێست لەمەڕ کێشەی کورد وەرگرن، دکتۆر تەها جابر، یەکێکە لە دامەزرێنەرانی حزبی ئیسلامیی عێراقیی و دەربارەی ئەو خەمساردییەی ئیخوان دەڵێت: "ئیخوان بڕیاری دابوو خۆی لە کاری سیاسیی بەدوور بگرێت، جارجار لە ژێر فشاری ڕوداوەکاندا بەیانێکی سنورداری دەردەکرد، ئەمەش زیاتر لە بۆچونێکی فیقهی دەچوو، هەر بۆیە زۆرجار گلەییان دەهاتەسەر، تەنانەت لەلایەن سەرکردەکانی کورد گلەیی ئەوە دەکرا، ئیسلامییەکان هیچ شتێکیان ڕانەگەیاندووە خواستی کوردی تێدابێت، یاخود سەرزەنشتی ئەو ستەمە بکات کە

[1] حاجی تەها حەسەن سنجاری باس لەوە دەکات ساڵی (١٩٥٠) ئیخوانەکانی سنجار زەکاتی جوتیارانی دێهاتەکانی سنجاریان کۆکردەوە، ئەو گەنمەی کۆیانکردەوە بردویانەتە موسڵو لەوێ فرۆشتویانە بایی (٥٠٠) دینار بووە، ئیخوانەکانی موسڵ هاتوونو داوای پارەکەیان لێکردوون، حاجی تەها داواکەی ڕەتکردونەتەوەو پێی وتون بەسەر هەژارانی ناوچەکەدا دابەشی دەکات. لەسەر ئەوە ناکۆکییان بۆ دروست بووە، حاجی تەها نامە بۆ شێخ ئەمجەد زەهاویو عەبدوڵڵا ئەربیلی بەرپرسی لقی موسڵی کۆمەڵەی برایەتی ئیسلامیی دەنێرێت، ئەوانیش حاجی تەها ئاگادار دەکەنەوە کە خاوەن حەقە، بەلاَم ئیخوانە عەرەبەکان لەسەر داواکەیان سوور دەبن، ئەمەش وا لە حاجی تەها دەکات دەست لەکارکێشانەوەی خۆی پێشکەشی ئیخوان بکات. بڕوانە: چەردەیەك لە بیرەوەرییەکانم. ڕۆژنامەی ڕاپەڕین، ژمارە (١٦)، ساڵی یەکەم، ١٥/٦/١٩٩٨.

[2] الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالای ئیسلام والدكتور طه جابر العلواني، ل١٢ ـ١٣.

[3] لە: ليث عبدالحسن الزبيدي: ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، منشورات مكتبة اليقظة العربية، الطبعة الثانية، بغداد ١٩٨١، ل٢٤٠.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤٠.

ZAGROS WEBSITE

لەسەر کوردە"[١].

بەشی دووەم

لە کاری تاکەکەسییەوە بۆ کاری ڕێکخراوەیی

باسی یەکەم: کاری ئیسلامیی لە حەفتاکان و نیوەی یەکەمی هەشتاکاندا

دوای ئەوەی کاری ئیخوان بە فەرمی لە (١٩٧١/٤/٤) وەستێنراو ڕێکخستن هەڵوەشایەوە، ئەم حاڵەتە کوردستانیشی گرتەوە[٢]، هەر چەندە زۆرێك لە کادیرانی ئیخوان کاری ڕێکخستنیان بە حەرام دەزانیو لای ئەوان بڕیارەکەی سەرکردایەتی ئیخوان جۆرێك لە پیرۆزی هەبوو، بەڵام کۆمەڵێك کەسایەتیی، لە ساڵانی حەفتادا لە ناوچە جیاوازەکانی باشووری کوردستان جموجۆڵیان هەبوو، ئەو قۆناغەی کاری ڕەوتی ئیسلامیی، کە لە سەرەتای حەفتاکانەوە، دوای وەستانی کاری ئیخوان بە فەرمی، لە عێراقو کوردستان دەستپێدەکات، ناتوانرێت کۆتاییەکەی بە تەواوی دەستنیشان بکرێت، چونکە کۆتایی هاتنی ئەم قۆناغە شێوازێکی ڕیزبەندی وەرگرتو ماوەیەکی درێژی خایاند، دەتوانین نێوان ساڵانی (١٩٧٨ . ١٩٩١) بە کۆتایی ئەم قۆناغە دابنێین، بەواتایەکی دیکە، دروستببوونی بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی لە (١٩٧٨) لە لایەكو دەست بەکاربوونەوەی سدیق عەبدولعەزیز لە ساڵی (١٩٧٩) لە لایەکی ترەوە، بوونە گورزی کاریگەر بۆ شکاندنی تەوقی حەرامی ڕێکخستن، کە ئیخوانە دێرینەکان برەویان پێدەدا.

پاشانیش، لە سەرەتای هەشتاکانەوە کارو چالاکی کادیرانی ڕەوتی ئیسلامیی بەرفراوان بوو، هێڵی سەلاحەددین موحەممەد، هاتە مەیدانو دواتریش لە (١٩٨٥) مۆڵەتی ڕەسمی کارکردنی لە سەرکردایەتی ئیخوان وەرگرت[٣]، هەر لەو ساڵەشدا ئیخوانەکانی کوردستانو ناوەڕاستی عێراق یەکیانگرتەوە[٤]، لە لایەکی ترەوە، لە ساڵانی هەشتا بزووتنەوەی پەیوەندی، چووە قۆناغی ئاشکراو کاری چەکداری، ئەمەش ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی لێکەوتەوە.

ڕەوتی ڕوداوەکان بەو ئاڕاستەدا گوزەری کرد، تا ساڵی (١٩٩١) ڕاپەڕینی گەلی کورد دژی بەعس بەرپابوو، ئەمەش بە تەواوی کۆتایی هێنا بەو قۆناغەو ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان بەشێوازێکی بەرفراوانتر لە جاران هاتە مەیدان.

کاری ئیسلامیی لە سەرەتای ئەو قۆناغەدا، بە کاری تاکەکەسی دەستی پێکرد، دواتریش شێوازی فرە میحوەرییو ناوچەیی وەرگرت، بە ڕاوەستاندنی کاری ئیخوانو پچڕاندنی پەیوەندییە ئۆرگانییەکان، هەندێ لە

---

1 الدکتور عثمان علی: الحلقة الثانية من لقاء المجلة الهام بالاستاذ الدكتور طه جابر العلواني، ل١١.

2 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

3 هیوا: هاڵەکۆك، ب.ش، ب.م، ل١٩؛ باوکی ئوسامە: بزووتنەوەی ئیسلامی واجبێکی شەرعیو زەرورەتێکی واقعیە، بەشی پێنجەم، گۆڤاری جەماوەر، ژمارە (٤٤)، ٢٠ تشرینی یەکەمی ١٩٩٥ز، ل٧.

4 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

ZAGROS WEBSITE

ماموٚستاکان بەشێوەی سەربەخۆ وانەیان بە قوتابییەکانیان دەوت، هەندێ جار لە شارێکدا یان لە شارۆچکەیەکدا چەند ماموٚستا هەبوون و هەریەکەیان بە سەربەخۆ لەوی دیکە کاری دەکرد، لە هەڵەبجە عەبدولعەزیز پارەزانی ماموٚستای پەیمانگای ئیسلامیی هەڵەبجە بوو، لەناو خوێندکارانی پەیمانگا دەجولا، ژمارەیەك گەنجی لە شێوەی ڕێکخستنێکدا لە دەوری خۆی کۆکردبویەوە، ساڵانە لە مانگی ڕەمەزان و مەولود سەرپەرشتی سازدانی چەند بۆنەو ئاهەنگی لە ناوچەکەدا دەکرد [1].

هەر لە هەڵەبجە (ئیبراهیم ڕێشاوی [*]، عومەر ڕێشاوی، موحەمەد فەرەج، هادی عەلی، حەسەن شەمێرانی، موحەممەد عەبدوڕڕەحیم) چالاکیان هەبوو، هەروەها (سدیق عەبدولعەزیز، موحەممەد ڕەئوف، مەولود باوەموراد، مەلا ئەحمەد شافعی) بە شێوەیەکی سەربەخۆ لەوانی دیکە جموجۆڵیان هەبوو [2].

لە شارۆچکەی سیروان (حەبیب موحەممەد سەعیدو ئەحمەد کاکە مەحمود) سەرقاڵی وانە وتنەوە بوون، ئەمە سەرەڕای ئەوەی لە هەشتاکاندا نووسینەکانیان لە ئاستێکی بەرفراواندا پێشوازیان لێدەکرا [3].

لە سەیدسادق (محێدین گەلاڵی، حەمەسەعید، هیوا میرزا سابیر) ڕۆڵیان بینی [4]، لەپاڵ ئەمانیشدا کۆمەڵێك وتاربێژ لەو دەڤەرە ڕۆڵیان بینی لەوانە (شێخ موحەممەد بەرزنجی) لە شانەدەری، (مەلا عەلی بیارە [*] ومەلا موحەممەد شارەزووری [**]) لە سەیدسادق [5].

ڕەوتی ئیسلامیی لە دەڤەری بیتوێن و پشدەر، لە سەرەتای هەشتاکانەوە بە زەقی دەرکەوت، کۆمەڵێك

---

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[*] ئیبراهیم ڕێشاوی، یەکێکە لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان لە دەڤەری هەڵەبجەو شارەزوور، ڕۆڵی بەرچاوی بینی لە پەروەردەکردنی کادیرانی ئیخوان لەو دەڤەرەدا، لە (٣١/١٢/١٩٩٢) کۆچی دوایی کردوە. بڕوانە: لە یادی دوو ساڵەی وەفاتی تێکۆشەری ئیسلام ابراهیم ڕێشاوی، ئا: حسن محمود حمە کریم، ڕۆژنامەی یەکگرتوو، ژمارە (٢٣)، ٣٠/١٢/١٩٩٤ز.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (هیوا میرزا سابیر)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.

[3] نووسەرێکی نەزانراو: کاروانی ڕێ، ب. ش، ١٩٩٧، ل٣٠. بە گوتەی ئەحمەد کاکە مەحمود، ئەو بەرهەمانەی لە هەشتاکاندا بەچاپی دەگەیاندن، بە شێوەیەك پێشوازی لێدەکرا کە پاش ماوەیەکی کەم بەرهەمەکانی لە کتێبخانەکاندا نەدەما، ئەمەش وای کرد بەرهەمەکان چەند جار چاپ بکرێنەوە. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، هەڵەبجە، ٨/١٢/٢٠٠٤.

[4] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (هیوا میرزا سابیر)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.

[*] مەلا عەلی بیارە: عەلی حسێن میرزا ساڵی (١٩٤١) لە گوندی (بناوەسووتەی) پێنجوێن لەدایك بووە، هەرلە منالییەوە دەخرێتە بەر خوێندن و دوای وەرگرتنی ئیجازەی مەلایەتی، دەبێتە وتاربێژو ماموٚستا لە خانەقای بیارە، پاشان لەبەغداد تاقیکردنەوە دەکات و لەوێش ئیجازەی زانستی وەردەگرێت، چەند ساڵێك وتاربێژی مزگەوتی سەیدسادق بوو، لەگەڵ ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی لە (١٩٨٤) دەچێتە شاخ و پۆستی جێگری ڕابەری گشتی و بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری وەردەگرێت، بەهەمان شێوە لە بزووتنەوەی ئیسلامیی دەبێتە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی و بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری، ڕۆژی (٩/٣/١٩٨٨) لە ئەنجامی بۆردومانی فڕۆکەی عێراق لەبەرەی جەنگی سیمان کوژرا.

[**] مەلا موحەممەد شارەزووری: موحەممەد ساڵح ساڵی (١٩٤٦) لە گوندی (کەچەڵی) ناوچەی شارەزوور لەدایك بووە، سەرەتا لای باوکی دەستی بە خوێندن کردوەو پاشان چۆتە هەڵەبجەو درێژەی بە خوێندن داوەو ساڵی (١٩٧١) لە تاقیکردنەوەکانی پەیمانگای ئیسلامی پلەی (زۆر باش)ی بەدەست هێناوە، لە چەندین گوندو شارۆچکە مەلایەتی کردووەو ڕۆڵی لە هۆشیارکردنەوەی گەنجاندا بینیوە، چەند جارێك لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە دەستگیرکراوەو ئازارو ئەشکەنجەدراوە، وتاربێژو نووسەرێکی بەتوانا بوو، چەند بەرهەمی چاپکراوی هەیە لەوانە (ڕێکەوت لە تەرازووی ژیریدا، سروشت لە تەرازووی ژیریدا، داروین لە تەرازووی ژیریدا، فرۆید لەتەرازووی ژیریدا،...) لە (٢٥/٧/١٩٨٧) کۆچی دوایی کردووە. چمکێك لە ژیاننامەی ماموٚستا مەلا موحەممەد شارەزووری، ئا: ئارام عەلی سەعید، ڕۆژنامەی ڕێگای یەکبوون، ژمارە (٧٤)، ساڵی یەکەم، ٦/٨/٢٠٠٠ز.

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (ئەحمەد کاکە مەحمود)، هەڵەبجە، ٨/١٢/٢٠٠٤.

ZAGROS WEBSITE

کەسایەتی ڕۆڵی بەرچاویان لەو بێداریەدا بینی، لەوانە (عەلی باپیر، عەبدولقادر هەڵۆنەیی، مەغدید حسێن[*]، مەلا عومەر تیماری[**])[1]. سەرەڕای ئەوانەی ناومان بردن، بورهان موحەممەد ئەمین باس لەوە دەکات ساڵی (١٩٨٤) گەشتێکی ئەو ناوچەی کردووەو پەیوەندی بە (عەلی میربەگی، مەزهەر، ڕەسوڵ، عەزیز) ناوێکەوە کردووە[2].

لە سلێمانی (حەسەن پێنجوێنی، ئەبوبەکر موحەممەد عەزیز، بورهان موحەممەد ئەمین) ڕۆڵیان هەبوو[3]، هەروەها (تەها حەمەساڵح و جەزا حەمەساڵح) سەربەخۆ لە خەڵکانی تر کاریان دەکرد، (فاتح کرێکار)یش لە هەولێرو سلێمانی تا ڕادەیەك کاریگەری هەبوو[4].

ڕەوتی ئیسلامیی، جگە لە هەڵەبجە، لە هەولێر، لەچاو شارەکانی دیکە لە هەشتاکاندا چالاکی زیاتر بوو، بوونی زانکۆو گەورەیی شارەکە ڕێگەیان بۆ چالاکبوونی ڕەوتی ئیسلامیی خۆشکرد، بەڵام ئەو چالاکبوونە شپرزەو پەرتەوازە بوو، لە حەفتاکانەوە (موخلیس یونس، سەید عیزەدین، ئەبوڕائید، حاجی فوئاد، موحسین جوامێر) جوڵەو چالاکییان هەبوو، هەرلە هەولێر (دکتۆر عیسام ئەلڕاوی) بەناوی ئیخوانەوەو بە هێڵێکی سەربەخۆ کاری دەکرد، (بورهان شێروانی و زوهێر خۆشناو) و چەند کەسی دیکە سەر بەو هێڵە بوون[5].

جگە لەوانەی پێشتر ناومان بردن، (مەلا ئەمین) کە لەسەرەتای حەفتاکانەوە وازی لە ئیخوان هێنابوو لەگەڵ (مەلا جەمیل، مەلا جەمال، مەلا یەحیا)، ڕوویانکردە قورئان و فەرموودە لەبەرکردن، مەلا ئەمین ڕەخنەی توندی لە ئیخوان دەگرت و بەرامبەریان توندوتیژ بوو[6].

لە کەرکووك، جگە لە کاری ژمارەیەك ئەندامی ئیخوان، شێخ نازم[*] جموجۆڵێکی بەرفراوانی هەبوو. هەروەها لە

---

[*] مەغدید حسێن: ساڵی (١٩٥٣) لە گوندی ڕێزینەی ناوچەی ڕانیە لە دایك بووە، لە تەمەنی شەش ساڵی دەخرێتە بەرخوێندن و ئیجازەی مەلایەتی وەردەگرێت و لە مزگەوتی ناجیەخان لە ڕانیە دەبێتە وتاربێژ، لەسەرەتای هەشتاکاندا لە چوارچێوەی کاری ئیخوان لە ڕانیە چالاکانە هەڵدەسوڕاو جێدەستی لەو ناوچەدا دیارە، ساڵی (١٩٨٨) دەچێتە شاخ و پەیوەندی بە بزووتنەوەی ئیسلامییەوە دەکات و دەبێتە فەرماندەی هێزی ئازادی، لە کۆنگرەی پێنجەمی بزووتنەوەی ئیسلامیی بە ئەندامی سەرکردایەتی و لە کۆنگرەی شەشەم بە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی هەڵدەژێردرێت، لە (٢٦/١٢/١٩٩٣) لە شەڕی نێوان یەکێتیی نیشتمانیی و بزووتنەوەی ئیسلامیی کوژرا. ڕێبوار کوێستانی: چەردەیەك لە ژیانی پڕ سەروەری مامۆستای سەرکردە مامۆستا مەلا مەغدید، ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژمارە(٢٥)، ٢/٥/٢٠٠٢.

[**] مەلا عومەر تیماری: عومەر مستەفا پەلکۆیی ساڵی (١٩٥٢) لە گوندی (مەلا ئۆمەر) سەر بە ناحیەی چنارانی ئەو کاتە لە دایك بووە، سەرەتا لای باوکی خوێندویەتی، ساڵی (١٩٧٤) بڕوانامەی زانستی لە شەریعەتدا وەرگرتووە، لە دەشتی کۆیە سەرقاڵی وانە وتنەوە بووە، چەند کەس لەسەر دەستی ئەو ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە، دواتر دەچێتە گوندی تیمارو قوتابخانەیەکی زانستی شەرعی دەکاتەوە، لە (٢١/٦/١٩٨٤) کوژرا. بڕوانە: گیانبازانی ڕێگەی خودا، ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژمارە (٣١)، ٤/٧/٢٠٠٢.

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن بابەکر) هەولێر، ٥/١/٢٠٠٥.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٦/٢/٢٠٠٥.

[3] سەرچاوەی پێشوو.

[4] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٣١.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل٣١.

[6] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢.

[*] شێخ نازم، پیاوێکی ئایندارو شێخی عەشیرەتی عوبەیدی بوو لە حەویجە، پەیوەندییەکی توندوتۆڵی لەگەڵ مەلا مستەفا بارزانی هەبوو، هەر لە شەستەکانەوە جموجۆڵێکی بەرفراوانی جەماوەری هەبوو، دەسەڵاتە یەك لە دوای یەکەکانی عێراق لە نفوزو دەسەڵاتی دەترسان، هەوڵیاندەدا بە

ZAGROS WEBSITE

کەلار (مەلا موحەممەد هۆرینی) ڕۆڵی هەبوو [١].

کارو چالاکی ڕەوتی ئیسلامیی لە دەڤەری بادینان لە کۆتایی حەفتاکانەوە دەستی پێکردبووەوە، حاجی تەها سنجاری ئەندامێکی دێرینی ئیخوان بوو، کۆمەڵێك لاوی کۆکردبویەوەو وانەی پێدەوتن لەوانە (ئەبو شڤان، وەلید یونس ئەحمەد، جەمال ئەحمەد، موحەممەد تاهیر، زوهێر حجی، زەکی نورەدین)، ئەمانە لەناو خۆیاندا شێوە ڕێکخستنێکییان هەبوو لەناو مزگەوتەکاندا وانەیان دەوتەوەو چالاکییان هەبوو [٢].

هەر لەو قۆناغەدا، هەندێ لەو کەسانەی پێشتر ئیخوان بوون، دەستیان دایە بڵاوکردنەوەی بانگەوازی نوور، بەو پێیەی بانگەوازی نوور زیاتر گرنگیدان بوو بە بابەتە ئیمانییەکانو بواری پەروەردە، ئەمەش جێدای کاری ئیخوان بوو [٣]، دیارە حکومەتی بەعس بانگەوازی نووری بە مەترسی نەدەزانی، چونکە خۆی لە مەسەلە سیاسییەکان دەبوارد، هەر ئەمەش وای کرد بەعس تاڕادەیەك چاوپۆشی لە بانگەوازی نوور بکات.

بانگەوازی نوور، لە سەر دەستی (ئیحسان قاسم ئەلسالحی) کە یەکێك بوو لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوانی نیشتەجێی کەرکووك هاتە ناوچەکە، ناوبراو ساڵی (١٩٦٩ ــ ١٩٧٠) ئەڵقەی پەیوەندی (حلقة وصل)ی نێوان کەرکووكو هەڵەبجەی ئیخوان بوو [٤]، بەو هۆیەوە لەگەڵ ئەندامانی ئیخوان لە ناوچەی هەڵەبجەو شارەزوور ناسیاوی پەیداکرد. ئەلسالحی پەیامەکانی سەعید نوورسی وەرگێڕایە سەر زمانی عەرەبی، لەگەڵ ئاشنابوونی ژمارەیەك لە ئەندامانی ئیخوان بە بیری نوورسی، پەیامەکانیان کردە سەرچاوەی پەروەردەییو کارکردنیان، دواتریش لە ساڵانی هەشتادا، زۆرێك لە بەرهەمەکانی نوور بۆسەر زمانی کوردی وەرگێڕدران [*] و لەناو ئەندامانی ڕەوتی ئیسلامیی برەویان پەیداکرد.

باسی دووەم: خەسڵەتو تایبەتمەندیی ئەو قۆناغەی کاری ڕەوتی ئیسلامیی

وەستاندنی کاری ئیخوان بە فەرمی لە (١٩٧١/٤/٤)، کاریگەری ڕاستەوخۆی لە سەر ڕەوتی ئیسلامیی باشووری کوردستان هەبوو، هەر چەندە ئەم بڕیارە لەو قۆناغەدا توانی گیانی ئەندامانی ئیخوان لە مەرگو مەترسی دەسەڵاتی بەعس بپارێزێت، بەڵام کاریگەری مەترسیداری کردە سەر ڕێگوزەری ڕەوتی ئیسلامیی، بڕیارێکی لەو شێوە پەرتبوونی ڕیزەکانی ئەو ڕەوتەی لێکەوتەوە.

بڕیاری ڕاگرتنی کار لای ژمارەیەکی زۆری ئەندامانی ئیخوان، جۆرێك لە پیرۆزی هەبوو، سەرپێچیکردنی ئەو

پێدانی پارەو پلەوپایە لە خۆیانی نزیك بکەنەوە، بەڵام ئەم هەوڵانە سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا، لە سەرەتای هەشتاکاندا لەناو زانکۆو سوپادا لایەنگری هەبوو، لایەنگرانی سوپا لە ڕێگەی مەلاڕامیو موقەددەم ئەحمەدو ئەندازیارێکەوە بوو، جولانەوە هەڵچوونێکی ناڕێکخراوی دروستکرد، (موحەممەد عوبەید ئەلبەیاتی) پێشنیازی کودەتای بۆ کرد، هەر چەندە سەرەتا بە کودەتا ڕازی نەبوو، بەڵام دواجار ڕەزامەندی نواند، موقەددەم ئەحمەد یەکێك بوو لە متمانە پێکراوەکانی شێخ نازم بیرۆکەی کودەتاکەی لای نەقیبی خانەنشین (زوهێر عەزاوی) باس کرد، ناوبراویش بەرزان تکریتی لەو بیرۆکەیە ئاگادار کردەوە، بەمەش پلانەکە بۆ حکومەتی بەعس ئاشکرابوو، حکومەتی بەعس نزیکەی (١٤٣) کەسی گرتو لەسێدارەی دانو کۆتایی بە جموجۆڵی شێخ نازم هات.

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[2] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٣٢ ـ ٣٣.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەممەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[4] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[*] زۆربەی پەیامەکانی نوور، لەلایەن (فاروق ڕەسول یەحیا)وە وەرگێڕدرانە سەر زمانی کوردی.

ZAGROS WEBSITE

بڕیارەیان بە گوناهی گەورە دەزانی، ئەو جۆرە بیرکردنەوە تا ڕاپەڕینی (ئازاری ١٩٩١) لە بیری هەندێ ئەندامی دێرینی ئیخوان شەپۆلی دەداو پیرۆزی خۆی لەدەست نەدا، لەپاڵ ئەمەشدا هەر وەکو لە باسەکانی پێشوو ئاماژەمان پێدا، چەند کەس توانیبویان کۆتو بەندی پیرۆزی بڕیاری سەرکردایەتی ئیخوان بپسێنن، بەشێوەیەکی سەربەخۆ کەوتنە کارکردن، ئەو کەسانەش هەریەکەیان بە دیدو تێڕوانینی خۆی جۆرێك لە کاری ئەنجامدەدا.

لێرەوە کاری تاکەکەسو پەرتەوازەیی، بووە خەسڵەتێکی بەرچاوی ئەو قۆناغەی کاری ئیسلامیی، هەر مامۆستایەك ژمارەیەك قوتابی بە دەورەوە بوو وانەی پێدەوتن، بە بۆچونی خۆی ئالییەتی کارکردنی بۆ دەستنیشان دەکردن، زۆرێك لەوانەش خۆیان بە ئیخوان دەزانیو هەر بەو ناوەوە کاریان دەکرد، تەنانەت هەندێکیان پێیان وابوو جۆری کارو بیرکردنەوەی ئەوان کتومت کاری ئیخوانەو ئەوانی دیکە لە ڕێبازی ئیخوان لایانداوە، بۆ نموونە چەند کەسێك ڕویانکردبووە پەیامەکانی نوورو پێداگرییان لەسەر ئەوە دەکرد کە گرنگیدان بە بابەتە ئیمانییەکانو پاکردنەوەی دەروون، ناوەڕۆکی کاری ئیخوانەو بڕوایان بەو بیرە دەدا.

هەندێکی دیکە، ڕویانکردبووە خۆ ڕۆشنبیرکردنو پێیان وابوو ئەوە کاری ئیخوانە لەو قۆناغەدا، ئەوەی جێی تێڕامانە، هەندێ جار ئەو گروپانە یەکتریان بەلادان لە ڕێبازی ئیخوان تۆمەتبار دەکرد، دەرەنجامی ئەو کارەش کەوتنەوەی شپرزەییو پەرتەوازەیی بوو لە ڕیزەکانی ڕەوتی ئیسلامیی.

لە سەرەتادا مامۆستایەك چەند قوتابی هەبوو وانەی پێدەوتنو جۆرێك لە بیرکردنەوەی بۆ دروستدەکردن، ئەمانە پێکەوە بەشێوەی گروپێکی بچووك دەکەوتنە کارکردن، دەرەنجامی تێکەڵبوونیان بەیەکترو خۆ دوورگرتنیان لە گروپەکانی دیکە جۆرێك لە کارو بیرکردنەوە بەسەریاندا زاڵ دەبوو، بەمەش ئەو گروپە دەبووە میحوەرێكو سەربەخۆ کاری دەکرد، زۆر جاریش لە شارو شارۆچکەکاندا زیاتر لە میحوەرێك جموجۆڵو چالاکی هەبوو، بۆ نموونە لە هەڵەبجە چەند میحوەرێك دروستبوو، هەریەکەیان بەشێوەی سەربەخۆ کاری دەکرد.

دوای گۆڕانی کاری ئەو گروپانە بۆ میحوەر، جۆری پەیوەندی میحوەرەکان بە یەکترەوە ناکۆکی بەخۆوە دەبینی، زۆر جار هۆکاری ناوچەییو بنەماڵەییو دەروونیی تێکەڵ بە ناکۆکییەکان دەبوون، لە هەولێر ململانێی نێوان ئەو میحوەرانە بەشێوەیەك توندبوو، چەند میحوەرێك لەگەڵ یەك دەستەو یەخەبوون، بەڵام لە کۆبوونەوەیەکی سەرانی ڕەوتی ئیسلامیی ئەو گرژییە خاوبوویەوە[1]. لەگەڵ ئەوەشدا زۆربەی ئەو میحوەرانە خۆیان بە ئیخوانی ڕاستەقینە دەزانی، تێکڕای میحوەرەکان دەکەوتنە بەردەم ڕەخنەی توندی ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان.

فرە میحوەری دەرگای بۆ چەندین شێوازی بیرکردنەوەو هاتنە ناوەوەی بیری نوێ واڵا کرد، لەو قۆناغەدا بیری جیهادیو چەکداری لەناو ڕەوتی ئیسلامیی بەتەواوی چەکەرەی کرد، سەرهەڵدانی ئەو بیرە لە دوو ئاڕاستەوە بوو، یەکەمیان کۆمەڵێك کەسایەتییو وتاربێژی ناو ڕەوتی ئیسلامیی لەناوچە جۆربەجۆرەکان باسیان لە پێویستی خەباتی چەکداریی دژی ڕژێمی بەعس دەکردو بڕوایان بەو بیرە دەدا، ئاراستەی دووەمیان گەیشتنی ئەدەبیاتو بڵاوکراوەی کۆمەڵی جیهادیی میسریو گروپەکانی ترو وتارەکانی (عەبدولحەمید کوشكو عەبدوڵڵا عەززام)، ئەوانە بەڕێژەیەکی کەمو بەشێوەیەکی نهێنیی دەگەیشتنە هەولێرو لەناو هەندێ گەنجی ئەو شارەدا بڵاودەبوونەوە*، ئەوەش کاریگەری هەبوو لەسەر پەرەگرتنو دروستبوونی سەرتوێژێك لە بیری بەرەنگاربوونەوەی

[1] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٣٥.

* لەو بڕوایەدام گەیشتنی ئەدەبیاتی کۆمەڵە ئیسلامییە جیهادییەکان، بە تایبەتیش کۆمەڵی جیهادیی میسری، کاریگەری هەبوو لەسەر دروستبوونی بیری پەرگیرو توندڕەو لەناو هەندێ گەنجی شاری هەولێرو شارەکانی تری باشووری کوردستان.

ZAGROS WEBSITE

بەعس و دەستدانە کاری جیهادیی و چەکداریی [1].

خەسڵەتێکی دیکەی ڕەوتی ئیسلامیی لەو قۆناغەدا، هاتنە مەیدانی کتێب و بڵاوکراوەی ئیسلامیی بوو بە زمانی کوردی، ئەوەش لە هەشتاکاندا لەچاو چەند دەیەی پێشوو، گروتینێکی زیاتری تێکەوت، هەر چەندە پێشتر چەند نووسەرێك بە زمانی کوردی بەرهەمیان بڵاوکردبوویەوە، بەڵام بڵاوکراوەی ئیسلامیی بەزمانی کوردی لە هەشتاکان بە ڕێژەیەکی بەرچاو پەرەیسەندو خوێنەری پەیدا کرد، هەڵبەتە لەو کاتەشدا زیاتر گرنگی بەبابەتی ڕۆحیی و ئیمانی دەدرا.

لەناو تەوژمی کتێب و بڵاوکراوەی ئیسلامیی، شێوازێکی نوێ لە نووسین سەریهەڵدا، بۆ یەکەمجار چەند نووسەرێك لە دەرگای بابەتە فکریەکانییان دا، دەربارەی بیری فرۆیدو مارکسیییەت و داریونیزم بابەتیان دەنووسی، موحەممەد مەلا ساڵح شارەزووری لەم بوارەدا ڕچەشکێن بوو، دواتریش عەلی باپیر لەسەر هەمان بوار بابەتی دەنووسی و چەند نووسەرێکی دیکەش بابەتیان بڵاوکردەوە، لەو بڕوایەدام ئەوە سەرەتایەکی سادەیە بۆ بەزاندنی سنووری گوتاری ئامۆژگاری کە بەدرێژایی سەدەی بیست بۆتە ناسنامەی ڕەوتی ئیسلامیی باشووری کوردستان، دیارە هەر لەو سەرو بەندەدا ڕەوتی ئیخوان لەناو ئەندامەکانی خۆیدا توانیبوی ئەو بیرانە نابووت بکات، بەڵام ئەم کارە سنوری ڕێکخستنەکانی ئیخوانی نەبەزاندبوو.

خەسڵەتێکی ئەو قۆناغەی ڕەوتی ئیسلامیی شکاندنی ئەو بیرکردنەوە تەقلیدییە بوو، کە ئیخوان بە درێژایی کاری چەند ساڵەی لە ملی کاری ئیسلامیی ئاڵاندبوو، ئیخوان ئەو کارەی بە موڵکی خۆی دەزانی و کاری ئیسلامیی لە ژێر هەرناوێکی دیکەدا بە ناجۆرو سەرکێشی دەزانی.

لە کۆتایی حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکان، چەند کەسایەتی لە ناوچە جۆربەجۆرەکان، لە دەرەوەی کاری ئیخوان جموجۆڵیان دەستپێکرد، ساڵی (١٩٧٨) بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی دامەزرا، هاوکات کۆمەڵێك وتارخوێن و نووسەری ئیسلامیی دەرکەوتن، ئەو وتارخوێنانە لە دوانگەی مزگەوتەکانەوە هۆشیارییەکی گشتییان دەدایە جەماوەرو بە وتاری هەست بزوێن کاریگەرییان کردە سەر گۆڕەپانەکە، هەر چەندە ئەو شێوازی کارکردنە مایەی ڕەزامەندی کادیرەکانی ئیخوان نەبوو، هەندێ جار بە بیانووی جۆراوجۆر ئاستەنگیان بۆ وتاربێژەکانیش دروستدەکردو تەنانەت تۆمەتی نابەجێیان دەدایە پاڵیان.

خەسڵەتێکی دیکەی کاری ئەو قۆناغە ئەوەبوو، کە ئەو کارە نوێیە لەناو چینی گەنج و خوێندکاراندا دەستی پێکرد، ئەوەش کاریگەری ڕاستەوخۆی کردە سەر ئایندەی ڕەوتی ئیسلامیی، لەو کاتەشدا کاری ئیسلامیی لە قۆناغی نهێنیدا بوو، ئەوەش وایکرد کارەکە لە سنورێکی بەرتەسکدا قەتیس بدرێت، ژمارەی قوتابییەکان کەم بوون، پەروەردەیەکی ئیمانی و فکری باش دەکران، وێڕای پێدانی ڕۆشنبیرییەکی گشتی، لەسەر خۆڕاگری و بەرخۆدان ڕادەهێنران، بەمەش توانرا نەوەیەك پێبگەیەنرێت، کە بتوانێت لە قۆناغەکانی دواتر سەرکردایەتی کارەکە بگرێتە دەست، بەکردەوەش ئەو نەوەیە لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو، ڕۆڵی بەرچاویان بینی لەو گەشەکردنە خێرایەی ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان بەخۆیەوە بینی، لەو پەروەردە تۆکمەدا کادیرانی ئیخوان پشکی شێریان بەرکەوت، بە واتایەکی تر ئیخوان لەو بوارەدا بە ئەزمون بوون و گرنگی تەواویان بەو بوارەدەدا.

هەر لەو قۆناغەدا، ئەندامانی ڕەوتی ئیسلامیی لەسەر دژایەتی بەعس و ملنەدان بۆ خواستەکانی ئەو ڕژێمە گۆشدەکران، ئەندامانی ئەو ڕەوتە ئامادە نەبوون سەربازی بۆ ڕژێم بکەن، یاخود بەشداری سوپای میللی بکەن،

ZAGROS WEBSITE

[1] فاتح كريكار: الحركة الإسلامية في كردستان العراق واقع وأمل، الجزء الأول، الطبعة الاولى، من اصدارات مكتب الإعلام الخارجي، ب. ش، ١٩٩٥، ل٣٨.

بەڵكو كارێكی لەو شێوەیان بە نەشیاوو حەرام دەزانی، لە ئەنجامی ئەو هەڵوێستە ژمارەیەك لە ئەندامانی ڕەوتی ئیسلامیی، خوێندنیان تەواو نەكردو بەرەو دەرەوەی عێراق بە تایبەتیش ئێران هەڵاتن، لەوێ لە ئۆردوگاكان كەوتنە جموجۆڵ و چالاكی نواندن.

باسی سێیەم: هۆكارەكانی سەرهەڵدانەوەی ڕەوتی ئیسلامیی

هەر دیاردەیەكی مێژوویی دەرەنجامی كۆمەڵێك هۆكارە، ئەو هۆكارانەش بریتین لە هۆكاری ئابووریی و ڕامیاریی و ئایینیی و كۆمەڵایەتیی و دەرونیی و... هتد. هەندێك لەو هۆكارانە، یاخود پێكەوە بزوێنەری ڕەوتی مێژوون. زۆر جار ئەو هۆكارانە گڕوتین دەدەنە ئەو ڕوداوە مێژووییەو دەبنە پاڵپشتی پەرەسەندن و گەورەبوونی دیاردەكە، ئەمەش لەكاتێكدا كە دیاردەكە سەریهەڵداوەو لە برەودایە، یاخود قۆناغێك، یان چەند قۆناغێكی بڕیوەو بەشێوەیەكی بەربلاوتر خۆی دەنوێنێت.

ڕەوتی ئیسلامیی لە ماوەی چارەكی كۆتایی سەدەی بیستدا، بە شێوەیەكی بەرفراوان نەك بە تەنیا لە كوردستان، بەڵكو لە تەواوی جیهاندا چالاكی و ئامادەیی هەبوو، تاوسەندنی دیاردەكە لەو هەلومەرجەدا جێگەی تێڕامان و توێژینەوەیە، بێگومان سەرهەڵدان و فراوان بوونی كاری ئەو ڕەوتە دەرەنجامی كۆمەڵێك هۆكاری ناوخۆیی و دەرەكیی، یاخود خودیی و بابەتییە. هەریەك لەو هۆكارانە كاریگەرییەكی ڕێژەییان لەسەر ئەو دیاردەیە هەیە، ئەوەشمان لەبەرچاو بێت كەڕەوتی ئیسلامیی ڕەگێكی قوڵی هەیەو دەیان ساڵە سەریهەڵداوە، هەر چەندە ئەو دیاردەیە لە سەرەتای حەفتاكاندا متبوو، بەڵام لە كۆتایی حەفتاكان و سەرەتای هەشتاكاندا بە شێوەیەكی بەرفراوانتر لە سەردەمی پێشخۆی دەردەكەوێت، ئەمەش دەخوازێت پرسیاری ئەوە بكرێت: بۆچی لەو كاتەدا ئەو ڕەوتە بەشێوەیەكی بەهێزتر لە جاران هاتە مەیدان؟ هەلومەرج و هۆكاری سەرهەڵدانەوەی ئەو ڕەوتە لەو قۆناغەدا چیبوو؟، بێگومان ئەمەش دەرەنجامی هۆكارگەلێكەو لێرەدا دەخوازین لێی بدوێین، هەندێك لەو هۆكارانەش كە ئێمە لێی دەدوێین دەگونجێت لە بنەڕەتدا هۆكاری سەرهەڵدانەوەی ڕەوتی ئیسلامیی نەبێت، بەڵام بۆتە هۆكاری بەهێزبوون و بەرفراوان بوونی چالاكی ڕەوتی ئیسلامیی. لەمەوە ئێمە دەخوازین باس لە هۆكاری سەرهەڵدانەوەی ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری كوردستان بكەین:

یەكەم: هۆكارە ناوخۆییەكان

١ـ دەقە شەرعییەكان، ڕەوتی ئیسلامیی بەر لە هەر شتێك شەرعییەتی خۆی لە دەقە شەرعییەكانی قورئان و سوننەتەوە وەردەگرێت، بوونی كۆمەڵێك دەق لە قورئان و سوننەتدا، كە باس لە دەسەڵاتی ئیسلامیی و چەسپاندنی شەریعەت و خیلافەتیی ئیسلامیی دەكات، لەسەر موسڵمانانی پێویست كردووە كار بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێك بكەن تێیدا یاساكانی شەریعەت پیادەبكەن، لەلایەكی دیكەوە بوونی چەند دەقی تر كە باس لە بەرەنگاربوونەوەی ستەم و چەسپاندنی دادپەروەری دەكات. تێكڕای ئەو دەقانە لە دەمێكدا كە ستەمی بەعس گەیشتوەتە لوتكەو بەرەنگاربوونەوەی بە واجب دەزانرا، دەبوو بخرێنە چوارچێوەی كارپێكردنەوە، ئەمەش واتای بەرەنگاربوونەوەی بەعس دەگەیەنێت، بێگومان ئەم كارەش، واتە: بەرپاكردنی دەوڵەتی ئیسلامیی و بەرەنگاربوونەوەی ستەمی بەعس، بە تاكە كەس ناكرێت و پێویستی بەكاری كۆمەڵی و دەستەجەمعی هەیە. ئەمەش دروستكردنی پارت و

ZAGROS WEBSITE

ڕێکخراوی دەسەلماندو بووە هاندەرێکی سەرەکی کاری چەکداری دژی ڕژێمی بەعس.

٢. بوونی ڕیشەو پاشخانی بیری ئیخوان لە باشووری کوردستاندا، ئەمەش لە کۆتایی چلەکانو سەرەتای پەنجاکانی سەدەی ڕابردوو هاتە باشووری کوردستان، ئەم بیرە هەر لە سەرەتاوە، لەوەدا سەرکەوتو بوو، توانیبووی لەناو دوو توێژدا جێی خۆی بکاتەوە، توێژی یەکەمیان لەناو کۆمەڵێك بنەماڵەی ناودارو خاوەن پێگەی ئاینیو کۆمەڵایەتیی، بەتایبەتی لە هەولێرو هەڵەبجە، توێژی دووەمیان کۆمەڵێك لاوی تازە پێگەیشتوی خوێندەواری ناو پەیمانگاو زانکۆکان[1]، ئەم توێژەش بەزۆری لەناو کەرکووکدا بوو، دوای ئەمانیش ژمارەیەکی دیکە لە زۆربەی شارو شارۆچکەکان لە دەوری کاری ئیخوان کۆبوونەوە.

بە درێژایی ساڵانی پەنجاو شەستەکان، ئەو کەسانە لەسەر کاری پەروەردەییو ڕێکخراوەیی گۆشکرابوون، تا ساڵی (١٩٧١) کاری ئیخوان بە فەرمی وەستا، ئەوان لە بواری کاری ڕێکخراوەییدا خاوەن ئەزموون بوون، ئەمەش کاریگەرییەکی وای لەسەر ئەو کەسایەتییانە جێهێشتبوو، کە لە بارودۆخی گونجاودا بگەڕێنەوە سەر کاری ڕێکخراوەیی، هەر بۆیە لە سەرەتای هەشتاکاندا، ژمارەیەك لەو ئەندامە دێرینانەی ئیخوان بارودۆخەکە بە گونجاو دەزانن و دەکەونەوە کار.

لە ساڵی (١٩٨٥)و دواتریش، زۆربەی ئەو ئەندامانەی تا ئەو کاتە کاری ڕێکخراوەییان بە یاساغ دەزانی، کاتێك لەوە ئاگادار دەکرێن، کە سەرکردایەتی ئیخوان بڕیاری دەستپێکردنەوەی کاری داوە، پەیوەندی بە ڕێکخستنی نوێی ئیخوانەوە دەکەن.

٣. لە کۆتایی حەفتاکانو سەرەتای هەشتاکاندا، کۆمەڵێك وتارخوێنو نووسەری ئیسلامیی[*] لە سلێمانیو هەولێرو شارەزوورو ڕانیە، ڕۆڵییان لە برەودان بە ڕەوتی ئیسلامیی بینی، بە وتارو نووسراوی هەست بزوێن، کاریگەرییان لەسەر گۆڕەپانەکە هەبوو، لەو ڕێگەوە توانییان جەماوەر لە دەوری ڕەوتی ئیسلامیی گرد بکەنەوە[2].

٤. توندڕەوی پارتە عەلمانیو چەپەکانی کوردستان بەرامبەر پیرۆزییە ئاینیو کەسایەتییە ئیسلامییەکان[3]، هەر لە دەیەی چلەکانەوە، بیری چەپ کاریگەری لەسەر گۆڕەپانی سیاسیی کوردستان هەبوو، لە دەیەی حەوتەمو هەشتەمی سەدەی بیست ئەو کاریگەرییە بەشێوەیەك زیادیکرد، هەرکەس هەڵگری ئەو بیرە نەبوایە، بە کۆنەپەرست لەقەڵەم دەدرا، لەناو هەڵگرانی بیری چەپ، ڕەوتێکی توندڕەو هەبوو، بڕوای وابوو ئیسلام پشکی گەورەی لە نەهامەتییەکانی کورد بەردەکەوێت، هەر بۆیە داوایان دەکرد قورئانەکان بەرەو عەرەبستان بنێردرێنەوە،

---

[1] ئەرسەلان تۆفیق محەمەد: هەمان سەرچاوە ل١٣.

[*] گرنگترین ئەو وتارخوێنو نووسەرانە بریتی بوون لە: شێخ عوسمان عەبدولعەزیز، مەلا موحەممەد شارەزوری، شێخ موحەممەد بەرزنجی، مەلا ئەحمەدی خانەقا، مەلا عەلی بیارە، ئەحمەد کاکە مەحمود، حەسەن پێنجوێنی، عەلی باپیر، موحسین جوامێر...هتد.

[2] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٤٨.

[3] ساڵی (١٩٨٢) کۆمەڵێك پێشمەرگەی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، دەچنە یەکێك لە گوندەکانی شاربازێر، کاتی نیوەڕۆ دەبێتو دەچنە مزگەوتی گوندەکەو دەخەون، گوندنشینێك دێتە مزگەوتو سەلام دەکات، کەسێکی دیکە دێتو سەلام دەکات، کەسی سێهەم دێتو بەهەمان شێوە سەلام دەکات، زۆری سەلامکردن بەرپرسی پێشمەرگەکان تووڕە دەکات، بە تووڕەییەوەو بەدەم جوێندانەوە هەڵدەستێتو دەمانچەکەی دەردێنێتو دەڵێت: " هەر کەس بڵێت سەلامو عەلەیك دەیکوژم"، لەو کاتەدا کەسێك لە مزگەوتەکەدا نوێژ دەکاتو کاتێك بەلای ڕاستو چەپدا، سەلام دەداتەوە لە ترساندا لە جیاتی وتنی ئەسەلامو عەلەیکوم دەڵێت: " مەرحەبا، مەرحەبا". فاتح کریکار: هەمان سەرچاوە، ل٢٩.

ZAGROS WEBSITE

دەبوو قورئانەكانیش بە حوشتر بگوێزرێنەوە نەبادا گوێدرێژی كورد ماندووبێت [1].

ساڵی (١٩٨٣) لە سلێمانی پێشمەرگەكانی یەكێتیی نیشتمانیی تەقەیان لە (مەلا ئەحمەدی خانەقا) كردو بریندارریان كرد، ناوبراو یەكێك بوو لە رووە دیارەكانی ئەو دەمەی رەوتی ئیسلامیی، ئەو كارەش لە تۆڵەی ئەو رەخنەدابوو، كە مەلا ئەحمەد لە وتاری هەینیدا لە یەكێتیی گرتبوو، هەڵبەتە ناوبراو زۆرجار لە وتارەكانیدا رەخنەی لە حزبی بەعس دەگرت. هەروەها لە (١٩٨٤/٦/٢٠) پێشمەرگەكانی یەكێتیی نیشتمانیی هەڵسان بە كوشتنی (مەلا عومەر مستەفا تیماری)، كوشتنی مەلا عومەر ناڕەزایی زۆری لای ئیسلامییەكان دروستكرد، بە بۆنەی ئەو رووداوەوە لە (١٩٨٤/٦/٢٣) لە مزگەوتی گەورەی چوارقورنە كۆڕێكی ماتەمینیی رێكخرا، بۆ ئەو كۆڕە دەیان زانا لە ناوچە جۆربەجۆرەكانی باشووری كوردستانەوە هاتبوون و وتاریان خوێندەوە، ژمارەیەك لە وتارخوێنەكان خوازیاری كاری جیهادی و چەكداری بوون، ئەم حاڵەتە كاریگەریی گەورەی هەبوو لەسەر خرۆشاندن و جوڵاندنی هەستی ئامادەبووان بەرەو رێكخراوبوون و كاری چەكداری [2].

٥. دوای هەرەسی شۆڕشی ئەیلول (١٩٧٥)، حكومەتی بەعس سیاسەتێكی دوژمنكاری توندوتیژی لە دژی كورد پەیرەو كرد، گوندەكان ڕاگوێزران و كاولكران، دانیشتوانی شارو شارۆچكەكان سەركوت دەكران، دوای هەڵگیرساندنی شەڕی عێراق ـ ئێران، ئەو سیاسەتە بەشێوەیەكی بەرفراوانتر پەیرەو دەكرا، ئەو حاڵەتەش بیری بەرەنگاربوونەوەی جۆش دەداو پاڵنەرێكی گەورە بوو بۆ بەرپاكردنی شۆڕشی چەكداری دژی ئەو رژێمە [3].

درێژەكێشانی شەڕی عێراق ـ ئێران، وێڕای ئەوەی بۆشایی لە هەندێ ناوچەی كوردستاندا جێهێشت، رێگەشی بۆ سەرهەڵدانی چەندین پارت و گروپ خۆشكرد، ئەوانەی لە دەستی حكومەتی عێراق هەڵدەهاتن، لە تاراوگە خڕدەبوونەوەو بیریان لە دروستكردنی پارتی سیاسیی بۆ بەرەنگاربوونەوەی رژێم دەكردەوە، ئەوەش دەرەنجامی شەڕی تاقەت پڕوكێنی عێراق ـ ئێران بوو. رەوتی ئیسلامیش سوودی لەو دەرفەتە وەرگرت و چەند رێكخراوێكی سیاسیی چەكداری دروستكرد.

دووەم: هۆكارە دەرەكییەكان

١ـ سەركەوتنی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران لە (١٩٧٩)، كاریگەریی راستەوخۆی لەسەر پەرەسەندنی رەوتی ئیسلامیی لە جیهاندا هەبوو، كوردستانیش سنورێكی درێژی لەگەڵ ئەو دەوڵەتەدا هەیە، ئەمەش وای كرد ئەو شۆڕشە كاریگەری راستەوخۆی لەسەری هەبێت [4]، هەڵگرانی ئایدۆلۆژیای ئیسلامیی كەوتنە چالاكی نواندن، پێیان وابوو ئێران دەبێتە نموونەی دەوڵەتێكی ئیسلامیی، تێیدا دادی كۆمەڵایەتی بەرقەرار دەبێت، ئەمەش دەگونجێت چاوی لێبكرێت و هەوڵبدرێت هەمان ئەزموون لە وڵاتانی تری جیهانی ئیسلامیی دووبارە بكرێتەوە.

٢. سەرهەڵدانی جیهادی ئەفغانستان دژ بە هێزەكانی یەكێتیی سۆڤیەتی پێشوو، لە تەواوی جیهانی ئیسلامیی

---

[1] نووسەرێكی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل١١.

[2] فاتح كریكار: هەمان سەرچاوە، ل٣٠.

[3] موجز عن الحركة الإسلامية في كردستان العراق، إعداد: مكتب دمشق الحركة الإسلامية، ب. ش، ١٩٩٨، ل٢١.

[4] هادی علی: یەككرتووی ئیسلامیی كوردستان، ب. ش، ٢٠٠٤ز، ل٥؛ مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٤٩.

ZAGROS WEBSITE

ببووە نموونەی بەرخۆدان و قوربانیدان لە پێناو ئایین و نیشتماندا بەرامبەر زلهێزێکی ئەوسای جیهان [1]. لە تەواوی جیهانی ئیسلامییەوە، کۆمەك و هاوکاری ئەفغانستان دەکرا، ئەوانەی لە نزیکەوە، یاخود لە ڕێگەی دەزگاکانی ڕاگەیاندنەوە ئاشنای جیهادی ئەو گەلە دەبوون، خوازیاری دووبارەکردنەوەو گرتنەبەری هەمان شێوازی چەکداری گەلی ئەفغانی بوون بەرامبەر دەوڵەتە ستەمکارەکان. ئیسلامییەکانی کوردستانیش لەم کاریگەرییە بێبەش نەبوون و خوازیاری پیادەکردنی هەمان شێوازی بەرەنگاربونەوە بوون.

٣. لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو، نووسینی ژمارەیەك بیرمەندی ئیسلامیی وەکو سەید قوتب و ئەبو ئەعلای مەودودی، بە زۆربەی جیهانی ئیسلامیدا بلاوبونەوە، ئەو بیرمەندانە بیری بەرەنگاربوونەوەی حکومەتە دیکتاتۆرەکانی جیهانی ئیسلامییان برەوپێدەدا [2]، ئەو نووسەرانە لە نووسینەکانیاندا، جیهادیان کردبووە سمبولی خەبات و کاری ڕەوتی ئیسلامیی، بەشێکی گەورەی ڕەوتی ئیسلامیی ئەو کاتە کەوتە ژێر کاریگەری ئەو بیرەو گروپی چەکدارییان دروستکرد، ئەدەبیاتی ئەو نووسەرانەش دەگەیشتنە کوردستان و تاڕادەیەك کاریگەرییان لەسەر هەڵسوڕێنەرانی ڕەوتی ئیسلامیی و کۆمەڵێك گەنج هەبوو [3].

بەشی سێیەم

ڕەوتی ئیخوان موسلمین ١٩٧٩ ـ ١٩٩١

باسی یەکەم: هێلی سدیق عەبدولعەزیز

یەکەم: دروستبوونی

سەرەتای دەستبەکاربوونی ئەم هێڵە بۆ ساڵی (١٩٧٩) دەگەڕێتەوە، بە یەکەم ڕێکخستنی ئیخوان لە باشووری کوردستان دادەنرێت، لە دوای هەڵوەشاندنەوەی ئیخوان لە ساڵی (١٩٧١)دا بە شێوەیەکی ڕێکخراو دەستی بەکار کردبێت، سدیق عەبدولعەزیز بناغەدانەری ئەم کارەیە [4]، ناوبراو یەکێکە لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان، بە گوتەی خۆی و سوبحی داودی، ئەندامی یەکەم شانەی ڕێکخستنی ئیخوانە لە هەڵەبجەدا [5]، بە هۆی ئەوەی ناوبراو عەقڵیەتێکی ڕامیاریی و ڕێکخراوەیی هەبوو، لەگەڵ زۆرێك لە سەرکردەکانی ئیخوان ناکۆکی بۆ دروست ببوو [6].

---

[1] هادی علی: هەمان سەرچاوە، ل٥؛ مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٥٠.

[2] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٤٨.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل٤٨.

[4] حەکیم مەلا ساڵح: هەڵەبجە لە ئامێزی مێژوودا، بەرگی یەکەم، چاپخانەی منارە، هەولێر ٢٠٠٤، ل٢٤٦؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ١٩/١٢/٢٠٠٤.

[6] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەممەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

ZAGROS WEBSITE

دەستپێکردنی ئەم کارەش، دوای هەشت ساڵ لە وەستاندنی کاری ئیخوان لە عێراق، مایەی سەرنج و تێڕامانی ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان بوو، ئەوان ئەو کارەیان بە یاساغ دەزانی، بۆیە هەر لەگەڵ هەستکردنیان بە جموجوڵی سدیق عەبدولعەزیز، کەوتنە دژایەتی کردنی و ساردکردنەوەی خەڵك لێیی و دروستکردنی تەنگو چەڵەمە بۆی[1].

سەرەتای کاری ئەم هێڵە لە هەڵەبجەوە دەستی پێکرد، پێدەچێت وێڕای ئەو هۆکارانەی لە بەشی پێشوودا، ئاماژەمان پێیاندا، دوورە دەستی هەڵەبجە لە سەنتەرەوە، ڕێگە خۆشکەر بوویێت بۆ جوڵەیەکی لەو شێوە، لە کاتێکدا، بۆ ماوەی هەشت ساڵ دەچوو، ڕێکخستنی ئیخوان وەستابوو، حکومەتی عێراق زیاتر چاودێری توندوتۆڵی خستبووە سەر شار گەورەکان، پێشبینی ئەوەی نەدەکرد لە شارۆچکەیەکی وەکو هەڵەبجەوە کاری ئیخوان سەرهەڵبداتەوە، بەڵام بوونی قوتابخانەو پەیمانگای ئیسلامیی و حوجرەکان لە هەڵەبجەو دەوروبەری، هاوکات بوونی ڕیشەیەکی قوڵی تەریقەتەکان و دەیان مەلاو فەقێ و مورید، لەگەڵ بوونی ڕیشەیەکی ئیخوانی، کارێکی لەو شێوەی ئاسان دەکرد. هەڵبەتە ئەمەش بەو مانایە نییە، کە حکومەتی بەعس هیچ چاودێرییەکی نەبووە، یاخود ئەگەر هەستی بە بوونی کاری ڕێکخراوەیی بکردایە بێدەنگ دەبوو[*]، بەڵکو بوونی هەر جوڵەیەکی ڕێکخراوەیی لە ژێر هەرناوێکدا لە سایەی ڕژێمی بەعسدا، هەڵسوڕێنەرانی ڕوو بە ڕووی سزای مەرگ، یان توند دەکردەوە.

یەکەم شانەی ئەم ڕێکخستنە بریتی بوو لە: (مەلا ئەحمەد شافعی، نازم عەبدوڵلا، مەلا فەرەیدون)، دواتریش (موحەممەد ڕەئوف، ئومێد پارەزانی، مەولود باوەموراد) هاتنە پاڵ یەکەم شانەی ڕێکخستن و لەلایەن خودی سدیق عەبدولعەزیزەوە سەرپەرشتی دەکران[2].

ئەمانە کۆمەڵێ گەنج بوون، بوونە بەردی بناغەی ئەم باڵە، دیارە دژایەتی ئیخوانە دێرینەکان هێندە توند بووە، بۆیە کەسیان ئامادە نەبوون بێنە ناو ئەم ڕێکخستنەوە، ئەمەش وای لە سدیق عەبدولعەزیز کردووە، کە ئەم گەنجانە بکاتە جێداری ئەوان. ئەمەش هەر لە سەرەتاوە کۆمەڵێ گرفتی بۆ دروستکردوون، لەسەروی هەموویانەوە کەم ئەزموونی ئەم گەنجانەیە لە کاری ڕێکخراوەیدا، بەڵام دواتر ئەم گەنجانە بوونەتە بناغەیەکی پتەوی کارەکە.

لێرەوە، ئەم باڵە ڕوو بە ڕووی دوو گرفتی گەورە بۆوە، لەلایەکەوە، بە مەبەستی خۆپاراستن لە دەزگا سیخوڕییەکانی بەعس، پێویست بوو ئەوپەڕی نهێنی لە کارەکانیاندا پەیڕەو بکەن، لەلایەکی ترەوە، بەرەنگاربوونەوەی هەڵوێستی ڕەق و چاودێری توندی ئیخوانە دێرینەکان، کە کاری ڕێکخراوەییان بە مەترسیدار دەزانی و بەردەوام بە بیانوی نەبوونی ڕەسمییەت، ئاستەنگیان بۆ هەرکەسێك دروست دەکرد، بەو ناوەوە کاری بکردایە[3].

ئیخوانە دێرینەکان، لە سەرەتادا کاری ئەم باڵەیان بە کەفوکوڵ و هەڵچوونێکی دەروونیی کاتی دەزانی، بەڵام زیادبوونی جموجوڵی ئەم باڵە و بەرفراوانبوونی کارەکەیان، پێویستی بەرەنگاربوونەوەی ئەم باڵەی لای ئیخوانە

---

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی ٨/١/٢٠٠٥.

[*] بە پێی دوو نوسراوی بەڕێوەبەرێتی ئەمنی سلێمانی لە (٥/٤/١٩٧٩، ٦/٩/١٩٧٩) کە وێنەیەکی بۆ سەرجەم معاونیەتەکان نێردراوە داوا دەکات ڕاپۆرتی مانگانە دەربارەی چالاکی هەریەك لەو گروپانە ئامادەبکەن کە ناویان هاتووە، هەروەها داوا دەکات کە سانی سەر بە پارتە ئایینییەکان ماوە ماوە بگرن و ئازادیان بکەن تا وا گومان بەرن کە چاودێری چالاکییەکانیان دەکرێت. بڕوانە بەڵگەنامەکانی ژمارە (٤٠، ٤١).

[2] سەرچاوەی پێشوو. بەڵام بە گوتەی موحەممەد ڕەئوف، سەرەتا یەکەم شانە پێکهاتبوو لە (نازم عەبدوڵلا، مەلا ئەحمەد شافعی، موحەممەد ڕەئوف) پاشانیش (مەولود باوەموراد) هاتە ناو شانەکەوە. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[3] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل١٥.

ZAGROS WEBSITE

دێرینەکان چەسپاند، کەوتنە ململانێو دژایەتیکردنو ئاستەنگ دروستکردن بۆ کاری ئەم باڵەو سارکردنەوەی ئەندامانیان لە کارکردن، تەنانەت هەندێ جار لەوەش تێیاندەپەڕاندو دەکەوتنە تانەو تەشەردان لە خودی سدیق عەبدولعەزیزو بە شیاوی ئەو کارەیان نەدەزانی[1] . ئەم هەڵوێستەی ئیخوانە دێرینەکان چەند دەرەنجامێکی لێکەوتەوە:

١ـ ئەو ململانێیە تاڕادەیەك بووە ڕێگر لە گەورەبوونو پەلهاویشتنو بڵاوبوونەوەی کاری ئەو باڵە لەناوچە جۆراوجۆرەکاندا.

٢ـ چەند کەسێ لەو ململانێیەدا، نەیانتوانی خۆیان ڕاگرنو، وازیان لە کاری ئیسلامیی هێنا .

٣ـ متمانەی هەردولا بەیەکتر کزبوو، لێکترازانو پەرتبوونی زیاتر کەوتە نێوانیان.

٤ـ ئەم باڵە بۆ بەرگریکردن لە سەلماندنی بوونی مافی کارکردنو بەرپەرچدانەوەی تۆمەتەکانی بەرامبەر، وزەو توانایەکی زۆری بەفیڕۆدا[2] .

دووەم: کارو چالاکی ڕێکخراوەییو پەروەردەیی

ئەم کۆمەڵە هەر لەسەرەتای دەست بەکاربوونییەوە لە چەند گەرەکێکی هەڵەبجە کەوتنە چالاکی ڕێکخراوەیی، بەڵام چالاکییەکانیان، تا ماوەی دوو ساڵ لە سنورێکی بەرتەسکدا بەڕێوە دەچوو، لە سەرەتای هەشتاکاندا بە سێ ئاراستە سنوری کارو چالاکیان فراوان بوو، ئەمەش بە گۆڕانێکی گرنگ دادەنرێت لە مێژووی ئەو باڵەدا، ئاڕاستەی یەکەمیان بریتی بوو لە هەوڵدان بۆ دروستکردنی ڕێکخستن لە ناو شاری سلێمانی، بۆ ئەو مەبەستەش (نازم عەبدوڵڵا) دیاری دەکرێت، ناوبراو بە گەیشتنی بە سلێمانی لەساڵی (١٩٨١) چالاکانە دەکەوێتە کار، چەند ئەڵقەیەکی ڕێکخستن دروستدەکات[3] ، یەکەم ئەڵقەی ڕێکخستن لە (فەرحان عومەر، ئیسماعیل فەتحوڵڵا، عەبدوللەتیف فەتحوڵڵا، عەبدوڕڕەحمان غەغوور) پێکهات، دواتریش ئەڵقەی دووەم لە پەیمانگای ئیسلامیی سلێمانی دانرا[4] . کاری ئەم باڵە لە سلێمانی، بەشێوەیەکی بەرفراوان گەشەی کرد، لە نێوان ساڵانی (١٩٨٣ ـ ١٩٨٥) توانییان وانەی گشتی لە زیاتر لە (٣٠) مزگەوت دابنێن[5] .

ساڵی (١٩٨٢) هەریەکە لە (موحەممەد ڕەئوف) لە زانکۆی بەغداو (مەولود باوەموراد) لە زانکۆی موسڵ بوونە خوێندکار، ئەم دوانەش لەو دوو شارە لەناو خوێندکاراندا دەکەونە کار، چەند شانەی ڕێکخستن بنیاد دەنێن[6] . لە زانکۆکاندا، خوێندکاری زۆربەی شارەکانی کوردستان بوونیان هەبوو، ئەمەش دەرفەتێکی باش بوو بۆ ئەوەی کاری ئیخوان لەسەر دەستی ئەوان بگاتە ئەو شارانە[7] ، خوێندکاران توێژێکی ڕۆشنبیرو چالاك بوون، ئەمەش وای کرد بەزوویی کاری ئەم باڵە فراوان بێتو بگاتە زۆربەی شارەکان، ئەوانەش کە دەبوونە ئەندام بە زۆری لە چینی گەنجو خوێندکار بوون.

تا ساڵی (١٩٨٣) کار گەیشتبووە هەولێر، لە ساڵی (١٩٨٤) دا بە هۆی (خەلیل ئیبراهیم) کە خوێندکاری

---

[1] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل١٤.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل١٤ ـ ١٥.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەممەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[4] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل١٦.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠.

[6] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەممەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[7] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل١٦.

ZAGROS WEBSITE

کۆلێجی شەریعە بوو لە بەغدادو بووە ئەندامی ئەم باڵە، توانرا ڕێکخستن بگەیەنرێتە دهۆك، ناوبراو ئەندامێکی چالاکی ئەم باڵە بوو[1]، ئەوەی زیاتر ڕێگەی خۆشکرد بۆ بڵاوبوونەوەی کار لەو دەڤەرەدا، نەبوونی ململانێی نێوان باڵەکانی ئیخوان بوو، بە پێچەوانەی هەڵەبجە کە ئیخوانە دێرینەکان دژایەتی هەرکارێکی نوێیان دەکرد، لە دهۆك دا ململانێی لەو شێوە بوونی نەبوو.

شێوازی ڕێکخستن لە سەرەتاوە وێڕای جەختکردنەوەی زۆر لەسەر نهێنی پارێزی، شانەکان لە یەك ئەندام پێکدەهات و شێوازی پەیوەندی تاکی پەیڕەو دەکرا، واتە ئەندام تەنها دوو کەسی دەناسی، کەسێك لەسەرو خۆیەو ئەوی دیکە لەخوار خۆی، ئەمەش زیاتر لەبەر خۆپاراستن بوو لە سیخوڕەکانی بەعس، بەڵام دواتر لەگەڵ گەورەبوونی کارەکەدا، شانەی ڕێکخستن لە (٣ـ ٥) کەس پێکدەهات کە بە خێزان (اسرة) ناودەبرا، پلەکانی ڕێکخستنیش بریتی بوون لە (المصاحب، النصیر، العامل، النقیب، المجاهد، النائب) کاتێك ئەندام دەگەیشتە پلەی (العامل) پەیمان و وەعدی لێوەردەگیرا[2].

واتە: ئەندامێك بۆ ئەوەی متمانەی پێبکرێت، دەبوو دوو پلەی ڕێکخستن ببڕێت و پاشان پەیمانی کارکردنی لێوەربگیرێت، ئەمەش ئاماژەیە بۆ نهێنی پارێزی ڕێکخستن، تا پارێزگاری لە خۆی و کارەکانی بکات. ئەمەش هەمان شێوازە کە ئیخوان لە پەروەردەکردنی ئەندامەکانیدا پەیڕەوی لێدەکات. کاری ئیخوان لە قۆناغی یەکەمدا، کۆمەڵێك ئەندام پەروەردە دەکات و پێیان دەگەیەنێت و بۆ قۆناغەکانی دواتری کار ئامادەیان دەکات.

ڕێکخستن لەم قۆناغەدا لەسەر بنەمای هەڵبژاردن (انتقاء) بوو، کەسێك دیاری دەکرا و چاودێری ورد دەکرا و هەڵدەسەنگێنرا، پاشان پەیوەندی پێوە دەکرا و لەسەر ئەدەبیاتی ئیخوان پەروەردە دەکرا[3]، باشترین جێگەش بۆ هەڵبژاردنی ئەو کەسە، قوتابخانەو حوجرەو زانکۆو پەیمانگاکان بوو. ئەو کەسە دەبوو تەواوی ئەو قۆناغە پەروەردەییانە ببڕێت، کە پێشتر ئاماژەیان پێدرا.

پەروەردەکردنی تاك، پێگەیەکی گرنگی لە ئەدەبیاتی ئەم باڵەو سەرجەم کاری ئیخواندا هەبوو، دەبوو پەروەردەیەکی توندوتۆڵ بکرایە، بۆ ئەو مەبەستەش، بە پلەی یەکەم سوود لە وانەی تایبەتی وەردەگیرا، لە پاڵ ئەمەشدا، بۆنە ئایینییەکانی وەکو ڕەمەزان و یادی لەدایك بوونی پێغەمبەر(د.خ)، دەقۆستراوەنەوە و وتاری تیادەدراو وانە گشتییەکانی مزگەوتیش ببوونە کەناڵێکی دیکەی کار[4].

ساڵی (١٩٨٣) بە ئومێدی گەشەپێدانی کار، چەندین لیژنەی تایبەتی و جۆراوجۆر دامەزرا، لەوانە لیژنەی قوتابیان، لەناو قوتابخانەو زانکۆکان، ئەم لیژنەیە لە بەغدادو موسڵ و سلێمانی و هەڵەبجە چالاکی دەنواند، دوای ئەوەی کاری لیژنەی قوتابیان سەرکەوتنی بەدەستهێنا، لیژنەی مامۆستایانیش لە چەند ناوچەیەك پێکهێنراو پاشان لیژنەی گەڕەکەکان دامەزرێنرا. هەر چەندە لیژنەکان هەرەمێکی ڕێکخستنی تێرو تەسەلیان نەبوو، بەڵام ڕۆڵی بەرچاویان لە گەشەسەندنی کاری ئەم باڵەدا بینی[5].

ساڵی (١٩٨٢) سەرەتای چالاکی ڕۆشنبیری ئەم باڵەیە، لەو ساڵەدا یەکەم ژمارەی بڵاوکراوەی (ڕۆشنبیری

---

[1] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل١٦.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل١٩ ـ ٢٠.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەممەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[4] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل١٧.

[5] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٢١.

ZAGROS WEBSITE

ئیسلامی)[*] یان بڵاوکردوە، دوای دەرکردنی پێنج ژمارە ناوەکەی گۆڕا بۆ (نیگا)[1]، ئەم گۆڤارە گرنگی دەدا بە بواری پەروەردەیی و رۆحی و پێگەیاندنی کادرو ئەندامانی نوێ لەسەر کاری بانگەوازو قوربانیدان، هەروەها لایەنی بیر لەو بوارانەبوو کە بڵاوکراوەکە گرنگی پێدەدا[2].

بڵاوکراوەکە چەند نوسخەیەکی لەبەردا دەنوسرایەوەو زۆر بەنهێنی بەناو ڕێکخستندا بڵاودەکرایەوە، هەرچەندە ئەم بڵاوکراوەیە سادەو ساکار بوو، بەڵام وەکو سەلماندنی بوونی ئەم باڵە گرنگییەکی تایبەتی هەبوو، دەکرێت بە جۆرێك لە ڕاگەیاندنو پەیامی پەروەردەیی ناوخۆی ئەو باڵە ناوزەد بکرێت[3].

ساڵی (١٩٨٣) لیژنەی ڕۆشنبیری دروستکرا، سەرەتا لیژنەکە پێکهاتبوو لە (ئیکرام کەریم، ئارام قادر، تۆفیق کەریم، عەبدوڕڕەزاق حامید، وەرزێر حەمەسەلیم)[4] دواتریش (کامیل عەبدوڵڵا، حەمەعەلی ڕەحیم) بەشداربوون[5]. لیژنەی ڕۆشنبیری، کەوتنە چالاکی نواندنو چەند کتێبو نامیلکەیان نووسیو وەریانگێڕایە سەر زمانی کوردی، پاش ئەوەی چەند نوسخەیان لەبەر دەنووسرایەوە، بە نهێنی بەناو ڕێکخستندا بڵاودەکرانەوە[6].

لیژنەی ناوبراو، هەر سێ زنجیرەی (ناودارانی ئیسلام، هەڵکەوتوانی ئیسلام، دوژمنانی ئیسلام)ی بە نهێنی بڵاوکردوە[7]. هەموو ئەمانە دەچوونە پاڵ سەرچاوە پەروەردەییەکانی تری ئەم باڵەو ئەندامەکانی خۆی لەسەر پەروەردە دەکرد.

سێیەم: دیدو تێڕوانینو سەرچاوەی پەروەردەیی

کاتێك بمانەوێت قسە لەسەر دیدو تێڕوانینی ئەم باڵەی ئیخوان بکەین، تووشی گرفت دەبینو بەڵگەی ئەوتۆمان بەردەست ناکەوێت، هۆکاری سەرەکی ئەم حاڵەتەش دەگەڕێتە بۆ شێوازی کاری نهێنی ئەم باڵە، چونکە ئێمە باس لە قۆناغێك دەکەین، کە ئەم باڵە وەکو گروپێکی نهێنی کاری کردووەو ئاشکرا نەبووە، ئەوکاتە، لە قۆناغێکدا بوون زیاتر سەرقاڵی پەروەردەکردنو دروستکردنی ڕێکخستنێکی تۆکمە بوون، نەك کاری سیاسیی، بۆیە بە درێژایی تەمەنی ئەم باڵە، تا ساڵی (١٩٨٥)، تەنها یەك بەیاننامەی دەرکردووە کە تارادەیەك مەدلولێکی سیاسیی تیادەخوێندرێتەوە، ئەم بەیاننامە، لە ساڵی (١٩٨٣) دا دەرچووەو تێیدا هاتووە: "ڕێکخستنی نوێ درێژەپێدانی

---

[*] بۆچوونی ئەوەش هەیە ئەم بڵاوکراوەیە ناوی (ڕۆشنبیری) بوویێت. بڕوانە: هەژار حاتەم: ڕۆژنامەنووسیی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق ١٩٨٢ ـ ١٩٩١، لەبڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی کۆمەڵ، چاپی یەکەم، چاپخانەی روون، سلێمانی ٢٠٠٥، ل١٢٥.

[1] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٢١ ـ ٢٢.

[2] هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١٢٩.

[3] سەبارەت بە گرنگیی و ناوەڕۆکی بڵاوکراوەکە بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل ١٢٤ ـ ١٣٠.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل١٣١.

[5] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٢٢.

[6] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٢.

[7] ئەم زنجیرانە لە ماوەی نێوان ساڵانی (١٩٨٣ ـ ١٩٨٧) بڵاوکراونەتەوە، زنجیرەی ناودارانی ئیسلام، ژیانو بەسەرهاتی چەند کەسایەتیی لەخۆگرتوە، لەوانە (ئیمام شافعی، ئەحمەد کوڕی حەنبەل، سەعید نوورسی، موحەممەد عەبدە،... هتد)، هەروەها زنجیرەی هەڵکەوتوانی ئیسلام، تەرخانکرابوو بۆ خستنەڕووی ژیانو تێکۆشانی هەڵکەوتوانی ڕابوونی ئیسلامیی و کەسایەتییە ئیسلامییە هاوچەرخەکان لەوانە (ئەحمەد کوڕی عیرفان، ئەبوئەعلای مەودودی، حەسەن بەننا، سەید قوتب،... هتد)، هەروەها زنجیرەی دوژمنانی ئیسلام، تایبەت بووە بە باسو لێدوان دەربارەی هەر فیکرو ئایدیاو جوڵانەوەیەك، کە دژی ئیسلامو موسڵمانان بووبنو پلانو نەخشەیان بۆ داگیرکردنی جیهانی ئیسلامیی داڕشتبێت، لەوانە (دەربارەی جولەکە، مۆزدەدەران، ڕۆژهەڵاتناسان،... هتد). هەندێ نامیلکەو کتێبیش وەرگێڕدرانە سەر زمانی کوردی، لەوانە (شەوانی تورکستان، بۆ گەنجەکان،... هتد) بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئەو بڵاوکراوانە بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل ١٣٠ ـ ١٣٦.

ZAGROS WEBSITE

برایانە، لەم بارودۆخە ئاڵۆزەدا دەیەوێت دەستی گەلی کوردی تینو بگرێت بۆ سەر کانی زوڵاڵی ئیسلام، تا دەست بەکاربوونەوەی ڕێکخستنی گشتی، لەوکاتەدا ڕێکخستنی نوێ سەربازێکی گوێرایەڵ دەبێت"[١]. ئەم بەیاننامە، جگە لە ئەندامانی ڕێکخستن، نیشانی ئەندامە دێرینەکانی ئیخوانیش درا[٢].

لەم بەیاننامەدا، ئەوە دەخوێندرێتەوە، کە ئەم باڵە وێڕای ئەوەی خۆیان وەکو درێژەپێدەری ئیخوان ناساندووە، خۆیان بە بەشێك لە ئیخوانی عێراق زانیوە، هەر بۆیە لە کاتی دەست بەکاربوونەوەی ئیخوان لە عێراق، ئەم گروپە دەبێتە سەربازێکی گوێڕایەڵی ئەو ڕەوتە. پێدەچێت مەسەلەی نەبوونی ڕەسمییەتی کارکردن لەو کاتەدا، کە هەمیشە لەلایەن ئیخوانە دێرینەکانەوە جەختی لەسەر دەکرایەوەو ببوە چەکێك بۆ دژایەتی کردنی ئەم باڵە، هێندە کاریگەر بووبێت کە ئەم باڵەیان ناچارکردبێت بەیانێکی لەوشێوە دەربکەن، هەر بۆ هێورکردنەوەشیان ناچاربوون بەیاننامەکەیان نیشان بدەن، چونکە ئیخوانە دێرینەکان پێیان وابوو دەبێت چاوەڕێ بن، تا لە بەغداوە بڕیاری کارکردن دەدرێت، خۆ ئەگەر بڕیارێکی ناوەند(مرکز)ی لەو شێوە نەبێت، ئەوە نەك کارکردن، بەڵکو هیچ کەس مافی ئەوەی نییە بیر لەو مەسەلانە بکاتەوە[٣].

سەبارەت بە سەرچاوەی پەروەردەیی ئەم باڵە، وەکو هەر ڕێکخستنێکی دیکەی ئیخوان، بەرهەمو نووسراوی بیریارانی ئیخوان پلەی یەکەم داگیر دەکات، نووسینەکانی (سەعید حەوا، فەتحی یەکن، سەید قوتب، مەودودی، حەسەن بەننا) برەوی باشیان هەبوو، کتێبی (ماذا یعني انتمائي للإسلام) لە نوسینی فەتحی یەکن، بە شێوەیەکی مەنهەجی نووسراوەو لە پێگەیاندنی عەقڵیەتی مەنهەجی ڕۆڵی بەرچاوی دەبینیو لە وانەکاندا دەوترایەوە[٤]، لە سەرەتای کاردا گرنگی زۆر دەدرا بەو بابەتانەی، کە باس لە پاکردنەوەی دەروونو گەردنگیری بە ئیسلامەوە دەکەنو بە شێوەیەکی مەنهەجی نووسراون، لەو ڕووەوە بەرهەمەکانی گەیلانیو غەزالیو نوورسی دەخوێندران[٥].

جارجارەش چەند دانەیەك لە گۆڤارەکانی (الدعوة، المجتمع، النذیر، المسلمون) بە نهێنی دەگەیشتنە دەست ئەندامانی ڕێکخستنو دەستاودەستیان پێدەکرا، لەگەڵ ئەوەشدا گۆڤاری (التربیة الإسلامیة) تاکە نوسراوی عێراقی بوو ئەندامانی ڕەوتی ئیسلامیی لە باسەکانی سوودمەند دەبوون[٦]. هەموو ئەمانە لە پاڵ ڕۆشنبیرییەکی گشتی، لە ماوەی چەند ساڵێکدا ئەندامان وەریان دەگرتو لەسەری پەروەردە دەبوون.

باسی دووەم: هێڵی سەلاحەددین موحەممەد بەهائەدین

یەکەم: دروستکردنی کۆمەڵی ئەنساری ئیسلامیی

یەکەم هەوڵی ئەم باڵە بۆ دەستپێکردنی کار، دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (١٩٨٠)، لەسەروبەندی دەستپێکردنی جەنگی عێراق ـ ئێران دا لە کۆبوونەوەیەکدا لە هەڵەبجە کە (سەلاحەددین موحەممەد، حەسەن شەمێرانی، ئیبراهیم ڕێشاوی، عەلی موحەممەد،...) تێیدا بەشدار بوون، بیرۆکەی دەستپێکردنەوەی کار گەڵاڵە کرا، بۆ ئەو مەبەستە، وەفدێك پێکهێنرا لە (سەلاحەددین موحەممەد، ئیبراهیم ڕێشاوی، عەلی موحەممەد، حەسەن شەمێرانی)و سەردانی

---

1 لە: هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٢١؛ نووسەرێکی نەزانراو، هەمان سەرچاوە، ل١٨.
2 نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل١٨.
3 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەمەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.
4 سەرچاوەی پێشوو.
5 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەولود باوەموراد)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.
6 نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٢٣.

ZAGROS WEBSITE

شارەکانی کەرکوك و موسڵ و هەولێرو سلێمانی کرد [١]، لەو سەردانانەدا، ژمارەیەك لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان بەسەرکرانەوەو بیروڕایان ئاڵوگۆڕکرد، بەڵام هیچ ئاکامێکی ئەوتۆی لێنەکەوتەوە [٢]. بیرۆکەی ئەم کۆبوونەوەیەش لەلایەن خودی سەلاحەددین موحەممەدەوە پێشنیاز کرابوو [٣]. ناوبراو، یەکێکە لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان و لە ساڵی (١٩٦٧) بۆتە ئەندامی ئیخوان [٤].

دەستپێکردنی جەنگی عێراق - ئێران، ژمارەیەکی زۆر گەنجی ڕاپێچی بەرەکانی شەڕ کرد، زۆرێکیش هەڵاتن(فیرار) بەرەو گوندەکان، یاخود ئێران، سەلاحەددین موحەممەد، یەکێك بوو لەوانەی بەرەو ئێران هەڵات، لە ماوەی دوو ساڵی یەکەمی شەڕدا، ژمارەیەك لە ئەندامانی ئیخوان ئاوارەی ئێران ببوون، ژمارەیەکیان لە شارەکان و هەندێکیان لە ئۆردوگاکاندا نیشتەجێ بوون، لەوێ بە مەبەستی دەستپێکردنی کاری ڕێکخراوەیی جۆرێك لە پەیوەندیکردنیان بەیەکەوە دروستکرد [٥].

سەرەنجامی ئەم پەیوەندییانە بەوە گەیشت، کە مانگی (مایسی ١٩٨٢) نزیکەی (١٥ ـ ٢٠) کەس لە ئوتێلی (ئەلوەندرود) لە تاران کۆبونەوەیەکیان ئەنجامدا، لەناویاندا (سەلاحەددین موحەممەد، شێخ عەبدوڕڕەحمان ئازادی ـ بەرزنجی، فاتح کرێکار، عەلی موحەممەد، حەسەن شەمێرانی، بورهان موحەممەد ئەمین، موحەممەد حەسەن، دارا، ئەبو حەمید (عەرەب بوو)، ئەبو داود (عەرەب بوو)، راضی) [٦]. سەبارەت بە هەمان کۆبوونەوە حەسەن شەمێرانی بەم شێوەیە ناوی بەشداران دێنێت (سەلاحەددین موحەممەد، شێخ عەبدوڕڕەحمان ئازادی، عەلی موحەمەد، حەسەن شەمێرانی، بورهان موحەممەد ئەمین، فاتح کرێکار، ئەبو یاسر، موحەممەد حەسەن، ئەبو حەمید) [٧]. هەروەها فاتح کرێکار بەم شێوەیە ڕیزبەندی ناوی بەشداربوان دەکات: (سەلاحەددین موحەممەد، شێخ عەبدوڕڕەحمان بەرزنجی، بورهان موحەممەد ئەمین، حەسەن شەمێرانی، موحەممەد حەسەن، ئەبویاسر ئەلبەیاتی ـ تورکمان، أ. ج ئەلداوی ـ عەرەب، فاتح کرێکار). [٨] دوای وتووێژو ڕاگۆڕینەوە، لەسەر ئەوە پێکهاتن کە:

"١. پارتێك دروست بکرێت، بەکۆی دەنگ ناوی کۆمەڵی ئەنساری ئیسلامیی (جماعة الأنصار الإسلامية) بۆ پارتەکە دیاری کرا.

٢. وەفدێك پێکبێت و سەردانی ئێرانییەکان بکات و پێیان ڕابگەیەنێت کە:

أ ـ ئێمە کاری ڕێکخراوەیی و پەروەردەیی دەکەین، دەبێت ئێران ڕێگەمان بدات پەیوەندی بەوکەسانەوە بکەین کەلەژێر دەستی بەعس هەڵدێن، یاخود لە ئۆردوگاکان دا نیشتەجێن.

ب ـ ڕێگەمان بدات دوو بارەگا لە پاوەو مەریوان بکەینەوە.

ج ـ ئێمە کۆمەڵێك ئەندامی ئیخوان موسلمینین و ئێستا بەو شێوە دژی بەعس کاردەکەین" [٩].

---

1 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

2 باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، ل٦.

3 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

4 باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٥؛ لە یادی سێزدەهەمین ساڵڕۆژی وەفاتی خوانسی موجاهید مامۆستا علی محمد بهاالدین دا،، ڕۆژنامەی یەکگرتوو، ژمارە (٧٢)، ٢٢/١٢/١٩٩٥.

5 باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٦.

6 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (بورهان موحەممەد ئەمین) سلێمانی، ٦/٢/٢٠٠٥

7 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ نابراو، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

8 الحركة الإسلامية في كردستان العراق واقع وأمل، ل٤٦.

9 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

ZAGROS WEBSITE

به گوتەی فاتح کرێکار، داواکارییەکانی کۆمەڵی ئەنسار لە حکومەتی ئێران بریتیبوون لە:

١ـ پێدانی چەکی پێویست.

٢ـ پشتیوانیکردنی سیاسیی و سەربازیی و ڕاگەیاندن.

٣ـ دیاریکردنی بۆدجەی پێویست بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری دارایی تا لەسەر پێی خۆی بوەستێ.

٤ـ کردنەوەی بارەگا لە تاران و شارە سنوورییەکان.

٥ـ دروستکردنی سەربازگەی مەشقکردن و سەرپەرشتی کردنی لەلایەن لیژنەی سەربازی کۆمەڵی ئەنسار.

٦ـ ڕێگە بدرێت بە هێنانە دەرەوەی هەر پەنابەرێك لە ئۆردوگاکانی پەنابەران کاتێك پەیوەندی بکات بە ڕیزەکانی تیپە چەکدارییەکانەوە.[1]

هەر لەوێدا، شێخ عەبدوڕڕەحمان ئازادی بە کەسی یەکەم و سەلاحەددین موحەممەد بە جێگری دەستنیشان کران، بەڵام پاش ماوەیەك سەلاحەددین موحەممەد کرایە بەرپرسی یەکەم[2]. وەفدێکیش کە پێکهاتبوو لە: (سەلاحەددین موحەممەد، بورهان موحەممەد ئەمین، عەلی موحەممەد) سەردانی جێگری سەرەك وەزیرانی ئێرانی کردو بە ئامادەبوونی (جەواد خالسی) خواستەکانیان خستەڕوو، ئەویش بەڵێنی پێدان داواکاریەکەیان بگەیەنێتە حکومەتەکەی[3].

ئەم کۆمەڵە پەیڕەوو پرۆگرامیان بۆ پارتەکەیان دانا و لەناو ئاوارەکاندا کەوتنە کارکردن، ژمارەیەك گەنجیان لێکۆبۆوە[4]، هەر لەو ماوەشدا گۆڤاری (ئەنسار) وەکو زمانحاڵی پارت دەرچوو[5].

هەر چەندە لە خواستەکانی ئەم پارتەدا ئەوە هاتووە کەسەر بە ئیخوان موسلمینن، بەڵام ئەو کارە ڕەزامەندی بەرپرسانی ئیخوانی لەسەر نەبوو، واتە کارێکی خود سەری بوو[6]. هەر چەندە حەسەن شەمێرانی، جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە کۆمەڵی ئەنسار کاری ڕێکخراوەیی و پەروەردەیی دەکردو ئامادەیی چەك هەڵگرتنیان نەبوو[7]، بەڵام بە گوتەی فاتح کرێکار مەسەلەی چەکداری لە پێشینەی کاری کۆمەڵی ئەنسار بووە، هەر لەو ڕووەوە نووسەری (هاڵەکۆك) بۆچوونەکەی فاتح کرێکار پشت ڕاست دەکاتەوەو دەڵێت:"بنەماکانی (انصار) لە دوو خاڵی سەرەکیدا خۆی دەبینیەوە: بانگەشەی جیهاد، سەربەخۆیی لە برایان"[8]، هەروەها باس لەوە دەکات کە ئەم پارتە فاتح کرێکار دەست نیشان دەکات، تا لە ئۆردوگای خورەم ئاباد مەشقی سەربازی بە لاوەکان بکات[9].

ئەم پارتە ماوەی ساڵێك بەردەوام بوو، بەڵام ئێران بە بوون و نەبوون وەڵامی نەدانەوە، ئەمەش دامەزرێنەرانی هێنایە سەر ئەو ڕایەی، کە ئێران خواستەکانیان بەدی ناهێنێ، بۆیە باشتر وایە دەستبەرداری ئەم پارتە بن، لەم ڕووە سەلاحەددین موحەممەد باس لە کارو چالاکی و چارەنووسی پارتەکە دەکات و دەڵێت: "...ئیتر ئەو هەوڵ و کۆششە لە کۆکردنەوەی گەنجەکان لەخۆمان و بۆ ڕەسمی کردنی کارەکە بەردەوام بوو. بەڵام خاڵی دووەم (واتە

---

[1] الحركة الإسلامية في كردستان العراق واقع وأمل، ل٤٦.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (بورهان موحەممەد ئەمین)، سلێمانی، ٦/٢/٢٠٠٥.

[4] باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٦.

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[6] وەڵامێك بۆ ئەمینداری گشتی یەکگرتووی ئیسلامی، گۆڤاری جەماوەر، ژمارە (٤٧)، ١ کانونی یەکەمی ١٩٩٥، ل٢٠.

[7] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[8] هیوا، ل١٨.

[9] سەرچاوەی پێشوو، ل١٩.

ZAGROS WEBSITE

ڕەسمی کردنی کارەکە) سەری نەگرت چونکە پەیوەندی بە هاوکاری برا شیعەکان و حکومەتی ئێرانەوە بوو، خاڵی یەکەم بەردەوام بوو، هەر بۆیەش ناوی (انصار) کاڵ بوەوەو چووینەوە سەر ناوەڕۆکەکەی خۆمان (برایان)"[١]. ئەم دەقە ئەو ڕاستییەی پێشوومان بەتەوای بۆ دەچەسپێنێت کە ئەو پارتە لە بنەڕەتدا سەر بەئیخوان نەبووە.

دووەم: سەرلەنوێ دروستکردنەوەی ڕێکخستنی ئیخوان

بە هەڵوەشاندنەوەی ئەنسار زۆربەی دامەزرێنەرانی پەرتەوازە بوون، بەڵام ئەوانەی مابوونەوە لەناو ئاوارەکاندا درێژەیان بەکارداو کەوتنە چالاکی و توانییان ژمارەیەکی زۆر گەنج لە دەوری خۆیان کۆبکەنەوە[٢]، ئەمەش بووە سەرەتایەك بۆ فراوان بوونی چالاکی ئەو باڵە.

دوای دەرچوونی حەسەن شەمێرانی و عەلی موحەممەد لە ئۆردوگا، لە پاوە ژوورێك بەکرێ دەگرن، هەر لەو سەرو بەندەشدا سەلاحەددین موحەممەد لە پاوە دەبێتە پێشنوێژی مزگەوتی بیلال، پاشان بورهان موحەممەدو چەندین کەسی تر ڕوودەکەنە ئەوێ، ئەوان لە پاوە بە دوو ئاڕاستە کەوتنە کارکردن، ئاڕاستەی یەکەمیان، پەیوەندییان کرد بەو کەسانەی لە عێراقەوە دەهاتن، یاخود لە ئۆردوگاکاندا نیشتەجێ بوون، ئاڕاستەی دووەم، لەناو خەڵکی پاوە کەوتنە جموجۆڵ و وانە بۆ کۆمەڵێك کەس دادەنێن، هەندێك لەوانە خوێندکاری ئامادەیی بوون[٣].

دوای ئەوەی، تاڕادەیەك، ڕێکخستنێکی تۆکمە دروست دەکەن، بیر لەوە دەکەنەوە پەیوەندی بە ئیخوانەکانی باشووری کوردستانەوە بکەن، بەو هیوایەی کاری ڕێکخستنی تێدا بنیاد بنێن، بۆ ئەو مەبەستە (حەسەن شەمێرانی، عەلی موحەممەد) دیاری دەکرێن، ئەم دوو کەسە لە ساڵی (١٩٨٣) گەڕانەوە باشووری کوردستان[٤].

کاتێك ئەم دوو کەسە گەڕانەوە، جگە لە باڵی سدیق عەبدولعەزیز، چەندین کەسایەتی لە ناوچەکانی هەڵەبجەو سەیدسادق و هەولێرو سلێمانی، بە شێوەی سەربەخۆ دەستیان بەکاری پەروەردەیی کردبوو، کاری ئەمانە زیاتر بە شێوەی گروپ گروپ بوو، هەر مامۆستایەك کۆمەڵێك قوتابی لەدەوری خۆی کۆکردبوویەوە وانەی پێدەوتن[٥]. ژمارەیەك لەو مامۆستایانە پێشتر ئەندامی ئیخوان بوون، سەرچاوەی پەروەردەییان هەمان ئەدەبیاتی ئیخوان بوو. لەپاڵ ئەمانەشدا کۆمەڵێك کەسایەتی هەبوون، ئیخوان نەبوون، بەڵام ڕۆڵی بەرچاویان بینی لە بەرەو پێشبردنی ڕەوتی ئیسلامیی، تەنانەت هەندێك لەو کەسایەتییانەش بە توندی دژی ئیخوان دەوەستانەوە[٦].

کاتێك (حەسەن شەمێرانی و عەلی موحەممەد) گەڕانەوە، پەیوەندییان کرد بە هەندێك لە مامۆستایانەوەو توانیان ژمارەیەکییان لە چوارچێوەی ڕێکخستنەکەی خۆیاندا کۆبکەنەوە، لەوانە (حەسەن پێنجوێنی) لە سلێمانی، (حەمەڕەشید ماوەتی و محەیدین گەلاڵی) لە سەید سادق، (ئیبراهیم ڕێشاوی) لە هەڵەبجە، (موحەممەد ئەحمەدو هیوا میرزا سابیر) لە زانکۆی موسڵ[٧]. ئەو هەنگاوە گوڕێکی باشی بەو باڵە داو تاڕادەیەك بەرەو پێشچونێکی کارەکانیان بوو. دواتر لە ساڵی (١٩٨٤) بورهان موحەممەد ئەمین دەگەڕێتەوەو ئەویش لەپاڵ ئەواندا دەکەوێتە

---

1 لە: باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٦.

2 سەرچاوەی پێشوو، ل٧.

3 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

4 سەرچاوەی پێشوو.

5 هیوا: هەمان سەرچاوە، ل١٧ ـ ١٨؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەولود باوە موراد)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.

6 هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٢٠. لە بەشی دووەم بە درێژی باس لە کاری ئەو قۆناغە کراوە.

7 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

ZAGROS WEBSITE

چالاكی نواندن [1].

بە گوتەی بورهان موحەممەد ئەمین، لەو ماوەیەدا سەلاحەددین موحەممەد، توانیبووی چەند ئەڵقەیەك بۆ پەیوەندی كردن لە نێوان باشوورو ڕۆهەڵاتی كوردستان دروست بكات، بەمەش ئاگاداری كاری ڕێكخستنی باشووری كوردستان دەبوون [2]. تەنانەت خودی سەلاحەددین موحەممەد، لەو ماوەدا چەند جارێك بە نهێنی سەردانی باشووری كوردستان دەكات و لە نزیكەوە چاودێری بەرەو پێشچوونی كارەكان دەكات [3].

هەر چەندە ئەم باڵە توانییان شانەی ڕێكخستن لە باشووری كوردستان دروست بكەن، بەڵام بە كردەوە (فعلی) ئێران ببوە مەیدانی كاركردنیان، بە تایبەتیش لەناو ئاوارەكاندا كارو چالاكیان هەبوو، لە نێوان ساڵانی (١٩٨٣ - ١٩٨٤) چەند ئامێرێكی چاپ پەیدا دەكەن و كتێبی (ماذا يعني انتمائي للإسلام)یان وەرگێڕایە سەر زمانی كوردی و دواتریش فارسی و چاپیان كرد [4].

هەروەها لە ساڵی (١٩٨٤)، گۆڤارێكی وەرزییان بەناوی (نداء الغريب) بە هەرسێ زمانی كوردی و عەرەبی و فارسی دەركرد، ئەم گۆڤارە زیاتر گرنگی بە بابەتی ئایدۆلۆژیا و تەفسیرو پەروەردە دەدا [5]، دەكرێت ئەم گۆڤارە بە زمانحاڵی ئەو باڵە دابنێین.

بە هەمان شێوەی باڵی سدیق عەبدولعەزیز، مەسەلەی نەبوونی ڕەسمییەتی كاركردن، لەو كاتەدا ببوە گرفتی سەرەكی ئەو باڵە، بۆ نەهێشتنی ئەو ئاستەنگە، سەلاحەددین موحەممەد لە بیری پەیوەندی كردن بە سەركردایەتی ئیخوان دا بوو، بۆ ئەو مەبەستە، ساڵی (١٩٨٥) دەچێتە وڵاتی ئیماراتی عەرەبی و لەوێ چاوی بە ئیخوانە عێراقییە دێرینەكان دەكەوێت، ئەوان مۆڵەتی ڕەسمی كاركردنی پێدەدەن و دەیكەنە بەرپرسی یەكەمی ئیخوان لە ئێران [6]، دەربارەی چۆنێتی دروستكردنی ئەم پەیوەندییە، سەلاحەددین موحەممەد دەڵێت:"ساڵی ١٩٨٥ كە بەڕەسمی لە ئێران پەیوەندیمان كرد بە تنظيمی جیهانی برایانەوە لەڕێگەی برا عێراقیەكانی دەرەوەی عێراقەوە" [7].

ئەم هەنگاوە بە وەرچەرخانێكی گرنگ دادەنرێت لە مێژووی ئەو باڵەدا، بەهۆی ڕەسمییەتی كاركردن، توانی تێكڕای كاری ئیخوان لە ئێران بخاتە ژێر ڕكێفی خۆیەوە [*]، لە هەمان كاتدا بوە پاڵپشتێكی گەورە بۆ كاری ئەم باڵە

---

[1] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (بورهان موحەممەد ئەمین)، سلێمانی، ٦/٢/٢٠٠٥.

[2] سەرچاوەی پێشوو.

[3] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[4] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (بورهان موحەممەد ئەمین)، سلێمانی، ٦/٢/٢٠٠٥.

[5] عمر عبدالعزيز: گۆڤاری (نداء الغريب) نۆبەرەی كاری ڕۆژنامەگەری ئیسلامیی لە كوردستان، ڕۆژنامەی یەكگرتوو، ژمارە (١٨٤)، ٢٤/٤/١٩٩٨؛ بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ناوەڕۆك و ڕۆڵ و كاریگەری گۆڤارەكە بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٤٩ - ٥٢.

[6] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل١٩؛ نووسەرێكی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٣٠.

[7] باوكی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٧.

[*] سەبارەت بە كاری ڕەوتی ئیسلامیی لە ڕۆژهەڵاتی كوردستان، لە هەشتاكانی سەدەی ڕابردوو خۆی لەچەند باڵێكدا دەبینییەوە، لە حەفتاكانەوە زانای ناسراوی كورد، ئەحمەدی موفتی زادە لەژێر ناوی (مەكتەب قورئان) دەستبەكار ببوو، هەروەها ڕەوتی ئیخوان موسلمین كارو چالاكی هەبوو، ناسری سوبحانی دیارترین كەسایەتی ڕەوتی ئیخوان بوو، بەڵام دەبێت سەرنج لەوە بدەین لە كاتێكدا ئیخوان لە ڕۆژهەڵاتی كوردستان كارو چالاكی هەبووە، جۆری پەیوەندییان بە باڵی سەلاحەددین موحەممەدەوە چۆن بووە؟، چونكە ناوبراو لە سنووری جوگرافی ئەواندا كاری دەكرد. هەڵبەتە بەپێی مادەی (٤٧) لە پەیڕەو پڕۆگرامی گشتی ئیخوان موسلمین پەسەندكراو لەلایەن شورای گشتی لە (٢٩/٧/١٩٨٤)، هەر ئەندامێكی ئیخوان لە تاراوگە، ملكەچی سەركردایەتی ئیخوانی ئەو وڵاتە دەبێت كە بۆی چووە، بەم پێیە دەبێت سەلاحەددین موحەمەد بچوایەتە ژێر فەرمان و سەكردایەتی ئیخوانەكانی ڕۆژهەڵاتی كوردستان، نەك بە باڵێكی سەربەخۆ كار بكات. بەڵام تا ئێستا هیچ زانیاریەكمان لەبەردەستدا نییە وردەكاری ئەو مەسەلە ڕون بكاتەوە. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی پەیڕەوو پڕۆگرامی گشتی ئیخوان موسلمین بڕوانە: مجموعة من

ZAGROS WEBSITE

لەناو ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان لە باشووری کوردستان، تا چیتر بەناوی نەبوونی ڕەسمییەتی کارکردن دژایەتی نەکەن.

لە لایەکی ترەوە، بەم هەنگاوە، کاری ئەو گروپە بە کردەوە بووە بەشێك لە کاری ئیخوانیی، ئەمەش پاڵپشتێکی مادی گەورەی بۆ دروستکردن، چونکە لەو کاتەدا، ئیخوان پرۆژەیەکی بەناوی (فەتحی ئێران) دەستپێکردو بۆ ئەو مەبەستە بنکەیەکی لە ئەردەن کردەوەو بڕێکی زۆر پارەی بۆ تەرخان کرد، بەشێکی ئەو پارەیەش بەر ئەم باڵەی ئیخوان کەوت و بۆ ئەنجامدانی چالاکییەکانیان لێی سوودمەند بوون*.

باسی سێیەم: کاری هەردوو باڵ لە نێوان ساڵانی ١٩٨٥ ـ ١٩٩١

یەکەم: کاری هەردوو باڵ لە نێوان ساڵانی ١٩٨٥ ـ ١٩٨٧

١ـ یەکگرتن لەگەڵ ئیخوانەکانی عێراق

هەر لەسەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، بیرۆکەی ڕێکخستن لە زۆربەی شارەکانی عێراق و کوردستان سەریهەڵدا، زۆربەی هەڵگرانی ئەم بیرۆکەیە پێشتر ئەندامی ئیخوان موسلمین بوون، ئەو بیرانەش لە چوارچێوەی عێراقیبوون دەرنەدەچوون، بەردەوام لە هەوڵی وەرگرتنی مۆڵەتی کارکردن و شەرعییەت پێدانی سەرکردایەتی کاری عێراقی لە ناوەوەو دەرەوەدا بوون[١].

الباحثين: الحركة الإسلامية رؤية مستقبلية أوراق في النقد الذاتي، تحرير وتقديم: د. عبدالله النفيسي، الطبعة الأولى، مكتبة مدبولي، القاهرة ١٩٨٩، ل٤٠١ ـ ٤١٦.

* لە سەرەتای هەڵایسانی شۆڕشی ئیسلامیی لە ئێران، ڕازگری ڕێکخستنی دەوڵی ئیخوان موسلمین، پەیوەندی بە بەرپرسە ئێرانییەکانەوە کردو دەربارەی چۆنێتی هاوکاریکردنی یەکتر وتوێژیان کرد، ئێرانیش لەلای خۆیەوە (کەمال خەرازی) بە نوێنەری خۆی دەستنیشان کرد، تا پەیوەندی بە ئیخوانەوە بکات، لە (١٤/٥/١٩٧٩) ڕازگری ڕێکخستنی دەوڵی ئیخوان، لە شاری لۆگانۆی سویسرا کۆبوونەوەیەکی ئەنجامداو چەند بڕیارێکی بەپەلەی سەبارەت بە ئێران دەرکرد لەوانە:

١. وەفدێکی پێکهێنا لە (عەبدوڕڕەحمان خەلیفە ـ ئەردەنی، جابر رزق ـ میسری، سەعید حەوا ـ سووری، غالب هیمەت ـ سووری، عەبدوڵڵا سلێمان عوقەیل ـ سعودی). ئەم وەفدە لە (حوزەیرانی ١٩٧٩) سەردانی ئێرانی کرد، بە بۆنەی سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامییەوە پیرۆزبایی ئیخوانیان بە سەرانی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران گەیاند.

٢. دەرکردنی چەند کتێبێك دەربارەی شۆڕشی ئێران و بەرودان بە باسکردنی لایەنی ئیجابی شۆڕش و سەرکردەکانی.

٣. دروستکردنی پەیوەندی توندوتۆڵ لەگەڵ بزافی خوێندکارانی موسڵمان لە ئێران لە ڕێگەی یەکێتی جیهانی قوتابیانی موسڵمان و چالاك کردنی بزووتنەوەی وەرگێران بۆ فارسی بە تایبەتی وەرگێڕانی کتێبو ئەدەبیاتی ئیخوان.

٤. کۆمەکیکردنی ئێران لەڕووی ڕاگەیاندنەوە تا بیبێتە پاڵپشتی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران.

هەر چەندە ئیخوان هەنگاوی پەلەی نا لە چونە پێشەوە لە ئێران، بەڵام سەرکردەکانی ئێران هێندە گەرموگوڕ نەبوون، هەر بۆیە هەردوولا لە نێوان ساڵانی (١٩٨٤ ـ ١٩٨٥) زانیان نێوانیان ئاسمان و ڕێسمانە، لێرەوە ئیخوان هەڵوێستی گۆڕی و لیژنەیەکی پێکهێناو پرۆژەی (فەتحی ئێران)ی کردە ئامانج و لە عەممانی پایتەختی ئەردەن بارەگایەکی بۆ کردەوەو بودجەی تایبەتی بۆ پرۆژەکە تەرخان کرد، ئامانجی سەرەکی ئەو پرۆژەیە، گۆڕینی شیعەکانی ئێران بوو بۆ سوننە. ئەمەش بەڵگەی کەمی هۆشیاری سیاسییە لای سەرانی ئیخوان. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: مجموعة من الباحثين: الحركة الإسلامية رؤية مستقبلية أوراق في النقد الذاتي، ل٢٤٨ ـ ٢٤٩. خرۆشاو گەرمیانی دەربارەی خەرجکردنی پارەی ئەو پرۆژەیە نووسیویەتی:" ئەو پارەیەی کۆکرابوەوە بۆ فتحی ئێران بەکاردەهێنرا بۆ دژایەتی کردنی خەتەکانی تری ئیخوان لەناو ئێرانداو سەرکوتکردنی جەماعەتی شێخ مفتی زادەو ساردکردنەوەی خەڵکی لە بزوتنەوەی ئیسلامیی و جیهادکردن". سەبارەت بەو بۆچوونەی خرۆشاو گەرمیانی زانیاری ئەوتۆمان لەبەردەستدا نییەو نازانین ئاخۆ لە واقیعدا وابووە یان نا؟. ئیخوان لە تەرازووی شەرع و واقعدا، بەشی یەکەم، ب. ش، ب. م، ل٢٦.

[١] هادی علی: هەمان سەرچاوە، ل٦.

ZAGROS WEBSITE

بەهێزترین ڕێکخستن لە باشووری کوردستان، لە باڵی سدیق عەبدولعەزیزدا خۆی دەبینیەوە، بەڵام گەورەترین گرفتی ئەم باڵە نەبوونی ڕەسمییەت و ڕەزامەندی سەرکردایەتی ئیخوان بوو، لەلایەکی دیکەوە، ئەم ڕێکخستنە لە سەرەتاوە جۆرێك لە خۆجێییەتی بۆ دروست بوو، ئەم حاڵەتە دۆخێکی وای خوڵقاندبوو کە سەرکردەکانی بەدوای چارەسەرو بەدیهێنانی مۆڵەتی کارکردندا بگەڕێن[1]، ئەمەش بەپلەی یەکەم دەرەنجامی دژایەتی ئەندامە دێرینەکانی ئیخوان بوو.

کاتێك، لە سەرەتای هەشتاکاندا، چەند ئەندامێکی ئەم باڵە دەچنە شارەکانی بەغدادو موسڵ، لە ڕێگەی (سەید ئەحمەد عەبدولوەهاب) بەگرووپێکی تری ئیخوان ئاشنا دەبن، ئەو گرووپە لە سەرەتای هەشتاکانەوە، لە ژێر ناوی (جماعة الراية) دەستیان بە کار کردبوو، لە شارەکانی ناوەڕاستی عێراق ڕێکخستنیان هەبوو[2]. گرنگترین کەسایەتییەکانی ئەو ڕێکخستنە بریتیی بوون لە (دکتۆر عەبدولمەجید(ئەبو زەر)، دکتۆر عیسام ئەلڕاوی، موحەممەد فازیل سامەڕائی، موحەممەد ئیبراهیم، عەلی ئەبولحەسەن)[3].

ئەو گرووپە زیاتر لە ناو زانکۆکاندا دەجوڵان و کارو چالاکییان هەبوو، ژمارەیەك پزیشك و ئەندازیارو ئەفسەرو خاوەن بڕوانامەیان لێکۆبووبوەوە، دواجاریش توانییان ڕێکخستنی دەولی ئیخوان موسلمین ڕازی بکەن، کە ڕەسمییەتی کارکردنیان بداتێ، ئەوەش چەکێکی بەهێزی ئەو گرووپەبوو بۆ بێدەنگ کردنی ئیخوانە دێرینەکانی ناوخۆ، هەروەها ژمارەیەك لەو ئیخوانانەی بەشێوەیەکی پەرتەوازە جموجۆڵیان هەبوو گەردنگیری ئەو گرووپە بوون[4].

سەرجەمی ئەو باڵانەی بە ناوی ئیخوانەوە لە باشووری کوردستان کاریان دەکرد، پێویستی مادیی و مرۆیی تەواویان نەبوو، ئەمەش یەکگرتن و لێك نزیکبوونەوەی ئەو باڵانەی پێویست دەکرد. دوای یەکترناسین و دروستبوونی متمانەو ئاگاداربوون لەکاری یەکتر، (دکتۆر عیسام ئەلڕاوی) چەند جارێك دێتە هەڵەبجەو کۆبونەوە لەگەڵ سدیق عەبدولعەزیز[5] و سەلاحەددین موحەممەد دەکات، کە لە ساڵی (١٩٨٤) بە نهێنی هاتبۆوە ناوچەکە[6]. ئەنجامی ئەم سەردان و چاوپێکەوتنانە، ڕێکەوتنی نێوان باڵی سدیق عەبدولعەزیزو ئیخوانەکانی ناوەڕاستی عێراقی لێکەوتەوە لە ساڵی (١٩٨٥) دا[7].

دوای ئەم ڕێکەوتنە، باڵی سەلاحەددین موحەممەد، پەیوەندی بە ناوبراوەوە دەکەن، تا هەڵوێستی خۆی دەربارەی بەشداری کردن لەو یەکگرتنە دەربڕێت. ئەویش ئاگاداریان دەکات، کە باشتروایە کارەکان بکەن بە یەك[8]. ئەم یەکگرتنە، جگە لە چەند کەسێکی کەمی ئیخوان کە پێی ناڕازی بوون و بەشداریان لەو پرۆسەدا نەکرد، سەرجەم باڵەکانی ئیخوانی کردەوە بەیەك[9]، لە لایەکی ترەوە کاری ئیخوان لە کوردستان بەشێوەیەکی ئۆرگانی بە

---

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەولود باوەموراد)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.

[2] سەرچاوەی پێشوو.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (هیوا میرزا سابیر)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.

[4] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل ٣٧.

[5] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[6] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمیرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[7] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[8] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمیرانی)، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (بورهان موحەممەد ئەمین)، سلێمانی، ٦/٢/٢٠٠٥.

[9] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٢٢.

ZAGROS WEBSITE

ئیخوانی عێراقەوە بەسترایەوە، چونکە تا کاتی ئەو یەککگرتنە ئیخوانەکانی کوردستان تەنها بە فکر ئیخوان بوون، نەك بەشێوەی ئۆرگانی.

بەپێی ئەم ڕێکەوتنە دەبوو کاری کوردستان بدرێتە دەست کوردەکان و سەرجەم ڕێکخستنەکانی ناوەڕاستیش بدرێتە دەست ئیخوانە عەرەبەکان، لە کوردستان شێخ عوسمان عەبدولعەزیز، کرایە بەرپرسی یەکەمی ئیخوان، دانانی ناوبراو وەکو چارەسەرێکی ناوەندی بوو بۆ نەهێشتنی ئەو حاڵەتە دەروونیەی لە ئەنجامی ململانێی باڵەکاندا لە کوردستان دروست ببوو، شێخ عوسمان عەبدولعەزیز مایەی ڕەزامەندی سەرجەم باڵەکان و جێگەی متمانەی هەموان بوو، بەڵام بەشێوەیەکی کردەیی سدیق عەبدولعەزیز هەڵسوڕێنەری کارەکان بوو [1].

ئەگەر بمانەوێت دەربارەی هۆکاری ئەم یەککگرتنە بدوێین، ئەوا لێکدانەوەی جیاواز لەخۆ دەگرێت، (موحەممەد ڕەئوف) کە ئەوکاتە ئەندامێکی چالاکی باڵی سدیق عەبدولعەزیز بووە، دەربارەی ئەم یەککگرتنە دەڵێت:"ڕێکخستنەکانی ناوەڕاست، بەر لە ئێمە پەیوەندییان بە باڵەکەی ترەوە (سەلاحەددین موحەممەد .. توێژەر) کردبوو، بەڵام نەگەیشتبوونە ئەنجام و لێکترازابوون، بۆیە بەدوای جێدارادا دەگەڕان کە بۆشایی کوردستانیان بۆ پڕ بکاتەوە و هاوکات فشارێکیش بێت لەسەر باڵەکەی تر، ئێمەش بچووك بووین و پێویستیمان بەوە بوو لەگەڵ کەسانێکدا تێکەڵ بین، کە پێداویستی مادی و مرۆییمان بۆ دابین بکات" [2]. بەڵام (حەسەن شەمێرانی) هۆکاری سەرەکی دەگێڕێتەوە بۆ ویستی سدیق عەبدولعەزیز بۆ یەککگرتن، چونکە ئەو حەزی بەوە دەکرد زوو دەست بداتە کاری سیاسیی [3].

نووسەری (کاروانی ڕێ) دەربارەی هۆکاری ئەم یەککگرتنە نووسیویەتی:

أ .. ڕێکخستن خۆی بە ئیخوان دەزانی، لەو تاقە بەیانەشدا کە دەریکردبوو، بەڵێنی دابوو هەر کاتێك ئیخوان دەستبەکار بوو، ئەو پێیانەوە پابەند دەبێت، ئەو ڕێکخستنەش مۆڵەتی ڕەسمییان وەرگرتبوو، دەبوو ڕێکخستن پێوەی پابەند بێت.

ب .. ئەو یەککگرتنە گرفتی نەبوونی ڕەسمییەتی کارکردنی چارەسەر دەکرد، کە ببوە چەکی دەستی ئیخوانە دێرینەکان بۆ دژایەتی کردنی ئەم ڕێکخستنە نوێیە.

ج .. ئەم یەککگرتنە دەبووە هۆی پێکەوە بەستنی سەدان کادرو ئەندام، ئەمەش سنوری کارەکەی فراوان دەکردو ڕێکخستن دەبووە هێزێکی گەورە.

د .. ئیخوانەکانی دیکەش مەبەستیان بوو ئەم یەککگرتنە بکەن، چونکە کارەکەیان بەرفراوان و گەورە دەبوو، هاوکات دەبووە کارتێکی بەهێز بۆ زیاتر وەڵامدانەوەو هاتن بەدەم خواستەکانیانەوە لەلایەن ئیخوانی دەرەوە [4].

٢ ـ ئاشکرابوونی ڕێکخستن و ئاوارەبوونی ئێران

دوای یەککگرتن، ڕێکخستن تێکەڵ کراو بەرنامەی فراوان کردنی کار داڕێژرا، بەڵام مانگی هەنگوینی ئەم یەککگرتنە درێژەی نەکێشا، دوای ساڵێك و لە کۆتایی (١٩٨٦) دا، بەهۆی گیرانی دوو عەرەبەوە سەرەداوی ڕێکخستن ئاشکرابوو [5]، بەهۆی ئەوانەوە دکتۆر عیسام ئەلڕاوی دەستگیر کرا. ناوبراو لە ژێر ئاشکەنجەدا ناوی

---

[1] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٢؛ نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٣٩.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو, سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٦/١/٢٠٠٥.

[4] نووسەرێکی نەزانراو، ل٣٨.

[5] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٢٣.

ZAGROS WEBSITE

زۆربەی هەڵسوڕێنەرانی كاری ئیخوانی ئاشكرا كرد [1]، حكومەتی عێراق، لە سەرەتای ساڵی (١٩٨٧)وە هەڵمەتی دەستگیركردنی كادیرەكانی ئیخوانی لە سەرتاسەری عێراقدا دەستپێكرد، سەرەنجام نزیكەی (٧٥) كەس گیرا، لەناویاندا ژمارەیەك كوردی تێدابوو، لەوانە (حەسەن شەمێرانی، حەسەن پێنجوێنی، دكتۆر فاتح، عومەر ئیسماعیل،...) [2]. ژمارەیەكیش لەو سەركردانەی لە هەڵمەتی بەعس ڕزگاریان بوو، بەرەو ئێران هەڵاتن، كە لە ناویاندا سدیق عەبدولعەزیز بوو [3].

ماوەیەكی زۆر بەسەر هەڵمەتی دەستگیر كردنی كادیرانی ئیخوان تێنەپەڕیبوو، لە (١٩٨٧/٥/١٣) هەڵەبجە خۆنیشاندانێكی جەماوەری بەخۆوە بینی، ئەم ڕاپەڕینە دژ بە سیاسەتیی ڕاگواستنی هاوڵاتیانی كورد لەلایەن بەعسییەكانەوە سازدرابوو، حكومەت بەتوندی كەوتە سەركوتكردنی خۆنیشاندانەكە، دەرەنجامی بەرەنگاربوونەوەی بەعس كۆچكردنی ژمارەیەكی زۆری دانیشتوانی شارەكەی بۆ ئێران لێكەوتەوە. شێخ عوسمان عەبدولعەزیز، كە ساڵی (١٩٨٥) كرابووە بەرپرسی ئیخوانەكانی كوردستان، سەرقافڵەی كۆچكردوان بوو [4].

بەهۆی هەڵمەتی بەعس و خۆنیشاندانی هەڵەبجەوە، زۆربەی سەركردە كوردەكانی ئیخوان ئاوارەی ئێران بوون، بەڵام دەبێت سەرنج لەوە بدەین، كاتێك ئەوان چوونە ئێران، لەوێ ڕێكخستنێكی تری ئیخوان هەبوو، كە سەلاحەددین موحەممەد سەرپەرشتی دەكرد، ئەم باڵە لە ڕێكەوتنی ساڵی (١٩٨٥)دا تەنها ئەو كادیرانەیان هاتنە ناو ڕێكەوتنەكەوە، كە لە باشووری كوردستان بوون. خودی سەلاحەددین موحەممەدو ئەو كادیرانەی لە ئێران دەژیان نەهاتبوونە ناو ئەو یەككرتنەوە، بەو پێیەی كاری سەرەكی ئەم باڵە لەناو ئاوارەكانی كورد لە ئێراندا بوو، لە هەڵمەتی دەستگیركردنی بەعس ژمارەیەكی كەم ئەندامیان گیرا، ئەمەش وای كرد لەچاو باڵی سدیق عەبدولعەزیزدا، ڕێكخستنەكەیان هێندە مەترسی لەسەر نەبێت و دوای هەڵمەتی بەعس بۆسەر ڕێكخستنەكانی ئیخوان ئەوەندە شپرزە نەبێت.

لەلایەكی ترەوە، ئەم باڵە لە ساڵی (١٩٨٥)وە، مۆڵەتی ڕەسمی كاركردنی لە سەركردایەتی ئیخوان وەرگرتبوو، ئەمەش گروتینێكی باشی بە كارەكەیان دابوو.

دووەم: كاری هەردوو باڵ لە نێوان ساڵانی ١٩٨٧- ١٩٩١

١- هەڵوەشاندنەوەو لێكترازانی باڵەكانی ئیخوان

بە گەیشتنی سەركردەكانی ئیخوان بۆ ئێران، لە (١٩٨٧/٥/٢٤) بەناوی كۆمەڵەی زانایانی كۆچەری (جماعة العلماء المهاجرين)ەوە بەیاننامەیەكیان بڵاوكردەوە، زانایان لەو بەیاننامەدا ئۆباڵی نەهامەتی و ئەو كارەساتانەی بەسەر گەلانی عێراقدا هاتووە، دەخەنە ملی حكومەتی بەعس و دەڵێن: "ئەی نەوەكانی گەلی موسڵمان، ڕژێمی بەعسی عەفلەقی هەر لەكاتی دەسەڵات گرتنە دەستەوە سەدان تاوانی وەحشیگەرانەی ئەنجامداوە، دیارترین و كاریگەرترینیان ڕاگواستنی گەلی كوردی موسڵمانە لە شارو گوندەكانەوە بۆ ئۆردوگا زۆرەملێكان، كە لە ڕاستیدا زیندانێكی ترسناكە بۆ ئایین و بیرو گیان و لاشە...." [5].

لە بەشێكی تری بەیاننامەكەدا، ئاماژە بەوە دەكات كە ڕژێمی بەعس لە ڕۆژی دەستبەكاربوونییەوە جەنگی دژی ئیسلام و زانایان و بانگخوازان ڕاگەیاندووە، بە چەند شێوازێكی جۆراوجۆرو بەرنامە بۆ داڕێژراو كەوتۆتە دژایەتی

---

[1] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

[2] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ (هیوا میرزا سابیر)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٨.

[3] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٢٣

[4] حەكیم مەلا ساڵح: هەمان سەرچاوە، بەرگی یەكەم، ل ٢٤٦؛ موجز عن الحركة الإسلامية في كردستان العراق، ل٢٤.

[5] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٨).

ZAGROS WEBSITE

كردنی ڕەوشتبەرزیو بڵاوكردنەوەی فەساد بێڕەوشتیو كوشتنو بڕینو سەركوتكردنی ئازادییەكان [1]. لە كۆتایی بەیاننامەكەشدا كۆمەڵەی زانایانی كۆچەریی، داوا لە گەلانی عێراق دەكات، بەرەنگاری بەعس ببنەوەو ڕیزەكانیان یەكخەنو لەپێناو بەگژاچوونەوەی ستەمو زۆرداریو پلانەكانی كوفری جیهانی جیهاد لە پێناوی خوادا بەرپا بكەن، بۆ ئەو مەبەستەش داوایان لێدەكات شوێن زانایانی كۆچەری بكەون، كە لە پێناو ستەملێكراوان شۆڕشی جیهادییان ڕاگەیاندووە [2].

ئەم بەیاننامە لەلایەن (سەید ئەحمەد عەبدولوەهاب) لەسەر ڕەزامەندی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز نووسرا، بە دوو مەفرەزەی چەكداردا بەیاننامەكە نێردرایەوە كوردستان، لێپرسراوی دوو مەفرەزەكە (موحەممەد عومەر) بوو، (غازی موحەممەد ئەمین)یشی لەگەڵدابوو [3].

لەو ماوەداو دوای چەند كۆبوونەوەیەك، بە بەشداری زۆرێك لە كادیرە ئاوارەكانی ئیخوان (بزووتنەوەی ئیسلامیی لە كوردستان/ عێراق) بە ڕابەرایەتی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز، وەكو بزووتنەوەیەكی چەكداری ڕاگەیەنرا [*]، بەو پێیەی ڕابەری بزووتنەوە پێشتر بەرپرسی ئیخوانەكانی كوردستان بوو، چاوەڕێی ئەوە دەكرا، سەرجەم ئیخوانەكان لە دەوری بزووتنەوە كۆببنەوەو بەشداری كارا لە تۆكمەكردنو ڕاگیركردنی ئەو پارتەدا بكەن، بەڵام ئەم خەونە نەهاتەدیو هەر لەگەڵ ڕاگەیاندنی بزووتنەوەدا، سەلاحەددین موحەممەد بەرپرسی ئیخوان لە ئێران، خۆی گەیاندە ئیماراتی عەرەبیو پەیوەندی كرد بە سەرانی ئیخوانەوەو نامەیەكی دكتۆر نوعمان عەبدوڕڕەزاق سامەڕائی بۆ ئیخوانەكان هێنا [4].

لەو نامەدا دكتۆر نوعمان داوای لە شێخ عوسمان كردبوو، كە دەستبەرداری كاری جیهادی بێتو لە كاری چەكداری بكشێتەوەو كارەكە تەسلیم بە عەلی عەبدولعەزیزی برای بكات، چونكە مەسەلەی هەڵگرتنی چەك، نابێت بەبێ ڕەزامەندی سەركردایەتی ئیخوان بكرێت [5].

بە بڕوای ئێمە ئەم نامە گەورەترین كاریگەری سلبی كردە سەر ڕەوتی ئیسلامیی باشووری كوردستان، لەو ڕووەوە سدیق عەبدولعەزیز دەڵێت:"ئەگەر ئەو نامە نەبوایە ئەو هەموو گەنجەی لە ئێراندا بوون دەستبەرداری بزووتنەوە نەدەبوونو واقعێكی تر دروست دەبوو، بزووتنەوە ڕەوتی ئاسایی خۆی وەردەگرت" [6]، ئەم نامە سەرەتای پەرتەوازە بوونێكی گەورەی ئەو ڕەوتەبوو، بە گەیشتنی نامەكە، ڕەوتی ئیخوان بوونە سێ پارچە:

أ ـ شێخ عوسمانو كۆمەڵێك كەسایەتی تر، بەرپەرچی بڕیارەكەیاندایەوەو لەناو بزووتنەوەی ئیسلامیی درێژەیان بەكاردا [*].

ب ـ باڵی سەلاحەددین موحەممەد، تێكڕا پابەندی بڕیارەكەبوونو وێڕای هاوكاری نەكردنی بزووتنەوە كەوتنە

---

[1] سەرچاوەی پێشوو.

[2] سەرچاوەی پێشوو.

[3] نووسەرێكی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٤٨.

[*] لە بەشی (پێنجەم)ی ئەم توێژینەوەدا بە درێژی باس لە دامەزراندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی دەكەین.

[4] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٣٠؛ صالح حكیم: هوشیاركردنەوەی هوشیاری، ب.ش، ب.م، ل١٥.

[5] نووسەرێكی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٤٩.

[6] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[*] نامەكەی دكتۆر نوعمان بێزارییەكی زۆری لای شێخ عوسمان عەبدولعەزیز دروستكرد، كاتێك نامەكەیان پێدا، ناوبراو وتی: "(بسم الله)ی بڕیارەكە لابەرن با ئەویتری بخەمە ژێر پێمەوە". هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٣٠ ـ ٣١.

ZAGROS WEBSITE

دژایەتی کردنیشی.

ج ـ باڵی سدیق عەبدولعەزیز، لە نێوان بزووتنەوەو هێڵی سەلاحەددین موحەممەدا، هەڵوێستێکی لەرزۆکیان هەبوو. لە بزووتنەوە کشانەوە، بەڵام تێکەڵ بە باڵی سەلاحەددین موحەممەدیش نەبون و بەناوی ئیخوانەوە سەربەخۆ کەوتنە کارکردن.[1]

ئەگەری ئەوە هەیە دوای ئاوارەبوونی شێخ عوسمان و سەرکردەکانی تری ئیخوان، سەلاحەددین موحەممەد داوای لێکردبن گوێڕایەڵی ئەو بن و بچنە ژێر سەرکردایەتی ئەوەوە، بەڵام ئەوان ناڕازی بوون بەو کارە، بۆیە ناوبراو هانای بۆ کاغەزی سەرانی ئیخوان بردووە، ئەوەی ئەم بۆچوونەش پشتڕاست دەکاتەوە گوتەی سەلاحەددین موحەممەدە، ناوبراو سەبارەت بە ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی دەڵێت:" شایانی باسە کە بڕیاری کار لە ئیخوان دا وایە هەر کەس لە برایان لە عێراقەوە کە دەچووە هەر شوێنێك دەبێ ئیلتیزام بکا بە کاری برایانی ئەو شوێنەوە. هەربۆیە داوا کرا لە هەموو ئەو بەڕێزانەی لە عێراق دا لە ڕیزی برایانی موسڵمان دا کاریان کردبوو پەیوەندی بکەن بە کاری برایانەوە لە ئێران، ئەوەبوو گشت برا عەرەب و تورکمان و کوردەکان ئیلتیزامیان کرد بەو بڕیارەوە جگە لە هەندێکیان کە دوایی بە هاوکاری برایانی رابتەی زانایانی کورستان کە تا ئەو کاتە عەلەمداری ئاشکرای ئەو مەیدانە بوو. بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانیان پێکهێنا..."[2].

٢- یەکگرتنەوەی هەردوو باڵی ئیخوان لە ئێران

هەر وەکو پێشتر باسمان لێوەکرد، دوای هەڵوێستی سلبی سەرکردایەتی ئیخوان لە دامەزراندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی و کاری چەکداری، ئیخوان بوونە سێ پارچە. باڵی سەلاحەددین موحەممەد تۆکمەترین باڵ بوو، چونکە ئەوان بەدرێژایی چەند ساڵی ڕابردوو لەناو ئاوارەکاندا کاریان دەکردو هاوکات ڕەسمیەتی کارکردنیان لە سەرکردایەتی ئیخوان وەرگرتبوو، لەپاڵ ئەوەشدا، لە هەڵمەتی دەستگیرکردنی سەرکردەکانی ئیخوان لەلایەن حکومەتی بەعسەوە، لە چاو باڵەکەی تر، زیانی کەمتریان بەرکەوتبوو. هەموو ئەم هۆکارانە وای کردبوو، کە ئەو باڵە بێ گیروگرفت لەسەر هەمان ڕەوتی پێشووی بەشێوەیەکی چالاك لەکاردا بێت.

بەڵام باڵی سدیق عەبدولعەزیز، لە دوای دامەزراندنی بزووتنەوەو هەڵوێستی سلبی سەرکردایەتی ئیخوان لەو هەنگاوە، کەوتنە نێوان بەرداشی بزووتنەوەو هەڵوێستی ئیخوان، ئەم باڵە لەو دەمەدا پەیڕەوی لە سیاسەتی (خورمژ دەخۆم)ی دەکرد، وایان ڕاگەیاند کە ئیخوانن، لە سەرێکی ترەوە پشتگیری بزووتنەوەیان دەکردو ژمارەیەك کادیریان لەناو بزووتنەوەی ئیسلامیی کاریان دەکردو چالاکییان دەنواند[3]. هاوکات لە بیری ئەوەدابوون پەیوەندی لەگەڵ سەرچاوەی ئیخواندا بکەن و پەیوەندییەکەیان ڕێك بخەنەوە[4]. بەڵام ئەمە کارێکی ئاسان نەبوو، پێویستی بەهەوڵ و ماندووبوونی زۆر هەبوو، حاڵەتێکی لەو شێوەش سەرکردەکانی ئەو باڵەی توشی دڵەڕاوکێ کردبوو[5].

---

[1] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٣٠؛ نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٤٩ ـ ٥٠.

[2] لە: باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٧. مادەی (٤٧) لە پەیڕەوو پرۆگرامی گشتی ئیخوان موسلمین، پەسەندکراو لەلایەن شورای گشتی لە (٢٩/٧/١٩٨٤)، بۆتە پاڵپشتێکی یاسایی سەلاحەددین موحەممەد، تا داوا لەو ئەندامانەی ئیخوان بکات کە لە عێراقەوە هاتوون ملکەچی فەرمانی ئەو بن و بچنە ژێر سەرکردایەتییەوە. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی پەیڕەوو پرۆگرامی گشتی ئیخوان موسلمین بڕوانە: مجموعة من الباحثين: الحركة الإسلامية رؤية مستقبلية، ل٤٠١ ـ ٤١٦.

[3] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٥٠ ـ ٥١.

[4] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەولود باوەموراد)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤.

[5] سەرچاوەی پێشوو.

ZAGROS WEBSITE

سەرەنجام ئەم باڵە، دوای وتووێژو دڵەڕاوکێیەکی زۆر لە ناوخۆدا، بڕیاریاندا نوێنەر بنێرن بۆلای ئیخوانی دەرەوە، تا کێشەکەیان بۆ یەکلاکاتەوە، بۆ ئەو مەبەستە ڕاپۆرتێکیان نووسیو بە (مەلا موحەممەد عومەر)دا، لە وەرزی حەجی ئەو ساڵەدا ناردیانە دەرەوە، ناوبراو لەو سەفەرەدا چاوی بەسەرانی ئیخوان کەوت، ئەوانیش پێیان ڕاگەیاندبوو کە مەسەلەی چەکداری هەڵەیەو نزیکی نەکەونەوە، ئەمەش جەختکردنەوەبوو لەسەر هەمان هەڵوێستی پێشوو، کە لە نامەکەی دکتۆر نوعماندا دەریان بڕیبوو [١].

باڵی سدیق عەبدولعەزیز، دوای گەڕانەوەی موحەممەد عومەرو دڵنیابوون لە هەڵوێستی سەرکردایەتی ئیخوان، خۆیان یەکلاکردەوەو کەوتنە ڕێکخستنەوەی ڕیزەکانیان لە ئێران و دەستیان کردەوە بەکارکردن و بەتەواوی لە بزووتنەوەی ئیسلامیی کشانەوە، لە ماوەی (تشرینی یەکەمی ١٩٨٧) تا (تشرینی یەکەمی ١٩٨٨) ئەم هەنگاوانەیان نا:

١ـ ڕێکخستن خرایەوەگەڕ، ئۆردوگاو ناوچەکان کە کوردی عێراقی تیابوو بەسەر کادیرانی ڕێکخستن دابەشکران، دوای کیمیایی بارانەکەی هەڵەبجە توانرا ئەندامانی خۆیان بەسەر بکەنەوەو ڕیزەکانیان ڕێکبخەنەوە.

٢. لەناو کوردەکانی ئێران دا کەوتنە جموجۆڵ و چالاکی، لای (کەندەسوورە)ی نزیك بانە، مەلا ئەحمەد شافعی قوتابخانەیەکی زانستی شەرعی کردەوە، ئارام قادر لە (جوانرۆ) شانەیەکی لە کوردەکانی ئێران پێکهێناو ئەو ئەندامە نوێیانەش کەوتنە کارکردن.

٣ـ هەوڵیاندا پەیوەندی لەگەڵ (مەکتەب قورئان)ی ئەحمەدی موفتی زادە دروست بکەن، ئەمەش تا تێکەڵبوونەوەی هەردوو باڵەکەی ئیخوان لە ئێران بەردەوام بوو.

٤. گرنگیدان بە بواری ڕاگەیاندن و دەرکردنی ژمارە (١)ی گۆڤاری (پێشەوا) و چەند کتێبی وەکو (دراسات اسلامية)ی سەید قوتب و (وجود الله، حقيقة التوحيد)ی قەرزاوی بە چاپ گەیەنرا.

٥ـ دروستکردن و دامەزراندنی شوورا [٢].

دوای خۆڕێکخستنەوە، لە (ئەیلولی ١٩٨٨) لە ئۆردوگای کامیران لە ئێران، کۆبونەوەیەکی سەرکردایەتیان کرد، لەو کۆبونەوەدا بڕیاریاندا، جگە لە (سدیق عەبدولعەزیز، موحەممەد ڕەئوف، مەولود باوەموراد) سەرجەم ئەندامانیان بگەڕێنەوە عێراق و جارێکی تر دەستبکەنەوە بەڕێکخستنەوەی ڕیزەکانیان [٣].

ئەم کۆبوونەوەیە زیاتر لە هەفتەیەکی خایاند، بۆ یەکەمجار پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆ دانراو بەرنامەی پەروەردەیی ڕێکخرا، لەم کۆبوونەوەدا جگە لە سدیق عەبدولعەزیز، ئەمانەش بەشداربوون (موحەممەد ڕەئوف، موحەممەد عومەر، عەلی عەبدوڵلا، مەلا ئەحمەد شافعی، مەولود باوەموراد، ئارام قادر، ئیکرام کەریم، غازی حەمەئەمین، ئومێد پارەزانی، ئەبو خوبەیب، تۆفیق کەریم)، بە تێکڕای دەنگ (نازم عەبدوڵلا، دانا غەفوور)، کە لە کوردستانی عێراق مابوونەوەو سەرپەرشتی کارەکانییان دەکرد، بە ئەندامی شوورا دانران [٤]. ئەم بڕیارە جێبەجێ کراو لە (٦ تشرینی یەکەمی ١٩٨٨) دا، دوا کاروانی ئەم باڵە گەڕانەوە عێراق [٥].

---

[1] نووسەرێکی نەزانراو، هەمان سەرچاوە، ل٥١.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل٥٣.

[3] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٣٦.

[4] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٥٣ ـ ٥٤.

[5] هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٣٦. لە (کاروانی ڕێ)دا نووسراوە: ئەم بڕیارە نەتوانرا بەتەواوی جێبەجێ بکرێت و زۆرێك لە ئەندامانی ڕێکخستن لە گەڕانەوە دواکەوتن، جێبەجێ کردنی بڕیارەکەش لە دوایدا شوێنەواری سلبی جێهێشت، هۆکاری سەرنەگرتنی بڕیارەکەش پەیوەست بوو بە هاتنی

ZAGROS WEBSITE

باڵی سدیق عەبدولعەزیز، تا کاتی بڕیاری گەڕانەوەی ئەندامەکانی، نەیانتوانیبوو پەیوەندی بە سەرکردایەتی ئیخوانەوە گرێبدەنەوە، لە کۆتایی مانگی (تشرینی یەکەمی ١٩٨٨)، دکتۆر عەبدولمەجید (ئەبوزەڕ) کە لێپرسراوی ئیخوان بوو لەناوخۆی عێراق و دوای هەڵمەتەکەی بەعس بەرەو دەرەوەی عێراق هەڵاتبوو بەنوێنەرایەتی ئیخوان هاتە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و چاوی بەهەریەکە لە سدیق عەبدولعەزیزو سەلاحەددین موحەممەد کەوت [1].

دوای چەند کۆبونەوەیەك لە (١٩٨٨/١١/٩) دا، ڕێکەوتنێك لە نێوان هەردوو باڵەکەدا واژۆ کرا، ڕێکەوتنەکە لە نێوان (دکتۆر عەبدولمەجید) بە نوێنەرایەتی باڵی سدیق عەبدولعەزیزو (عومەر ڕێشاوی) بەنوێنەرایەتی باڵی سەلاحەددین موحەممەد کرا، ناوەڕۆکی ڕێکەوتنەکە بەم شێوەیە بوو:

بسم الله الرحمن الرحيم

٣٠ ڕەبیعی یەکەمی ١٤٠٩ک

١٩٨٨/١١/٩

الحمد للّه وحدة، والصلاة والسلام على من لا نبى بعده، وعلى اله وصحبه وجنده. خوای گەورە لە قورئاندا فەرمویەتی (وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ).

بڕیار

لەبەر سوربوونی برایانی کارکەری ئیخوان موسلمین، لە ناوخۆو دەرەوەی عێراق، لەسەر یەکڕیزی موسڵمانان و نەهێشتنی هۆکارەکانی ناکۆکی و پەرتەوازەیی و بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خوای گەورە، بە سەرخستنی ئایینەکەی بە یەکڕیزی و ئولفەتگرتن، نوێنەرانی برایانی کارکەر، لە ناوخۆو دەرەوەی عێراق کۆبونەوەو پێکهاتن لەسەر:

یەکەم: پێویستە سەرجەم برایانی کارکەر لەناوخۆی عێراق پابەندی سەرکردایەتی گشتی کاری ئیخوانی ڕێکخراوی ناو عێراق بن.

دووەم: پێویستە سەرجەم برایانی کارکەر لە دەرەوەی عێراق پابەندی سەرکردایەتی کاری ئیخوان بن لە دەرەوەی عێراق لە ماوەی مانەوەیاندا لەو وڵاتەی تێیدا نیشتەجێن.

سێیەم:

أ ـ پەیوەندی ڕێکخستن لەگەڵ هەر ئەندامێک دەپچڕێت ئەگەر گەردنگیری ئەم بڕیارە نەبێت.

ب ـ ئەم بڕیارە لە ماوەی سێ مانگ لە مێژووی دەرچوونییەوە جێبەجێدەکرێت، لەو ماوەدا دانیشتن و چاوپێکەوتنی برایانە بۆ ڕێکخستنی لەوەودوا دەکرێت.

چوارەم: ئامۆژگاری سەرجەم برایانی گەردنگیر دەکەین بە لەخواترسان و پابەندبوون بە فەرمانەکانی کۆمەڵ، کە ڕێکخستنەکانی ناوخۆو دەرەوەی عێراق لەسەری کۆکن، لەپێناو ڕەزامەندی خوای گەورەو گوێڕایەڵی وتەی خوا (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلا).

دکتۆر عەبدولمەجید (ئەبوزەر) بۆ ئێران بە مەبەستی یەکگرتنەوەی هەردوو باڵی سەلاحەددین موحەممەدو سدیق عەبدولعەزیز. بڕوانە: نوسەرێکی نەزانراو، ل٥٤.

[1] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٨؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

ZAGROS WEBSITE

داوا لەخوای گەورە دەکەین هەموان دامەزراو بکات لەسەر گوێڕایەڵی و لەخواترسان، بمانگێڕێت بە دڵسۆز لە نیەتماندا، کردەوەکانمان چاک بکات، بمانگێڕێت بە سەربازێکی کارکەر بۆ بەرزکردنەوەی قورئانەکەی، درووددو سڵاو لە گەورەمان موحەمەدد و کەس و کارو هاوەڵانی.

والله أكبر ولله الحمد [1]

دوای واژۆکردنی ڕێکەوتنەکە، عومەر ڕێشاوی بووە بەرپرس و کەسی یەکەم، بەڵام لە واقیعدا ناوبراو تەنیا رووکارێك بوو، سەلاحەددین موحەممەد بەکردەوە بڕیاردەرو بەرپرسی یەکەمی کارەکەبوو [2]. بە مەبەستی تێکەڵاوکردنی کارو یەکخستنەوەی ڕێکخستنەکان، هەڵبژاردنێك بۆ دەستنیشانکردنی شووورای نوێ کرا، لەو هەڵبژاردنەدا لە هێڵی سدیق عەبدولعەزیز تەنیا (سدیق عەبدولعەزیزو موحەممەد ڕەئوف) بۆ شوورا هەڵبژێردران [3].

ئەندامانی هێڵەکەی تریش کە بوونە ئەندامی شوورا بریتی بوون لە: (عومەر ڕێشاوی، سەلاحەددین موحەممەد، ئەمین زەردۆیی، موحەممەد فەرەج، هادی عەلی، ئیبراهیم ڕێشاوی، سەید ئەحمەد، زوهێر خۆشناو).

هەندێك لەو بڕوایەدان، خودی ڕێکەوتنەکەو دەرنەچوونی ئەندامانی هێڵی سدیق عەبدولعەزیز لە هەڵبژاردنی شوورای نوێدا، جۆرێکە لە پلان و کاری نەخشە بۆکێشراوی هێڵی سەلاحەددین موحەممەد، لەو ڕووەوە نووسەری (هوشیارکردنەوەی هوشیاری) نووسیویەتی:" ئامانج لەم ڕێکەوتنە قۆستنەوەو لەباربردنی باڵی سدیق عەبدولعەزیز بوو، ئەو هەڵبژاردنەش کە ئەنجام درا تەنها ڕووکەش بوو" [4]. هەر دەربارەی هەڵبژاردنی شورای نوێ نووسەری (هاڵەکۆك) نووسیویەتی:" دواتر بڕیاردرا هەڵبژاردنێکی عادیلانە بکرێ، بەڵام وادەرنەچوو (ملابسات)و ژێر بەژێریەکانی ئەو هەڵبژاردنە بۆ خەڵکانی ئەو (کارەساتە) بەجێ دەهێڵم. جا ئەگەر توانیمان تەپوتۆزی سەر ئەو (فیتنە)یە نەتەکێنین چاکترە، شوێنەوارە سەلبییەکانی ئەو ڕێکەوتنە دواتر دەرکەوت" [5].

لە دوای ئەم ڕێکەوتنە، تا ڕاپەڕینی (ئازاری ١٩٩١) ئیخوان لەناو ئاوارەکان بە گەرمی کەوتە کارکردن، چالاکی ڕۆشنبیری و پەروەردەیی و خزمەتگوزارییان هەبوو. لەلایەن ژمارەیەك کادیری ئیخوان موسلمینەوە، کە پێشتر هێڵی سدیق عەبدولعەزیز بوون، لە ئۆردوگای جوانرۆ (کۆمەڵەی ئەدەب دۆستانی ئۆردوگای جوانرۆ)یان پێکهێناو گۆڤارێکیان بەناوی (گزنگ) دەرکرد، ئەم گۆڤارە بە چەند قۆناغێك تا ڕاپەڕینی (١٩٩١) بەردەوام بوو [6].

لە بواری خزمەتگوزاریشدا، لەساڵی (١٩٨٨)ەوە (یەکگرتوی ئیسلامیی کورد) وەکو ڕێکخراوێکی خێرخوازی دروستکرا [7]. ئەمەش گروتینێکی باشیدا بەکاری ئیخوان، چونکە ئەو ڕێکخراوە لەلایەن سەرکردایەتی ئیخوانەوە پشتگیری و کۆمەکی دەکراو هەڵسوڕێنەرەکانیشی کادیرەکانی ئیخوان بوون.

ئەو ئەندامانەی ئیخوان، کە لە دوای هەڵمەتی دەستگیرکردنی بەعس و خۆنیشاندانی هەڵەبجە، لە باشووری کوردستان مابوونەوەو بەرەو ئێران نەڕۆیشتبوون، زانیارییەکی ئەوتۆیان دەربارەی یەکگرتنەوەی هەردووباڵی ئیخوان لە ئێران نەبوو، بەشێوەیەکی نهێنی لەسەر کاری خۆیان بەردەوام بوون، هێڵی سدیق عەبدولعەزیز، لەو

---

[1] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٩).

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەولود باوەموراد)، هەولێر، ١٨/١٢/٢٠٠٤؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٨/١/٢٠٠٥.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەمەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

[4] صالح حكيم، ل١٠.

[5] هیوا، ل٣٨.

[6] بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی کۆمەڵەی ئەدەب دۆستانی ئۆردوگای جوانرۆ بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١٠٨ ـ ١١٤.

[7] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەمەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٦/١٢/٢٠٠٤.

ZAGROS WEBSITE

قۆناغەدا لەلایەن (نازم عەبدوڵڵاو دانا غەفوور) سەرپەرشتی دەکرا[١].

هێڵی سدیق عەبدولعەزیز، لە کۆبوونەوەی شوورا لە (ئەیلولی ١٩٨٨)، بڕیاریاندابوو، جگە لە چەند کەسێکی کەم، تەواوی ئەندامانیان بگەڕێنەوە عێراق، لەو ماوەدا (غازی حەمەئەمین، تۆفیق کەریم، ئارام قادر) گەڕانەوە عێراق و لەپاڵ (نازم عەبدوڵڵاو دانا غەفوور) کەوتنە جموجۆڵ و چالاکی[٢].

دوای یەکگرتنەکەش، ژمارەیەك ئەندامی هێڵی سەلاحەددین موحەممەد، گەڕابوونەوە باشووری کوردستان، بەلاّم بە گوتەی نووسەری (هاڵەکۆك)، کە ئەودەمە لە هێڵی سدیق عەبدولعەزیز کاری کردووە، ئەو ئەندامانەی هێڵی سەلاحەددین موحەمەد، کە گەڕابوونەوە عێراق سیمای کاری ڕێکخراوەییان پێوەدیار نەبووە، تەنانەت حەزیشیان نەدەکرد باس و خواسێکی لەو جۆرە بە گوێیاندا بدرێ[٣]. ناوبراو درێژە بە باسەکەی دەدات و دەنووسێت: "چەند برایەکیشیان ڕایانگەیاندبوو دەبێت ئێمە لە پەرەپێدانی کاری ئیسلامیی دووربین، جا نازانم ئەو قسەیە بەعەمەلی وابوو یان مەبەستی چەواشەکردنی برایانی ئێمەبوو وەك تەکتیك"[٤].

نووسەری (هاڵەکۆك) لە برگەیەکی تردا، بەڵگە بۆ گومانەکەی دێنێتەوەو باس لەوە دەکات لە کاتی لێبوردنەکەی بەعس لە (تەمموزی ١٩٩٠) دا، عومەر ڕێشاوی و ئیبراهیم ڕێشاوی گەڕانەوە عێراق، هەر چەند عومەر ڕێشاوی وەکو دەمڕاستی ئیخوان ئەژمار دەکرا، بەلاّم هیچ ئاماژەیەکی بە یەکگرتنەکەی ئێران نەدا، تەنانەت هەوڵدرا بەرنامەیەکی دوولایەن دابنرێت، بەلاّم ئەوان ئامادەییان نەبوو[٥].

سەبارەت بە چالاکی هێڵی سەلاحەددین موحەممەد، لەو ماوەداو لە باشووری کوردستان، هیچ زانیارییەکامان لەبەردەستدا نییە، بەلاّم هێڵی سدیق عەبدولعەزیز هەر لە کارو چالاکی بەردەوام بوون، هەر چەندە چالاکییان سنووردار و کزو لاوازبوو، لیژنەی قوتابیان و ڕۆشنبیری و داراییان پێکهێنا. لیژنەی قوتابیان چەند لیژنەی بچوکتری لەناو ئامادەییەکاندا دروستکرد[٦]، لیژنەی ڕۆشنبیری بلاوکراوەی (پەیام)یان دەرکرد[٧].

لەو ماوەشدا، چەند ئەندامی ئەم باڵە لەلایەن دەزگاکانی بەعسەوە دەستگیرکران و تووشی ئازارو ئەشکەنجەبوون، لەوانە (سەید ئیبراهیم) لە ڕانیە، (عەبدولواحید) لە باریکە، (ئوسامە، نەوزاد، عوسمان، حسێن، ئیبراهیم، مەحموود) لە سلێمانی[٨].

---

1 نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٥٩.

2 سەرچاوەی پێشوو، ل٦٠.

3 هیوا، ل٣٩.

4 سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩.

5 سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩.

6 نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٦١.

7 بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ستاف و ناوەڕۆکی گۆڤارەکە بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١٤٣ ـ ١٤٧.

8 نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٦٢.

ZAGROS WEBSITE

ZAGROS WEBSITE

بەشی چوارەم

چەند پارت و ڕێکخراوێکی ئیسلامیی

باسی یەکەم: بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی کوردستانی عێراق

یەکەم: دروستبوونی

سەبارەت بە سەرەتای دروستبوون و دامەزرێنەرانی ئەم پارتە بۆچوونی جیاواز هەیە، دەربارەی سەرەتای دامەزراندنی، جگە لە (ئەحمەد عەبدوڵلا دەلاك ـ حاجی مەهدی) کە یەکێکە لە دامەزرێنەرانی ئەم پارتەو سەرەتای بیرۆکەی دامەزراندنی ئەم پارتە بۆ ساڵی (١٩٧٥ ـ ١٩٧٦ز) دەگێڕێتەوە[1]، سەرجەم سەرچاوەکان ساڵی (١٩٧٨ز) بەسەرەتای دامەزراندنی ئەم پارتە دادەنێن[2]، ئەگەری ئەوە هەیە (ئەحمەد عەبدوڵلا دەلاك) ویستی چەند کەسێك بۆ دروستکردنی ڕێکخستنێکی ئیسلامیی بە سەرەتای دامەزراندن بزانێت، بەڵام ئەم ویستە هەرگیز بەسەرەتای دامەزاندن دانانرێت و لەم ڕووەوە بۆچوونی دووەم بە بەهێزتر دەزانین و بەمەش ساڵی (١٩٧٨ز) دەبێتە سەرەتای دامەزراندنی ڕێکخستنی ئەم پارتە.

سەبارەت بە ناوی دامەزرێنەرانی ئەم پارتە، بەڵگەکان زانیاری ورد بەدەستەوە نادەن، ئەوانەی لەو پارتەدا کاریان کردووە لەپاڵ خۆیاندا ناوی کۆمەڵێك کەس دێنن، کە ڕۆڵیان لە دامەزراندن و قۆناغی کاری نهێنی ئەم پارتەدا بینیوە، لەم ڕووەوە (شێخ موحەممەد بەرزنجی) ناوی (مەلا موحەممەد خورماڵی، مەلا ئەحمەدی قازی[*]، عەبدوڕڕەحمان نەورەسی، مەلا لەتیف پێنجوێنی[**]، مەلا عەلی بیارە، مەلا موحەممەد کونەفلوسی) ڕیزبەند

---

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٧/٢/٢٠٠٥.

[2] بزووتنەوەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق، گۆڤاری بانگەوازی ئیسلامی، ژمارە(١) ساڵی یەکەم، کانوونی دووەمی ١٩٩٠ز، ل٢٧؛ موجز عن الحركة الإسلامية في كردستان، ل٢٣.

[*] مەلا ئەحمەدی قازی: ئەحمەد ڕەسوڵ حەمەد ساڵی (١٩٣٠) لە گوندی (سەکتان)ی ناوچەی خۆشناوەتی لە دایك بووە، زانستی شەرعی خوێندوەو دووجار مۆڵەتی زانستی وەرگرتووە، لە شۆڕشی ئەیلولدا دەبێتە قازی سەنگەسەر، لەسەر هەڵوێستی بوێرانەی چەند جارێك لەلایەن دەسەڵاتدارانی بەعسەوە هەڕەشەی لێکراوە، سەرەنجام لە (١٩٨٦) لە وتاربێژی لایدەدەن، لە (١٢/١٠/٢٠٠١) کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە: شەریف وەرزێر: مامۆستا ئەحمەدی قازی لە ئامێزی خزمەتکردنی ئیسلام و موسڵماناندا خەبات دژی عەلمانییەتی بەعس و نوچدانەدان لە بەرزڕاگرتنی شەرعی خوادا، کۆمەڵ، ژمارە (١١)، ٢٥/١٠/٢٠٠١.

[**] مەلا لەتیف پێنجوێنی: لەتیف مەحمود ساڵی (١٩٤٨) لە پێنجوێن لە دایك بووە، ساڵی (١٩٧٣) پەیمانگای ئیسلامیی تەواو کردووەو ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە، لە پێنجوێن دەبێتە مەلاو لە مزگەوتی (حاجی ڕەشید) قوتابخانەی (ئیمام غەزالی) بۆ زانستی شەرعی دەکاتەوە، دەیان قوتابی هەبووەو وانەی پێوتوون، لە (١٣/٧/١٩٨٥) دەچێتە شاخ، پاش ماوەیەك دەبێتە بەرپرسی ئەنجومەنی زانایان، لە (١٨/٨/١٩٨٧) لە گوندی (بۆسکان) بریندار دەکرێت، لەبەر سەختی برینەکەی ڕۆژی (٢٩/٨/١٩٨٧) کۆچی دوایی کرد، چەند دەستنووسی لە پاش جێماوەو بە چاپ نەگەیشتوون، لەوانە (هیدایەت، بنەماڵەی پێغەمبەر، قورئان لە ئاوێنەی تەجویددا،...). لەگەڵ شەهیداندا، گۆڤاری دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، تەمووز ـ ئاب ١٩٨٨، ل٤٣ ـ ٤٤.

دەكات [١]، بەڵام (ئەحمەد عەبدوڵڵا دەلاك) باسی ڕۆڵی (مەلا عوسمان مەردۆخی، عەبدوڕڕەحمان نەورەسی، جەلال ئەحمەد ڕەشید، مەلا ئەحمەدی قازی) دەكات [٢].

لەلایەكی ترەوە (عەلی باپیر) باس لەوە دەكات وێڕای خۆی (عەبدوڕڕەحمان نەورەسی، مەلا موحەممەد خورماڵی، حەسەن حەمەخالید)و چەند كەسی تر تێیدا بەشدار بوون [٣]، ناوبراو باس لەوەش دەكات كۆبوونەوەكان لە هەڵەبجە لەلایەن مەلا موحەممەد خورماڵی بەڕێوەدەبرا [٤].

بۆچوونێكی دیكە ئەوەیە، كە سەرەتای جموجۆڵی ئەم پارتە دەگەڕێتەوە بۆ كۆتایی حەفتاكان‌و سەرەتای هەشتاكان، بزوێنەری ئەم جوڵانەوەیش عەبدوڕڕەحمان نەورەسی بوو، ناوبراو سكرتێری بەڕێوەبەری ئەوقافی سلێمانی بوو، پەیوەندییەكی توندوتۆڵی لەگەڵ ژمارەیەكی زۆر مەلاو كەسایەتیی ئیسلامییدا هەبوو، لەو ڕێگەیەوە توانیبوی كاریگەرییان لەسەر دروست بكات‌و ژمارەیەك لەوانە لەشێوەی كارێكی ڕێكخراوەیی زۆر سادەدا كۆبكاتەوە، لەسەرەتای كارەكەدا ئەندامە كاراكانیان بریتی بوون لە (عەبدوڕڕەحمان نەورەسی، ئەحمەد عەبدوڵڵا دەلاك، حەسەن حەمەخالید، ئەسفەندیار ـ حەمەرەئوف، كەمال دۆڵپەمویی، شێخ عەبدوڕڕەحمان سەرگەڵویی، كامیل حاجی عەلی، عەبدولقادر برایەتی، مەلا سەلمان، موحەممەد هەولێری).

ئەگەر سەرنج لەو ناوانە بدەین زۆربەی كادیرانی ئەم پارتە لە زانایانی ئایینین، ئەمەش تاڕادایەكی زۆر كاریگەری لەسەر ڕەوتی بزووتنەوەكە كردوەو وەكو بزوتنەوەیەكی زانایانی ئایینی دەركەوتوە، لەلایەكی ترەوە، ئەم ڕێكخستنە زۆر سەرەتایی بووەو ڕێكخستنێكی ناوەندی نەبووە بەشێوەیەك، كە هەموو ئەندامان لەسەر یەك شێوە بیركردنەو دیدو تێڕوانین‌و كاری ڕێكخراوەیی كۆبكاتەوە، بەڵام ئەوەی هەموانی كۆكردبوویەوە پاشخانی هۆشیاری ئایینی‌و ستەمی بەعس بوو [٥].

ئەم پارتە دوای دامەزراندنی لە(١٩٧٨ز) بە نهێنی مایەوە، تا ژمارەیەك ئەندامیان چوونە شاخ‌و لە (١٩٨٤/٩/١٤ز) بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی كوردستانی عێراق، بە فەرمی ڕاگەیەنراو شێخ موحەممەد بەرزنجی وەكو ڕابەر دەستنیشان كرا [٦]. ئەمە بە سەرەتای قۆناغی كاری ئاشكرا لە مێژووی ئەو پارتەدا دادەنرێت‌و تا دامەزراندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە (١٩٨٧) بەردەوام بوو.

دووەم: ڕەوشی ناوخۆو چالاكی ڕۆشنبیری‌و سەربازی بزووتنەوەی پەیوەندی

١ـ ڕەوشی ناوخۆ

هەر وەكو پێشتر ئاماژەمان پێدا، زۆربەی سەركردەكانی ئەم پارتە زانایانی ئایینی بوون، ئەمەش لە قۆناغی ئاشكرادا گرفتی كارگێڕیی‌و ڕامیاریی بۆ دروستكردو ئەو پارتەی بەرەو ڕووی ئاستەنگ كردەوەو لەو ڕووەوە كەموكورتی هەبوو [٧]، هۆكاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ كەم ئەزمونی سەركردەكانی ئەو پارتە لە بواری ڕامیاریی‌و

ZAGROS WEBSITE

---

[1] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٣/١٢/٢٠٠٤.

[2] چاوپێكەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٧/٢/٢٠٠٥.

[3] لە: حوسێن محەمەد عەزیز: سنوورە قەدەغەكان مەشكێنن، چاپی یەكەم، چاپخانەی سیما، سلێمانی ٢٠٠٣، ل٤٦.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٥٠.

[5] حوسێن محەمەد عەزیز: هەمان سەرچاوە، ل٤٧.

[6] موجز عن الحركة الإسلامية في كردستان العراق، ل٢٣؛ ئەرشیفی ڕۆژانی بەرگری، ڕۆژنامەی كۆمەڵ، ژمارە (٤٠)، ٧/٩/٢٠٠٢.

[7] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٥٠.

کارگێڕیدا، چونکە لەو بوارەدا پێشنەیان نەبوو.

لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی پەیوەندی شوورا پێکهات لە (عەبدوڕڕەحمان نەورەسی، حاجی عەباس، مەلا لوقمان نەزیری*، عەقید، عەبدولجەبار، شێخ تاهیر عەبدولکەریم**، ئازاد عەزیز***)، شوورا ئەم کارانەی ئەنجامدا:

أ - کردنەوەی قوتابخانەیەکی زانستە شەرعییەکان بە سەرپەرشتی عەبدوڕڕەحمان نەورەسی.

ب - خۆناساندن بە حزبە کوردییەکان.

ت - خۆناساندن بە حزبی دەعوەو ڕێکخراوی کاری ئیسلامیی و ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامیی لە عێراق و دامەزراوە جۆراوجۆرەکانی حکومەتی ئێران.

ث - خۆناساندن بە جەماوەر.

ئەم پارتە تا ساڵی (١٩٨٧) سێ کۆنگرەی بەست، کۆنگرەی یەکەمی لە (١١ ئابی ١٩٨٥ز) بەست و تێیدا شێخ موحەممەد بەرزنجی بە ڕابەری گشتی هەڵبژێردرایەوە[1]، ناوبراو تا ساڵی (١٩٨٦) لەو پۆستەدا مایەوە، لەو ساڵەدا شێخ عەبدوللەتیف واژەیی (بەرزنجی)* چووە ئێران و لە کۆنگرەی دووەمدا لە (٢ ئەیلولی ١٩٨٦ز) بە ڕابەری گشتی هەڵبژێردرا[2]، لەو کۆنگرەدا (مەلا مەحمود ئازادی، ئەبوبەکر سدیقی) بە ئەندامی شووراو (مەلا عەلی بیارە) بە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی هەڵبژێردران[3]، هەرلەو کۆنگرەدا شێخ موحەممەد بەرزنجی و چەند کەسێکی تر بە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی هەڵبژێردران[4].

شوورای نوێ لە (١٢) کەس پێکهاتبوو، کە (٩) کەس لەو ئەندامانە مەلا بوون، هەر لەو کۆنگرەدا بڕیاردرا ئەم نووسینگانە دابنرێت:

أ - نووسینگەی کاروباری کۆمەڵایەتی

---

* مەلا لوقمان نەزیری دواتر وازی لە بزووتنەوەی پەیوەندی هێنا، پارتێکی نوێی دروست کرد بەناوی (جوندوڵلا)، بەڵام جوندوڵلا هەر زوو پوکایەوە.

** شێخ تاهیرعەبدولکەریم ساڵی (١٩٨٥) لە بۆردومانی شاری مەریوان لەلایەن فڕۆکەکانی حکومەتی عێراقەوە کوژرا.

*** ئازاد عەزیز بەرزنجی، ساڵی (١٩٥٣) لە سلێمانی لەدایك بووە، خوێندنی سەرەتایی و ناوەندی تەواوکردووە، کادرێکی هەڵسووراو بە توانا بوو، لە سەرەتای هەشتاکاندا چووە شاخ، لە بزووتنەوەی پەیوەندیدا بووە بەرپرسی نووسینگەی ڕاگەیاندن، لە ئەنجامی بۆردومانی شاری مەریوان لەلایەن فڕۆکەکانی عێراقەوە ڕۆژی (١٩٨٥/٣/٩) کوژرا. لەگەڵ شەهیداندا، گۆڤاری دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، کانوونی دووەمی ١٩٨٨، ل٤٥ ـ ٤٦.

1 ئاوات کوێستانی: ئەرشیفی بیرەوەرییەکانی ڕۆژانی بەرگری، ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژمارە(٦)، ٢٠٠١/٨/١٦.

* شێخ عەبدوللەتیف واژەیی: شێخ عەبدوللەتیف کوڕی شێخ عەبدوڵلا بەرزنجی، ساڵی (١٩٤٢) لە گوندی (کوردەداوێ)ی شارباژێر لەدایك بووە، ساڵی (١٩٦٤) ئیجازەی مەلایەتی وەرگرتووە لەسەر خوێندن بەردەوام بووە، تا ساڵی (١٩٧٤) بڕوانامەی ماستەری لە (اصول الفقه) دا وەرگرتووە، نووسەرێکی بەتوانابووە، لەسەرەتای هەشتاکانەوە پەیوەندی بە بزووتنەوەی پەیوەندییەوە هەبووە، ساڵی (١٩٨٦) چووە شاخ و بووە ڕابەری بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی و تا ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی لەو پۆستەدا مایەوە، لە کۆنگرەی چوارەم و پێنجەم و شەشەمی بزووتنەوە بە ئەندامی مەکتەبی سیاسیی هەڵبژێردراوەتەوە، لە (١٩٩٣/٦/٢١) لە ڕێگەی نێوان مهاباد و بۆکان بە کارەساتی ئۆتومبێل گیانی سپارد. بڕوانە: پەیڤێك لە ژیان و خەباتی مامۆستا شێخ عبداللطیف بەرزنجی، ئا: ڕێگای یەکبوون، ڕۆژنامەی ڕێگای یەکبوون، ژمارە (٦٩)، ساڵی یەکەم، ٢٠٠٠/٧/٣.

2 ئەبوبەکری سدیقی: ڕۆژژمێری (١٩٨٦).

3 ئاوات کوێستانی: ئەرشیفی بیرەوەرییەکانی ڕۆژانی بەرگری، ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژمارە (٤)، ٢٠٠١/٧/١٩.

4 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (شێخ موحەممەد بەرزنجی)، سلێمانی، ٢٠٠٤/١٢/٢٣.

ZAGROS WEBSITE

ب - نووسینگەی ڕێکخستن

ت - نووسینگەی پەیوەندییەکان

ث - نووسینگەی ئیدارەو مالیە

ج - نووسینگەی ڕاگەیاندن

هەر لە کۆنگرەدا وەفدێك پێکهێنرا لە (مەلا عەلی بیارە، عەبدوڕڕەحمان نەورەسی، مەلا لوقمان نەزیری، عەقید، بەختیار، نافع، عەبدولکەریم خاکی)و بە مەبەستی وتوێژکردن لەگەڵ بەرپرسە ئێرانییەکان نێردران بۆ نەغەدە، وەفدی ناوبراو لەلایەن نوێنەری (مرکز بزرگ اسلامی)و مەکتەبی مونتەزیری و بەرپرسی قەرارگاو ئەحمەد کەریم بەرپرسی میحوەری مەریوان پێشوازییان لێکراو بیروڕایان گۆڕییەوە.

کۆنگرەی سێیەمی بزووتنەوەی پەیوەندی لە (کانوونی دووەمی ١٩٨٧) بەستراو تێیدا وێڕای پەسەندکردنی پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆ، ئەنجومەنی باڵای شوورا هەڵبژێردراو پێکهاتبوو لە:

.. شێخ عەبدوللەتیف واژەیی (ڕابەری گشتی)

.. مەلا عەلی بیارە (جێگری ڕابەری گشتی)

.. مەلا مەحمود ئازادی (ئەندام)

.. موحەممەد ڕازی (ئەندام)

.. شێخ ئەنوەر تۆفیق بادینانی(ئەندام) [١]

٢ـ چالاکی ڕۆشنبیری و سەربازی

بزووتنەوەی پەیوەندی، هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنیەوە کەوتە نواندنی چالاکی ڕۆشنبیری، نووسینگەی ڕاگەیاندن دامەزرێنراو گۆڤاری (ئاسۆی ئیسلام)ی دەرکرد [٢]، ئەم گۆڤارە وێڕای ڕاڤەی قورئان و فەرمودە گرنگی بەبابەتی ڕامیاری داوەو لەو بارەوە چەند وتارێکی نووسیوە، هاوکات بابەتی ئەدەبی و مێژوویی و کۆمەڵایەتی و تایبەت بە ئافرەتانی لەخۆگرتووە چالاکییە جۆراوجۆرەکانی پارتەکەی بڵاوکردۆتەوە [٣].

ئەم پارتە لە شارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان کۆڕو سیمیناری تایبەتی ڕامیاری و جەماوەری سازداوەو لەبۆنە جیاوازەکاندا ئاهەنگی تایبەتی گێڕاوە [٤].

لە ڕووی سەربازییەوە بە گوتەی (عەلی باپیر) ئەم پارتە هەر لە سەرەتای کاری ڕێکخراوەیدا بڕوای بە چەك هەبووە، پێیان وابووە هەر ڕێکخراوێکی ئیسلامیی لە دژی بەعس کار بکات پێویستی بەهێز هەیە [٥]، بەڵام بە شێوەیەکی کردەیی لە (١٤/٩/١٩٨٥ز) باڵی سەربازی ئەم پارتە پێکهێنرا، کە بە (لەشکری قورئان) ناوزەد دەکرێت و مەلا عەلی بیارە بەرپرسی ئەم باڵە سەربازییە بوو [٦]، لەشکری قورئان بەسەر چوار هێزدا بەم شێوەیە دابەش کرا:

.. هێزی خالید بۆ ناوچەی پێنجوێن و شارباژێڕو سلێمانی.

---

[1] أخبار کردستان، مجلة ئالای ئیسلام، العدد (٥)، السنة (١) شباط ـ ازار ١٩٨٧، ل٢٥.

[2] هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٤٤.

[3] بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ناوەڕۆك و گرنگی گۆڤاری (ئاسۆی ئیسلام) بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٤٤ ـ ٤٩.

[4] ژمارە (٢)ی گۆڤاری (ئاسۆی ئیسلام) زمانحاڵی بزووتنەوەی پەیوەندی نووسیویەتی:"لە ڕۆژی ٧ی ڕەمەزانی ١٤٠٥ ڕێکەوتی ٢٨/٥/١٩٨٥ کۆڕێکی موسوڵمانانە بەبۆنەی بیرەوەری شەهیدبوونی مامۆستای شەهید سەید قطب سازکرا کەلەم کۆڕەدا مامۆستای تێکۆشەر شێخ محمد بەرزنجی ووتارێکی گرنگی تیا پێشکەشکرد". بڕوانە: کاسێتی هەواڵەکان، ژمارە (٢) ساڵی دووەم، ١٤٠٥ ك / ١٩٨٥ز، ل٩.

[5] حوسێن محەمەد عەزیز: هەمان سەرچاوە، ل٤٦.

[6] ئەرشیفی ڕۆژانی بەرگری، ڕۆژنامەی کۆمەڵ، ژمارە (٤٠)، ٧/٩/٢٠٠٢.

ZAGROS WEBSITE

. هێزی سەلاحەددین بۆ ناوچەی هەورامان و هەڵەبجەو شارەزورو گەرمیان.

... هێزی شافعی بۆ ناوچەی هەولێر.

... هێزی فارووق بۆ قەرەداغ و کەرکووك [١].

ئەم پارتە دوای پێکهێنانی لەشکری قورئان چەند بارەگایەکی کردەوە، بارەگای سەرەکی لە گوندی (بۆسکان)ی شارباژێر بوو، هاوکات بارەگا لە (مەلەکان، براله) دانرا [٢]، هەروەها بارەگایەکیان لە گوندی (بێتوش) نزیك ناوچەی سەردەشت دانا، ئەم بارەگایە لە (١٢ ئەیلولی ١٩٨٦) لابرا [٣]. لەو ناوچانەوە کەوتنە ئەنجامدانی چالاکی سەربازی دژی حکومەتی عێراق. بۆ نمونە لەمانگی ئایاری (١٩٨٧) پێشمەرگەکانی بزووتنەوەی پەیوەندی لەناوچەی هەولێر چەند چالاکییەکی سەربازییان ئەنجامداو گورزی کاریگەریان لە بەعس وەشاند [٤].

لەگەڵ بەهێزبوونی بزووتنەوەی پەیوەندی ناردنی مەفرەزەی پێشمەرگە بۆ ناوچە جۆربەجۆرەکان زیادیکرد، ئەو مەفرەزانە وێڕای کاری سەربازی، ئەرکێکی دیکەیان بەجێدەهێنا، کە کاری جەماوەری و ناساندنی بزووتنەوەی پەیوەندی بوو بە جەماوەرو هۆشیارکردنەوەی خەڵکی لە ستەمکاری بەعس و هاندانیان بۆ بەشداریکردن و پشتگیریکردنی خەباتی چەکداری ئیسلامیی، لەو بارەوە ئەبوبەکری سدیقی نووسیویەتی:"لە (١٥ حوزەیرانی ١٩٨٧) ژمارەیەك پێشمەرگەی لەشکری قورئان گەشتێکیان بۆ ناوچەی کۆیە دەستپێکرد، ئەم گەشتە نزیکەی مانگێکی خایاندو لە (١٥ تەمموزی ١٩٨٧) گەیشتنەوە (مەلەکان)، لە گەشتەکەدا گوندەکانی (سوسێ، گۆمەشین، هەواری شاخەپیسکە، هەواری بایزاغا، سماقە، ئۆمەرگومەت، کانی ڕەش، ئەسکەندەر بەگی، مامەڵیسی) بەسەرکرایەوەو گوندنشینەکان کۆدەکرانەوەو قسەیان بۆ دەکرا" [٥].

سێیەم: پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی پەیوەندی

لەسەر ئاستی ناوخۆی کوردستان، بە گوتەی شێخ موحەمەد بەرزنجی لە ساڵی (١٩٨٦)ەوە پەیوەندی دۆستانەیان لەگەڵ یەکێتیی نیشتمانیی هەبوو [٦]، لەو بارەوە (ئەبوبەکری سدیقی) نووسیویەتی:"ڕۆژی (٩ ئاب ١٩٨٦) چونەتە گوندی ئەشکان بۆ سەردانی یەکێتیی". هەروەها نووسیویەتی:" لە (٢١ تشرینی یەکەمی ١٩٨٦) جەلال تاڵەبانی هاتۆتە سنەو لەگەڵ شێخ موحەممەد بەرزنجی و مەلا عەلی بیارە کۆبونەتەوەو لە نێوانیاندا ڕێکەوتن بەسترا". هەروەها ڕۆژی (٢٨ شوباتی ١٩٨٧) سەکردایەتی یەکێتیی نیشتمانیی نامەیەکی ناردوە بۆ بزووتنەوەی پەیوەندی، کە تێیدا یەکێتیی نیشتمانیی بە فەرمی دانیدا بە بزووتنەوەی پەیوەندیدا [٧]. دیارە بەر لەو مێژووە ناکۆکی کەوتبووە نێوان یەکێتیی و بزووتنەوەی پەیوەندی، چونکە لە ساڵی (١٩٨٦) کاتێك مەفرەزەیەکی پەیوەندی کەوتە بەردەم هێرشی یەکێتیی و (٣) کوژراو و چەند بریندارێکیان هەبوو [٨].

سەبارەت بە پەیوەندی لەگەڵ پارتە کوردستانییەکانی تر، تەنها زانیاری ئەوە لەبەردەستدایە کە ڕۆژی (٢

---

[1] باوکی ئوسامە: بزووتنەوەی ئیسلامیی واجبێکی شەرعیی و زەرورەتێکی واقعیە، بەشی سێیەم، گۆڤاری جەماوەر، ژمارە (٣٩)، ٢٥ ئاب ١٩٩٥، ل١٤.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (شێخ موحەممەد بەرزنجی)، سلێمانی، ٢٣/١٢/٢٠٠٤.

[3] ئەبوبەکری سدیقی: ڕۆژژمێری (١٩٨٦).

[4] مجلة ئالای ئیسلام، العدد (٦)، السنة الأولی، آیار ١٩٨٧، ل٥.

[5] ڕۆژژمێری (١٩٨٧).

[6] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٣/١٢/٢٠٠٤.

[7] ڕۆژژمێری (١٩٨٦).

[8] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ١٧/٨/٢٠٠٥.

ZAGROS WEBSITE

ئەیلولی ١٩٨٦) لەگەڵ (دکتۆر عەلی کویێت) نوێنەری حزبی سۆسیالست وتوێژکراوە دەربارەی پەیوەندییان لەگەڵ بزووتنەوەی پەیوەندی[1]. جگە لە یەکێتی و سۆسیالیست زانیاری ئەوتۆ لەبەردەستدا نییە، کە بزووتنەوەی پەیوەندی لەگەڵ پارتەکانی دیکەی کوردستان پەیوەندی هەبووبێت.

لەسەر ئاستی دەرەوە، ئەم پارتە پەیوەندی توندوتۆڵی لەگەڵ ئێران هەبوو، لەلایەن ئەو وڵاتەوە کۆمەکی دەکرا[2]، لە ساڵی (١٩٨٢)ەوە ئێران پرۆژەی کۆکردنەوەی ئۆپۆزسیۆنی ئیسلامیی عێراقی بنیادنا، بۆ ئەو مەبەستە (ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامیی لە عێراق) پێکهێنا، سەرجەم ڕەوتە ئیسلامییە عێراقییەکان تێیدا بوونە ئەندام[3]، کاتێك بزووتنەوەی پەیوەندی ڕاگەیەنرا لەم ئەنجومەنەدا بوە ئەنداماو بە پێنج نوێنەر بەشداری کرد[4]، ئەمەش ئاماژەیەکە بۆ توندوتۆڵی پەیوەندی ئێران و ئەو پارتە لەلایەك و لەلایەکی ترەوە پەیوەندی توندوتۆڵی بە پارتە ئیسلامییە ئۆپۆزسیۆنەکانەوە.

باسی دووەم: لەشکری ئیسلامیی کورد

یەکەم: دروستبوون و دیدو تێڕوانینی

لەشکری ئیسلامیی کورد، یەکەم پارتی ئیسلامیی ئاشکرای چەکدارە لە باشووری کوردستان، دەربارەی ساڵی دامەزراندنی ئەم پارتە دوو بۆچوون هەیە، هەندێ لە توێژەران ساڵی (١٩٨٠ن) بە ساڵی دامەزراندنی ئەم پارتە دادەنێن[5]، بەڵام بۆچوونی دووەم سەرەتای (شوباتی ١٩٨١) بە کاتی دامەزراندن دادەنێت[6]، بەو پێیەی هەڵگری بۆچوونی دووەم لەو کاتەدا لە کوردستان ژیاوەو هاوکات خۆی لە ڕووداوەکاندا بەشداربووەو لە نزیکەوە ئاگادارە، بۆیە بۆچوونەکەی ئەو بەوردتر دەزانین و دەربارەی کاتی دامەزراندنی لەشکری ئیسلامیی کورد لەگەڵیدا هاوڕاین.

بە گوتەی (نەوشیروان مستەفا ئەمین) ئەم ڕێکخراوە بە کۆمەکی و بەرنامەی ئێران لە تاران ڕاگەیەنراو دامەزرێنەرانی بریتی بوون لە (عەباس شەبەك، شێخ قادر سۆتکەیی، مەلا حسێن مارۆنسی)، کەسی یەکەمی ئەم پارتە (عەباس شەبەك) بوو، ناوبراو ماوەیەك ئەندامی ئیخوان موسلمین بووە، پاشان بۆتە پێشمەرگەو دواتریش لە سەردانی لیبیاو سوریاو سعودیەدا دۆستایەتی لەگەڵ سەرانی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران پەیدا کرد[7].

بەڵام بە بڕوای (مەسعود عەبدولخالق)، لەشکری ئیسلامیی، بە پلەی یەکەم لە ژێر کاریگەری لیبیادا بوو، چونکە (موعەمەر قەزافی) لەو کاتەدا بە شۆڕشی ئێران سەراسیمە بوو، لەلایەکی ترەوە ناوبراو هەر لە زووەوە سۆزێکی بەرامبەر کورد هەبوو، زۆرجار کۆمەکی بۆ پارتە کوردستانییەکان دەنارد، دەرەنجامی ئەوە قەزافی دەیویست بزووتنەوەیەك لە کوردستان دروست بکات[8].

---

1 سەرچاوەی پێشوو.

2 مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٥٠.

3 محمد نوری بازیانی: هەمان سەرچاوە، ل٦٦.

4 باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی پێنجەم، ل٦.

5 جەمال نەبەز: بێدەسەڵاتە کوردەکان و برا موسڵمانەکانیان، وەرگێڕانی: تایەر حەمەمین، چاپی یەکەم، سلێمانی ١٩٩٨، ل١٣٢؛ مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٤٩.

6 پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، چاپی سێیەم، سلێمانی ١٩٩٨، ل٢٠١.

7 سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠١.

8 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، هەولێر، ١٧/١٢/٢٠٠٤.

ZAGROS WEBSITE

بە بڕوای ئێمە کۆمەکی لیبیا و ڕێنمایی ئێران ڕۆڵی ڕاستەوخۆی لە دروستکردنی لەشکری ئیسلامیی کورد بینیو لەلایەن هەردولاوە کۆمەکیو پشتگیری دەکرا، لیبیا چەكو تەقەمەنی پێدا، ئێرانیش وێڕای کۆمەکی ماددی لەڕووی سیاسییەوە کارئاسانی زۆری بۆکرد.

ئەم پارتە پێکهاتەیەکی ناجۆرو پێکەوە نەگونجاوی هەبوو، لەسەرەتادا لەسەر بنەمای بەرژەوەندیو بە هاندانی ئێران دامەزرا، هیچ بنەمایەکی ئایدۆلۆژیو ڕێکخراوەیی لە پشت دامەزراندنی ئەم پارتەوە نەبوو، بەمەش ببوە نموونەی پارتی بێ دسپلین [1].

ئەم پارتە لە ماوەیەکی کەمدا توانی ژمارەیەکی زۆر چەکدار لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو چەندین بارەگا بکاتەوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیاوگ (امتیان)انەی دەدرایە هەر چەکدارێك کە بریتی بوو لە:

ـ پارەی مانگانەی ئەدرایە.

ـ چەکی نوێی ئەدرایە.

ـ ئەیتوانی ماڵو خێزانەکەی ببات بۆ ئێرانو خۆیشی بە ئازادی لەسەرانسەری ئێراندا بسوڕێتەوە.

ـ شەڕی حکومەتی عێراق نەکات [2].

دەبێت ئەوەش لەبەرچاو بگرین، کە بەشێکی لەشکری ئیسلامیی پێکهاتبوو لە خەڵکی پارتە کوردستانییەکانی تر کە ناردبویاننە ناو لەشکری ئیسلامیی، تا لەوێ بژینو لە کاتی پێویست سودیان لێوەرگرن [3]. ئەمەش لەپاڵ ئەو جیاوگانەی پێشمەرگەی لەشکری ئیسلامیی هەیبوو ببوە هۆکارێکی گەشەکردنی خێرای پارتی ناوبراو لە ڕووی چەندێتییەوە بێ چۆنییەتی.

سەبارەت بە دیدو تێڕوانینی لەشکری ئیسلامیی کورد لە (سبيل المؤمنين)ی بڵاوکراوەی تایبەتی پارتی ناوبراودا هاتووە: "لە ئامانجەکانی لەشکری ئیسلامیی کورد یەکێتی کوردانە لەنێو یەکێتی موسوڵمانا ئەویش بە سەلماندنی ئەو مافانەی کە ئیسلام بۆ کوردو ئەوانی تریشی مسۆگەر کرووە. ئەو مافەی کە برا مسوڵمانە عەرەبو تورکو فارسەکان پێی شادن" [4]، لە برگەیەکی تردا هاتووە: " هەروەك چۆن ئەو برایانە فەرمان ڕەوان لە نیشتمانی خۆیاندا پێویستە کوردیش سەروەری نیشتمانەکەی خۆی بێت" [5].

گومانی تیا نییە ئەم ئامانجانە گەلێك دروستو پیرۆزن، بەڵام ئاخۆ پارتێك کەهەر لەسەرەتاوە لەلایەن وڵاتێکی نەیار بەم خواستانەوە کۆمەکیو هاوکاری دامەزراندنی کرابێت، دەتوانێت لە بەرژەوەندی ئەو وڵاتە دەربچێت؟! لەشکری ئیسلامیی کەوتۆتە نێوان ئەو بەرداشەوە، سەرەنجامیش ئەو خواستانەی نەهێنایەدیو هەڵوەشایەوە.

دووەم: پەیوەندییەکانی لەشکری ئیسلامیی کورد

١ ـ پەیوەندییەکانی لە ئاستی کوردستاندا

لەشکری ئیسلامیی لە تاران دامەزرا، پاشان لە سێ ناوچە (بەری مەرگە، سەرگەڵو، حاجی مامەندە) بارەگایان

---

[1] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٤٩؛ فاتح کریکار: هەمان سەرچاوە، ل٤٤.

[2] نەوشیروان مستەفا ئەمین: هەمان سەرچاوە، ل٢٠٢.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠٢؛چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەسعود عەبدولخالق)، هەولێر، ١٧/١٢/٢٠٠٤.

[4] لە: جەمال نەبەز: هەمان سەرچاوە، ل١٣٣.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٣ ـ ١٣٤.

ZAGROS WEBSITE

دانابوو[1]، هەر لەسەرەتای کارکردنیانەوە زۆربەی پارتە کوردستانییەکان خەڵکی خۆیان ناردبووە ناو لەشکری ئیسلامییەوە، هەر لەو سەرو بەندەدا ئێران داوای لە یەکێتیی نیشتمانیی کرد، کە کار ئاسانی بۆ لەشکری ئیسلامیی بکات، لە بەرامبەریشدا ئێران کار ئاسانی بۆ یەکێتیی دەکات، بەگوتەی (نەوشیروان مستەفا ئەمین) لەشکری ئیسلامیی بەڵێنیان بە یەکێتیی دابوو کاتێك هاتنە ناوچەکە:

... دەست نەخەنە ناو کاروباری خەڵك.

. دوژمنانی یەکێتیی و کەسانی گومانلێکراو لە ڕیزەکانی خۆیاندا وەرنەگرن.

... یارمەتی یەکێتیی بدەن بۆ گوێزانەوەی چەك[2].

عەباس شەبەك پەیوەندییەکی دۆستانەی لەگەڵ جەلال تاڵەبانی سکرتێری گشتی یەکێتیی نیشتمایی کوردستان هەبوو، لەسەر ئەمانەتی ئەو هاتنە کوردستان. (مەسعود عەبدولخالق) کە لەو کاتەدا کارگێڕی لقی (١)ی یەکێتیی بووە، بە ناوی جەلال تاڵەبانییەوە چۆتە لای لەشکری ئیسلامیی و لە دیدارێکدا عەباس شەبەك پێی وتووە: "ئێمە لەشکری ئیسلامیمان لەسەر ئەمانەتی مام جەلال ناردە کوردستان، ئێوەش ئاگاتان لێیان بێت"[3].

ئەم پەیوەندیانە تاسەر بەو شێوە نەمایەوە، ناکۆکی کەوتە نێوان یەکێتیی و لەشکری ئیسلامیی، کۆتاییەکەشی بەشەڕهاتنی هەردولاو نەمانی لەشکری ئیسلامیی لەسەر شانۆی ڕامیاریی لێکەوتەوە[*].

سەبارەت بە پەیوەندی نێوان لەشکری ئیسلامیی و حزبی سۆسیالیست، هەڵکشان و داکشانی بەخۆوە دیوە، بەواتایەکی تر هەندێ جار پەیوەندییەکە دۆستانە بوەو هەندێ جاریش دوژمنکارانە. دەکرێت ئەو نامەیەی ڕۆژی (١٩٨١/٨/٢١) لەلایەن لەشکری ئیسلامییەوە ئاراستەی حزبی سۆسیالیست کراوەو تێیدا داوای لێبورن لە سۆسیالیست دەکەن، چونکە نەیانتوانیوە پسوڵە بۆ چەند پێشمەرگەیەکیان بکەن تا پێی بچنە ئێران، بە نموونەی پەیوەندی دۆستانە دابنێین، چونکە ناگونجێت ئەگەر پەیوەندی دۆستانەیان نەبووبێت ئەو داوایەیان لێبکردنایە[4].

بە هەمان شێوە لە دوونامەی تری لەشکری ئیسلامیی بۆ حزبی سۆسیالیست، ناکۆکی و ئاڵۆزی نێوان هەردو پارتی ناوبراودا بە شێوەیەك دەردەکەوێت کار گەیشتۆتە ڕادەی چەك کردن و هەڵکوتانە سەر بارەگای لەشکری ئیسلامیی[5].

٢ ـ پەیوەندییەکان لە ئاستی دەرەوەدا

هەر وەکو پێشتر ئاماژەمان پێدا، لەشکری ئیسلامیی لە ژێر ڕێنمایی و بە کۆمەك و هاوکاری ئێران دامەزرا، لە تەواوی هەڵوێست و چالاکیدا کەوتبوە ژێر هەژمونی ئێران، بەدرێژایی تەمەنی ئەو پارتە نەیتوانی خۆی لە

---

1 نەوشیروان مستەفا ئەمین: هەمان سەرچاوە، ل٢٦٣.

2 سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠٢.

3 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٧.

* لە کۆتای ئەم باسەدا بەدرێژی باس لە شەڕی نێوانیان و پرۆسەی هەڵوەشاندنەوەی لەشکری ئیسلامیی دەکەین.

4 محمد حاجی محمود: ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەك، بەرگی دووەم، ب. ش، ب.م، ل٤٦٨.

5 نامەی یەکەمیان ڕۆژی (١٩٨٢/٦/٢٣) لەلایەن مەکتەبی عەسکەری لەشکری ئیسلامی نێردراوە بۆ حزبی سۆسیالیست و تێیدا وێڕای گلەیی دەربارەی چەك کردن و تەقەکردن لە چەکدارەکانی لەشکر، ئامادەیی لەشکر بۆ گفتوگۆو وتوێژ نیشان دەدات. بڕوانە: محمد حاجی محمود: هەمان سەرچاوە، بەرگی دووەم، ل٥١٦. نامەی دووەمیان ڕۆژی (١٩٨٢/١١/١٥) لەلایەن شێخ قادر نێرراوە بۆ موحەممەد حاجی مەحمود و گلەیی ئەوەی لێدەکات لە کاتێکدا ئەوان هیچ دوژمنایەتیەکیان لە نێواندا نەبووە، بەڵام بارەگای لەشکری ئیسلامی لە پەرخ لەلایەن سۆسیالیستەوە ڕوتکراوەتەوە، هەروەها باس لەوە دەکات کە نێردراوی خۆی ناردوە تا لەو بارەوە گفتوگۆی لەگەڵدا بکات. بڕوانە: محمد حاجی محمود: هەمان سەرچاوە، بەرگی دووەم، ل٥٥٩.

ZAGROS WEBSITE

پاشکۆیەتی ئێران ڕزگار بکات، بە بڕوای هەندێ نووسەر ڕۆڵی ئێران هێندە کاریگەر بووە، کە دواتر لە ژێر فشاری ئێراندا ئەم پارتە هەڵوەشایەوە [1].

لەلایەکی ترەوە، ئەم پارتە پەیوەندی پتەوی لەگەڵ لیبیا هەبوو، لەلایەن ئەو وڵاتەوە کۆمەکی دارایی و چەك و تەقەمەنی دەکرا، موعەممەر قەزافی سەرۆکی لیبیا، لە وکاتەدا بە شۆڕشی ئیسلامیی ئێران کاریگەر بوو، پەیوەندییەکی توندوتۆڵی لەگەڵدا دامەزراندبوو، لەشکری ئیسلامیی سوودی لەم پەیوەندییە بینی و لەلایەن لیبیاوە ژمارەیەکی بەرچاو چەك و تەقەمەنی درایە [2].

سێیەم: هەڵوەشاندنەوەی لەشکری ئیسلامیی

دوای ئەوەی لەشکری ئیسلامیی لە چەند ناوچەیەك بارەگایان دانا، کەوتنە جموجۆڵ و چالاکی، ئەو ناوچانەش کە ئەوان بارەگایان لێدانا پێگەی جموجۆڵی یەکێتیی بوو، بە گوتەی (نەوشیروان مستەفا ئەمین) دوای ئەوەی لەشکری ئیسلامیی جێ پێی خۆیان لە ناوچەکەدا کردەوە، وەکو حوکمڕان مامەڵەیان دەکرد، ئەم کارەیان بە دنەدانی ئێران بوو [3]، ئەم حاڵەتە وای لە یەکێتیی کرد بڕیاری چەك کردنیان بدات، ئەم بڕیارە لە (تەمموزی ١٩٨٢) جێبەجێ کرا، هێرشکرایە سەر بارەگاکانی لەشکری ئیسلامیی، دوای ئەوەی بەرگرییەکی کەمیان کرد، دەست بەسەر تەواوی بارەگاکانیاندا گیرا [4].

ئەم تێکشکانەی لەشکری ئیسلامیی هێندە کاریگەر بوو، کە جارێکی دی نەیتوانی هەڵسێتەوە و چیتر ئەو پارتە لەسەر شانۆی ڕامیاری کوردستان چالاکی نەما و هەڵوەشایەوە [5].

وێڕای ئەوەی باسکرا، بۆچوونی ئەوە هەیە، کە تێکچونی پەیوەندی نێوان لەشکری ئیسلامیی و ئێران هۆکاری بنەڕەتی هەڵوەشاندنەوەی بێت، هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ داننەنانی ئێران بە کوردا، وەکو گەلێکی خاوەن زمان و مێژوو خاك، هاوکات لەشکری ئیسلامیی ئامادەنەبوو شان بەشانی سوپای ئێران شەڕی حکومەتی عێراق بکات، ئەمە سەرباری ئەوەی دوای دروستکردنی (ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامیی لە عێراق) لە لایەن ئێرانەوە، لەشکری ئیسلامیی ئەوەی ڕەت کردەوە کە داکۆکی لەو ئەنجومەنە بکات [6].

بە بڕوای ئێمە تێکچوونی پەیوەندی لەگەڵ ئێران، وەکو هۆکارێکی ڕامیاریی و تێکشکانی سەربازی لە بەرامبەر یەکێتیی، پێکەوە و شان بە شانی یەك بوونە هۆکاری هەڵوەشاندنەوە و پووکانەوەی لەشکری ئیسلامیی.

سەرهەڵدان و تێکشکانی لەشکری ئیسلامیی کورد، کاریگەری خۆی لە گۆڕەپانی کوردستاندا جێهێشت کە بریتی بوو لە:

١. سەرهەڵدانی لەشکری ئیسلامیی، ئەو بۆچوونەی لای بەشێکی ڕەوتی ئیسلامیی دروستکرد، کە دەگونجێت

---

[1] جەمال نەبەز: هەمان سەرچاوە، ل١٣٢.

[2] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، ل٥٠.

[3] پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، ل٢٦٢.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٦٣؛ مە حمود سەنگاوی: بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، چاپخانەی تیشك، سلێمانی ٢٠٠٤، ل١٥٢. لەشکری ئیسلامی لەو شەڕانەدا زیانی گەورەی لێکەوت، مەحمود سەنگاوی باس لە قۆلێکی شەڕەکە دەکات کە خۆی تێیدا بەشدار بووە یەکێتی (٢٣) مزەلی و (٨٠) کلاشینکۆفی یەك لاقو (١٠) ژێرسەی دەسکەوت هەبوو. بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، ل١٥٣.

[5] نەوشیروان مستەفا ئەمین: هەمان سەرچاوە، ل٢٦٣. هەر چەندە لەشکری ئیسلامیی بەشێوەیەکی فەرمی تا ساڵی (١٩٨٩) لەکارکردن بەردەوام بوو، بەڵام دەتوانین ساڵی (١٩٨٢) و تێکشکانی لەبەرامبەر یەکێتی بە کۆتایی کردەیی ئەو پارتە دابنێین. فاتح کریکار: هەمان سەرچاوە، ل٤٥.

[6] جەمال نەبەز: هەمان سەرچاوە، ل ١٣٢ ـ ١٣٣.

ZAGROS WEBSITE

لەگەڵ بوونی چەند پارتی عەلمانی کوردی، پارتی ئیسلامیی چەکداریش هەبێت [1]. هاوکات کۆمەڵێکی تر پێچەوانەی ئەم بۆچوونەیان لە مێشکدا چەسپا.

٢. سەرهەڵدانی لەشکری ئیسلامیی، مەفهومێکی وای لەناو خەڵکیدا چەسپاند، کە ئەوەی بەناوی ئیسلامەوە کار دەکات پیاوی دەرەوەیەو کرێگرتەیە، ئەمەش کاریگەری گەورەی هەبوو لەسەر ئەو بزووتنەوە ئیسلامییە چەکدارییانەی دواتر دروست بوون، پێویستییان بە کاری زۆربوو تا ئەو گومانو تۆمەتانە بڕەوێننەوە [2]. لەو ڕووەوە پارتە عەلمانییەکان ڕۆڵی کارایان بینیو برەویان بەو بۆچونە دەدا.

ZAGROS WEBSITE

باسی سێیەم: کۆمەڵی جیهادی ئیسلامییو کۆمەڵەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق

یەکەم: کۆمەڵی جیهادی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق

سەرەتای دامەزراندنی کۆمەڵی جیهادی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق دەگەڕێتەوە بۆ ڕێکخستنێکی نهێنی کەلەسەرەتای هەشتاکانەوە دەستبەکاربوون [3]، مەلا ئەمین پیرداود خۆشناو دامەزرێنەرو بەرپرسی یەکەمی ئەم کۆمەڵەیە، ناوبراو، یەکێکە لە ئەندامە دێرینەکانی ئیخوانو لەسەرەتای حەفتاکانەوە وازی لە ئیخوان هێنابوو، هەڵوێستی بەرامبەر ئیخوان توندبوو، نەهامەتیو لاوازیی بێداری ئیسلامیی دەخستە ئەستۆی ئیخوانو بڕوای وابوو بەرنامەی ئیخوان هەڵەو لادانی زۆری تێدایە [4].

مەلا ئەمین بەهاوکاری (مەلا جەمیل، مەلا جەمال، مەلا یەحیا) دەستیان بەکارکرد [5]، جگە لەوانەی پێشوو چەند کەسایەتی تری وەکو (حاجی عومەر، ئیبراهیم تاهیر . د.ئیبراهیم)، ڕەشید . شەهید کیفی)، مەلا عومەر مورادی، ئازاد حوجرانی) لە ئەندامە هەڵسوڕاوەکان ئەژمار دەکرێن.

ئەمانە لە هەولێر کەوتنە جموجوڵو کارکردنو دواتر بوونە بەهێزترین باڵی ڕەوتی ئیسلامیی هەولێر لە هەشتاکاندا [6]، تاڕادەیەکیش لە موسڵو سلێمانی چالاکییان هەبوو.

کۆمەڵی جیهاد، ئەندامەکانی لەسەر ڕۆحیەتێکی جیهادی پەروەردە دەکرد، بۆ پەروەردەکردنی ئەندامان زیاتر جەخت دەکرا لەسەر لەبەرکردنی قورئانو فەرمودەو گرنگیدان بەمێژوو [7].

کۆمەڵی جیهاد، بە شێوەی ڕێکخستنێکی نهێنی توندوتوڵ بەدرێژایی هەشتاکان چالاکی دەنواند، ئەندامانی کۆمەڵی جیهاد، پەروەردەیەکی جیهادی توندوتوڵ دەکران. هەر لەسەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی پەیوەندیو بزووتنەوەی ئیسلامیی، بەمەبەستی ڕاگەیاندنی کاری جیهادیو پەیوەندی کردن بەو دوو بزووتنەوەیەوە، مەلا ئەمین چەند جارێك سەردانی ئێران دەکاتو چاوی بە سەرکردەکانی هەردوو بزووتنەوەی ناوبراو دەکەوێت، دوای وتوێژو ڕاگۆڕینەوە، مەلا ئەمین بە نیگەرانییەوە دەگەڕێتەوەو سەرکردەکانیان بە شایستەی سەرکردایەتیکردنی

---

[1] فاتح کریکار: هەمان سەرچاوە، ل٤٥.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەسعود عەبدولخالق) هەولێر، ١٧/١٢/٢٠٠٤.

[3] امین پیرداود خوشناو: القواعد الأساسیة في الإسلام، من مطبوعات جماعة الجهاد الإسلامي في کردستان العراق، مرکز زاده للصحافة والنشر، اربیل ١٩٩٥، ل٦.

[4] نووسەرێکی نەزانراو: هەمان سەرچاوە، ل٣٢.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢.

[6] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٢.

[7] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەبدولستار مەجید)، ڕانیە، ١١/١٢/٢٠٠٤.

کاریگی جیهادی نازانێت، بۆیە ڕازی نابێت پەیوەندی بەو بزووتنەوانەوە بکات [1].

دوای چەند ساڵ لە خەباتی نهێنی و پەروەردەکردنی چەند کادیرو ئەندام، سەرکردەکانی کۆمەڵی جیهاد، لە ڕاپەڕینی ئازاری (١٩٩١) لە میحوەری هەولێرەوە پەیوەندییان کرد بە بزووتنەوەی ئیسلامییەوە، ئەم پەیوەندیکردنە کاریگی بێبەرنامەو لە ژێر فشاری ئەندامو کادیرانیاندا بوو، کە بەرۆحیەتێکی جیهادی پەروەردە کرابوون، هەر بۆیە دوای ماوەیەکی کەمو لە مانگی (حوزەیرانی ١٩٩١) کۆمەڵێك ناکۆکی لاوەکیان لەگەڵ بزووتنەوە بۆ دروستبوو، سەرەنجام لە بزووتنەوە جیابوونەوەو هەرسێ بارەگای (چۆمان، خەلیفان، حوجران) لەژێر دەستیاندا مایەوە، ئەمەش ڕیزەکانی پەرتکردنو ژمارەیەك ئەندامی چالاکیان دەستبەرداری کۆمەڵی جیهاد بوونو لەناو ڕیزەکانی بزووتنەوە درێژەیان بەچالاکی خۆیان دا.

دواتر مەلا ئەمین هەوڵیدا لەگەڵ کۆمەڵەی ئیسلامیی کە فاتح کرێکار ڕاگەیاندبوو یەکبگرێت، دوای چەند دانیشتن لە نێوان هەردوولادا، بۆچوونەکانیان هێندە لە یەکتر دووربوون نەیانتوانی یەکبگرن، دوای ئەوە مەلا ئەمین دوو بارەگای تری لەدەستداو تەنها بارەگای خەلیفانی بەدەستەوە مایەوە [2].

دووەم: کۆمەڵەی ئیسلامیی کوردستانی عێراق*

ناکۆکی و ناجۆری ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی، ڕێگەی خۆشکرد ژمارەیەك لە ئەندامانی ئەو پارتە جیاببنەوەو ڕێکخراوێکی نوێ دامەزرێنن، هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەوە ئەو ناکۆکییە سەریهەڵدا، هەندێ جار دەگەیشتە لوتکەو هەندێ جاریش ئەو بارگرژیە خاودەبویەوە، لە ڕوونکردنەوەیەکدا کە ڕابەری گشتی بزووتنەوەی ئیسلامیی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز دەریکردووە، دەرکردنی گۆڤاری (بانگەوازی ئیسلامی)، کە لەلایەن ژمارەیەك کادیرو ئەندامی بزووتنەوە لە شاری پیشاوەری پاکستان دەرچووە، بە کارێکی تاکەکەسی ناوزەد دەکاتو ڕایدەگەیەنێت بزووتنەوە بە دەرکردنی ئەو گۆڤارە ڕازی نییەو بە ناشەرعی دەزانێت [3].

پێدەچێت ئەم گۆڤارە لەلایەن فاتح کرێکارەوە دەرچووبێت، ناوبراو دواتر لە بزووتنەوەی ئیسلامیی جیابویەوەو پارتێکی دامەزراند بە ناوی (کۆمەڵەی ئیسلامیی کوردستانی عێراق). سەبارەت بە دامەزراندنی ئەم پارتە موحەممەد نوری بازیانی ساڵی (١٩٩١) بە مێژووی دامەزراندنی ئەم پارتە دادەنێت [4]، بەڵام بەپێی بڵاوکراوەکانی خودی کۆمەڵەی ئیسلامیی، ئەم پارتە لە (١٦/٤/١٤١١ك ـ ٥/١١/١٩٩٠ز) دامەزراوە. بێگومان بۆچوونی دووەم وردترو ڕاسترە [5]، چونکە بڵاوکراوەی فەرمی پارتەکەیەو سەرچاوەی متمانەپێکراوە.

---

[1] سەرچاوەی پێشوو.

[2] لەم توێژینەوەدا نەمانویست باس لە قۆناغی دوای ڕاپەڕین بکەین، ئەم چەند دێڕەش کە باس لە مێژووی کۆمەڵی جیهاد دەکات لە دوای ڕاپەڕینی (١٩٩١) بەو مەبەستەیە کە خوێنەر ئاگاداری زنجیرەی ڕووداوەکان بێت، ئەگەرنا ئەوە قۆناغێکی نهێنیە لە مێژووی کۆمەڵەی جیهاد کە بە شێوەیەکی فەرمیو ئاشکرا کەوتنە کارکردنو بنەما فکرییەکانیان لە کتێبی (القواعد الأساسية في الإسلام) دا لە نووسینی مەلا ئەمین ئەمیری کۆمەڵی جیهاد خستەڕوو، هەوڵدەدەین لە داهاتوودا توێژینەوەیەکی سەربەخۆ لەو بارەوە ئەنجام بدەین.

* ناوی تەواوی پارتەکە بە عەرەبی (الجماعة الإسلامية في كردستان العراق) کوردیەکەی دەبێتە (کۆمەڵەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق) نەك (کۆمەڵەی ئیسلامیی کوردستانی عێراق)، بەڵام ئێمە لەم توێژینەوەدا لەبەر ئەمانەتی زانستی (کۆمەڵەی ئیسلامیی) بەکاردەهێنین، چونکە لە ئەدەبیاتی خودی پارتەکەدا ناوەکە بەو شێوازە هاتووە.

[3] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (١٢)

[4] مستقبل الحركة الإسلامية، في كوردستان العراق ل٥٧.

[5] بڕوانە بەڵگەنامەکانی ژمارە (١٣، ١٤).

ZAGROS WEBSITE

دەربارەی ناوی سەرکردەکانی ئەم پارتە، جگە لە ناوی فاتح کرێکار، کە کەسی یەکەم بووە، هیچ زانیاریەکمان لەبەردەستدا نییە، سەبارەت بە دیدو تێڕوانینی پارتەکەش ئەوا لە میساقێکدا پوختەیەکی بلاوکراوەتەوە [١].

ئەم پارتە تا ڕاپەڕینی ئازاری (١٩٩١) جگە لە دەرکردنی چەند بەیاننامەیەك‌و ژمارە (٨)ی گۆڤاری (بانگەوان) هیچ چالاکییەکی ئەوتۆی نەبووە، لە ئازاری (١٩٩١)یشدا گۆڤاری (الشهداء) دەردەکەن [٢]، هەر لەو سەروبەندەدا بە بۆنەی ڕاپەڕینی ئازاری (١٩٩١) بەیاننامەیەکیان بلاوکردەوە [٣]، دواتریش لە ناوچەی خەلیفان‌و حاجی ئۆمەران بارەگایان دانا، دواتر بە هەوڵی (وریا موحەممەد کەرکووکی‌و مەلا ئیبراهیم نولچکەو یاسر کەرکووکی ـ پشکۆ) ڕێکخراوەکە هەڵوەشایەوەو ئەندامەکانی چوونەوە ناو بزووتنەوەی ئیسلامیی [٤].

باسی چوارەم: پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان

یەکەم: دامەزراندنی

سەرەتای دامەزراندنی ئەم ڕێکخراوە دەگەڕێتەوە بۆ هەوڵ‌و کۆششی کۆمەڵێك هەڵسوڕاوی ڕەوتی ئیسلامیی لە هاندەران، ئەم ڕێکخراوە لە (٢٠حوزەیرانی ١٩٨٦) لەژێر ناوی (پەیوەندی قوتابیانی موسڵمانی کورد لە دەرەوە) لە شاری تۆرینتۆی کەنەدا ڕاگەیەنرا [٥].

دەربارەی دامەزرێنەرانی ئەم ڕێکخراوە گۆڤاری (ئاڵای ئیسلام) زمانحاڵی ڕێکخراوەکە نووسیویەتی:" لەلایەن ژمارەیەك گەنجی موسڵمانی کوردی کوردستانی (عێراق‌و تورکیا‌و ئێران‌و سوریا)وە دامەزراوە" [٦]. بەپێی ئەو زانیاریانەی لەبەردەستدان (ئازاد گەرمیانی « د.. عوسمان عەلی ـ تویژەر»، دلێر هەمەوەندی، حاجی ئاسۆ، عائیشە کیسنجەر) لە دەستەی دامەزرێنەری ڕێکخراوەکەن [٧]. بەڵام هیچ زانیاریەك دەربارەی ناوی کەسانی دیکە کە ڕۆڵیان لە دامەزراندنی ئەم ڕێکخراوەدا بینیبێت لەبەردەستدا نییە.

ڕێکخراوی پەیوەندی قوتابیان ماوەی دوو ساڵ لەژێر ئەو ناوەدا کارو چالاکی ئەنجامداو لە کۆبونەوەی لیژنەی گشتی ڕێکخراوەکە لە (تەمموزی ١٩٨٨) ناوی ڕێکخراوەکە لە (پەیوەندی قوتابیانی موسڵمانی کورد لە دەرەوە) گۆڕا بۆ (پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان) [٨].

گۆڕینی ئەم ناوە زیاتر بەو مەبەستەبووە کە ڕێکخراوەکە لە چوارچێوەی تەسکی کوردی بگۆڕێت بۆ چوارچێوەیەکی بەرفراوانتر کە کوردستانە، چونکە لە کوردستان جگە لە کورد کەمایەتی تەرو عەرەب‌و تورك‌و فارس دەژین‌و بەمەش سڵەمینەوەیان لە ئاست ڕێکخراوەکە کەم دەبێتەوەو ئامادەن لە چوارچێوەی ڕێکخراوەکەدا کار بکەن یاخود هاوکاری بکەن [٩].

---

[1] دەربارەی دیدو تێڕوانینی کۆمەڵەی ئیسلامیی بڕوانە بەڵگەنامەکانی ژمارە (١٣، ١٤).

[2] بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی گۆڤارەکە بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١١٨ ـ ١٢١.

[3] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (١٥) .

[4] محمد نوری بازیانی: هەمان سەرچاوە، ل٥٧.

[5] في ذكرى ولادة الرابطة، ئاڵای ئیسلام، العدد (٦)، السنة الأولى، شعبان ـ رمضان ١٤٠٧/ آيار ١٩٨٧.

[6] سەرچاوەی پێشوو.

[7] کامەران بابان زادە: پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان، (دەستنووس).

[8] الی قرائنا، ئاڵای ئیسلام، العدد (٥، ٦)، السنة الثانية ١٩٨٨، ل١٤.

[9] الافتتاحية، ئاڵای ئیسلام، العد (١)، السنة الثالثة، آذار ١٩٨٩، ل٢.

ZAGROS WEBSITE

پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان لەژێر ئەم ناوەدا درێژەی بە خەبات و چالاکی خۆیدا، تا لە (٢٤ حوزەیرانی ١٩٩٢) لەگەڵ (یەکێتی ئیسلامی قوتابیان و لاوانی کوردستان)* یەکیان گرت و ڕێکخراوێکی پیشەیی نوێیان بەناوی (پەیوەندی ئیسلامی خوێندکاران و لاوانی کوردستان) ڕاگەیاند[١].

سەبارەت بە ناسنامەو دیدو تێڕوانین و ئامانجەکانی پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە کوردستان کامەران بابان زادە نووسیویەتی:" پەیوەندی ڕێکخراوێکی ئیسلامی خوێندکاری و پیشەییە بڕوای وایە ئیسلام بەرنامەی کارو بیروباوەڕە، قورئان و سوننەتی پێغەمبەر پەیڕەوو دەستوری کارکردنە"[٢]. دەربارەی ئامانجەکانی پەیوەندی گۆڤاری (ئاڵای ئیسلام) نووسیویەتی :" مەبەست لە دروستکردنی پەیوەندی قوتابیان ئەوەیە ببێتە دوانگەیەك بۆ ڕێنمایی کردن و گەشەپێدانی توانا زانستی و فکریەکانی لاوان بەمەبەستی خزمەتکردنی کێشەی ئیسلامیی بە شێوەیەکی گشتی و کێشەی گەلی ستەملێکراوی کوردستان بە تایبەتی"[٣]. دەتوانین پەختەی ئامانجەکانی پەیوەندی لەم چەند خاڵەدا بخەینەڕوو:

١. کۆکردنەوەی خوێندکارو لاوانی موسڵمان لە دەوری ڕێکخراوەکەو ڕێکخستنیان بەرەو بەدیهێنانی ئامانجە ئیسلامییەکان و بنیادنانەوەی کۆمەڵگەیەکی ئیسلامیی لە کوردستان.

٢. دروستکردنی دوانگەیەکی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن تا لە ڕێگەیەوە کێشەی کوردو موسڵمانییەتی و ناسنامەی بخرێتەڕوو.

٣ـ بڵاوکردنەوەی هۆشیاری ئیسلامیی و ناساندنی ناوەڕۆکی ئایدۆلۆژیاکانی ئەودەمەی گۆڕەپانی کوردستان و خستنەڕووی جێدار (بدیل)ی ئیسلامیی.

٤. هاوکاری و پاڵپشتی بزووتنەوەی جیهادی لە کوردستان و کۆمەکی لێقەوماوان.

٥ـ هەوڵدان بۆ یارمەتیدانی برازاقی خوێندکارانی ئیسلامیی لە جیهان.

٦. هاوکاریکردنی خوێندکارە موسڵمانەکانی کوردستان بە مەبەستی تەواوکردنی خوێندن[٤].

لە (نیسانی ١٩٨٨) لە ژێر دروشمی (پشتگیری گەلی موسڵمان لە کوردستان) بە ئامادەبوونی نوێنەری چەند ڕێکخراوو پارتی ئیسلامیی، پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان کۆنگرەی یەکەمی بەست، لەو کۆنگرەدا چەند بڕیارێك درا کە دەگونجێت وەکو ئامانجی ڕێکخراوەکە لەو دەمەدا ناوزەد بکرێت، بڕیارەکانیش بریتیبوون لە:

١. هاندانی موسڵمانانی تێکڕای جیهان بۆ هاوبەشیکردن لە ڕاگرتنی کۆمەڵکوژی گەلی کورد لەلایەن ڕژێمی عێراق و سەرەزەنشت کردنی مەرگەساتی هەڵەبجە کە (٥) هەزار کوژراوو (٨) هەزار بریندااری لێکەوتۆتەوە.

٢. پشتگیریکردن و گرنگیپێدانی برازاقی ئیسلامیی لە جیهان وەکو ئەفغانستان و فەلەستین.

٣. بانگەوازکردن بۆ دروستکردنی سندوقی کۆمەکی بۆ لێقەوماوانی کورد.

٤. بەرپاکردنی هەڵمەتێکی جیهانی گشتگیر بۆ ناساندنی کێشەی کورد بە ڕای گشتی و جیهان و ڕیسواکردنی

---

* یەکێتی ئیسلامی قوتابیان و لاوانی کوردستان: ڕێکخراوێکی پیشەیی بوو کۆمەڵێك خوێندکاری کورد کەلە هەشتاکانەوە لەناو زانکۆکانی سەلاحەددین و موسڵ و بەغداد بەشێوەیەکی نهێنی جموجۆڵ و چالاکیان هەبوو، دوای ڕاپەڕینی (ئازاری ١٩٩١) ئەم ڕێکخراوەیان ڕاگەیاند.

1 باوکی پەیوەند: لەیادی دامەزراندنی پەیوەندی ئیسلامی خوێندکارانی کوردستان دا، ڕۆژنامەی بزووتنەوەی ئیسلامی، ژمارە (٤٢)، ١٩٩٩/٦/٢٤.

2 هەمان سەرچاوە.

3 في ذكرى ولادة الرابطة.

4 کامەران بابان زادە: هەمان سەرچاوە.

ZAGROS WEBSITE

ئەو مومارەسە نامرۆڤانەیەی دەوڵەتان پێی هەڵدەستن بۆ زاڵبوون بەسەر گەلی کورد[1] .

دووەم: کارو چالاکی پەیوەندی

پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە لێبڕاوانە تێکۆشاوەو بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی تەقەلای داوە، ئەم کارو چالاکیانەش بواری جۆراوجۆری لەخۆ گرتووەو لێرەدا لە سێ تەوەرەدا دەیخەینەڕوو:

تەوەرەی یەکەم: بەستنی کۆڕو سمینارو کۆنگرەو سازدانی چالاکی جۆراوجۆر بە مەبەستی ناساندنو داکۆکیکردن لە کێشەی کورد، ساڵی (١٩٨٩) لە شاری (کۆلن)ی ئەڵمانیا یەکەم کۆنگرەی ئیسلامیی جیهانی سازدا، لەو کۆنگرەدا دەیان کەسایەتیی و پسپۆڕ بەشداری تێداکرد بە مەبەستی خستنەڕووی کێشەی کوردو جێداری ئیسلامیی بۆ چارەسەری کێشەکە[2] .

لە ڕۆژانی (٢٣ ـ ٢٧ کانونی یەکەمی ١٩٨٨) موحسین جوامێر بە نوێنەرایەتی پەیوەندی بەشداری کرد لە کۆنگرەی (١١)ی (پەیوەندی لاوانی موسڵمانی عەرەب) لە شاری (ئۆکلاهۆما) ، نوێنەری پەیوەندی لەو کۆنگرەدا (٢) وتاری دەربارەی کێشەی کورد پێشکەش کرد، لە پەراوێزی کۆنگرەکەشدا وەفدی پەیوەندی چەند دیدارو کۆبوونەوەی لەگەڵ بەشداربووانی کۆنگرە سازدا[3] . هەروەها وەفدی پەیوەندی بەشداری کرد لە کۆنگرەی یەکەمی (لیژنەی فەلەستینی ئیسلامیی لە ئەمریکای باکوور) کە لە شاری (سانت لویس) لە (٢٣ ... ٢٦ کانونی یەکەمی ١٩٨٨) ڕێکخرا وەفدی پەیوەندی چەند دیدارو کۆبوونەوەی لە گەڵ بەشداربووانی کۆنگرە ئەنجامدا[4] .

دیارە پێشتریش کۆمەڵێك کارو چالاکیان بۆ ناساندنو داکۆکیکردن لە کێشەی کورد ئەنجامدا لەوانە سازدانی ڕێپێوانێك لە شاری (تۆرینتۆ)ی کەنەدا بۆ خستەڕووی کارەساتی هەڵەبجە، ژمارەیەکی زۆری دەزگاکانی ڕاگەیاندنی کەنەدا لە تەلەفزیۆنو ڕۆژنامەکاندا ئەم ڕێپێوانەیان بڵاوکردەوە. هەر لەو ماوەدا وەفدێکی پەیوەندی سەردانی وەزارەتی دەرەوەی کەنەداو پەرلەمانی کەنەداو ڕێکخراوی مافی مرۆڤو چەند ڕێکخراوێکی ئیسلامیی و ڕزگاریخوازیی کرد، مەبەست لەم سەردانانە ناساندنی کێشەی کوردو کارەساتی هەڵەبجە بوو، ئێزگەی نیشتمانیی کەنەدی چاوپێکەوتنێکی (٣٨) خولەکی لەگەڵ وەفدی پەیوەندی ئەنجامداو وەفدەکە تیشکی خستەسەر تاوانەکانی سەددام حسێن دژی گەلی موسڵمانی کورد[5] .

هەروەها پەیوەندی چەندین زنجیرە کۆڕی سازداوە، لە شاری (سان دیاکۆ ـ کالیفۆرنیا) لە ژێر ناونیشانی(کێشەی کورد! جێدار؟) لە (٧ کانونی دووەمی ١٩٨٩) ئەم زنجیرە کۆڕەی سازدا:

١. دکتۆر موزەفەر بەرتۆمە: چارەسەری نێو دەوڵەتی بۆ چارەی کێشە نێو دەوڵەتییەکان.

٢. موحسین جوامێر: ئایا ئایینی ئیسلام مەبەستەکانی خۆی لە کوردستان جێبەجێ دەکات؟

٣. ئازاد گەرمیانی: ستراتیژیەتی ئیسلامیی بزووتنەوەی ئیسلامیی کورد بۆچی؟[6]

هەروەها لە (٤ کانونی دووەمی ١٩٨٩) لە شاری (ناشڤل ـ سنستانی) زنجیرە کۆڕێکی سازدا بەم شێوەیە:

١. دکتۆر شێخانی: نێو نەتەوەیی ئیسلامیی و بیری نەتەوەیی.

ZAGROS WEBSITE

---

[1] قرارات المؤتمر الأول، ئالای ئیسلام، العدد (٤)، السنة الثانیة، ذوالقعدة ـ ذوالحجة ١٤٠٨/ حزیران ـ تموز ١٩٨٨، ل٣.

[2] لقاء مع الأستاذ شاخوان عبدالقادر سکرتیر الرابطة الإسلامیة لطلبة وشباب کردستان، أجری اللقاء: سلمان عبد الرحمن، ئالای ئیسلام، العدد (٤)، السنة الحادیة عشرة، شوال ١٤١٨/ شباط ١٩٩٨م، ل٣٦.

[3] نشاطات فروع الرابطة، ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة الثالثة، آذار ١٩٨٩.، ل١١.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل١٢.

[5] نشاط الرابطة، ئالای ئیسلام، العدد (٤)، السنة الثانیة ذوالقعدة ـ ذوالحجة ١٤٠٨/ حزیران ـ تموز ١٩٨٨، ل٤.

[6] نشاطات فروع الرابطة، ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة الثالثة، ل١٢.

٢. موحسین جوامێر: خستنەڕووی مێژووی کێشە کورد.

٣. ئازاد گەرمیانی: ڕەهەندی ئیسلامیی کێشەی کورد[١].

هەروەها لقی بەریتانیای پەیوەندی لە (١٦ کانونی یەکەمی ١٩٨٨) لە (زانکۆی مانشستەر) کۆڕێکی بە ناونیشانی (مەرگەساتی موسڵمانانی کوردو چارەسەری ئیسلامیی) سازدا[٢]. ئەمە وێڕای ئەوەی چەند پێشانگایەکی وێنەیی سەبارەت بە قوربانیانی چەکی کیمیایی لە کوردستان، لە مزگەوت و ناوەندە ئیسلامییەکانی بەریتانیادا کردەوە[٣].

هەروەها لقی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە (١٨ نیسان ١٩٨٨) ئێوارە کۆڕێکی سەبارەت بە کارەساتی هەڵەبجە سازدا، لە کۆتایشدا فیلمێکی ڤیدیۆیی بەڵگەنامەیی نمایش کرا[٤].

تەوەرەی دووەم: کۆکردنەوەی کۆمەك و یارمەتی و باربۆ بۆ خەڵکی لێقەوماوو ئاوارەی کورد، ئەمەش دوای ئەو کارەساتانە دێت کە لەسەر دەستی حکومەتی بەعس بەسەر کورد هات. پەیوەندی لە کۆنگرەی یەکەمدا بڕیاری دروستکردنی سندوقی کۆمەکی بۆ گەلی ورد دا، هەر لەو ڕووەوە گۆڤاری (ئالأی ئیسلام) لە ژمارە (٥، ٦)ی ساڵی (١٩٨٨)دا داوا لە خوێنەران دەکات کۆمەك و یارمەتییەکان بگەیەننە ئەو سندوقەی ناونیشانی لە گۆڤارەکەدا بڵاوکراوەتەو بۆ کۆمەکی ئاوارەکان تەرخان کراوە[٥]. ئەو کۆمەك و یارمەتیانەش لە ڕێگەی وەفدی پەیوەندی کە ڕاستەوخۆ دەهاتنە ناوچەکە بەسەر ئاوارەکاندا دابەشدەکرا[٦]. بۆ نموونە لە کۆتایی ساڵی (١٩٨٨) بە دوو قۆناغ بڕی (٣٠) هەزار دۆلاری کەنەدی بەسەر لێقەوماوانی هەڵەبجەو ئاوارەکاندا دابەشکرا[٧]. هەروەها لە کۆتایی ساڵی(١٩٨٩) وەفدێکی پەیوەندی کە پێکهاتبوو لە (ئازاد گەرمیانی، موحەممەد دەشتی، خەلیل) سەردانی کوردستانی ئێرانیان کردو بڕی (٥) ملیۆن تمەنیان بەسەر ئاوارەکاندا دابەشکرد[٨]. هەروەها لقی (کەنەدا)ی پەیوەندی بڕی (١٠) تەن دەرمان و جل و بەرگی بۆ ئاوارەکان کۆکردەوە[٩].

تەوەرەی سێیەم: دەرکردنی گۆڤاری ئالأی ئیسلام بە هەرسێ زمانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی، ئەم گۆڤارە وەکو زمانحاڵی ڕێکخراوەکە بووە دەزگایەکی مەعریفی و دەیان وتارو بابەتی بەپێزی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و فکری و سیاسیی بڵاوکردەوەو لەو ڕووەوە جێدەستی لە مێژووی ڕەوتی ئیسلامیدا دیارە[١٠].

---

[1] سەرچاوەی پێشوو، ل١٣.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل١٣.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل١٣.

[4] بقیة نشاط الرابطة، العدد (٤)، ل٧.

[5] الی قراءنا، ل١٤.

[6] کامەران بابان زادە: هەمان سەرچاوە.

[7] لقاء مع الاستاذ آزاد کرمیاني، ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة الثالثة، آذار ١٩٨٩ ل٩.

[8] زیارة، النفیر، العدد (٥) شباط ١٩٩٠، ل٤٣.

[9] نشاطات فروع الرابطة، ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة الثالثة، ل١٣.

[10] بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ڕۆڵ و کاریگەری گۆڤاری ئالأی ئیسلام لە خزمەتکردن بە ئایین و زمان و مێژوو کلتوری کورد بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٥٣ ـ ٥٩.

ZAGROS WEBSITE

یەکەم ژمارەی گۆڤاری ئاڵای ئیسلام لە (تەمموزی ١٩٨٦) دەرچووە [*]، دەربارەی ئامانجی گۆڤارەکەش لە وتارێکی گۆڤارەکەدا هاتووە کە (٣) ئامانج لە پشت دەرکردنی گۆڤاری ئاڵای ئیسلامەوەیە کە بریتین لە:

١. بڵاوکردنەوەی بیری ئیسلامیی ڕەسەن و پەرەپێدانی ڕێنمایی ئیسلام لە ناو لاوانی کورد تا بتوانن چارەی ئیسلامییانەی کێشەی سیاسیی و ئابووریی و کۆمەڵایەتیی گەلی کورد بکەن.

٢. زۆربەی بڵاوکراوە ئیسلامییەکانی کە لە ئەورووپا و ئەمریکا دەردەچن، ڕۆڵی کورد لە خزمەتکردن بە ئیسلام پشتگوێ دەخەن و گرنگی نادەن بە کێشەی کورد، لەو ڕوانگەوە گۆڤاری ئاڵای ئیسلام دەخوازێت چەوساوەیی گەلی کورد دەرخات و سەرنجی ڕێکخراوو کەسایەتییە ئیسلامییەکان بۆ لای کێشەکەی ڕاکێشێت.

٣. زۆربەی بڵاوکراوە کوردییەکان کە لە ڕۆژئاوا دەردەچن، کولتوورو مێژووی ئیسلامیی کوردیان پشتگوێ خستووەو بە شێوەیەکی نابابەتی کێشەی کوردیان خستۆتەڕوو، ئەو بڵاوکراوانە بیرۆکەی نەتەوایەتی و لیبراڵی و مارکسی بە چارەی کێشەی کورد دەزانن، ئاڵای ئیسلام ئەو ئاڕاستە بە هەڵە دەزانێت و مەبەستێتی ڕاستی بکاتەوە [١].

بەشی پێنجەم

بزووتنەوەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق

باسی یەکەم: ڕاگەیاندن و ڕەوشی ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی

یەکەم: ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی

دوای خۆنیشاندانی هەڵەبجە لە (١٣ مایسی ١٩٨٧) ژمارەیەکی زۆر لە زانایان و کەسایەتی و جەماوەری هەڵەبجەو دەوروبەری بەرەو ئێران کۆچیان کرد، کە هەندێ لە سەرکردەکانی ئیخوانیان لەگەڵدا بوو، بە گەیشتنیان بە ئێران لە (١٩٨٧/٥/٢٤) لە ژێر ناوی (کۆمەڵەی زانایانی کۆچەری) بەیاننامەیەکیان دەرکردو شۆڕشی چەکدارییان ڕاگەیاند [٢].

ئەم بەیاننامە سەرەتایەك بوو بۆ ڕاگەیاندنی پارتێکی نوێ، لەو کاتەدا بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامیی تاکە پارتی ئیسلامیی چەکداری گۆڕەپانەکە بوو، لەلایەن شێخ عەبدوللەتیف واژەیی ڕێبەرایەتی دەکرا، سەرکردەکانی ئەم پارتە پێشوازیان لە کۆمەڵەی زانایانی کۆچەری کردو لەسەر کاری چەکداری هانیان دەدان.

لە (حوزەیرانی ١٩٨٧) لە شاری (سنە) کۆبوونەوەیەك کراو تێیدا بڕیاری ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی بە ڕێبەرایەتی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز درا، بۆ ئەو مەبەستەش پڕۆژەیەکی (١٠) خاڵی ئامادەکرا، لە (١٩٨٧/٦/٢٥) لە چوارچێوەی سەردانێکدا بۆلای (هاشمی ڕەفسنجانی)و (عەلی خامنەئی) پێشکەشی دەوڵەتی

---

[*] دەربارەی مێژووی دەرچوونی یەکەم ژمارەی گۆڤارەکە (دکتۆر ئازاد گەرمیانی) زانیاری هەڵەی داوە بە(هەژار حاتەم)و دەڵێت: "یەکەم ژمارەی گۆڤاری ئاڵای ئیسلام لە ساڵی (١٩٨٧) دەرچووە". بەرگو چەند پەڕەیەکی ژمارە (١)ی گۆڤارەکەم دەستکەوت لە بەرگەکەی ئەو مێژووەی لەسەر نووسراوە کە لە سەرەوە ئاماژەم پێداوە. بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٣٩).

[1] ئازاد كرمياني و كولالة ئاسنكر: لماذا ئالاي ئيسلام، ئالای ئیسلام، العدد (١)، السنة الاولى، تموز ١٩٨٦، ل١.

[2] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٨)؛ لە بەشی (سێیەم) باسی (سێیەم) بە درێژی باسی ئەو بەیاننامەیە کراوە.

ZAGROS WEBSITE

ئێران کرا، خاڵەکانی پرۆژەکە بریتی بوون لە:

١. بەوپێیەی گەلی کورد دەردەسەریو ناڕەحەتیو ناهەمواری زۆری دیوە لە عێراقی زامدار بە دەستی حوکمی عەفلەقی کافرەوە، بەو سیفەتەی میللەتێکی زۆرلێکراوە ئەویش مافی ژیانی خۆی دەوێت، دەبێت وەکو هەموو گەلانی جیهان بە ئازادی بژی.

٢. سەرکردایەتی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە هەموو کاروبارێکی سیاسییو جیهادی سەربەخۆیەو بەهیچ سەرکردایەتییەکی ترەوە پەیوەست نییە، مەگەر لە ڕووی هاوکارییو هەڵسوڕانی کارەوە.

٣. بودجەیەکی ساڵانە بدرێت بە سەرکردایەتی بزووتنەوە، دەبێت ئەو بودجەیە بەشێوەیەك بێت لەگەڵ ئاستو قەوارەی بزووتنەوەدا بگونجێت.

٤. دەبێت بزووتنەوە سەربەستییەکی تەوای هەبێت لە پەیوەندیکردن بە جیهانی ئیسلامییو بزووتنەوە ئیسلامییەکانەوە، تا پشتگیری بزووتنەوە لە ڕووی سیاسییو ئابورییەوە بەهێزبێت.

٥. پێداویستی جەنگی بە سەرکردایەتی بزووتنەوە بدرێتو بەشێوەیەکیش بێت کە لەگەڵ ئاستی جەنگاوەریدا بگونجێت.

٦. ژیانی خێزانی موجاهیدو پەنابەرەکان مسۆگەر بکرێت، دەبێت بەر لە هاتنی وەرزی زستان هەموویان لە جێی ئاسایشو هێمندا نیشتەجێ بکرێن.

٧. سەرپەرشتی خێزانی شەهیدەکان بکرێتو بە جۆرێکی وا بایەخیان پێبدرێت کە لەگەڵ پلەو پایەی جیهادەکەیاندا بگونجێت.

٨. کردنەوەی ئێزگەیەکی تایبەت بۆ بزووتنەوە، هەروەها لە بوارەکانی تری ڕاگەیاندندا کارئاسانی بۆ بکرێت.

٩. بوار بکرێتەوە بۆ هەموو موجاهیدێکی موسڵمان لە جیهانی ئیسلامیدا کە بیەوێ بێتە ڕیزی بزووتنەوەوە.

١٠. ڕێگە بدرێت کە بزووتنەوە بارەگا دابنێ لە ناوچە سنوورییەکاندا لەو ناوچانەی خۆی دەیهەوێت[1].

هەر لە سەروبەندی ڕاگەیاندنی بزووتنەوە لە (تەمموزی ١٩٨٧) کۆمەڵێك گەنجو کەسایەتی ناوچەی بیتوێنو پشدەر چوونە ئێرانو پەیوەندیان بە بزووتنەوەی ئیسلامییەوە کرد[2]، ئەمەش بوە پاڵپشتێکی جەماوەریو ڕێکخراوەیی باش بۆ بزووتنەوەو کارەکانی ئەو پارتەی بەگوڕتر کرد.

سەبارەت بە ڕاگەیاندنی بزووتنەوە شێخ موحەممەد بەرزنجی باس لەوە دەکات لە دوای کۆچی زانایانو جەماوەری هەڵەبجەو گەیشتنی هەڵسوڕاوانی ڕەوتی ئیسلامیی لە دەڤەری بیتوێنو پشدەر لە (١٢ی ڕەبیعی یەکەمی) ئەو ساڵەدا کۆنفراسێك بەستراو چەند کارێکی بنەڕەتی ئەنجامدرا:

١. ناوی بزووتنەوەی پەیوەندی بە لابردنی وشەی (پەیوەندی) گۆڕا بۆ (بزووتنەوەی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق).

٢. هەڵبژاردنی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بە ڕابەری گشتی.

٣. دامەزراندنی مەکتەبی سیاسیی نوێ.

٤. لە ڕووی سەربازیەوە چوار هێزی تر بە ناوی هێزەکانی (نەسر، حەمزە، ئازادی، حەسەن بەننا) بۆ بزووتنەوە زیادکرا[3].

---

[1] بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق، گۆڤاری بانگەوازی ئیسلامی، ژمارە (١)، ساڵی یەکەم، کانونی دووەمی ١٩٩٠ز، ل٣٠.

[2] باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی سێیەم، ل١٥.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل١٥.

ZAGROS WEBSITE

زانیاریـەکانی شـێخ موحەممـەد بـەرزنجی لـە ڕووی مێژووییـەوە ورد نـین، سـەرەتا ئـەوەی ئـەو بـە کۆنفراسـی دادەنێت، تەنها کۆبوونەوەیەکی بەرفراوان بوەو تێیدا سـەرکردایەتی بزووتنەوە هەڵبـژێردرا، ئەمـەش جیـاوازە لـەو کۆبوونـەوەی لـە مـانگی (حوزەیرانی ١٩٨٧ن) لـە شـاری (سـنە) لـە مـاڵی شـێخ موحەممـەد بـەرزنجی ئەنجامـدراو بزووتنەوەی تیا ڕاگەیەنراو شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بووە ڕابەر [1].

کۆبوونەوە بەرفراوانەکە کە شێخ موحەممەد بە کۆنفراس ناوزەدی دەکـات لـە (٢٥ سـەفەر ١٤٠٨ك/ ١٨ تشرینی یەکەمی ١٩٨٧ن) لە (سنە) ئەنجامـدراو لـەناو (٣٠) پـاڵێوراودا جگـە لـە ڕابـەری گشتی کـە لـە پۆستەکەی خۆیـدا مایەوە سەرکردایەتی بزووتنەوە هەڵبژێردرا کە بریتی بوو لە: (شێخ عەبدوللەتیف واژەیی، مەلا عەلی عەبدولعەزیز، مەلا عومەر عەبدولعەزیز، ئەحمەد کاکە مەحمود، مەلا مەحمود ئازادی، ئەبوبـەکر سـدیقی، ئەبوعـەلی موسـڵی، عـەلی باپیر، مەلا عەبدولقادر کۆکۆیی، مەلا موحەممەد ڕازی، عەبدولقادر برایەتی، مەلا سەلمان، مەلا عەلی بیارە) [2]. ئەمـە یەکەم دەستەی سەرکردایەتی بزووتنەوەی ئیسلامییە.

دانانی (١٢ی ڕەبیعی یەکەم)یش بە ڕۆژی کۆنفراسەکە هەڵەیەکی مێژووییە، تەنانەت هەندێ سەرچاوەی دیکـە (١٢ی ڕەبیعی یەکەمی ١٤٠٨ك) بە مێژووی ڕاگەیاندنی بزووتنەوە دادەنێن. ئەمەش هەڵەیەکی مێـژوویی گـەورەیـە، چونکە (١٢ی ڕەبیعی یەکـەمی ١٤٠٨ك) بەرامبـەرە لەگـەڵ (٣ تشرینی دووەمـی ١٩٨٧) ئەمـەش کاتێکـە کـە چـەند مانگێك بەسەر ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامییدا تێپەڕیوەو لەگەڵ سەرچاوە مێژوویەکاندا دژ دەوەستێتەوەو هیچ بەڵگەیـەکی مێـژوویی لەبەردەسـتدا نییـە ئـەوە بسـەلمێنێت کـە بزووتنـەوە لـەو مێـژووەدا ڕاگەیـەنرا یـاخود کۆنگرەی بەستووە.

ئەوەی گرنگە لێرەدا سـەرنجی لێبـدرێت گـۆڕانی نـاوی بزووتنـەوەی پەیوەنـدی ئیسلامیی بـوو بـۆ بزووتنـەوەی ئیسلامیی، ئەمـەش بـەو مانایەیـە کـە بزووتنـەوەی ئیسـلامیی درێژەپێـدەری بزووتنـەوەی پەیوەندییـە بـە هەنـدێ گۆڕانکارییەوە، لەلایەکی ترەوە بزووتنەوەی پەیوەندی ناوی لەسەر شانۆی ڕامیاری دەسڕێتەوەو پارتێکی نـوێی ئیسلامیی دێتە مەیدان کە لە بزووتنەوەی پەیوەندی بەهێزترەو چالاکی زیارتر دەنوێنێ و ڕۆڵی زیاتر دەگێڕێت.

دووەم: ڕەوشی ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی

بزووتنەوەی ئیسلامیی لە سەرەتای ڕاگەیاندنیەوە لەسەر بنەماو پرەنسیپە حزبییـەکان دانەمـەزرا، هەلومـەرجی ئەو کاتەی کوردستان و ناوچەکە بە تایبەتیش لەو کاتەدا ستەمو چەوساندنەوەی کورد لەلایەن حکومەتی عێراقەوە گەیشتبووە لوتکـە، کاریگـەری ڕاسـتەوخۆی هـەبوو لەسـەر پەلـەکردن لـە پێکهێنـانی بزووتنـەوەی ئیسـلامیی، ئـەم حاڵەتەش شوێنەواری لەسەر ڕێگوزەری ئەو پارتە جێهێشت. لەو بارەوە عـەلی بـاپیر نووسـیویەتی: "مسـوڵمانان لـە هـەموو چـین و توێـژەکانی کۆمـەڵ، بـە هانـدەری خـواپارێزی کـردن و بووژاندنـەوەی ئیسـلام و ڕزگـارکردنی خـەڵکی چەوسـاوەو بێشـوان و، لـە ژێـر تەئسـیری کـوفرو سـتەمو چەوسـاندنەوەو خراپـەکاری ڕژێمـی بەعسـی کـافرداو، لەکاردانەوە (رد فعل)ی شەپۆلی دژی ئایینی و دژی ئەخلاقی خۆبەدەمراست زان و خۆبەشۆڕشگێڕو خـەمخۆرانی نێـو کوردسـتان دا، کۆبوونـەوەو وەخۆکـەوتن بۆ دروسـت کردنـی کۆمـەڵ و بزووتنەوەیەکی ئیسلامی، کـە لـە سـەرەتاوە ناوی (بزووتنەوەی پەیوەندی ئیسلامی) بوو، بەڵام دواتر کە بە هۆی دەربەدەربوون و کۆچکردنی ژمارەیـەکی زۆر لـە مسوڵمانانەوەو بەشداری کردنیان لەو پـڕۆژە (مشروع)ە جیهادیـەدا، قەبارەکـەی گـەورەتربوو جوغزی فراوانتربوو، پاش چەند دانیشتن و کۆبوونەوەیەکی بەپەلـەو سـەرپێیی (إرتجالی) هەنـدێك گۆڕانکـاری ڕواڵـەتی و سـادە بەسـەر

---

[1] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ٢٠٠٥/٨/١٧.

[2] ئەبوبەکر سدیقی: ڕۆژژمێری (١٩٨٧).

ZAGROS WEBSITE

پرۆژەی ناوبراودا هاتن و سەرەنجام ناوەکەشی گۆڕا بۆ بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق دا"[1]. بە سەرنجدان لەو دەقە بۆمان دەردەکەوێت ستەمی بەعس و شەپۆلی دژی ئایینی کاریگەری هەبوو لەسەر پەلەکردن لە ڕاگەیاندنی بزووتنەوە.

بزووتنەوەی ئیسلامیی لە ڕووی پێکهاتەی ناوخۆوە تا ڕادەیەك ناجۆر بوو، ئەوەش بە پلەی یەکە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە سەرەتاوە دامەزرێنەرانی ئەم پارتە لە یەك قوتابخانەی فکرییەوە نەهاتبوون، بنەمایەکی پەروەردەیی و ڕێکخراوەیی پێشوەختیان نەبوو، ئەوەی ئەو پێکهاتە ناجۆرەی کۆکردبوویەوە ئایدۆلۆژیای ئیسلام و پێویستی بەرەنگاری بەعس و تاوسەندنی چەوساندنەوەی گەلی کورد بوو.

سەرکردەکانی بزووتنەوە زۆربەیان زانای ئایینی بوون، پێشتر سەرقاڵی پەروەردە و زانستە ئایینیەکان بوون، تێکەڵ بە ژیانی سیاسیی نەبوون و لەو بوارەدا کەم ئەزموون بوون[2]، هەر بۆیە لەگەڵ دامەزراندنی حزبی سیاسیی و سەرکردایەتی کردنی ئەو کارە، ڕوو بە ڕووی گرفتی سیاسیی و فکری و ستراتیژی و دبلۆماسیی بوونەوە. تەنانەت هەڵبژاردنی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بە ڕابەری گشتی بزووتنەوە بە لەبەرچاو گرتنی نەریتی ئایینی و کۆمەڵایەتیی بوو نەك پرەنسیپ و پێوەری حزبی[3].

ئەم پێکهاتە ناجۆرە وای لەو پارتە کرد، بە مەبەستی دەرباز بوون لە قەیران خێرا خێرا کۆنگرە ببەستێت، تەنانەت لای زۆرێك لە کادیرانی بزووتنەوە ئەو بۆچوونە چەسپا کە کۆنگرە تەنها هەڵبژاردنی سەرکردایەتییە[4]، چونکە گرفتەکانی بزووتنەوە لە ئەستۆی سەرکردایەتیدایە و هەڵبژاردنەوەی سەرکردایەتی ئەو گرفتە چارە دەکات.

بزووتنەوە لە نێوان سالانی (١٩٨٧ ـ ١٩٩٠) دوو کۆنگرەی بەست، کۆنگرەی یەکەمیان کە بە کۆنگرەی چوارەم[*] ناوزەد دەکرێت و لە ژێر دروشمی (سەرخستنی کارو چالاکی جیهادی) لە گوندی (برالە)ی پێنجوێن لە ڕۆژانی (٢٢ ـ ٢٤ شوال ١٤٠٨ك/ ٦ ـ ٨ حوزەیرانی ١٩٨٨ز) بەستراو تێیدا بارودۆخی ناوخۆی بزووتنەوە هەڵسەنگێنراو پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆ پەسەند کراو بەیعەت درا بە شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بۆ ڕابەری گشتی و ئەنجومەنی شوورا هەڵبژێردرا[5].

بە هەمان شێوە لە ڕۆژانی (١٣ ـ ١٦ حوزەیرانی ١٩٩٠) لە ئۆردوگای (دزڵی) لە ژێر دروشمی (وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ)، کۆنگرەی پێنجەم بەستراو تێیدا وێڕای پەسەند کردنی پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆ باس لە کارو چالاکی بزووتنەوە کراو پاشان ئەنجومەنی شوورا هەڵبژێردرا[6].

هەر لەو ماوەدا بەرنامەو پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆ دانراو مەکتەبەکان پێکهێنران و پەیکەری ڕێکخستن

---

[1] دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی، لە بڵاوکراوەکانی بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق، چاپخانەی شەهیدانی گردی ڕەمکان ١٩٩٠ز، ل٧.

[2] مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي، ل٢٥٣.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ٢٠٠٥/٨/١٧.

[4] سەرچاوەی پێشوو؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەبدولستار مەجید)، ڕانیە، ٢٠٠٤/١٢/١١.

[*] بزووتنەوەی ئیسلامیی خۆی بە درێژەپێدەری بزووتنەوەی پەیوەندی دەزانی، بزووتنەوەی پەیوەندی تا کاتی ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی (٣) کۆنگرەی بەستبوو، بۆیە ئەم کۆنگرەیە بە چوارەم دانرا.

[5] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (١٦، ١٧).

[6] هەواڵەکانی ناوخۆ، گۆڤاری دەنگی باوەڕ، ژمارە (١، ٢)، ساڵی سێیەم، ئاب ـ ئەیلول ١٩٩٠، ل ١١.

ZAGROS WEBSITE

دەستنیشان کراو ئەرك‌و دەسەڵات‌و مافی ئۆرگانەکان دیاری کرا[1]، هەر چەندە لەو ماوەدا زۆربەی ئەو ئۆرگان‌و مەکتەبانە پێکهێنران کە لە پەیڕەوو پرۆگرامدا هاتووە، بەڵام لە ڕووی دەسەڵات‌و ئەرك‌و مافەوە بە شێوەیەکی تیۆری مایەوە.

هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەوە چەند باڵێك لەناو ئەو پارتەدا دروست بوو، ئەو باڵانە لەناو خۆیاندا لە ململانێدابوون، ئەم ململانێیەش ڕێگەی خۆشکرد بۆ کەسانی بەرژەوەندخواز لەسەر حسابی ناکۆکی ناوخۆ بەرژەوەندییەکانی خۆیان بەرەو پێبەدەن، هەڵبەتە هەر ململانێی ناوخۆ دەرگای لە بەردەم ئێران‌و نەیارانی بزووتنەوەدا ئاوەڵا کرد تا دەستخەنە ناو کاروباری حزبەکەوە.

شێخ عوسمان عەبدولعەزیز لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامییەوە بە ڕابەری گشتی هەڵبژێردرا، هەر چەندە ناوبراو زانایەکی لە خواترس‌و شارەزای زانستە شەرعییەکان‌و جێگەی ڕەزامەندی هەمووان بوو، بەڵام لە بواری سیاسیی‌و کاری ڕێکخراوەیدا کەم ئەزموون بوو، ئەمەش ڕێگەی خۆشکرد بۆ کەسانێك لە دەوروبەری شێخ عوسمان‌و هەندێ ئەندامی باڵای بزووتنەوە کە سوودی خراپ (سوء الاستفادة) لە پلەو پایەی ڕابەری گشتی‌و دارایی‌و پەیوەندییەکانی بزووتنەوە وەربگرن[2]، لێرەوە تەکەتول دروستبوو، یاخود باڵی دژ بە دەستێوەردان لە کاروبارەکانی بزووتنەوە دروست بوو، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ئەو ناکۆکییە زەقتر دەبوویەوە سەرەنجام دوو باڵ لە ناو بزووتنەوە دەرکەوت، باڵی یەکەم خۆی لە کەسانی دەوروبەری ڕابەری گشتیدا دەبینییەوە کە باڵی خاوەن بڕیاری ناو بزووتنەوە بوون، باڵی دووەم ئۆپۆزسیۆن یاخود ڕیفۆرمخواز بوون.

عەلی باپیر ڕێبەرێکی ڕیفۆرمخواز بوو، ناوبراو لە وتارو نووسینەکانیدا بۆچوونی خۆی دەربارەی کێشەو گرفتەکانی بزووتنەوەو شێوازی چارەکردنی خستۆتەڕوو، کتێبی (دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامیی) دیارترین بەرهەمی عەلی باپیرە کە تێیدا لە (١٨) خاڵدا کێشەو گرفتەکانی بزووتنەوە دیاری دەکات‌و دواتریش چارەسەر پێشنیاز دەکات، ناوبراو پێی وایە دەبێت ئەو پێشنیازانە بکرێنە بنەمای کارکردنی بزووتنەوەی ئیسلامیی، چونکە نەبوونی ئەو بنەمایانە قەیران‌و گرفتی بۆ بزووتنەوە دروست کردووە، کارکردن بەو بنەمایانە بزووتنەوە لە قۆناغی خڕبوونەوە (تجمع) دەباتە قۆناغی بزووتنەوەیەکی واقیعیەوە. ئەو پێشنیازانەش کە دەبێت بکرێنە بنەمای کارکردن بریتین لە:

١. پێکهێنانی کۆڕی ڕاوێژی ڕاستەقینە.
٢. پەیدابوونی مەرکەزییەتێکی شەرعی ڕاست‌و لێهاتوو.
٣. دانای بەرنامەو پەیڕەوێك لەبەر تیشکی قورئان‌و سوونەتدا.
٤. تێگەیاندن‌و پێگەیاندنی کۆمەڵێکی هەڵبژاردەی پێشڕەوو.
٥. ئازادی ڕا دەربڕینی بیروڕاو وەرگرتنی ڕەخنەو پێشنیازی بەجێ.
٦. مافی فەرمان بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپە بە هەموو کەس بدرێت.
٧. یەك دڵی‌و یەك ڕیزی‌و یەك هەڵوێستی.
٨. تەقواو لێهاتوویی بکرێتە سەنگی مەحەکی کار پێ سپێران.
٩. پەروەردەو بارهێنانێکی هاوسەنگ.
١٠. چاوکردنەوەو فێرکردن‌و هۆشیارکردنەوەی جەماوەر.
١١. چەسپاندنی دادگەری لە هەموو بوارێکدا.

---

[1] سەرچاوەی پێشوو، ل ١١.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ١٧/٨/٢٠٠٥.

ZAGROS WEBSITE

١٢. بەتەنگ خەڵکەوە بوون و چارەسەرکردنی گیروگرفتیان.
١٣. کارکردنی بەردەوام و لێبڕان و گۆڕینی واقیع.
١٤. چاودێری و لێپرسینەوەی خەڵکی بە گشتی و کاربەدەستان بە تایبەتی.
١٥. پشت بە خوا بەستن و لەسەر لاقی خۆ وەستان.
١٦. پاراستنی عیززەت و ئابڕووی ئیسلام.
١٧. نەبەزین و پشوو درێژی و کۆڵنەدان.
١٨. خەڵك چاککردن و بەرەو خوا چوون.[1]

باڵی ئۆپۆزسیۆن لە ناوخۆیاندا یەکگرتوو نەبوون، دەربارەی میکانیزمی ڕیفۆرم بۆچوونی جودایان هەبوو. دەبێت ئەوەش لەبەرچاو بگرین کە خەڵکانێك هەبوون خوازیاری ئەوەبوون بە ناوی ڕیفۆرمەوە بەرژەوەندی تایبەتیان دەستکەوێت[2]. لەگەڵ ئەوەدا کە ئۆپۆزسیۆن یەکڕیزو یەکگرتوو نەبوون، هاوکات پرۆژەیەکی گشتگیرو ستراتیژیشیان نەبوو، خۆشیان کۆمەڵێك گرفت و کەمو کورتیان هەبوو، هەندێ جاریش ڕیفۆرم و بەرژەوەندی تایبەتیان تێکەڵ دەکرد[3]، تێکرای ئەم هۆکارانە وای کرد لەو قۆناغەدا ڕیفۆرم ئامانجەکانی خۆی نەپێکێ.

لەلایەکی ترەوە ئەگەر سەرنج لە پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆی بزووتنەوە ئیسلامیی بدەین، دەبینین هەر لە بنەڕەتەوە پەیڕەو پرۆگرام نەك چارەسەری دەسەڵاتی ئۆرگانەکانی نەکردووە، بەڵکو بۆتە هۆکارێکی سەرەکی دروستبوونی کێشەی ناوخۆی بزووتنەوە، بەشێکی کەمو کورتییەکە لەوەدایە کە ڕابەری گشتی هاوکات ڕابەری ڕۆحی و بەرپرسی مەکتەبی سیاسیی و ئەنجومەنی شوورایە[4].

دەبوو ئەم هەموو دەسەڵاتە تێکەڵ نەکرایەو ڕابەری گشتی پیرۆزی خۆی هەبوایەو ڕێبەری ڕۆحی و دەسەڵاتی یەکلاکردنەوەی ناکۆکی نێوان شووراو مەکتەبی سیاسیی هەبوایە، نەك بەرپرسی مەکتەبی سیاسیی و شوورا بێت، هاوکات دەبوو مەکتەبی سیاسیی دەسەڵاتی جێبەجێکردن بێت و شووراش بەرنامەداڕێژی حزب. ئەگەر سەرنج لە واقیعی بزووتنەوە بدەین ڕاستی و دروستی ئەو بۆچوونەی پێشوومان بۆ دەسەلمێت، لە کاتێکدا تەواوی ئەندامانی بزووتنەوە لە ڕووی ئاینییەوە متمانەیان بە لێهاتوویی شێخ عوسمان هەبوو کە ببێتە ڕابەری گشتی، بەڵام زۆرێك پێیان وابوو ناوبراو لە ڕووی سیاسیی و کارگێڕییەوە کەم ئەزموونەو ناتوانێت کاروبارەکانی بزووتنەوە باش هەڵسوڕێنێ.

ZAGROS WEBSITE

---

1 بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی وردەکاری ئەم خاڵانەو میکانیزمی ڕیفۆرم لە دیدی عەلی باپیردا بڕوانە: عەلی باپیر: هەمان سەرچاوە، ل٦٢ ـ ١٢٩.

2 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ١٧/٨/٢٠٠٥.

3 مجموعة من الباحثين: رؤى في مسار العمل الإسلامي، ل٢٥٢.

4 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٤٩). بەپێی نووسراوی نووسینگەی ڕابەری گشتی بزووتنەوە، ژمارە (١٨٧) ڕۆژی (٢٤ موحەڕەم ١٤١٠ك/ ٢٤ ئاب ١٩٨٩ز) ڕابەری گشتی بزووتنەوە جگە لەو پۆستانەی لە پەیڕەوی ناوخۆ پێی دراوە بۆتە بەرپرسی نووسینگەی سەربازیش، بێگومان ئەمەش جگە لە بەردەوام بوون لەسەر هەڵەی تێکەڵ کردنی دەسەڵاتەکان هیچی تر نییە. بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٤٣).

باسی دووەم: پێگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی کوردستاندا

یەکەم: بواری سیاسیی

هەر چەندە بزووتنەوەی ئیسلامیی لە سەرەتای ڕاگەیاندنییەوە گیرۆدەی کۆمەڵێك گرفتی ناوخۆیی بوو، بەڵام لە گەلێك بواردا چالاکانە هەڵدەسوڕا، لە ڕووی سیاسییەوە لە گۆڕەپانی کوردستاندا ڕۆڵ و کاریگەری هەبوو، هەوڵیدا لە دیدێکی ئیسلامییەوە کێشەی کوردو ڕێگە چارەی بخاتەڕوو.

بزووتنەوە لە بواری سیاسییدا چالاکی جۆراو جۆری دەنواند، لە (حوزەیرانی ١٩٨٧) لە شاری تاران خۆنیشاندانێکیان سازدا بۆ بەردەم باڵیۆزخانەی سعودیەو بەریتانیا و فەرەنسا و ئەردەن و بارەگای خاچی سووری نێو دەوڵەتی، سەبارەت بە ستەمی بەعس نارەزاییناماەیان ئاراستەی باڵیۆزخانەکان کرد[1].

هەروەها لە ساڵرۆژی کارەساتی هەڵەبجەدا لە ئۆردوگاو شارەکانی ئێران، لە (١٦/٣/١٩٨٩) چەندین خۆنیشاندان سازدرا[2]. هەر لەو یادەدا ڕۆژی (١٨/٣/١٩٨٩) لە ژێر دروشمی (أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)، بزووتنەوەی ئیسلامیی، کۆنگرەیەکی لە شاری سنە ڕێکخست، نوێنەرانی پارتە کوردستانییەکان و ڕێکخراوە ئیسلامییەکان و کۆماری ئیسلامیی ئێران بەشداریان تێداکرد، لەو کۆنگرەدا چەند وتار دەربارەی کارەساتەکە خوێندرایەوە، لە کۆتاییشدا بەلاغێك ڕاگەیەنرا[3].

بوارێکی دیکەی چالاکی بزووتنەوە، بەشداریکردن بوو لە کۆڕو کۆبوونەو کۆنگرە جیهانییەکاندا، لەو کۆنگرانەدا نوێنەرانی بزووتنەوە وتاریان پێشکەش کردووەو دیدارو کۆبوونەوەیان لەگەڵ بەشداربووانی کۆنگرە ئەنجام داوەو هەوڵیانداوە چەوساوەیی گەلی کوردو کێشەی کورد بە جیهانی ئیسلامیی بناسێنن و پێویستی پشتگیریکردنی دۆزە ڕەواکەی بەدیاربخەن. لە ڕۆژانی (١٢ ـ ١٧ ڕەبیعی یەکەمی ١٤٠٨ك/ ٣ ـ ٨ تشرینی دووەمی ١٩٨٧) لە تاران (کۆنفراسی جیهانی یەکێتیی ئیسلامیی) بەسترا، چەند کەسایەتیی و پارتی ئیسلامیی بەشداریان تێدا کرد، شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بە سەرۆکایەتی وەفدی بزووتنەوە بەشداری کرد، ناوبراو وتارێکی خوێندەوە، لە پەراوێزی کۆنگرەکەشدا وەفدی بزووتنەوە چەندین دیداری ئەنجامدا[4].

هەروەها وەفدی بزووتنەوە بە سەرۆکایەتی شێخ عوسمان، بە شداریکرد لە (کۆنفراسی جیهانی ئاسایشی حەج) کە لە (١ ـ ٥ ڕەبیعی دووەمی ١٤٠٨ك/ ٢٢ ـ ٢٦ تشرینی دووەمی ١٩٨٧) لە تاران بەسترا، شێخ عوسمان وتاری پێشکەش کردو لە پەراوێزی کۆنگرەکەشدا وەفدی بزووتنەوە چەندین دیداری ئەنجامدا[5]. هەر لەو ماوەدا شێخ موحەممەد بەرزنجی بەشداری لە (کۆنگرەی زانایانی موجاهیدی عێراق)ی لە شاری (قوم) کرد، ناوبراو وتارێکی خوێندەوە[6].

هەروەها لە ڕۆژانی (٣ ـ ٤/١٠/١٩٨٩) وەفدێکی بزووتنەوەی ئیسلامیی کە پێکهاتبوو لە (شێخ عوسمان عەبدولعەزیز، مەلا عەلی عەبدولعەزیز، مەلا مەحمود ئازادی) بەشداریان کرد لە (کۆنگرەی جیهانیی ئەفغانستان) لە تاران، لەو کۆنگرەدا چەند کەسایەتیی ئیسلامیی و نوێنەری پارت و ڕێکخراوە ئیسلامییەکان بەشداری تێدا کرد،

---

[1] هەواڵەکان، گۆڤاری دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، کانونی دووەمی ١٩٨٨، ل ٤٨ ـ ٤٩.

[2] هەواڵ و چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، نیسان ـ مایس ١٩٨٩، ل ٢٦.

[3] لەیادی یەکەمین ساڵی کارەساتی هەڵەبجەدا، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، ل ١٤ ـ ١٦.

[4] هەواڵەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل ٥٠.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل ٥٠ ـ ٥١.

[6] سەرچاوەی پێشوو، ل ٥١ ـ ٥٣.

ZAGROS WEBSITE

وێڕای خوێندنەوەی وتارێك لەلایەن مەلا عەلی عەبدولعەزیزەوە، لە پەراوێزی کۆنگرەکەدا، وەفدی بزووتنەوە چەندین دیدارو گفتوگۆی لەگەڵ نوێنەری پارت و دەزگاکانی ڕاگەیاندن ئەنجامدا [1].

هەروەها لە (٤ کانونی یەکەمی ١٩٩٠) لە تاران (کۆنگرەی ئیسلامیی فەلەستین) بەڕێوەچوو، شێخ عوسمان عەبدولعەزیزو شێخ موحەممەد بەرزنجی بە نوێنەرایەتی بزووتنەوە بەشداریان تێدا کرد، لە پەراوێزی کۆنگرەکەدا دیدارو چاوپێکەوتنیان لەگەڵ چەندین کەسایەتیی و ڕێکخراوی ئیسلامیی ئەنجامدا، لەو دیدارانەدا باس لە کێشەی کوردو پێویستی هاوکاریکردنی موسڵمانانی کوردستان کرا [2]. هەروەها وەفدی بزووتنەوە بەشداری کرد لە (کۆنگرەی خوێندکارانی ئیسلامیی جیهانی پشتگیری لە کوەیت) کە لە (٢٥ ـ ٢٨ تشرینی دووەمی ١٩٩٠) لە (شارقە) بەسترا، لە کۆتاییدا کۆنگرە پەیامێکی ئاراستەی گەلی کورد کرد [3].

بزووتنەوەی ئیسلامیی هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنییەوە، لە ژمارەیەك وڵاتی ناوچەکەو ئەورووپا نووسینگەی پەیوەندییەکانی کردەوەو پەیوەندی دامەزراند، ئەمەش لە ڕووی سیاسییەوە بۆ ناساندنی کێشەی کوردو بزووتنەوەی ئیسلامیی سوودی لێدەبینی، تا پەیوەندی بە جیهانی دەرەوەو ڕێکخراوە نێو دەوڵەتییەکانەوە بکات [4].

سەرکردایەتی بزووتنەوە لە ڕێگەی نووسینگەی پەیوەندییەکانەوە، چەندین نامەو نووسراوی جۆراو جۆری ئاراستەی وڵاتانی جیهان و ڕێکخراوە نێو دەوڵەتییەکان کرد، ڕۆژی (٢٧ زیلقەعدەی ١٤٠٧ك/ ٢٣ تەمموزی ١٩٨٧ز) ڕابەری گشتی بزووتنەوە چەندین نامەی ئاراستەی وڵاتە ئیسلامییەکان و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤو کەسایەتییە ئیسلامییەکان کرد، شێخ عوسمان لەو نامانەدا باسی لە دڕندەیی ڕژێمی بەعس و ستەمی ئەو ڕژێمەی دەرحەق بە خەڵکی عێراق و کورد کرد، هەروەها داوای لێکردن چێتر هاوکاریی و کۆمەکی حکومەتی عێراق نەکەن [5].

بە بۆنەی کارەساتی کیمیایی بارانی گوندو شارۆچکەکانی کوردستان لە (١٩٨٨/٣/٢٣) ڕابەری گشتی بزووتنەوە نامەیەکی ئاراستەی چەند ڕێکخراوێکی نێو دەوڵەتی کرد، ناوبراو لەو نامانەدا ڕایدەگەیەنێت کە بێدەنگی ڕێکخراوە نێو دەوڵەتییەکان ڕێگە خۆشکەر بووە بۆ تاوانەکانی ڕژێمی بەعس، لەو ڕووەوە نووسیویەتی:"بۆ جاری دووەم ئاگادارتان دەکەینەوە لە بێدەنگی و چاوداخستنتان بەرامبەر ئەو هەموو تاوانە دڕندانەی ڕژێمی بەعسی عێراقی کە ڕەشترین لاپەڕەی مێژووی بۆ خۆی نووسیوەو ئەو هەموو کوشتارو قەلاچۆکردنەی گەلی عێراقی هەژارو گەلی کوردی چەوساوە بە تایبەتی شێوە کارەسات و بنبڕ کردنێکی نەوەی مرۆڤە" [6]. هەر لەو نامەدا شێخ عوسمان ئامادەیی خۆی دەردەبڕێت بۆ هاوکاریی و ڕێنمایی نوێنەری ڕێکخراوەکان تا ئاکامی ئەو کارەساتە گەورە ببینن، لە کۆتاییشدا ئەوەیان یاد دەخاتەوە کە ڕاستی ڕێکخراوەکە لە کردەوەدا دەردەکەوێت نەك ناونیشانی بێ ناوەڕۆك [7].

بە هەمان شێوەی پێشوو لە (٢٥ تەمموزی ١٩٨٨) شێخ عوسمان نامەیەکی دیکە دەنێرێت بۆ سکرتێری گشتی

---

1 هەواڵو چالاکیەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، تەمموز ـ تشرینی یەکەمی ١٩٨٩، ل ٢٥.

2 هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٥، ٦)، ساڵی سێیەم، کانونی (١ ـ ٢) ١٩٩٠ ـ ١٩٩١، ل ١٢.

3 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٢).

4 محمد نوري بازياني: هەمان سەرچاوە، ل٦٦.

5 هەواڵەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل ٤٩.

6 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (١٨).

7 سەرچاوەی پێشوو.

ZAGROS WEBSITE

نەتەوە یەکگرتووەکان، ناوبراو لەو نامەدا جارێکی دیکە ئاماژە بە ستەمی بەعس دەکات و داوا لە نەتەوە یەکگرتووەکان دەکات بە ئەرکی ڕاستەقینەی خۆی هەستێت کە گرنگیدانە بە کێشەی کورد و ڕزگارکردنیەتی لەو کۆمەڵکوژییەی ماوەی (٢٠) ساڵە حکومەتی عێراق پەیڕەوی لێدەکات[1]. جارێکی دیکەش لە (بەهاری ١٩٨٩) شێخ عوسمان نامەی ناردووە بۆ سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان و داوای لێکردووە نوێنەری خۆی بنێرێتە کوردستان تا ڕاستییەکانی بۆ دەرکەوێت و چەوساوەیی گەلی کورد ببینێ[2].

هەر لە سەر ئاستی نێو دەوڵەتی لە (١٩٨٩/١٠/٢) بزووتنەوەی ئیسلامیی یادخەرەوەیەکی دەربارەی تاوان و وێرانکارییەکانی حزبی بەعس لە کوردستان دایە ئەنجومەنەکانی پەرلەمانی (١٧) دەوڵەتی ئەوروپی و ئەمریکی و ئاسیایی و عەرەبی[3].

لەو چالاکییە جۆراو جۆرانەدا بزووتنەوەی ئیسلامیی توانیووی خۆی وەکو نوێنەری کورد بناسێنێ و مەزلومیەت و ڕەوایەتی کێشەی کورد و ستەمی بەعس دەربخات، هەر بۆیە لە کارەسات و بۆنە جۆراو جۆرەکاندا نامەو نووسراو ئاراستەی ڕابەری گشتی و سەرکردایەتی بزووتنەوە کراوە، لە نامەی (فەزل ڕەحمان خەلیل) ئەمیری بزووتنەوەی موجاهیدین بۆ شێخ عوسمان بە بۆنەی کارەساتی هەڵەبجەوە کە سەرەخۆشی لێدەکات[4]، هەروەها نامەی (حیکمەت یار) ئەمیری حزبی ئیسلامیی ئەفغانستان بۆ شێخ عوسمان بە بۆنەی کارەساتی هەڵەبجەوە[5]، ئەو ڕاستییە دەردەکەوێت.

دووەم: بواری سەربازی

بەر لە ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی، بزووتنەوەی پەیوەندی باڵێکی سەربازی هەبوو بەناوی لەشکری قورئان، لەگەڵ ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیی، لەشکری قورئان بەهێزکراو گرنگی زیاتری پێدراو چەند هێزێکی بۆ زیادکرا[6].

هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەدا، چەند بەیاننامەیەکیان دەرکرد، لەو بەیاننامانەدا، بزووتنەوەی ئیسلامیی داوای لە هێزە سەربازییەکانی عێراق کردووە کە بەگژ ئەو ڕژێمەدا بچنەوە و بێنە ڕیزی بزووتنەوەی ئیسلامییەوە، لەو ڕووەوە بزووتنەوە لە بەیامێکدا ڕۆژی (١٩٨٧/١٢/٣) داوا لە چەکدارانی ڕژێمی بەعس دەکات، پەشیمان ببنەوە و دەستبەرداری ئەو کارە بن، لەجیاتی ئەوە چەکی جیهاد هەڵگرن و کاربکەن بۆ سەرخستنی ستەملێکراوان[7]. هەر لەو بەیاننامەدا، بزووتنەوە دوا لە سەرجەم چین و توێژەکان دەکات بۆ کۆتاپهێنان بە ستەمی بەعس پشتیوانی و کۆمەکی پێشمەرگە بکەن[8]. لە بەیاننامەیەکی تردا لە (٤ ڕەجەب ١٤١١ك/ ١٩ کانونی دووەمی ١٩٩١ز) داوا دەکات هێزە سەربازییەکان ئەرکی خۆیان بەجێ بێنن و هەستن بە ڕووخاندنی سەددام و داروودەستەکەی بەو ئومێدەی عێراق لە نەهامەتی بپارێزن[9].

---

[1] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (١٩).

[2] نامەیەك بۆ سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، ل٢٢.

[3] هەواڵ و چالاکیەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، ل ٣١.

[4] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٠).

[5] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢١).

[6] باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی سێیەم، ل١٥.

[7] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٣).

[8] سەرچاوەی پێشوو.

[9] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٤).

ZAGROS WEBSITE

ئەگەری ئەوە هەیە دەربارەی کوشتنی ئەو جاش و سەربازو بەرگری میللی (جيش الشعبي)یانەی کەوا ڕژێمی بەعس هەندێکیانی بە زۆرلێکردن چەکدار کردووەو ناردونی بۆ بەرەکانی شەڕ، پرسیاری زۆر ئاڕاستەی سەرکردایەتی بزووتنەوە کرابێت، هەر بۆیە بزووتنەوە فتوایەکی بڵاوکردۆتەوەو تێیدا کوشتنی ئەوانە بە ئەرکێکی پیرۆز ناوزەد دەکات و لە برگەیەکی فتواکەدا هاتووە:"کوشتاری داروودەستەو هێزە جۆر بە جۆرەکانی ڕژێمی بەعسی تێکدەری تالانکەر، بە سەدان بەڵگەی ئایەت و حەدیس و فتوای زانایان پیرۆزترین کارو گەورەترین ئەرکی سەرشانی هەموو موسڵمانێکە"[١] . هەروەها لە برگەیەکی تردا هاتووە:" کوشتاری هێزەکانی بەعس بە ئەمن و جاش و سەربازو جەیشی شەعبییەوە ئەرکی سەرشانی هەموو موسڵمانێکی ڕاستەقینەیەو بەشداری تیانەکردنی تاوانێکی گەورەیە بەرامبەر خواو ئیسلام و موسڵمانان"[٢] .

هەر لەو ماوەشدا کە حکومەتی عێراق چەند جارێك لێبووردنی گشتی دەرکردووە، بزووتنەوەی ئیسلامیی، لەو بارەوە لە چەند بەیاننامەیەکدا هەڵوێستی خۆی دەربڕیوەو داوا لە جەماوەر دەکات بەدەم ئەو بانگەوازەی ڕژێمی بەعسەوە نەچن[٣] . لە بەیاننامەکەدا هاتووە :"بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق بە جیهادی چەکدارانە داوا لە هەمووان دەکات بۆ یەکێتی و پتەوکردنی باوەڕو ڕیزەکان و هەرکەس توانای کاروانی سەختی جیهادی هەیە لووتکەی کێوەکانی کوردستان چاوەڕوانی دەکات جا سەرکەوتن و ئاسوودەیی دونیایی یان شەهیدی و ئاسوودەیی یەکجاری کە هەردووکیان سەرکەوتنن"[٤] .

هەروەها لە برگەیەکی ئەو بەیاننامەدا کە لە ژێر ناونیشانی (کێ شایانە عەفوو بکرێ؟!) بڵاوکراوەتەوە هاتووە:" یەکیەتی ڕیزەکانتان بپارێزن و با هەموو ئەندامێکی لەشتان و گیان و دڵ و دەروونتان و وێردی سەر زوبانتان تۆڵەسەندنەوە بێت و هەرگیز تاوانەکانی بەعسی خوێن خۆرتان لە بیر نەچێت"[٥] .

لە تێکڕای بەڵگەنامەکاندا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت، بزووتنەوە هەوڵیداوە لە ڕەهەندی ئایینی و سیاسیی و مرۆییەوە، ستەمکاری بەعس دەرخات و پێویستی بەرەنگاربوونەوەی بسەلمێنێت، دەرکردنی فتوای پیرۆزی کوشتاری کارەبەدەستانی بەعس و داروودەستەکەی، چەند بەیاننامە دەربارەی لێبووردنی حکومەتی عێراق، کە لەو بەیاننامانەدا بزووتنەوە داوا دەکات لە جیاتی گەڕانەوە ژێر دەستی بەعس، لە تۆڵە سەندنەوەو خەبات بەردەوام بن، بە گشتی دەچنە ئەو چوارچێوەوە.

بزووتنەوەی ئیسلامیی، لە سەرەتای ڕاگەیاندنییەوە لە هەوڵی ئەوەدا بوو پەرە بە چالاکی سەربازی بدات، لەو بارەوە بەڕێوەبەرێتی ئەمنی پارێزگای هەولێر بە نووسراوی ژمارە (ش. س ٣١٢/٥) لە (١٩٨٨/١/٧) چەند زانیارییەك لەسەر بزووتنەوە دەنێرێت بۆ بەڕێوەبەرێتی ئەمنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، لەو نووسراوەدا هاتووە: بزووتنەوەی ئیسلامیی مەکتەبی سەربازی هەیەو خاوەن چوار هێزەو لە کۆبوونەوەیەکی بەرفراواندا هەوڵیانداوە بەرنامەڕێژی بکەن بۆ چالاکی نواندن[٦] .

هێزەکانی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە چالاکی نواندن بەرامبەر ڕژێمی بەعس شێوازی جۆراوجۆریان دەگرتەبەر،

---

1 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٥).
2 سەرچاوەی پێشوو.
3 بڕوانە بەڵگەنامەکانی ژمارە (٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٤٢).
4 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٦).
5 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٨).
6 بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٣٠).

ZAGROS WEBSITE

یەكێك لەو شێوازانە نانەوەی بۆسەو دانانی كەمین و بۆمب بوو لەسەر ڕێگەی هێزە سەربازییەكانی حكومەتی عێراق، لە چەند نووسراوی بەڕێوەبەرێتی ئەمنی پارێزگای هەولێر باس لە كارو چالاكی مەفرەزەكانی بزووتنەوە كراوە كە لە سەر ڕێگە گشتییەكان بۆسەیان ناوەتەوەو بڵاوكراوەیان بەسەر هاوڵاتیاندا دابەشكردووەو ئاگاداریان كردونەتەوە كە هاوكاری دەسەڵات نەكەن[1]، لێرەدا هەنێك لەو چالاكیانەی بزووتنەوە دەخەینەڕوو:

ئێوارەی (١٩٨٧/١٢/١٦) پێشمەرگەكانی لقی (١)ی هێزی سەلاحەددین لە (بابەناوز) كەمینێكیان دانا، هاوكات سەربازانی ڕژێم ویستیان لەو ناوچەدا كەمین دانێن، پێشمەرگەكان دەستپێشخەریان كردو هێرشیان كردە سەر سەربازەكان و ژمارەیەكیان لێ كوژراو بریندار بوو[2]. هەروەها مەفرەزەی شەهیدان سەر بە هێزی سەلاحەددین، شەوی (١٩٨٨/١/٧) چەند مینێكیان لەسەر ڕێگەی خورماڵ .. ئەحمەداوا دانا، لە هەمان شەودا مینەكان تەقینەوەو بووە هۆی سووتانی زیلێكی سەربازی و كوژرانی (٣) سەربازو بریندار بوونی (٢) سەربازی تر[3].

ڕۆژی (١٩٨٩/٦/٧) مەفرەزەیەكی هێزی سەلاحەددین، لەسەر ڕێگای خورماڵ .. شیرەمەڕ مینێكیان دانا، مینەكە تەقیەوەو بووە هۆی تێكشكانی ئیڤایەك و كوژرانی (٨) سەرباز[4]. هەروەها ڕۆژی (١٩٨٩/٦/١٦) مەفرەزەیەكی هێزی سەلاحەددین مینێكیان لەسەر ڕێگەی خورماڵ ... ئەحمەداوا دانا، مینەكە بە لاندكرۆزەرێكی سەربازیدا تەقیەوە كە چەند لێپرسراوێكی بەعسی تێدابوو هەموویان كوژران[5]. هەروەها شەوی (١١ موحەڕەم ١٤١٠ك/ ١٢ ئاب ١٩٨٩) مەفرەزەیەكی هێزی سەلاحەددین مینێكیان لەسەر ڕێگەی خورماڵ .. شیرەمەڕ دانا، مینەكە بە ئیڤایەكی سەربازیدا تەقیەوەو ئیڤاكە سووتاو سەرجەم سەرنشینەكانی كوژران[6].

مەفرەزەیەكی هێزی سەلاحەددین لە (١٨ ئەیلولی ١٩٨٩) مینێكیان لەسەر ڕێگەی شیرەمەڕ ... یالانپێ دانا، مینەكە بە ئیڤایەكدا تەقیەوەو بووە هۆی كوژرانی (١١) سەربازو بریندار بوونی (٣) سەربازی تر[7]. هەروەها مەفرەزەیەكی هێزی سەلاحەددین شەوی (١٩٨٩/١٠/١٧) مینێكیان لەسەر ڕێگەی ئەحمەداوا دانا، مینەكە تەقیەوەو وێڕای سووتانی ئیڤایەك (١٩) سەرباز كوژران كە سەرنشینی ئیڤاكە بوون[8].

لە مانگی (مارسی ١٩٨٨) پێشمەرگەكانی هێزی شافعی بۆسەیەكیان لەسە ڕێگەی هەولێر ... كۆیە نایەوە، سەرەنجام (١٠) جاش كوژران و (٥)ی تریش بەدیل گیران بەم ناوانە (قاسم كلو قاسم، كشتار عەلی جلو، نەوزاد تاهیر عومەر، ئەحمەد جەوهەر، تەها عەبدوڵڵا)[9].

مەفرەزەیەكی هێزی شافعی لە (٢٢ كانونی دووەمی ١٩٨٨) لەسەر ڕێگای هەولێر .. كۆیە بۆسەیەكی نایەوە، لە ئەنجامدا (٣) جاش بە دیل گیران لەگەڵ ئۆتۆمبیلێكی پیكاب. چەند ڕۆژێك دواتر لەسەر ڕێگەی كۆیە بۆسەیەكی دیكەیان نایەوە، سەرەنجام (٣) جاش بە دیل گیران لەگەڵ ئۆتۆمبیلێكی برازیلی. هەروەها لە (مارسی ١٩٨٨) لە

---

1 بڕوانە بەڵگەنامەكانی ژمارە (٣١، ٣٢).

2 چالاكیەكانی پێشمەرگە، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل٥٥.

3 سەرچاوەی پێشوو، ل٥٦.

4 هەواڵ و چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٩)، حوزەیران ـ تەمموز ١٩٨٩، ل٣٤.

5 سەرچاوەی پێشوو، ل٣٨.

6 چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، ل٣٨.

7 سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢؛ أخبار النفیر، مجلة النفیر، العدد (٥)، شباط ١٩٩٠، ل٤٢.

8 چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، ل٣٨.

9 هەواڵ و چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، تەمموز ـ ئاب ١٩٨٨، ل٣٨.

ZAGROS WEBSITE

گوندی (گۆمەتاڵ) کەمینێکیان دانا و سەرەنجام (٢) جاش کوژران و چەندانی دیکە بریندار بوون[1] .

ڕۆژی (١٩٨٩/٥/١٢) مەفرەزەیەکی تیپی (١)ی هێزی خالیدی کوڕی وەلید لە نزیک چوارتا بۆسەیەکیان نایەوە، لە ئەنجامدا (٣) سەرباز بە دیل گیران بەناوی (یوسف حەمید ئەحمەد، موحەممەد عەبدوللەتیف ئەحمەد، مونعیم زەعلان عامر)، هەرسێکیان سەر بە فەیلەقی (١) وەحدەی (٢٠٧١) فەوجی (١) سریەی (٢) فەسیلی (٤) بوون، ئەمە سەرەڕای دەستکەوتنی (١) ئار بی جی، (١) کلاشینکۆف، ژمارەیەکی زۆر فیشەک و گوللە ئار بی جی[2] . هەروەها مەفرەزەیەکی هێزی خالید ڕۆژی (١٩٨٩/٥/٢١) لە ناوچەی پێنجوێن بۆسەیەکیان دانا و (٢) سەربازیان بە دیل گرت بەناوی (عەلی عەواد سلێمان، عزەدین عەبدولواحید عەلی)[3] .

ڕۆژی (٢٧ ئاب ١٩٨٨) پێشمەرگەکانی هەر سێ هێزی (حەمزە و سەرکەوتن و خالید) لە (قرناقە) بۆسەیەکیان نایەوە، ئۆتۆمبیلێکی سەربازی ڕژێم کەوتە بۆسەکەوە و سووتا و سەرنشینەکانی کوژران. هەروەها (٧) جاش کەوتنە بۆسەکەوە و کوژران. هەر لەو ڕۆژانەدا پێشمەرگەکانی هێزی حەمزە بۆسەیەکیان نایەوە و ئۆتۆمبیلێکی سەربازی ڕژێمیان سووتاند و سەرنشینەکانی کوژران[4] .

شێوازێکی تری چالاکی پێشمەرگەکانی بزووتنەوە، هەڵکوتانە سەر مۆڵگە و بارەگاکانی حکومەتی بەعس بوو، بۆ ئەم شێوازی چالاکییەش چەند نموونەیەک دێنینەوە:

ڕۆژی (١٩٨٧/١١/٢) مەفرەزەیەکی هێزی شافعی هێرشیان بردە سەر سەنگەرەکانی جاش لە ناوچەی (بەستۆرە) و تێکڕای جاشەکانی بارەگاکە کوژران و دەستکەوتی پێشمەرگەکانیش (٥) کلاشینکۆف و (١) ئار بی جی بوو[5] .

پێشمەرگەکانی پەلی (١، ٢) لقی (٣)ی هێزی سەلاحەددین ڕۆژانی (٢٢ ـ ١٩٨٧/١١/٢٥) چەند جارێک هێرشیان کردە سەر مۆڵگەکانی حکومەتی عێراق لە (سەرگەت) و تەواوی ڕەبیەکان تێکدران، ئەوەی زانراوە زیانی حکومەت کوژرانی (٣) سەرباز و بریندار بوونی چەند سەربازی تر بوو[6] .

هەروەها ئێوارەی (١٩٨٧/١١/٢٧) جارێکی تر پێشمەرگەکانی هێزی سەلاحەددین هەڵیانکوتایە سەر ڕەبیەکانی (سەرگەت) و جگە لە تێکدانی ڕەبیەکان (٣) سەرباز کوژرا[7] .

ڕۆژی (١٩٨٩/٦/٢٣) مەفرەزەیەکی هێزی سەلاحەددین هێرشیان کردە سەر بارەگایەکی حکومەتی بەعس لە ئەحمەداوا، وێڕای زیانی ماددی چەند سەرباز کوژراو بریندار بوون[8] . هەروەها مەفرەزەیەکی هێزی سەلاحەددین ڕۆژی (١٩٨٩/٨/١٣) هەڵیانکوتایە سەر بارەگایەکی حکومەت لە (خورماڵ)، پێشمەرگەکان دەستیان گرت بەسەر بارەگاکەدا و (٢) سەربازیان بە دیل گرت و دەستکەوتە ماددیەکانیش بریتیی بوون لە: (١) هاوەنی (٨٢) ملم، (٤) کلاشینکۆف[9] .

---

1 سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩.

2 هەواڵی چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٩)، ل٣٨.

3 أخبار النفير، النفير، العدد (٤)، ذو الحجة ١٤٠٩/ تموز ١٩٨٩، ل٢١.

4 ئەرشیفی بیرەوەرییەکانی ڕۆژانی بەرگری، ئا: ئاوات کوێستانی، کۆمەڵ، ژمارە (٦)، ٢٠٠١/٨/١٦.

5 چالاکیەکانی پێشمەرگە، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل٥٤.

6 سەرچاوەی پێشوو، ل٥٥.

7 سەرچاوەی پێشوو، ل٥٥.

8 هەواڵی چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٩)، ل٣٨.

9 أخبار النفير، النفير، العدد (٥)، ل٤١.

ZAGROS WEBSITE

شەوی (٧/١٠/١٩٨٩) مەفرەزەیەکی هاوبەشی هێزی سەلاحەددین و خالید هەڵیانکوتایە سەر مۆڵگەیەکی حکومەتی بەعس لە (بانی بنۆك)، وێڕای سووتانی بنکەکە (٥) سەرباز کوژراو (٢) سەربازی تر بریندار بوون[1].

مەفرەزەیەکی هێزی شەهیدان شەوی (٩/١/١٩٨٨) چوونە سەر مۆڵگەی جاشەکانی فەوجی (١١٦) لە (زەمەقی)و بۆ ماوەی چەند کاتژێرێك بە چەند جۆرە چەکێك لێیاندان و زیانیان پێگەیاندن[2].

دەستەیەك پێشمەرگەی هێزی سەرکەوتن بۆ کاروباری بزووتنەوە چوونە ناو شاری هەڵەبجە، شەوی (١٨/١١/١٩٨٧) لە کاتی گەڕانەوەیاندا پەلاماری مۆڵگەی سیخوڕی حزبی بەعسیان لە هەڵەبجە دا، زیانی ماڵی و گیانیان بە هێزەکانی بەعس گەیاند[3].

ڕۆژی (١٣/٥/١٩٨٩) پێشمەرگەکانی تیپی (١)ی هێزی خالید چوونە ناوچەی شارباژێڕ بە مەبەستی گورزوەشاندن لە حکومەت، دوای چەند شەڕێك ئەم دەستکەوتانەیان هەبوو: (٥٠٠) گوللە ئار بی جی، (١٨٠) گوللە هاوەنی (٦٠) ملم، (٤٠٠٠) فیشەکی کلاشینکۆف و بی کەی سی، (٤٠) ڕومانەی دەستی[4].

شێوازێکی تری چالاکی سەربازی بەرپەرچدانەوەی هێرشی هێزەکانی حکومەت بوو کە دەیکردە سەر ناوچە ئازادکراوەکان و هێزەکانی بزووتنەوە، لێرەدا چەند نموونەیەك بۆ ئەو شێوازەش دێنینەوە:

ڕۆژی (١/١٠/١٩٨٧) حکومەتی بەعس هێرشێکی گەورەی بە پاڵپشتی (٢٣) فەوجی جاش و (٨) فڕۆکە کردە سەر بنکەکانی پێشمەرگە لە ناوچەی (زیارەت و بنەباوی و گردەچاڵ)، پێشمەرگەکانی بزووتنەوە بەرپەرچیان دانەوەو هێرشەکەیان تێکشکاند، لەو شەڕەدا ژمارەیەکی زۆر سەربازو جاش کوژران و (٣) پێشمەرگەش بریندار بوون[5].

ڕۆژی (١٠/١١/١٩٨٧) حکومەتی بەعس هێرشێکی بەرفراوانی کردە سەر ناوچە ئازادکراوەکانی قەرەداغ، پێشمەرگەکانی هێزی کەرکووکی بزووتنەوە بە هاوکاری پێشمەرگەکانی یەکێتیی و سۆسیالیست، دوای (٩) کاتژمێر شەڕ هێرشەکەیان تێکشکاندو پاشەکشەیان بە هێزی حکومەت کرد، لەو شەڕەدا بەعس چەند کوژراوی لە گۆڕەپانی شەڕدا جێهێشت[6].

ڕۆژی (٢٦ مایس ١٩٨٨) حکومەت هێرشێکی گەورەی کردە سەر بارەگاکانی بزووتنەوە لە (قەڵاتووکان)، پیشمەرگەکانی بزووتنەوە بەرەنگاریان بوونەوەو سەرەنجام هێرشەکەی حکومەت شکاو زیانی مادیی و مرۆیی زۆریان لێکەوت، ئەوەی زانراوە لەو شەڕەدا ڕائیدێك و ئامر سریەیەکی جاش و (١٧) سەرباز کوژران و چەندینی بریش بریندار بوون، دەستکەوتەکانی پیشمەرگە بریتی بوون لە: (١) هاوەن، (١) ئار بی جی، (١) بی کەی سی، چەند کلاشینکۆف و هەزاران فیشەك[7].

هەروەها لە (٢١ حوزەیرانی ١٩٨٨)، حکومەتی بەعس، دوای (٣) ڕۆژ بۆردومانی بەردەوام، هێرشێکی بەرفراوانی کردە سەر (قەڵاتووکان)، پێشمەرگەکانی بزووتنەوە بەرپەرچیان دانەوەو هێزەکەی حکومەت شکا،

ZAGROS WEBSITE

---

1 چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، ل٣٩.
2 چالاکیەکانی پێشمەرگە، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل٥٦.
3 سەرچاوەی پێشوو، ل٥٦.
4 هەواڵ و چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، ل٢٧.
5 چالاکیەکانی پێشمەرگە، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل٥٤.
6 سەرچاوەی پێشوو، ل٥٦ ـ ٥٧.
7 هەواڵ و چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، ل٣٧.

پێشـمەرگەکانی بزووتنـەوە چـوار شـەهیدیان هـەبوو کـە بریتـی بـوون لـە: عەبـدوڕڕەحمان لۆتـەری[*] ، ئەحمـەد سەکتانی[**] ، عومەر بۆسکێنی[***] ، تاهیر مەمەنداوایی[****][1] .

ڕۆژی (١٩٨٨/٨/٢٠) حکومەتی بەعس هێرشێکی بەرفراوانی کردە سەر ناوچەکانی (سوورە دێ‌و کونە کۆترو قڕناقەو پشت ئاشان) پێشمەرگەکانی هێزی (حەمزە، ئازادی، حەسەن بەننا ، فاروق، خالید) بەرەنگاری هێرشەکە بوونەوەو شکاندیان[2] .

مەفرەزەیەکی هێزی حەسەن بەننا بەرەو سلێمانی بەڕێکەوتن، لە (١٩٩٠/٦/١٣) لە ناوچەی (دۆڵەڕووت) لەگەڵ هێزێکی گەورەی حکومەت بەرنگار بوون، دوای (٣) کاتژمێر شەڕ کە بووە هۆی کوژرانی (١٦) سەربازو ئەفسەرێك‌و (٢) جاش هێزی حکومەت شکا، دواتر فڕۆکە پێشمەرگەکانی بۆردومان کردو تێزابی ڕشت بە سەریانداو (٥) پێشمەرگە شەهید بوون[3] .

دەبێت سەرنج لەوەش بدەین کە هەندێ جار مەفرەزەکانی بزووتنەوە چونەتە ناو شارو شارۆچکەکان‌و چالاکی جۆراو جۆریان ئەنجامداوە، لەوانە کوشتنی پیاوانی ڕژێم[4] ، ئەمە سەرەڕای بڵاوکردنەوەی پۆستەرو بەیان‌و نامیلکە[5] . هەموو ئەوەش کە باسکرا نموونەیەك بوو لە چالاکی بزووتنەوە لەو قۆناغەدا.

سێیەم: بواری ڕۆشنبیری‌و ڕاگەیاندن

هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامییەوە، بە مەبەستی چالاکی نواندن لە بواری ڕۆشنبیری‌و ڕاگەیاندندا، بیر لە دامەزراندنی چاپخانە کرایەوە، بەرهەمی ئەو هەوڵانە دامەزراندنی چاپخانەی (شەهیدان، بێتوشی، کۆچەران) بوو. لە (تشرینی دووەمی ١٩٨٧) چاپخانەی (شەهید حەسن بەننا) لە (قەڵاتووکان)ی بناری قەندیل لە لایەن هێزی حەمزە دامەزرێنرا. چاپخانەکە زۆر سادەبوو، پێکهاتبوو لە ڕۆنیۆیەك، ئامێرێکی چاپی

---

[*] عەبدوڕڕەحمان لۆتەری: عەبدوڕڕەحمان مەحمود ساڵی (١٩٦٥) لە گوندی (لۆتەر)ی سەر بە شاری ڕانیە، لە دایك بووە، خانەی مامۆستایانی تەواو کردووە، لە (تەمموزی ١٩٨٧) بۆتە پێشمەرگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی، ڕۆژی (١٩٨٨/٧/٢٢) لە قەڵاتووکان شەهید بوو. بڕوانە: لەگەڵ شەهیداندا، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٧)، کانونی دووەمی ١٩٨٩، ل٤٢.

[**] ئەحمەد سەکتانی: ئەحمەد حەمەئەمین عەبدوڵڵا ساڵی (١٩٦٤) لە گوندی (سەکتان)ی سەر بە شەقڵاوە لە دایك بووە، پەیمانگای پزیشکی تەواوکردووە، لە (تەمموزی ١٩٨٧) بۆتە پێشمەرگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی، ڕۆژی (١٩٨٨/٧/٢٢) لە گردی ڕەمکان لە قەڵاتووکان شەهید بوو. بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢ ـ ٤٣.

[***] عومەر بۆسکێنی: عومەر ئەحمەد خدر ساڵی (١٩٦٦) لە گوندی (بۆسکێن)ی سەر بە ڕانیە لە دایك بووە، لە نیسانی (١٩٨٨) بۆتە پێشمەرگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی، ڕۆژی (١٩٨٨/٧/٢٢) لە قەڵاتووکان شەهید بوو. بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣.

[****] تاهیر مەمەنداوایی: تاهیر عەبدوڵڵا قادر ساڵی (١٩٧٠) لە گوندی (مەمەنداوا)ی سەر بە ڕانیە لە دایك بووە، تا سێی ناوەندی خوێندووە، لە (مایسی ١٩٨٨) بۆتە پێشمەرگەی بزووتنەوەی ئیسلامیی، ڕۆژی (١٩٨٨/٧/٢٢) لە قەڵاتووکان شەهید بوو. بڕوانە: سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣ ـ ٤٤.

[1] هەواڵ‌و چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، ل٣٧.

[2] ئەرشیفی بیرەوەرییەکانی ڕۆژانی بەرگری، کۆمەڵ، ژمارە (٦).

[3] پێشمەرگەکان بریتی بوون لە: (هیدایەت کەریم سەعید، سەلمان مەحمود حسێن، باوەڕ عوسمان ساڵح، ئازاد حەمە تاهیر، نەسرەدین سەعید مەعروف). بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٣٣).

[4] بۆ نموونە کوشتنی (٣) ئەندامی حزبی بەعس لە هەولێر لە گەڕەکی (سێتاقان) لە بەردەم ئوتێل فەرید. بڕوانە: دەنگی باوەڕ، ژمارە (٩)، ل٣٤؛ أخبار النفیر، النفیر، العدد (٤)، ل٢١.

[5] لە (١٩٨٩/٥/١٩) مەفرەزەیەکی هێزی سەلاحەددین چوونە ناو شارۆچکەی (عەربەت)و چەند پۆستەرو وێنەو بڵاوکراوەی بزووتنەوەیان بڵاوکردەوە. بڕوانە: هەواڵ‌و چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٩)، ل٣٦.

ZAGROS WEBSITE

دەستی، لەلایەن (عومەری حەمە تاڵ‌و عەبدوڵڵا عەبدولکەریم هەولێری‌و عەلی دێرەیی) کاری لەسەر دەکرا [1].

دوای داستانی قەڵاتووکان، چاپخانەکە ناوی گۆڕا بۆ چاپخانەی (شەهیدانی گردی ڕەمکان)، ئەمەش وەکو وەفایەك بۆ چوار شەهیدی داستانەکە. دواتریش ناوەکەی کورتکرایەوەو تەنها بە چاپخانەی (شەهیدان) ناوزەد کرا [2].

لە چاپخانەی ناوبراو تا ساڵی (١٩٩٠) گەلێك بەرهەم‌و نووسراوی جۆراو جۆر بە چاپ گەیەنرا لەوانە:

- ڕێبازی پێغەمبەر (د.خ) کامەیە؟ نووسینی: عەلی باپیر
- سۆزی نەتەوایەتی نووسینی: عەلی باپیر
- زنجیرەی (با چاکتر ئیسلام بناسین) نووسینی: عەلی باپیر
- حوکمی گەڕانەوە ژێر نیری تاغوت نووسینی: عەلی باپیر
- مەسەلەی کورد چیەو چۆن‌و بە چی چارەسەر دەکری؟‌و پێناسەی حزبی بەعس نووسینی: عەلی باپیر
- کوردستان بۆ وێران بوو، چۆن ئاوەدان دەبێتەوە؟ نووسینی: عەلی باپیر
- چەند شەڕێکی پارتیزانی نووسینی: موحەممەد زەرزی
- مەشخەڵی بەرەنگاری (شیعر) نووسینی: شەریف وەرزێر [3]
- دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامیی نووسینی: عەلی باپیر
- پەیڕەوو پرۆگرامی ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی
- چەند ژمارەیەکی گۆڤاری دەنگی باوەڕ
- چەند ژمارەیەکی بڵاوکراوەی لەگەڵ موجاهیداندا

هەروەها لەلایەن مەکتەبی ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامییەوە، چاپخانەی (بێتوشی) لە گوندی (بێتوش) لە ناوچەی ئالانی سەردەشت دامەزرێنرا، چاپخانەکە پێکهاتبوو لە دوو تابیعەی میکانیکی، ڕۆنیۆیەك، فۆتۆ ستێنسڵێك‌و ئامێرێکی کۆپی [4].

بەو پێیەی چاپخانەی بێتوشی بەشێك بووە لە نووسینگەی ڕاگەیاندن، زۆربەی ئیش‌و کارەکانی بزووتنەوە بەو چاپخانەیە ئەنجام دەدران [5]. لەو گۆڤارو بڵاوکراوانەی لە چاپخانەی بێتوشی بە چاپ گەیەنران:

- زۆربەی ژمارەکانی گۆڤاری دەنگی باوەڕ
- زنجیرەی بەندەکانی خوا
- زۆربەی ژمارەکانی بڵاوکراوەی لەگەڵ موجاهیداندا

لە نێوان ساڵانی (١٩٨٧ ـ ١٩٩١) بزووتنەوەی ئیسلامیی ڕۆژنامەو گۆڤارو بڵاوکراوەی تایبەتی‌و گشتی دەرکرد، لەوانە ڕۆژنامەی (النفیر) بە زمانی عەرەبی کە دوای (٣) ژمارە گۆڕا بۆ گۆڤار [6]، گۆڤاری (ڕاپەڕین) [1]،

---

[1] هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٢٦ ـ ٢٨.

[2] سەرچاوەی پێشو، ل٢٦ ـ ٢٧.

[3] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨ ـ ٢٩.

[5] سەرچاوەی پێشوو، ل٣١.

[6] یەکەم ژمارەی گۆڤاری (النفیر) لە سەرەتای ساڵی (١٩٨٩) دەرچووە، شایانی باسە لەگەڵ ژمارە (٤)ی ئەم گۆڤارەدا پاشکۆی (فاجعە حلبجە) بڵاوکراوەتەوە کە پاشکۆیەکی بەڵگەنامەیی تایبەتە بە کیمیایی بارانی هەڵەبجە، ئەو پاشکۆیە لە ڕووی مێژووییەوە گرنگیەکی گەورەی هەیە. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی گۆڤاری (النفیر) بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٦٧ ـ ٧٨.

ZAGROS WEBSITE

گۆڤاری (دەنگی باوەڕ)[2]، گۆڤاری (بانگەواز)[3]، گۆڤاری (الصف)[4]، گۆڤاری (لواء صلاح الدین)[5]، بڵاوکراوەکانی (شاعیرانی ناو سەنگەر، لەگەڵ موجاهیداندا، دەنگی شەهیدان، بەندەکانی خوا)[6].

بە سەرنجدان لە ناوەڕۆکی ئەو گۆڤارو بڵاوکراوانە، بە تایبەتیش گۆڤارو بڵاوکراوە عەرەبییەکان، دەبینین بەشێکی گەورەی بۆ ناساندنی کێشەی کوردو مەرگەساتەکانی تەرخانکراوە، تێکڕای ئەوەش تێکۆشانو چالاکی ڕۆشنبیریو ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامییە لەو قۆناغەدا، لە پێناو پەرەگرتنی بزاڤی ڕزگاریخوازی نیشتمانیی کوردستان.

بێگومان دەرکردنی گۆڤارو بڵاوکراوەکان تاکە چالاکی بواری ڕۆشنبیریو ڕاگەیاندنی ئەو قۆناغەی خەباتی بزووتنەوەی ئیسلامیی نییە، بەڵکو لە پاڵ ئەوەشدا چالاکی دیکەی نواندووە، زۆر جار ڕابەری گشتیو نووسینگەی ڕاگەیاندنی بزوتنەوە کۆنگرەی ڕۆژنامەنووسیان سازداوە، دەزگاکانی ڕاگەیاندنی جیهانیان لە کێشەو مەینەتییەکانی کورد بە ئاگا هێناوەتەوە، لەو چوارچێوەدا ڕۆژی (٢٠/٣/١٩٨٨) ڕابەری گشتی بزووتنەوە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەنووسی دەربارەی کارەساتی هەڵەبجە سازدا، لەو کۆنگرەدا پەیامنێری زیاتر لە (١٢) دەزگای ڕاگەیاندن ئامادەبوون، لەوانە: تەلەفزیۆنی (هۆڵەندا، دانیمارك، فەرەنسا)، پەیامنێری ڕۆژنامەی (ساندای تیلیگراف، گاردیان، تایمز لەندەن)[7].

هەر لەو قۆناغەدا بزووتنەوەی ئیسلامیی گرنگیدا بە بواری هونەری، ڕۆژی (٢٦/١٢/١٩٨٨) بەشی ڕاگەیاندنی هێزی شافعی، پێشانگایەکی وێنەو پۆستەری لە ژێر ناوی (پێشانگای شەهیدان)دا لە شاری (پیرانشەهر) کردەوە[8]. هەروەها بە بۆنەی یەکەمین ساڵڕۆژی کارەساتی هەڵەبجە، نووسینگەی ڕاگەیاندنی بزووتنەوە ڕۆژی

---

1 ڕاپەڕین پاشکۆی گۆڤاری (النفیر) بووە بە زمانی کوردی، یەکەم ژمارەی لە (ئابی ١٩٩٠) دەرچووە. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٨٦ ـ ٩٦.

2 یەکەم ژمارەی گۆڤاری دەنگی باوەڕ لە (جەمادی یەکەمی ١٤٠٨ك/ کانونی دووەمی ١٩٨٧) دەرچووە. بەڵام هێدی گەیلانی دەڵێت: یەکەم ژمارە لە (٨ ئەیلولی ١٩٨٧) دەرچووە. (هەژار حاتەم)یش لە توێژینەوەکەیدا هەمان زانیاری گواستۆتەوە. پێدەچێت ئەو دوو نووسەرە ژمارە (١)ی گۆڤارەکەیان نەبینیبێت. من ژمارە (١)ی گۆڤارەکەم دەستکەوتو ئەو مێژووەی لەسەرە کە لەسەرەوە ئاماژەم پێدا. دەربارەی ئەو بۆچوونە بڕوانە: هێدی گەیلانی: لە یادی ١٠٥ ساڵەی دەرچوونی ڕۆژنامەی (کوردستان) دا ئاوڕێك لەو گۆڤارانەی پێش ڕاپەڕین لە لایەن کاروانی جیهادی ئیسلامییەوە دەرچون، کۆمەڵ، ژمارە (٦٩)، ٢٦/٤/٢٠٠٣. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ناوەڕۆكو گرنگی گۆڤاری دەنگی باوەڕ بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٥٩ ـ ٦٧.

3 یەکەم ژمارەی بەناوی (بانگەوازی ئیسلامی)یەوە دەرچووە، تا ژمارە (٧) لێی نووسراوە لەلان بزووتنەوەی ئیسلامییەوە دەردەچێت، بەڵام ژمارە (٨) لێی نووسراوە لەلایەن کۆمەڵەی ئیسلامیی کوردستانی عێراقەوە دەردەچێت. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ناوەڕۆکی گۆڤاری بانگەواز بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل٨٣ ـ ٨٦.

4 گۆڤاری (الصف) بە زمانی عەرەبی لەلایەن هێزی (حەسەن بەننا)ی سەر بە بزووتنەوەی ئیسلامییەوە بڵاوکراوەتەوە، یەکەم ژمارەی لە (مایسی ١٩٩٠) دەرچووە. بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١٠٤ ـ ١٠٧.

5 گۆڤارە (لواء صلاح الدین) بە زمانی عەرەبیو ئینگلیزی لەلایەن (مەکتەبی ئەمریکای باکوور)ی بزووتنەوەی ئیسلامییەوە بڵاوکراوەتەوە. بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١٥٥ ـ ١٥٩.

6 بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئەو بڵاوکراوانە بڕوانە: هەژار حاتەم: هەمان سەرچاوە، ل١٣٧ ـ ١٤٣.

7 هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، ل٣٤.

8 پێشانگای شەهیدان پێکهاتبوو لە: (٦٢) تابلۆ، (٢٠) پۆستەرو وێنەی جۆراو جۆر کە بەشێك بوو لە تاوانەکانی حزبی بەعس بەرامبەر بە کورد، لە کیمیایی بارانو وێرانکردنو سووتانی گوندەکان. بڕوانە: هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٧)، ل٣٢ ـ ٣٣.

ZAGROS WEBSITE

(١٩٨٩/٣/١٦) له شاری (سنه)، (پێشانگای هەڵەبجە)ی کردەوە. هەمان پێشانگا ڕۆژی (١٩٨٩/٤/١) گوازرایەوە بۆ شاری (مەریوان)، لەوێش ماوەی (٦) ڕۆژ بەردەوام بوو، هەروەها پێشانگاکە ڕۆژی (١٩٨٩/٤/٩) گوازرایەوە بۆ شاری (پاوە)، لەوێش (٤) ڕۆژ بەردەوام بوو[١].

چوارەم: بواری کۆمەڵایەتیو خزمەتگوزاری

بە درێژایی ئەو قۆناغەی خەباتی بزووتنەوەی ئیسلامیی هەوڵیدا لە بواری کۆمەڵایەتیو خزمەتگوزاریدا ڕۆڵی خۆی بگێڕێت، بۆئەو مەبەستە پەیوەندی کرد بە دەزگا بەرپرسەکانی ئێرانو ڕێکخراوە خێرخوازییەکانەوە تا هاوکاریو کۆمەکی ئاوارەو لێقەوماوانی کورد بکەن، هاوکات سندوقی تایبەتی بۆ کۆکردنەوەی کۆمەکی لە ئێرانو پاکستان دانا[٢]. بەمەش بزووتنەوە بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان لە ڕێگەی ڕێکخراوە خێرخوازیەکانەوە کۆمەکی ئاوارەکانی کرد[٣].

ڕۆژی (١٩٨٨/١٠/٢٢) ڕابەری گشتی بزووتنەوە سەردانی وەزیری تەندروستی ئێرانی کردو داوای لێکرد خزمەتگوزاری تەندروستی زیاتر پێشکەشی ئاوارەی کورد بکرێت لە ئۆردوگاکاندا[٤]. هەروەها لە سەردانێکی دیکەدا بۆ تاران لە ڕۆژانی (١٦ ـ ١٨/ ٨/ ١٩٩٠) ڕابەری گشتی بزووتنەوە بە مەبەستی بەدەستهێنانی کۆمەکیو باشترکردنی گوزەرانی ئاوارەکان چەند دیدارو کۆبوونەوەی لەگەڵ بەرپرسە ئێرانییەکان ئەنجامدا[٥].

هەر لە چوارچێوەی هاوکاری ئاوارەکاندا، لە مانگی (تشرینی یەکەمی ١٩٨٨) وەفدێکی بزووتنەوە سەردانی ئۆردوگای ئاوارەکانی کرد لە ناوچەی دیاربەکر لە کوردستانی تورکیا، دەربارەی باری گوزەرانی ئاوارەکان ڕاپۆرتێکیان ئامادە کرد[٦]، دواتریش بڕێکی زۆر کۆمەکیان پێگەیاندن[٧]. هەر لەو ماوەدا بڕی (٦٧٢٠٠٠٠) تمەن دابەش کرا بەسەر ئاوارەو لێقەوتاوانی کورد لە ئۆردوگاکانی ئێران[٨].

---

[1] پێشانگاکە پێکهاتبوو لە: (٧١) وێنەی فۆتۆگرافی دەربارەی هەڵەبجەو وێرانکردنو ڕوخاندنو سووتاندنی گوندەکانی کوردستان، (٦) تابلۆی ڕۆنی، (٦) تابلۆ سەبارەت بە ستەمی بەعس، (٢٧) تابلۆی ئەرشیفی سەبارەت بە بەکارهێنانی چەکی کیمیایی لە کوردستانو هەواڵەکانی بەکارهێنانی ئەو چەکە لە ڕۆژنامە بێگانەکاندا، (٢) تابلۆ دەربارەی ژیانی ئاوارەکان لە ئۆردوگاکانی تورکیا، (٤) تابلۆ سەبارەت بە ئازاردانی زیندانییەکان لە زیندانەکانی بەعسدا، پێشکەش کردنی فیلمێکی ڤیدیۆیی دەربارەی کارەساتی هەڵەبجە. بڕوانە: لە یادی یەکەمین ساڵی کارەساتی هەڵەبجەدا، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، ل ١٧ ـ ١٩.

[2] بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٣٤).

[3] محمد نوري بازياني: هەمان سەرچاوە، ل٧١.

[4] هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٥، ٦)، تشرینی دووەم ـ کانونی یەکەم ١٩٨٨، ل٤٣.

[5] هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٣)، ساڵی سێیەم، تشرینی یەکەم ١٩٩٠ز، ل٢٩.

[6] هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٥، ٦)، تشرینی دووەم ـ کانونی یەکەم ١٩٨٨، ل٤٩.

[7] ئەو کۆمەکانە بریتی بوو لە: (٦٢٥٠) بەتانی، (٤٠٠٠) حەسیر، (٤٠٠٠) فەرش، (١٠٠٠٠) پارچە جلو بەرگ، (٥٠٠٠) مەتر قوماش، (٥) تەن برنج، (٦) تەن شەکر، (١) تەن ڕۆن، (٨) تەن چا، (٦٨٥٠) تەن شیری وشك بۆ منداڵان، (١٥) جوت پێڵاو، (١٥) تەن میوە، (٧٠٠٠٠) دۆلار. بڕوانە: هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٧)، ل٣٣.

[8] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٣.

ZAGROS WEBSITE

باسی سێیەم: پەیوەندییەکانی بزووتنەوەی ئیسلامیی

یەکەم: لە ئاستی کوردستاندا

١- ئیخوان موسلمین

لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامیدا، سەلاحەددین موحەممەد بەرپرسی ئیخوانەکانی کوردستان لە ئێران، چووە ئیماراتی عەرەبی و نامەیەکی دکتۆر نوعمان عەبدوڕڕەزاق سامەڕائی هێنا بۆ ڕابەری گشتی بزووتنەوە، ناوبراو لەو نامەدا داوای لە شێخ عوسمان عەبدولعەزیز کردبوو دەستبەرداری کاری چەکداری بێت [1]، ئەمە سەرەتای پەیوەندییەکی ئاڵۆزی لە نێوان بزووتنەوە و ئیخوان ڕەنگڕێژ کرد، بە درێژایی ساڵانی دواتر ئەو پەیوەندیانە ئاسایی نەبوونەوە.

ئیخوان بزووتنەوەیان بە ڕکابەری خۆیان دەزانی و بە بوونی دڕدۆنگ بوون، پێیان وابوو جموجۆڵی ئیسلامیی تەنها موڵکی خۆیانە، چونکە ئەوان پێشتر لە گۆڕەپانەکەدا بوون [2]. ئیخوان لە ئۆردوگاکاندا خەڵکیان لە کاری چەکداری و سارد دەکردەوە [3]، ئەمەش سەرکردەکانی بزووتنەوەی نیگەران کردبوو، لە بەرامبەردا سەرکردەکانی بزووتنەوە بە ئۆردوگاکاندا دەگەڕان و تاری ئاگرینیان دەدا [*]، ئەمەش وەکو بەرپەرچدانەوە و بەرگرتن لە هەڵمەتی ئیخوان لە دژی بزووتنەوە [4].

(هادی عەلی) یەکێکە لە سەرکردەکانی ئیخوان، دەربارەی بەشداری نەکردنیان لە بزووتنەوەدا دەڵێت:"ئێمە وەك زۆرینەی برایان لە کوردستان بەشداریمان نەکرد لەو بزووتنەوەیەدا لەبەر چەندین هۆکاری گرنگ کە پەیوەست بوو بە مەنهەجیەتی کاری ئیسلامی و ستراتیژیەتی سیاسیی بزووتنەوەکە" [5]. بەڵام هادی عەلی هیچ دەربارەی ئەو هۆکارانە باس ناکات کە وای لە ئیخوان کرد بەشداری لە ڕاگەیاندنی بزووتنەوەدا نەکەن، بە بڕوای ئێمە هۆکاری ڕاستەقینە بریتی بوو لە:

١. سەلاحەددین موحەممەدو سەرکردەکانی ئیخوان پێشتر کۆمەڵی ئەنساریان دامەزراند، ئێران هیچ هاوکاری و کۆمەکی نەکردن، هەر بۆیە گەیشتبوونە ئەو بڕوایەی کاری چەکداری لە سایەی ئێراندا ئاکامێکی ئەوتۆی نابێت و ناتوانێت ئامانجەکانی بپێکێت.

٢. ئیخوان لە دیدو تێڕوانینیاندا بڕوایان بە کاری چەکداری و جیهادی نییە و ئەو شێوازەی خەبات ڕەتدەکەنەوە.

٣. سەرانی ئیخوان پێیان وابوو شێخ عوسمان عەبدولعەزیزو سەرکردەکانی بزووتنەوە، شیاوی ئەوە نین ڕێبەرایەتی ئەو کارە بگرنە دەست.

---

[1] لە بەشی (سێیەم) باسی (سێیەم) بە درێژی باس لە هۆکاری هێنان و دەرەنجامەکانی ئەو نامە کراوە.

[2] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ١٧/٨/٢٠٠٥.

[3] سەرچاوەی پێشوو.

[*] مەلا عەلی عەبدولعەزیز یەکێك بوو لە وتاربێژەکانی بزووتنەوە، ڕۆژێك لە (سەریاس) وتاریداو وتی:" ئەوەی چەکمان لەگەڵ هەڵنەگرێت ڕەوانەی کێوی ئەبو قوبەیسی دەکەم!"، یەکێك لە ئامادەبووان پرسیبووی: مامۆستا کێوی ئەبو قوبەیس لە کوێیە؟، مامۆستا وتبووی:" ئەو شوێنەیە شەیتانی لێدەخەوێ". بڕوانە: هیوا: هەمان سەرچاوە، ل٣٣.

[4] سەرچاوەی پێشوو، ل٣٣؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ١٧/٨/٢٠٠٥.

[5] یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان، ل٧.

ZAGROS WEBSITE

٤. سەلاحەددین موحەممەد لە ساڵی (١٩٨٥) بە فەرمی مۆڵەتی کارکردنی لە سەرکردایەتی ئیخوان وەرگرتبوو، خۆیان بە شایستەی سەرکردایەتی کاری ئیسلامیی دەزانی، هەر بۆیە ئامادەنەبوون جارێکی تر بچنە ژێر سەرکردایەتی کەسێکی ترەوە.

٥. لەو کاتەدا ئیخوانی دەولی پەیوەندی لەگەڵ عێراق باش بوو، بەڵام لەگەڵ ئێران پەیوەندییان ئاڵۆز بوو، هەر بۆیە دژی هەر چالاکییەکی چەکداری بوون کە دژ بە حکومەتی عێراق بکرێت.

هەڵوێستی توندی ئیخوان بە تەواوی بزووتنەوەی ناڕەحەت کردبوو، شێخ عوسمان باس لەو دۆخە دەکات کە لە سەرەتای ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامییدا دروست بوو، ژمارەیەکی زۆر لە کادیرانی ئیخوان دەستبەرداری بزووتنەوە بوون، ناوبراو لەو بارەوە دەڵێت:" لە سەر فەرمانی ـ وشاورهم في الأمر- ڕاوێژم کرد بە زۆربەی ئەو برایانەی کە هاوفیکرو هاوکارو هاوسەنگەر بووین و دوای نیشاندانی کۆمەڵە بەڵگەیەکی شەرعی و واقیعی، بەڵام بە داخەوە ئەوانیش بە کۆمەڵە تەئویلاتێکی دەستکردو خۆدزینەوە لە حەق، دوای نەفس و داوی کۆمەڵە شتێکی داتاشراوی تر کەوتن"[١].

شێخ موحەممەد بەرزنجی یەکێ بوو لە سەرکردەکانی بزووتنەوەی ئیسلامیی لەو کاتەدا، پێدەچێت ئازاری زۆری بەدەست ئیخوانەوە چەشتبێت، بۆیە لە باسی ئەو حاڵەتەدا دەڵێت:" لە هەمووی ناخۆشتر هەندێك تەیاری ئیسلامیش بە هەر هۆیەك بوو زۆر ئازاریان دەداین، تەنانەت موجاهیدەکانیان کە لوتکەی عیزەتی ئیسلامی پیرۆزە سارد دەکردەوە"[٢]. لەو دوو دەقەی پێشوودا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت هەڵوێستی ئیخوان، سەرکردەکانی بزووتنەوەی تەواو نیگەران کردووە.

٢- پارتە کوردستانییەکان

هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنییەوە، بزووتنەوەی ئیسلامیی، پەیوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، پارتی دیموکراتی کوردستان، حزبی سۆسیالیستی کوردستان توندو تۆڵ و لە ئاستێکی باشدا بووە.

سەبارەت بە پەیوەندییەکانی نێوان بزووتنەوەو یەکێتیی، لە نێوان هەردوولادا ئەم ڕێکەوتننامە واژۆ کرا:

بسم الله الرحمن الرحيم

لە ڕۆژانی ١١ ـ ١٢ی زی الحجەی ساڵی ١٤٠٧ک دا ڕێکەوتی ٦ ـ ٧ی ئابی ١٩٨٧ وەفدێکی بزوتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراقدا سەردانی بارەگای مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتمانی کوردستانی کرد.

بە هاتنیان زنجیرە کۆبونەوەیەک ئەنجام درا باسی باری کوردستان و عێراق و ناوچەکە و جیهان کرا. بۆچونی هەردوولا سەبارەت بە زۆربەی مەسەلەکان لێک نزیک بوو. هەردوولا پێخۆشحاڵی خۆیان دەربڕی بەرامبەر بە سیاسەتی ئاشت بوونەوەی گشتی و پێک هێنانی بەرەی کوردستانی کە سەرکردایەتی خەباتی گەلی کوردستان بکات و ببێتە لایەنێکی گرنگ لە هاوپەیمانیەکی فراوانی عێراقیدا کە هێزە ئیسلامیەکان بەشێک بن تیایدا بۆ ڕووخاندنی ڕژێمی عەفلەقی بەغداو هێنانەکایەی ڕژێمێکی دڵسۆز بۆ وڵات و گونجاو لەگەڵ ویست و خواستی گەلی عێراقداو بتوانێت بە ئەرکەکانی هەستێت لە ڕاگرتنی جەنگی عێراق و ئێران و صوڵحێکی عادلانە بەرقەرار بکات و ماف و یەکێتی خاکی هەردوولا بپارێزێ بناغەی دۆستایەتی گەلانی هەردوولا دابڕێژێ و مافی چارەنوسی گەلی کوردی مسڵمان مسۆگەر بکات و دژایەتی ڕاستەوخۆی ویست و دەسەڵاتی ئیمپریالیزم و زایۆنیزم و کۆنەپەرستی ناوچەکە بکات.

---

[1] لە: باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی یەکەم، جەماوەر، ژمارە (٣٦)، ٤ ئاب ١٩٩٥، ل١٣.

[2] لە: باوکی ئوسامە: هەمان سەرچاوە، بەشی سێیەم، ل١٦.

ZAGROS WEBSITE

هەردوولا بەرێزەوە تەماشای هاوکاریو یارمەتیو کۆمەکی جمهوری ئیسلامی ئێرانیان کرد بەرامبەر بە گەلی کوردو عێراق کە دەستێکی بالای هەیە لە بەهێزکردنی زەمینەی خەباتو پەیوەندی دوارۆژی هەردوو ولاتدا.

کۆبونەوەکە بێزاریو نارەزایی خۆی دەربری بەرامبەر دەست تێوەردانی ئیمپریالیزمو رژێمە کۆنەپەرستەکانی کەنداو لە پێشیانەوە ئیمپریالیزمی ئەمریکا لە کاروباری ناوچەکەو عێراقداو پشتگیری کردنیان لە رژێمی صەدامی خوێن رێژو کۆکردنەوەی هێزەکانیان لە کەنداودا، کە نەک هەرەشەیە لە گەلی عێراقو سەربەخۆیی بەڵکو هەرەشەیەکی راستەوخۆیە لە گەلانی ناوچەکە. بۆیەش پێویستە هەموو هێزە شۆرشگێرەکانو گەلانی ناوچەکە یەکگرن بۆ بەرهەڵستی ئەو مەترسیە گەورەیە.

هەردوولا رێکەوتن لەسەر هاوکاری سیاسیو عسکریو اعلامی لە کوردستانی عێراقداو رێکەوتننامەیان مۆر کرد. ئەمەش هەنگاوێکە لە رێگای یەک خستنی دەزگاکانی شۆرش لە کوردستاندا بە تایبەتی یەکخستنی هێزی پێشمەرگە.

هەردوولا داوا لە دۆستانی گەلی کوردو عێراق دەکەن کە بە پیر دەنگی شۆرشگێرانی خەڵکی مسڵمانی کوردو عێراقەوە بێنو هاوکاریو پشتگیریان لێ بکەن لە پێناوی روخاندنی رژێمی عەفلەقیەکان دا. تا لەم رۆژە پر مەینەتیەی کوردستاندا کە وێران کردنو کوشتنی بە کۆمەڵ بە کیمیاویو راگوێزانو تەعریبو تەبعیس سیمای وولاتەکەمانە بە دەست عەفلەقیەکانی بەغداوە کە دروشمی جەنگی لەناوبردنی رەگەزپەرستانەیان هەڵگرتووە بەرامبەرمان. بەم بۆنەیەوە یەکێتی نیشتمانی کوردستانو بزوتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراقدا داوا لە چەکدارە هەڵخەڵەتاوەکانی سەر بە رژێم دەکەن چی تر نەبنە داردەستی دوژمنانی گەلەکەمان دەرگا ئاوالەیەو بێنەوە باوەشی گەلەکەیانەوەو پەیوەندی بە هێزی پێشمەرگەوە بکەن کە عەفوی کردوون.[1]

هەرچەندە هەندێ جار بارگرژیو ناکۆکی کەوتۆتە نێوان یەکێتییو بزووتنەوە، بەتایبەتیش کە یەکێتیی هەستی بە چالاکی بزووتنەوە دەکرد نیگەران دەبوو، تەنانەت کار گەیشتە سەنگەر لەیەکتر گرتن[*]، بەلام ئەو بارگرژیە نەگەیشتە تەقەکردن لە یەکترو بە هەوڵی رابەری گشتی بزووتنەوەو سکرتێری گشتی یەکێتیی

---

[1] بروانە بەڵگەنامەی ژمارە (٣٥).

[*] لە هاوینی (١٩٨٩) بارگرژی کەوتە نێوان هێزی حەمزەی بزووتنەوە بە لێپرسراوێتی (حەسەن بابەکر)و هێزێکی یەکێتیی بە لێپرسراوێتی (حەسەن کوێستانی) ، رۆژی (١٩٨٩/٩/٤ز) حەسەن کوێستانی نامەیەك بۆ فەرماندەی هێزی حەمزە دەنێرێتو داوای لێدەکات لە ناوچەی (قوولە هەرمێ) بنکە دروست نەکەن. لە وەلامدا نووسینگەی سکرتاریەتی بزووتنەوە نووسراوی ژمارە (٥١)ی رۆژی (٦ سەفەر ١٤١٠ك/ ١٩٨٩/٩/٧) ئاراستەی مەکتەبی سیاسیی یەکێتیی دەکاتو لە کۆتایدا ئایەتی (والسلام على من اتبع الهدى) نووسراوە. ئەم ئایەتە جەلال تاڵەبانی تورە دەکاتو لەسەر هەمان نامەی سکرتاریەتی بزووتنەوە وەلام دەداتەوەو دەنووسێت:"بێ رەزامەندی ئێمەش ناتوانن لە ناوچەی ئێمە بن". دواتریش ناوبراو نامەیەك بۆ شێخ عوسمان دەنێرێتو وێرای ئەوەی (عەلی باپیر) بە پیاوێکی داخ لە دڵو قین لە دڵ ناودەبات، نیگەرانی خۆی لە رستەی (والسلام على من اتبع الهدى) دەردەبرێت، هەر لەو نامەدا ناوبراو پێشنیاز دەکات کە کەسێك بنێرێتە ناوچەکە تا چارەسەری ناکۆکی هەردوولا بکات. لە وەلامی ئەم نامەدا، رۆژی (١٩٨٩/٩/١١) شێخ عوسمان نامەیەك لە رێگەی شێخ مستەفا نەقشبەندییەوە دەنێرێت بۆ جەلال تاڵەبانیو بەڵێنی پێدەدات کە کارێك بکات مایەی رەزامەندی هەردوولا بێت. هەروەها رۆژی (١٠ سەفەر ١٤١٠ك/ ١٩٨٩/٩/١١ز) عەلی باپیر نامەیەکی بۆ ئەندامانی مەکتەبی سیاسیی یەکێتیی ناردووەو چەند تێبینیو رونکردنەوەیەکی دەربارەی نووسراوەکەی نووسینگەی سکرتاریەت نووسیوە. دوو رۆژیش بەر لەو مێژووە لە نامەیەکیدا شێخ عوسمان لە بارگرژیو پێشهاتەکانی ناوچەکە ئاگادار دەکاتەوە. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی ئەو رووداوە بروانە بەڵگەنامەکانی ژمارە (٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨).

ZAGROS WEBSITE

بارودۆخەکە ئاسایی بوویەوە.[١]

بە شێوەیەکی گشتی پەیوەندی نێوان یەکێتیی و بزووتنەوە لە ئاستێکی باشدا بووە، وێڕای ڕێکەوتنی نێوانیان، گەلێك جار سەرکردەکانیان سەردانی یەکتریان کردووەو پەیوەندییەکانیان توندوتۆڵ کردۆتەوە، لە کۆتایی ساڵی (١٩٨٧) جەلال تاڵەبانی سەردانی بارەگای بزووتنەوەی ئیسلامیی کردو چەند دانیشتنی لەگەڵ ئەندامانی شووراو مەکتەبی ئیرشادی بزووتنەوەدا ئەنجامدا.[٢] هەروەها ڕۆژی (١٩٨٩/٣/٦) سکرتێری گشتی یەکێتیی سەردانی ڕابەری گشتی بزووتنەوەی کرد[٣]، هەر سەبارەت بە پەیوەندییەکانی هەردوو پارتی ناوبراو، جەلال تاڵەبانی دەڵێت: بزووتنەوە هاوپەیمانی یەکێتیی نیشتمانییە،... ڕێکەوتنی توندوتۆڵ لە نێوانماندا هەیە.[٤]

بە هەمان شێوە لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستان، پەیوەندییەکانیان توندوتۆڵ بووە، ساڵی (١٩٨٨) وەفدی بزووتنەوە چووە (ڕاژان) ڕێکەوتنیان لەگەڵ پارتی واژۆ کرد.[٥] هەروەها مەسعود بارزانی سەرۆکی پارتی ڕۆژی (١٩٨٨/١١/٨) سەردانی شێخ عوسمان عەبدولعەزیزی کردووەو دیدارو گفتوگۆیان سازداوە.[٦]

هەروەها لەگەڵ حزبی سۆسیالیستی کوردستان، لە ساڵی (١٩٨٧) لە (کاولان) ڕێکەوتننامە لە نێوان بزووتنەوەو سۆسیالیست واژۆ کراو پەیوەندییەکانیان لە ئاستێکی باشدا بووە.[٧]

ساڵی (١٩٨٨) لە چوارچێوەی ئاشتبوونەوەی گشتیدا لە نێوان پارتە کوردستانییەکاندا بەرەی کوردستانی پێکهێنرا، هەرچەند بزووتنەوە ڕێکەوتننامەی لەگەڵ (٣) پارتی ناو بەرەی کوردستانی هەبوو، بەڵام نەچووە ناو بەرەوە، عەلی باپیر هۆکاری بەشدارنەبوونی بزووتنەوە لە بەرەدا دەگێڕێتەوە بۆ بوونی کۆمەڵێك پرەنسیپی ناکۆك لەگەڵ دیدو تێڕوانینی بزووتنەوە، ئەگەر بزووتنەوە بچوایەتە بەرەوە دەبوو پابەند بێت بەو پرەنسیپیانەوە، هەر بۆیە بەشدارینەکردنی لە بەرەدا بەگونجاو تر زانیوە.[٨] لەو بڕوایەدام ئەوە هەڵەیەکی سیاسیی بزووتنەوەیە لەو قۆناغەدا، لە کاتێکدا بزووتنەوە لەگەڵ (٣) پارتی ناو بەرەی کوردستانی ڕێکەوتنی هەبوو، دەیتوانی لەسەربنەمای ئەو ڕێکەوتنانەو بە دانانی چەند مەرجێك کە لەگەڵ دیدو تێڕوانینەکانی خۆیدا بگونجێت بەشداری ئەو بەرەیە بکات، ئەمەش دەبووە دەستکەوتێکی تری بزووتنەوە لەو قۆناغەدا.

دووەم: لە ئاستی دەرەوەدا

١- ئێران

بزووتنەوەی ئیسلامیی لە کاتێکدا ڕاگەیەنرا کە شەڕی عێراق - ئێران حەوت ساڵ بوو بەردەوام بوو، لێرەوە کارێکی سروشتی بوو کە هەر نەیارێکی حکومەتی عێراق لەسەر بنەمای دوژمنی هاوبەش ببێتە دۆستی ئێران، بە تایبەتیش پارتە ئیسلامییەکان، دەبێت ئەوەش لەبەر چاو بگرین کە بزووتنەوەی پەیوەندی ئەندامی (ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامیی لە عێراق) بوو، لەگەڵ ڕاگەیاندنی بزووتنەوەش ئەو ئەندامانە نەکشانەوە، لە لایەکی

---

1 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ٢٠٠٥/٨/١٧.

2 هەواڵەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، ل٥١.

3 هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، ل٢٦.

4 حوار مع الاستاذ جلال الطالباني السكرتير العام للإتحاد الوطني الكردستاني، القسم الثاني والأخير، النفير، العدد (٧)، شباط ١٩٩١، ل٢٢.

5 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (ئەحمەد کاکە مەحمود)، هەڵەبجە، ٢٠٠٤/١٢/٨"

6 هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٥، ٦)، تشرینی دووەم ـ کانونی یەکەم ١٩٨٨، ل٤٣.

7 حوسێن محەمەد عەزیز: هەمان سەرچاوە، ل٥٤؛ محمد حاجی محمود: ڕۆژژمێری پێشمەرگەیەك، بەرگی سێیەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی ٢٠٠١، ل٥٣.

8 چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ ناوبراو، سلێمانی، ٢٠٠٥/٧/١٨

ZAGROS WEBSITE

ترەوە بزووتنەوە لەسەر خاکی ئێران ڕاگەیەنرا، ئەمەش سەرەتای پەیوەندیەکی باشی نێوان هەردوولا بوو، ئێران هاوکاریو کۆمەکی مادیو مەعنەوی بزووتنەوەی ئیسلامیی کرد، ڕێگەی دا لەناو خاکەکەیدا بنکەو بارەگا دابنێو مەشق بە پێشمەرگەکانی بکاتو بە خاکی ئەودا بیانگوێزێتەوەو لەناو خاکی ئەوەوە چالاکی دژی ڕژێمی بەعس ئەنجام بدات [١].

دوای وەستانی جەنگی عێراق ـ ئێران بۆ سەرجەم پارتە کوردستانیەکان ئێران بووە باشترین پەناگە تا چالاکی سیاسیی تیا ئەنجام بدەن، بە هەمان شێوەش بزووتنەوە لەوێ کەوتە نواندنی چالاکی ڕێکخراوەییو سیاسییو ڕۆشنبیریو ڕاگەیاندن، وەفدی بزووتنەوە بەشداری کرد لە زۆربەی ئەو کۆڕو کۆنگرانەی لە تارانی پایتەختی ئێران دەبەسترانو نوێنەری وڵاتو ڕێکخراوە ئیسلامییەکانو کەسایەتییە ناسراوەکان بەشداریان تێدا دەکرد. هەر لە خاکی ئێرانەوە بزووتنەوە توانیبووی پەیوەندی بە جیهانی دەرەوە بکاتو نووسینگەی پەیوەندییەکانی لە چەند وڵاتی ناوچەکەو ڕۆژئاوە کردەوە [٢].

دەبێت ئەوەشمان لەبەر چاو بێت کە ئێران هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بوو کە بزووتنەوە بەو ئاراستەدا بەرێت کە بەرژەوەنییەکانی ئێران دێنێتەدی، بۆ ئەو مەبەستە سوودی لە ناکۆکیو پێکهاتەی ناجۆری بزووتنەوە وەرگرتبوو، هەندێ جاریش دنەی ئەو ناکۆکیەی دەدا [٣]. هەرچەند ئەم هەوڵەی ئێران کاریگەری ڕێژەیی هەبوو، بەڵام بە درێژایی ئەو قۆناغە بزووتنەوەی ئیسلامیی توانیی پارێزگاری لە سەربەخۆیی خۆی بکات [٤].

٢ـ جیهانی ئیسلامیی

بزووتنەوەی ئیسلامیی هەر لە سەرەتای ڕاگەیاندنییەوە هەوڵیدا پەیوەندی دبلۆماسی لەگەڵ پارتە ئیسلامییەکانو کەسایەتییە ناسراوەکانو ڕێکخراوە ناحکومییەکاندا دروست بکات، ئەمەش بە مەبەستی ناساندنی کێشەی کوردو بزووتنەوەی ئیسلامیی بە جیهانی ئیسلامییو دەرەوە، بۆ هێنانەدی ئەو ئامانجەش بزووتنەوەی ئیسلامیی سوودی لەو کۆنگرانە دەبینی کە لە تارانی سازدەدران، لە پەراوێزی کۆنگرەو کۆنفراسەکاندا نوێنەری بزووتنەوە کۆبوونەوەو دیداری لەگەڵ بەشداربووانی کۆنگرە سازدەدا [٥].

بزووتنەوە توانیبووی پەیوەندی لەگەڵ زۆرێك پارتو کەسایەتیی ئیسلامیی دروست بکات، بە تایبەتیش سەرکردەکانی ئەفغانستان، کە پەیوەندی نامە گۆڕینەوە لە نێوانیاندا هەبوو، لە بۆنەو ڕوداوەکاندا نامەیان بۆ یەکتر ناردووە [٦].

بەڵام سەبارەت بە وڵاتە عەرەبییەکان ئەوە دوای داگیرکردنی کوەیت لە لایەن حکومەتی عێراقەوە، بزووتنەوە توانی پەیوەندییان لەگەڵ دروست بکات، وەفدی بزووتنەوە سەردانی وڵاتانی کەنداوی کردو بەشداری کۆڕو کۆبوونەوەکانی کردووە [٧]، ئەمەش بۆتە سەرەتایەك بۆ دروستکردنی پەیوەندی نێوان هەردوولا.

---

[1] محمد نوری بازیانی: سەرچاوەی پێشوو، ل٦٦ ـ ٦٧.

[2] سەرچاوەی پێشوو، ل٦٧.

[3] چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (ئەحمەد کاکە مەحمود)، هەڵەبجە، ٨/١٢/٢٠٠٤.

[4] سەرچاوەی پێشوو؛ چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ١٧/٨/٢٠٠٥.

[5] لە باسی دووەمی ئەم بەشەدا باس لە بەشداری بزووتنەوە لە هەندێ لەو کۆنگرەو کۆنفرانسانە کراوە.

[6] بڕوانە بەڵگەنامەکانی ژمارە (٢٠، ٢١، ٣٦، ٣٧، ٣٨).

[7] وەفدی بزووتنەوە بەشداری کرد لە (کۆنگرەی خوێندکارانی ئیسلامیی جیهانی پشتگیری لە کوەیت) کە لە (٢٥ ـ ٢٨ تشرینی دووەمی ١٩٩٠) لە (شارقە) بەسترا. بڕوانە بەڵگەنامەی ژمارە (٢٢).

ZAGROS WEBSITE

دەرەنجام

لەم توێژینەوەدا کە تایبەتە بە مێژووی ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان (١٩٤٦ ـ ١٩٩١) توێژەر بە چەند ئەنجامێك گەیشتووە، گرنگترینیان لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەخەینەڕوو:

١. ڕەوتی ئیسلامیی لە باشووری کوردستان ڕەگێکی مێژوویی قووڵتر لەو ماوەی هەیە کە لەم توێژینەوەدا خراوەتەڕوو، ئەمەش دەخوازێت توێژینەوە لە بارەی ئەو قۆناغەوە بکرێت.

٢. ڕەوتی ئیسلامیی درێژکراوەی هەوڵی چاکسازەکانی کۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەمی ناوخۆو دەرەوەی کوردستانە.

٣. ڕەوتی ئیسلامیی باشووری کوردستان لە بنەڕەتدا هەڵقوڵاوی واقیعی ئاینی و سیاسیی و کۆمەڵایەتیی و ئابووریی کوردستانە، هاوکات بە کارتێکراوە دەرەکییەکانیش کاریگەر بووە.

٤. ڕەوتی ئیخوان موسلمین لە نێوان ساڵانی (١٩٤٦ ـ ١٩٧١) بە شێوازی جۆراوجۆر لە باشووری کوردستان چالاکی نواندووە، بەڵام سەرکەوتن و دەستکەوتی ئەوتۆی بەدەست نەهێناوە.

٥. ڕەوتی ئیسلامیی لە نێوان ساڵانی (١٩٧٨ ـ ١٩٩١) دەرەنجامی هۆکارگەلێکی ناوخۆیی و دەرەکی بە شێوەیەکی بەرفراوانترو چالاکتر لە چاو ساڵانی پێشتر دەرکەوتووە.

٦. ڕەوتی ئیسلامیی لە ناو خودی خۆیدا بەسەر چەند باڵ و تەوژم و پارتێکدا دابەش دەبێت، هەریەك لەوانە خاوەن تایبەتمەندی خۆیەتی، هاوکات کۆمەڵێك خەسڵەتی هاوبەش لە نێوان هەموویاندا هەیە.

٧. دوای وەستانی کاری ئیخوان لە عێراق، ئەو ڕەوتە بە شێوەیەکی سەربەخۆو خۆجێی لە باشووری کوردستان کاری کردووەو تا ساڵی (١٩٨٥) تەنها بە فکر ئیخوان بووە، بەڵام لەو مێژووە بەدواوە بەشێوەیەکی ئۆرگانی بە ئیخوان موسلمینی عێراقەوە پەیوەست بووە.

٨. بە درێژایی ئەو قۆناغەی لەم توێژینەوەدا باسکراوە، ئیخوان موسلمین بە شێوەیەکی نهێنی لە باشووری کوردستان کاری کردووەو ژمارەیەك کادیری پێگەیاندووە، کە لە قۆناغی دوای ڕاپەڕین ڕۆڵیان لە برەودان بە کاری ئەو ڕەوتە لە باشووری کوردستان بینی.

٩. چەند جارێك یەکگرتن و پەرتەوازە بوون و لێکدابڕان لە نێوان باڵەکانی ڕەوتی ئیسلامیی ڕوویداوە، ئەمەش کاریگەریی لەسەر ڕەوشی سیاسیی و ڕێکوزەری پارتە ئیسلامییەکان جێهێشتووە.

١٠. ڕەوتی ئیسلامیی بەشێك بووە لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نیشتمانیی کوردستان و لە بواری سیاسیی و سەربازی و ڕاگەیاندن و کۆمەڵایەتی دا چالاکی نواندووە.

ZAGROS WEBSITE

ژێدەرەکان

یەکەم/ بەڵگەنامەو دەستنووس

١. نامەی زەهاوی بۆ مەلا حسێن پیسکەندی لە (١٩٤٧/١/٦).

٢. نامەی زەهاوی بۆ مەلا حسێن پیسکەندی لە (١٩٤٧/٩/٢٨).

٣. داواکاری دەستەی کۆمەڵەی ئادابی ئیسلامیی بۆ موتەسەریفی سلێمانی.

٤. بەیاننامەی کۆمەڵەی پیاوانی ئایینی ئازاد بە هەردوو زمانی کوردیو عەرەبی

٥. نامەی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بۆ عەبدولکەریم قاسم لە ١٩٦٢/٤/١٧.

٦. نامەی شێخ عوسمان عەبدولعەزیزو مەلا ساڵح عەبدولکەریم بۆ جەمال عەبدولناسر.

٧. ڕاپۆرتی دەزگا سیخوڕیەکانی بەعس دەربارەی دیاردەی ئایینی لە هەڵەبجە لە ١٩٨٦/٢/٤.

٨. بەیاننامەی کۆمەڵەی زانایانی کۆچەری لە ٢٤ مایس ١٩٨٧.

٩. دەقی ڕێکەوتنی هەردوو باڵی ئیخوان لە ئێران لە ١٩٨٨/١١/٩.

١٠. بانگەوازی بزووتنەوەی ئیسلامیی بۆ گەلانی عێراق لە (١٩٨٧/١٢/٣).

١١. ڕێکەوتننامەی نێوان بزووتنەوەی ئیسلامییو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان ساڵی (١٩٨٧).

١٢. ڕاپۆرتی دەزگا سیخوڕیەکانی بەعس سەبارەت بە بەستنی کۆنگرەی چوارەمی بزووتنەوە.

١٣. پوختەی ڕاپۆرتی سیاسیی کۆنگرەی چوارەمی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە (٢٤ شەوال ١٤٠٨ك).

١٤. نووسراوی بەڕێوەبەرێتی ئەمنی پارێزگای هەولێر لە (١٩٨٧/١٢/٣٠) سەبارەت بە چالاکی بزووتنەوەی ئیسلامیی.

١٥. نووسراوی دەزگاکانی حزبی بەعس سەبارەت بە چالاکی بزووتنەوە لە (١٩٨٨/٣/٨).

١٦. نووسراوی بەڕێوەبەرێتی ئەمنی پارێزگای هەولێر لە (١٩٨٨/١/٧) دەربارەی هەوڵی بزووتنەوە بۆ چالاکی نواندن لە بواری سەربازیدا.

١٧. فەتوانامەیەکی بزووتنەوەی ئیسلامیی سەبارەت بە حوکمی کوشتنی جاشو سەربازی ڕژێم لە (٦ شەعبان ١٤٠٨ك/ ٢٣ ئازار ١٩٨٨).

١٨. بەیاننامەی بزووتنەوەی ئیسلامیی بە بۆنەی دووەم ساڵڕۆژی کیمیایی بارانی هەڵەبجە.

١٩. نامەی شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بۆ چەند ڕێکخراوێکی نێو دەوڵەتی لە ١٩٨٨/٣/٢٣.

٢٠. نامەی شێخ عوسمان بۆ ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە (٢٥ تەمموزی ١٩٨٨).

٢١. بەیاننامەی بزووتنەوەی ئیسلامیی بە بۆنەی بڕیاری (٥٩٨)و لێبوردنی حزبی بەعس لە (٩ ئاب ١٩٨٨).

٢٢. بەیاننامەی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە (٧ ئەیلول ١٩٨٨) بە بۆنەی دەرکردنی لێبوردنی گشتی لە لایەن حزبی بەعسەوە.

٢٣. نووسراوی سکرتارییەتی بزووتنەوەی ئیسلامیی بۆ مەکتەبی سیاسیی یەکێتیی نیشتمانیی لە (٦ سەفەر ١٤١٠ك/ ٧ئەیلول ١٩٨٩).

٢٤. نامەی جەلال تاڵەبانی بۆ شێخ عوسمان عەبدولعەزیز.

٢٥. نامەی عەلی باپیر بۆ شێخ عوسمان عەبدولعەزیز لە (٨ سەفەر ١٤١٠ك).

٢٦. نامەی شێخ عوسمان بۆ جەلال تاڵەبانی لە (١٩٨٩/٩/١١).

٢٧. نامەی عەلی باپیر بۆ ئەندامانی مەکتەبی سیاسیی یەکێتیی لە (١٠ سەفەر ١٤١٠ك).

ZAGROS WEBSITE

٢٨. ڕونكردنەوەیەك لەلایەن بزووتنەوەی ئیسلامییەوە سەبارەت بە لێبووردنەكەی بەعس.
٢٩. ڕونكردنەوەو فتوانامەیەكی بزووتنەوەی ئیسلامیی سەبارەت بە ستەمی بەعس و حوكمی مانەوە لە ژێر دەسەلاَتی ئەو ڕژێمەدا.
٣٠. ڕونكردنەوەیەك لە شێخ عوسمان عەبدولعەزیزەوە سەبارەت بە دەركردنی گۆڤاری (بانگەوازی ئیسلامی).
٣١. پەیڕەوو پڕۆگرامی ناوخۆی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە كوردستانی عێراق.
٣٢. نووسراوی ژمارە (١٨٧) ڕۆژی (٢٤ موحەڕەم ١٤١٠ك) نووسینگەی ڕابەری گشتی بزووتنەوەی ئیسلامیی.
٣٣. بەیاننامەی هێزی شەهید حەسەن بەنناى بزووتنەوەی ئیسلامیی لە (١٩٩٠/٧/٨).
٣٤. بەیاننامەی بزووتنەوەی ئیسلامیی لە (٤ ڕەجەب ١٤١١ك/ ١٩ كانونی دووەمی ١٩٩١ز).
٣٥. نامە شێخ عوسمان عەبدولعەزیز بۆ سەركردەكانی ئەفغانستان لە ٨ ڕەجەب ١٤٠٩ك/ ١٣ شوبات ١٩٨٩ز.
٣٦. نامەی بورهانەددین ڕەبانی بۆ شێخ عوسمان عەبدولعەزیز.
٣٧. نامەی سیبغەتوڵلا موجەددی سەرۆكی ئەفغانستان بۆ شێخ عوسمان.
٣٨. نامەیفەزل ڕەحمان خەلیل ئەمیری بزووتنەوەی موجاهیدین بۆ شێخ عوسمان عەبدولعەزیز لە (١٠ ڕەجەب ١٤٠٨ك ٢٧ شوبات ١٩٨٨ن).
٣٩. نامەی حیكمەت یار ئەمیری حزبی ئیسلامیی ئەفغانستان بۆ شێخ عوسمان.
٤٠. پەیامی كۆنگرەی خوێندكارانی ئیسلامیی جیهانی پشتگیری لە كوەیت بۆ گەلی كورد.
٤١. ئەبوبەكری سدیقی: ڕۆژژمێری (١٩٨٦)، (بیرەوەری ڕۆژانە).
٤٢. ئەبوبەكری سدیقی: ڕۆژژمێری (١٩٨٧)، (بیرەوەری ڕۆژانە).
٤٣. كامەران بابان زادە: پەیوەندی قوتابیانی موسڵمان لە كوردستان، (دەستنووس).
٤٤. ابراهیم طاهر معروف: الشیخ عثمان عبدالعزیز ودوره في الصحوة الإسلامیة في كردستان العراق، (توێژینەوەی بلاَونەكراوە).

دووەم/ كتێبە كوردییەكان

٤٥. دیوانی شاهۆ، كۆكردنەوەو ڕێكخستنی: محمد امین كاردۆخی، بەرگی یەكەم، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی ١٩٧٦.
جەمال نەبەز:
٤٦. بێدەسەلاَتە كوردەكان و برا موسڵمانەكانیان، وەرگێڕانی: تایەر حەمەمین، چاپی یەكەم، سلێمانی ١٩٩٨.
حەكیم مەلا ساڵح:
٤٧. هەڵەبجە لە ئامێزی مێژوودا، بەرگی یەكەم، چاپخانەی منارە، هەولێر ٢٠٠٤ز.
حوسێن محەممەد عەزیز:
٤٨. سنوورە قەدەغەكان مەشكێنن، چاپی یەكەم، چاپخانەی سیما، سلێمانی ٢٠٠٣ز.
خرۆشاو گەرمیانی:
٤٩. ئیخوان لە تەرازوی شرع و واقعدا، بەشی یەكەم، ب.ش، ب.م.
شێركۆ كرمانج:
٥٠. بەسیاسییكردنی ئیسلام دیاردەی ئیسلامیزم، لە بلاَوكراوەكانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ٢٠٠٥ز.
صالح حكیم:
٥١. هوشیاركردنەوەی هوشیاری، ب.ش، ب.م.

ZAGROS WEBSITE

عەلی باپیر:

٥٢. دەردو دەرمانی بزووتنەوەی ئیسلامی، لە بڵاوکراوەکانی بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق، چاپخانەی شەهیدانی گردی ڕەمکان ١٩٩٠ز.

کۆمەڵێك نووسەر:

٥٣. دینو سیاسەت، ئا: سەرۆ قادر، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر ٢٠٠٠ز.

عەبدولقادر ساڵح:

٥٤. شۆڕشی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨ لە عێراق، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی ٢٠٠٥.

محمد حاجی محمود:

٥٥. ڕۆژمێری پێشمەرگەیەك، بەرگی دووەم، ب. ش، ب.م.

٥٦. ڕۆژمێری پێشمەرگەیەك، بەرگی سێیەم، چاپخانەی تیشك، سلێمانی ٢٠٠١.

مەحمود سەنگاوی:

٥٧. بیرەوەرییەکانی سەنگاوی، چاپخانەی تیشك، سلێمانی ٢٠٠٤.

موسڵیح ئیروانی:

٥٨. ئیسلامو ناسیونالیزم لە کوردستاندا، دەزگای چاپو بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ٢٠٠٤ز.

مەهدی محەمەد قادر:

٥٩. پێشهاتە سیاسییەکانی کوردستانی عێراق ١٩٤٥ ــ ١٩٥٨، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجی کوردستان، سلێمانی ٢٠٠٥.

نەوشیروان مستەفا ئەمین:

٦٠. پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن، دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٩ ــ ١٩٨٣، چاپی سێهەم، سلێمانی ١٩٩٨ز.

نووسەرێکی نەزانراو:

٦١. کاروانی ڕێ، ب. ش، ١٩٩٧.

نیاز سەعید عەلی:

٦٢. لێکۆڵینەوە لە ئیسلامی سیاسی، بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیرو هۆشیاری (ی. ن. ك)، سلێمانی ٢٠٠٤ز.

هادی علی:

٦٣. یەکگرتووی ئیسلامیی کوردستان، ب. ش، ٢٠٠٤ز.

هەژار حاتەم:

٦٤. ڕۆژنامەنووسیی ئیسلامیی لە کوردستانی عێراق ١٩٨٢ ــ ١٩٩١، لە بڵاوکراوەکانی ڕۆژنامەی کۆمەڵ، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی ٢٠٠٥ز.

هیوا:

٦٥. هاڵەکۆك، ب.ش، ب.م.

ZAGROS WEBSITE

سێیەم/ کتێبە عەرەبییەکان

٦٦. الدليل العراقي الرسمي لسنة ١٩٣٦، تصدر سنويا تحت عناية واشراف وزارة الداخلية.

٦٧. دليل المملكة العراقية تأريخي اداري تجاري صناعي زراعي مصور لسنة ١٩٣٥ ـ ١٩٣٦، مطبعة الأمين، بغداد ١٩٣٥.

٦٨. موجز عن الحركة الإسلامية في كردستان العراق، إعداد: مكتب دمشق الحركة الإسلامية، ب. ش، ١٩٩٨.

٦٩. الموسوعة الميسرة في الأديان والمذاهب والأحزاب المعاصرة، الطبعة الخامسة منقحة وموسعة، رياض ٢٠٠٣.

امين پيرداود خوشناو:

٧٠. القواعد الأساسية في الإسلام، من مطبوعات جماعة الجهاد الإسلامي في كردستان العراق، مركز زاده للصحافة والنشر، اربيل ١٩٩٥.

برنار لويس:

٧١. لغة السياسة في الإسلام، ترجمة: د. ابراهيم شتا، الطبعة الاولى، دار قرطبة للنشر والتوثيق والابحاث، ١٩٩٣.

حسن البنا:

٧٢. مذكرات الدعوة والداعية، مطبعة أنوار دجلة ، بغداد ٢٠٠٤.

د. حيدر إبراهيم على:

٧٣. التيارات الإسلامية وقضية الديمقراطية، الطبعة الثانية، بيروت ١٩٩٩.

د. عبدالفتاح علي البوتاني:

٧٤. الحياة الحزبية في الموصل ١٩٢٦ ـ ١٩٥٦، الطبعة الأولى، مطبعة وزارة التربية، أربيل ٢٠٠٣.

صلاح الخرسان:

٧٥. حزب الدعوة الإسلامية حقائق ووثائق، الطبعة الاولى، المؤسسة العربية للدراسات والبحوث الاستراتيجية، دمشق ١٩٩٩.

عبدالكريم محمد المدرس:

٧٦. علماؤنا في خدمة العلم والدين، الطبعة الاولى، دار الحرية للطباعة، بغداد ١٩٨٣.

عبدالجبار حسن الجبوري:

٧٧. الأحزاب والجمعيات السياسية في القطر العراقي ١٩٠٨ ـ ١٩٥٨، بغداد ١٩٧٧.

فاتح كريكار:

٧٨. الحركة الإسلامية في كردستان العراق واقع وأمل، الجزء الأول، الطبعة الاولى ، من اصدارات مكتب الإعلام الخارجي، ب. ش، ١٩٩٥.

كاظم أحمد ناصر المشايخي:

٧٩. الإمام أمجد بن محمد سعيد الزهاوي، المعهد العالمي للفكر الإسلامي، فيرجينيا ١٩٩٦.

ليث عبدالحسن الزبيدي:

٨٠. ثورة ١٤ تموز ١٩٥٨ في العراق، منشورات مكتبة اليقظة العربية، الطبعة الثانية، بغداد ١٩٨١.

محمد زكي حسن أحمد:

٨١. أسهام علماء كوردستان العراق في الثقافة الإسلامية، الطبعة الاولى، دار ئاراس للطباعة والنشر، أربيل

ZAGROS WEBSITE

.١٩٩٩

محمد كاظم علي:

٨٢. العراق في عهد عبدالكريم قاسم دراسة في القوى السياسية والصراع الايدولوجي ١٩٥٨ ـ ١٩٦٣، مطبعة الخلود، بغداد ١٩٨٩.

مجموعة من الباحثين:

٨٣. الحركة الإسلامية رؤية مستقبلية أوراق في النقد الذاتي، تحرير وتقديم: د. عبدالله النفيسي، الطبعة الاولى، مكتبة مدبولي، القاهرة ١٩٨٩.

مجموعة من الباحثين:

٨٤. رؤى في مسار العمل الإسلامي في كوردستان، أربيل ٢٠٠٢.

د. يوسف القرضاوي:

٨٥. الصحوة الإسلامية وهموم الوطن العربي والإسلامي، ب.ش، ب. م.

چوارەم/ نامەی زانكۆیی

جواد فقي علي الجوم حيدري:

٨٦. محمد بن عبدالله الجلي وجهوده العلمية، رسالة ماجستير ، كلية الشريعة، جامعة بغداد، سنة ١٩٩٠.

عمر علي محمد بهاءالدين:

٨٧. الشيخ محمد الخال مفسرا، رسالة ماجستير، كلية الشريعة والدراسات الإسلامية، جامعة صلاح الدين، سنة ٢٠٠٣.

محمد نوری بازیانی:

٨٨. مستقبل الحركة الإسلامية في كوردستان العراق، رسالة ماجستير غير منشورة تقدم الى جامعة العالمية للعلوم الإسلامية في لندن سنة ٢٠٠٣.

پێنجەم/ گۆڤارە كوردییەكان

٨٩. كاسێتی هەواڵەكان، ئاسۆی ئیسلام ـ گۆڤارێكی ئیسلامی رامیاریە نوسینگەی راگەیاندنی بزوتنەوەی پەیوەندی ئیسلامی كوردستان/ عێراق دەری دەكات، ژمارە (٢) ساڵی دووەم، ١٤٠٥ك/ ١٩٨٥ز.

٩٠. لەگەڵ شەهیداندا، دەنگی باوەڕ ـ گۆڤارێكی مانگانەی گشتییە دەنگی بزووتنەوەی ئیسلامییە لە كوردستانی عێراق، ژمارە (١)، كانوونی دووەمی ١٩٨٨.

٩١. چالاكیەكانی پێشمەرگە، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، كانوونی دووەمی ١٩٨٨.

٩٢. هەواڵەكان، گۆڤاری دەنگی باوەڕ، ژمارە (١)، كانونی دووەمی ١٩٨٨.

٩٣. لەگەڵ شەهیداندا، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، تەمووز ـ ئاب ١٩٨٨.

٩٤. هەواڵ و چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٢، ٣)، تەمموز ـ ئاب ١٩٨٨.

٩٥. هەواڵ و چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٥، ٦)، تشرینی دووەم ـ كانونی یەكەم ١٩٨٨.

٩٦. لەگەڵ شەهیداندا، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٧)، كانونی دووەمی ١٩٨٩.

٩٧. هەواڵ و چالاكی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، نیسان ـ مایس ١٩٨٩.

٩٨. لەیادی یەكەمین ساڵی كارەساتی هەڵەبجەدا، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، نیسان ـ مایس ١٩٨٩.

٩٩. نامەیەك بۆ سكرتێری گشتی نەتەوە یەكگرتووەكان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٨)، نیسان ـ مایس ١٩٨٩.

ZAGROS WEBSITE

١٠٠. هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٩)، حوزەیران ـ تەمموز ١٩٨٩.

١٠١. چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، تەمموز ـ تشرینی یەکەمی ١٩٨٩.

١٠٢. هەواڵو چالاکیەکان، دەنگی باوەڕ، ژمارە (١٠، ١١)، تەمموز ـ تشرینی یەکەمی ١٩٨٩.

١٠٣. هەواڵەکانی ناوخۆ، گۆڤاری دەنگی باوەڕ، ژمارە (١، ٢)، ساڵی سێیەم، ئاب ـ ئەیلول ١٩٩٠.

١٠٤. هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٣)، ساڵی سێیەم، تشرینی یەکەم ١٩٩٠ز.

١٠٥. هەواڵو چالاکی، دەنگی باوەڕ، ژمارە (٥، ٦)، ساڵی سێیەم، کانونی (١ ـ ٢) ١٩٩٠ ـ ١٩٩١.

١٠٦. بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق، بانگەوازی ئیسلامی ـ گۆڤارێکی ئیسلامیەو لەلایەن (بزووتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق)ەوە مانگی جارێك دەردەچێت، ژمارە (١) ساڵی یەکەم، کانوونی دووەمی ١٩٩٠ز.

١٠٧. ئێمە کێین؟، بانگەواز ـ گۆڤارێکی ئیسلامیی‌یەو لەلایەن کۆمەڵەی ئیسلامی کوردستانی عێراقەوە مانگی جارێك دەردەچێت، ژمارە (٨)، ساڵی یەکەم، جەمادی دووەم ١٤١١ك/ کانونی یەکەم ١٩٩٠ز.

١٠٨. باوکی ئوسامە: بزووتنەوەی ئیسلامیی واجبێکی شەرعیو زەرورەتێکی واقعیە، بەشی یەکەم، جەماوەر ـ گۆڤارێکی ڕووناکبیری گشتی‌یە دەزگای ڕۆژنامەگەریی و بڵاوکردنەوەی ڕاگەیاندنی بزووتنەوەی ئیسلامی دەری دەکات، ژمارە (٣٦)، ٤ ئاب ١٩٩٥.

١٠٩. باوکی ئوسامە: بزووتنەوەی ئیسلامیی واجبێکی شەرعیو زەرورەتێکی واقعیە، بەشی سێیەم، جەماوەر، ژمارە (٣٩)، ٢٥ ئاب ١٩٩٥،

١١٠. جەماوەر، ژمارە (٤٢)، ٢٢ ئەیلولی ١٩٩٥ ز.

١١١. باوکی ئوسامە: بزووتنەوەی ئیسلامی واجبێکی شەرعیو زەرورەتێکی واقعیە، بەشی پێنجەم، جەماوەر، ژمارە (٤٤)، ٢٠ تشرینی یەکەمی ١٩٩٥ز.

١١٢. وەڵامێك بۆ ئەمیندارى گشتی یەککرتووی ئیسلامی، گۆڤاری جەماوەر، ژمارە (٤٧)، ١ کانونی یەکەمی ١٩٩٥.

١١٣. هەڵسەنگاندنی هەڵوێستی ئیسلامی‌یەکان بەرامبەر ڕوداوەکانی ساڵی ١٩٦٨ لە عێراقدا، هەڵوێست ـ گۆڤارێکی ئیسلامی وەرزی سیاسییە، ژمارە(٧)، ساڵی دووەم، ١٩٩٣ز.

١١٤. ئەرسەلان تۆفیق محەمەد: هەوڵێك بۆ نووسینەوەی ڕیشەی ڕابوونی ئیسلامی کوردستان قۆناغی یەکەم ١٩٥٢ ـ ١٩٨١، بوار ـ گۆڤارێکی وەرزیی فکریی سیاسیی ڕۆشنبیرییە دەزگای لێکۆڵینەوەو ڕوناکبیری دەری دەکات، ژمارە (١) ساڵی یەکەم، بەهاری ٢٠٠٠.

١١٥. دەروازەیەك لە ژیانو یادگاریەکانو کەسایەتی مامۆستا شێخ جەمیلی موفتی، ئا: محمد ئومێد نجم الدین شیخ جمیل، پێشەنگ ـ گۆڤارێکی پەروەردەیی ئیسلامییە، ژمارە (٢٣) ساڵی چوارەم، ٢٠٠١ز.

شەشەم/ گۆڤارە عەرەبییەکان

١١٦. من ميثاق الجماعة الإسلامية في كردستان العراق (جاك)، الشهداء ـ مجلة إسلامية دورية تصدرها الجماعة الإسلامية في كردستان العراق، العدد (١)، السنة الأولى، آذار ١٩٩١.

١١٧. أخبار النفير، النفير ـ تصدر عن الحركة الإسلامية في كردستان العراق، العدد (٤)، ذو الحجة ١٤٠٩/ تموز ١٩٨٩.

١١٨. زيارة، النفير، العدد (٥) شباط ١٩٩٠.

١١٩. أخبار النفير، النفير، العدد (٥)، شباط ١٩٩٠.

ZAGROS WEBSITE

١٢٠. حوار مع الاستاذ جلال الطالباني السكرتير العام للإتحاد الوطني الكردستاني، القسم الثاني والأخير، النفير، العدد (٧)، شباط ١٩٩١.
١٢١. أسرار المحاولة الإنقلابية ضد البعثيين عام ١٩٧٠، النفير، العدد (٩)، آذار ١٩٩٢.
١٢٢. ئازاد كرمياني و كولالة ئاسنكر: لماذا ئالاي ئيسلام، ئالاى ئيسلام ـ صدرها رابطة الطلبة المسلمين الأكراد في الخارج، العدد (١)، السنة الاولى، تموز ١٩٨٦.
١٢٣. أخبار كردستان، ئالاى ئيسلام، العدد (٥)، السنة (١) شباط . ازار ١٩٨٧.
١٢٤. أخبار كردستان، ئالاى ئيسلام، العدد (٦)، السنة الأولى، شعبان ـ رمضان ١٤٠٧/ آيار ١٩٨٧.
١٢٥. في ذكرى ولادة الرابطة، ئالاى ئيسلام، العدد (٦)، السنة الأولى، شعبان ـ رمضان ١٤٠٧/ آيار ١٩٨٧.
١٢٦. قرارات المؤتمر الأول، ئالاى ئيسلام، العدد (٤)، السنة الثانية، ذوالقعدة ـ ذوالحجة ١٤٠٨/ حزيران ـ تموز ١٩٨٨.
١٢٧. نشاط الرابطة، ئالاى ئيسلام، العدد (٤)، السنة الثانية، ذوالقعدة ـ ذوالحجة ١٤٠٨/ حزيران ـ تموز ١٩٨٨.
١٢٨. الى قراءنا، ئالاى ئيسلام، العدد (٥، ٦)، السنة الثانية ١٩٨٨.
١٢٩. الافتتاحية، ئالاى ئيسلام، العدد (١)، السنة الثالثة، آذار ١٩٨٩.
١٣٠. نشاطات فروع الرابطة، ئالاى ئيسلام، العدد (١)، السنة الثالثة، آذار ١٩٨٩.
١٣١. الدكتور عثمان علي: مقابلة ولقاء هام بين مجلة ئالاى ئيسلام والدكتور طه جابر العلواني، ئالاى ئيسلام، العدد (٣)، السنة السابعة، أيلول ١٩٩٣.
١٣٢. الدكتور عثمان علي: الحلقة الثانية من لقاء المجلة الهام بالاستاذ الدكتور طه جابر العلواني، ئالاى ئيسلام، العدد(٢)، السنة الثامنة، أيلول ١٩٩٤.
١٣٣. د. طه جابر العلواني: أضواء على تاريخ الحركة الإسلامية في العراق، مجلة ئالاى ئيسلام، العدد (١)، السنة التاسعة، إبريل ١٩٩٥.
١٣٤. لقاء مع الأستاذ شاخوان عبدالقادر سكرتير الرابطة الإسلامية لطلبة وشباب كردستان، أجرى اللقاء: سلمان عبد الرحمن، ئالاى ئيسلام، العدد (٤)، السنة الحادية عشرة، شوال ١٤١٨/ شباط ١٩٩٨.
١٣٥. طارق الأعظمي: نشوء حركة الأحياء الإسلامي المعاصر في العراق، مجلة ئالاى ئيسلام، العدد (١)، السنة (١٣)، آذار ١٩٩٩.

هەوتەم/ ڕۆژنامە كوردییەكان

١٣٦. باوكی پێشەوا: چاوپێكەوتنێكی بڵاونەكراوە لەگەڵ زانای موجاهیدو پێشەوای كۆچكردوو مامۆستا مەلا عوسمان دا، بزووتنەوەی ئیسلامی ـ ڕۆژنامەیەكی سیاسیی هەفتانەیە بزووتنەوەی ئیسلامی لە كوردستانی عێراق دەری دەكات، ژمارە (٤٠)، ١٩٩٩/٥/٢٨.
١٣٧. باوكی پەیوەند: لەیادی دامەزراندنی پەیوەندی ئیسلامی خوێندكارانی كوردستان دا، بزووتنەوەی ئیسلامی، ژمارە (٤٢)، ١٩٩٩/٦/٢٤.
١٣٨. حاجی طه حسن سنجاری: چەردەیەك لە یادەوەرییەكانم، ڕاپەڕین . ڕۆژنامەیەكی سیاسییە بزووتنەوەی ڕاپەڕینی ئیسلامی دووهەفتە جارێك دەری دەكات، ژمارە (١٦) ساڵی یەكەم، ١٩٩٨/٦/١٥.
١٣٩. حسن مەحمود حەمەكەریم: مامۆستا پارەزانی لە بیرەوەری قوتابییەكانیدا، یەكگرتوو ـ ڕۆژنامەیەكی هەفتانەیە یەكگرتووی ئیسلامیی كوردستان بە كوردیو عەرەبی دەری دەكات، ژمارە (٢٢)، ١٩٩٤/١٢/٢٣.

ZAGROS WEBSITE

١٤٠. له يادی دوو ساڵەی وەفاتی تێکۆشەری ئیسلام ابراهیم ڕێشاوی، ئا: حسن محمود حمه کریم، یەکگرتوو، ژماره (٢٣)، ١٩٩٤/١٢/٣٠ز.
١٤١. له يادی سێزدەهەمین ساڵڕۆژی وەفاتی خواناسی موجاهید مامۆستا علی محمد بهاالدین دا، یەکگرتوو، ژماره (٧٢)، ١٩٩٥/١٢/٢٢.
١٤٢. عمر عبدالعزیز: گۆڤاری (نداء الغريب) نۆبەرەی کاری ڕۆژنامەگەری ئیسلامیی له کوردستان، یەکگرتوو، ژماره (١٨٤)، ١٩٩٨/٤/٢٤.
١٤٣. مامۆستا ئەحمەد: کورتەیەك لە ژیانی مامۆستا حاجی خەلیل: یەکگرتوو، ژماره (٢٣٨)، ١٩٩٩/٥/٢١.
١٤٤. یەکگرتوو، ژماره (٣٦٠)، ٢٠٠١/١٠/١٩.
١٤٥. پەیڤێك لە ژیان و خەباتی مامۆستا شێخ عبداللطيف بەرزنجی، ئا: ڕێگای یەکبوون، ڕێگای یەکبوون ـ ڕۆژنامەیەکی سیاسیی هەفتانەیە بزووتنەوەی یەکبوونی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق دەری دەکات، ژماره (٦٩)، ساڵی یەکەم، ٢٠٠٠/٧/٣.
١٤٦. چمکێك لە ژیاننامەی مامۆستا مەلا موحەممەد شارەزووری، ئا: ئارام عەلی سەعید، ڕێگای یەکبوون، ژماره (٧٤)، ساڵی یەکەم، ٢٠٠٠/٨/٦ز.
١٤٧. ئاوات کوێستانی: ئەرشیفی بیرەوەرییەکانی ڕۆژانی بەرگری، کۆمەڵ ـ ڕۆژنامەیەکی سیاسیی هەفتانەیە کۆمەڵی ئیسلامیی کوردستان/ عێراق دەری دەکات، ژماره (٤)، ٢٠٠١/٧/١٩.
١٤٨. ئەرشیفی بیرەوەرییەکانی ڕۆژانی بەرگری، ئا: ئاوات کوێستانی، کۆمەڵ، ژماره(٦)، ٢٠٠١/٨/١٦.
١٤٩. شەریف وەرزێر: مامۆستا ئەحمەدی قازی لە ئامێزی خزمەتکردنی ئیسلام و موسڵماناندا خەبات دژی عەلمانییەتی بەعس و نوچدانەدان لە بەرزاگرتنی شەرعی خوادا، کۆمەڵ، ژماره (١١)، ٢٠٠١/١٠/٢٥.
١٥٠. ڕێبوار کوێستانی: چەردەیەك لە ژیانی پڕ سەروەری مامۆستای سەرکردە مامۆستا مەلا مەغدید، کۆمەڵ، ژماره(٢٥)، ٢٠٠٢/٥/٢.
١٥١. گیانبازانی ڕێگەی خودا، کۆمەڵ، ژماره (٣١)، ٢٠٠٢/٧/٤.
١٥٢. ئەرشیفی ڕۆژانی بەرگری، کۆمەڵ، ژماره (٤٠)، ٢٠٠٢/٩/٧.

هەشتەم/ ڕۆژنامە عەرەبییەکان

١٥٣. سالم عبدالرزاق: صفحة من ثورة الموصل عام ١٩٥٩م، القادسية ـ جريدة يومية سياسية عسكرية تصدر عن وزارة الدفاع، العدد (٣١٩١)، ١١ آذار ١٩٩٠.
١٥٤. الصراط المستقيم ـ صحيفة اسبوعية تصدرها جمعية الهداية الإسلامية ببغداد، العدد (١١٥)، السنة الثالثة، ١٠ شعبان ١٣٥١هـ.
١٥٥. للتاريخ، لسان الهداية ـ صحيفة اسبوعية اسلامية اجتماعية، العدد(١٨٨)، السنة السادسة، ٣ جماد الاولى ١٣٥٤هـ.
١٥٦. لسان الهداية ، العدد (١٩٢)، السنة السادسة، ٩ جماد الاخرة ١٤٥٢هـ.
١٥٧. لسان الهداية، العدد(٢٠٠)، السنة السادسة، ٢١ شعبان ١٣٥٤هـ.
١٥٨. الهداية ـ صحيفة اسبوعية تصدرها جمعية الهداية الإسلامية ببغداد، العدد (١٣١)، السنة الرابعة، ٢٧ محرم ١٣٥٢هـ.

نۆیەم/ چاوپێکەوتن

١٥٩. چاوپێکەوتنی (سدیق ساڵح) لەگەڵ (موحەممەد سەعید بەگی سەلیم بەگی جاف)، سلێمانی، ٧/ ٥/

ZAGROS WEBSITE

٢٠٠٠ز.

١٦٠. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (موحەممەد ڕەئوف)، سلێمانی، ٢٠٠٤/١٢/٦.

١٦١. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (ئەحمەد کاکە مەحمود)، هەڵەبجە، ٢٠٠٤/١٢/٨.

١٦٢. چـاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی عەبدولعەزیز)، سـلێمانی، ١٠/ ٢٠٠٤/١٢.

١٦٣. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەبدولستار مەجید)، ڕانیە، ٢٠٠٤/١٢/١١.

١٦٤. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (جەعفەر مستەفا)، هەڵەبجە، ٢٠٠٤/١٢/١٥.

١٦٥. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەسعود عەبدولخالق)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٧.

١٦٦. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (مەولود باوەموراد)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٨.

١٦٧. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (هیوا میرزا سابیر)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٨.

١٦٨. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سوبحی داودی)، هەولێر، ٢٠٠٤/١٢/١٩.

١٦٩. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (شێخ موحەممەد بەرزنجی)، سلێمانی، ٢٠٠٤/١٢/٢٣.

١٧٠. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن بابەکر) هەولێر، ٢٠٠٥/١/٥.

١٧١. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (سدیق عەبدولعەزیز)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٨.

١٧٢. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (حەسەن شەمێرانی)، سلێمانی، ٢٠٠٥/١/٢٦.

١٧٣. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (بورهان موحەممەد ئەمین)، سلێمانی، ٢٠٠٥/٢/٦.

١٧٤. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (ئەحمەد عەبدوڵلا دەلاك)، سلێمانی، ٢٠٠٥/٢/٢٧.

١٧٥. چاوپێکەوتنی توێژەر لەگەڵ (عەلی باپیر)، سلێمانی، ٢٠٠٥/٨/١٧.

ZAGROS WEBSITE